E
URM

See oli pikk kurnav nädal. Ta tegi oma plaanilisi ja erakorralisi operatsioone, rääkis teiste arstidega, viis üliõpilastega läbi praktikume ja pidas loenguid, aga kõike seda tegi keegi teine temas. Ta oli justkui endast välja astunud, kahestunud. Ning see teine seisis valvsalt palatis voodi kõrval ning pidas aru, kutsus õdesid juurde ja tegi korraldusi, vahetas nõeltel antibiootikumiampulle ning ootas, ootas kannatamatult ning rõõmustas iga pisimagi paranemisnähu üle haige seisundis.

Lausa hämmastav oli jälgida kriisi ületanud organismi sööstu elu suunas.

VIIMSI RAAMATUKOGU
E VRK F 1993
URM, Peeter
Siinpool paradiisi : I : Siinpool paradiisi
5-450-02015-5 VR111208

Peeter Urm SIINPOOL PARADIISI

E
URM
VRK F

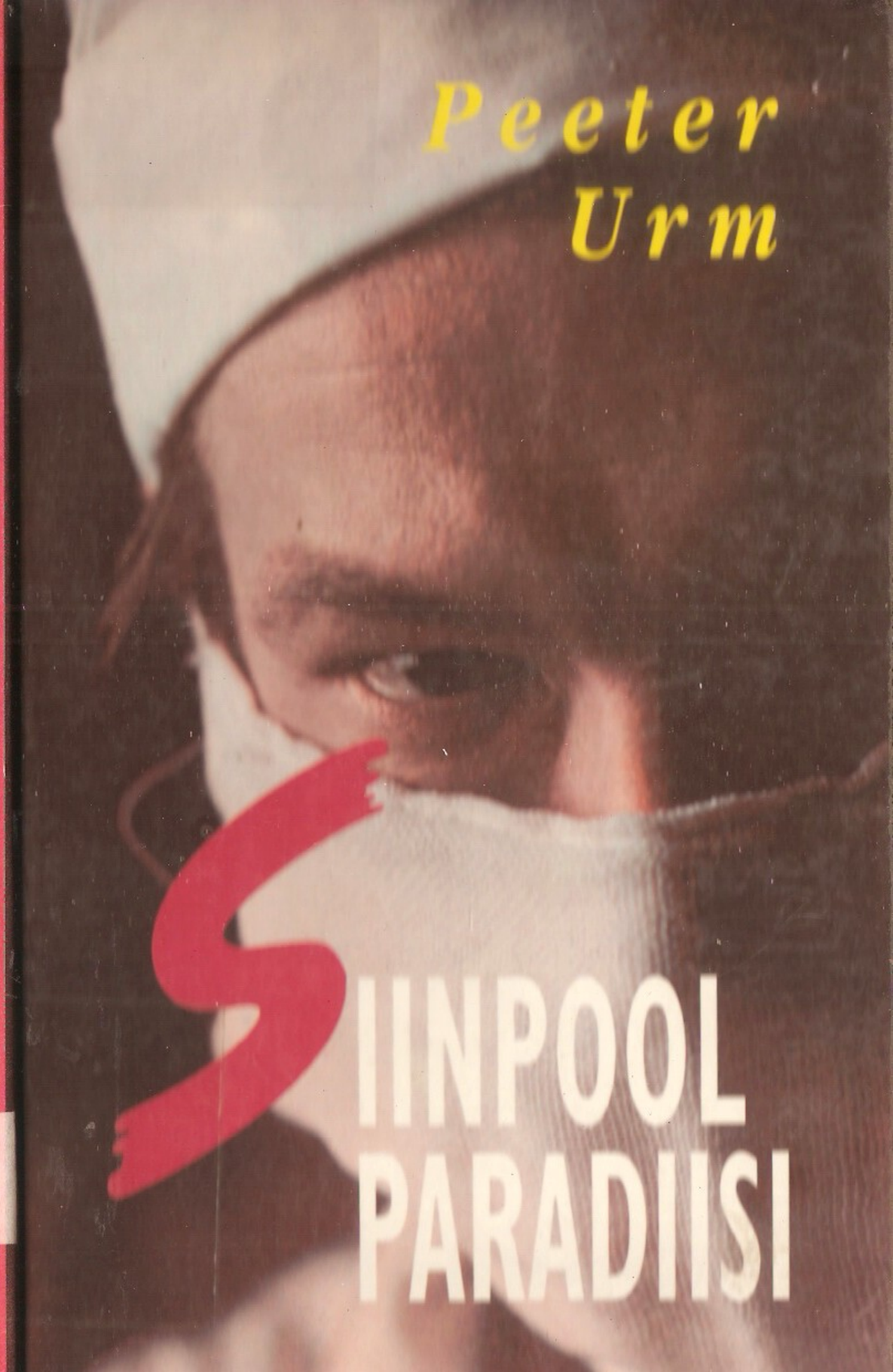

Peeter Urm

SIINPOOL PARADIISI

KUSTUTATUD
23. 02. 2026
Viimsi Raamatukogu

Tallinn «Eesti Raamat» 1993

E
U76
A.S.

Kujundanud HEIKI LOOMAN

KUSTUTATUD
21890
Viimsi Raamatukogu
Viimsi Raamatukogu

ISBN 5—450—02015—5

© Peeter Urm, 1993

*V*eebruari teisel poolel alanud tuisud jätkusid ka märtsi esimesel nädalal. Siis tuli vaikus ja muutuse ootus. Esialgu küll vaid riivates, silmalegi märkamatult. Kinnituisanud nõlvade ja jäärakute all hingas unesoikvel maa. Ning külagi oma puukirikuga, mida kasutati nüüd vastse kolhoosi mitmesuguse liikumatu vara panipaigana, näis rippuvat koos hangedesse vajunud majadega veel sügavalt talve kaenlas. Aga muutused olid ometigi tulemas. Seda ennustas eelkõige päike, mis kahvatutuhmist erevalusaks tõmbudes vaiku immitsevaid palkseinu pleegitas. Kuid hommikud olid veel krõbekülmad ja pimedad, hommikuti näis, et kõik püsib igavesti.

*T*oomas ei mäletanud oma vanemaid. õigemini mäletas küll mingit põgenikevoori. Ees ja taga logisesid koormavirnas vankrid ning keegi lonkav habemessekasvanud mees astus vankri kõrval. Ta ise istus vankril ja tema pea oli kellegi süles. Täpsemalt öeldes oli ta seda kõike näinud korduvalt unes. Ta oli püüdnud meenutada nende nägusid, aga see ei õnnestunud kunagi. Vendade jutu järgi surid isa ja ema üksteise järel soetõppe siinsamas külas, mis oli mõeldud üksnes vahepeatuseks. Aga siia nad jäidki. Vennaksed matsid isa ja ema väikese puukiriku tagusesse surnuaeda ning asusid teistest põgenikest mahajäetud majja küla serval. Ja kuna endisi omanikke tagasi ei ilmunud, harjutigi maja nende omaks pidama. Kellelgi polnud sellega asja. Ajad olid niigi segased. Madalate, pelglikult ligistikku nihkunud palkmajadega ning turritavate lattaedadega oli see küla — nagu paljud ümberkaudsedki — sajandeid püsinud samas paigas. Ometi ei saanud öelda, et siin suure järve taga oleks maast puudust tuntud. Ümbritseva võsametsa käest oli teda tarbe järgi nõutud ning haritud. Muidugi olid need maad madalad ja vesised ning ei toonud rikkust hajusalt paiknevatele küladele. Tõeline kolgas, kehitas möödasõitja põlglikult õlgu. Võib-olla oligi. Siin elati omaette, ruttamata ja napilt. Võõras nägi selles paljast tuskatekitavat vaesust, mida paiksed liigagi kergemeelselt näisid taluvat. Jah, tõesti ei

püütud siin kuhugi, sest püüdlejad-rähklejad lahkusid siit ruttu. Neid ei mäletatud kaua. Ometi riivas ka tõeline suur nälg neid külasid harva. Pigem oli see kiratsemine. Puudus oli siin niisama tavaline kui porised põhjatud teed, kui varajased hallad ning sündmuste põud päevade pikas hallis ahelas. Puudust taluti isegi üsna hästi.

Neid oli neli venda Hinnovit. Toomas oli kõige noorem, neljateistkümnene, ning kõige vanem, Mihhail, sai talvel kolmkümmend. Teised kaks, Aron ja Mattias, mahtusid oma kahekümne ja kahekümne viie aastaga kenasti nende vahele. Eestlased polnud siin pärisvenelaste hulgas mingi haruldus. Möödunud sajandi lõpul Balti kubermangudest alanud ning Siberi ja sooja Kaukaasiani jõudnud rahvaränne oli siiagi puistanud oma koormat. Enne suurt sõda elas Somovi külas tervelt viis peret eestlasi. Sõja ajal ning sellele järgnenud opteerumislaines olid kolm peret lahkunud ning üks lasti mingi taganeva polgu sõdurite poolt igaks juhuks viimseni maha. Jäid Hinnovid. Neisse suhtuti nagu kõigisse teistessegi leplikult, ilma viha ning ka erilise huvita.

*E*estoas kägiseb pikalt ja vaevaliselt raudvoodi. Seejärel kostab ühmatus, lühike pomin ning paljaste jalgade tatsumine põrandal. Metalltops koliseb vastu ämbrit, siis lisandub sellele köha, terav, paukuv, justkui midagi rebestades vabastada püüdes, aga samas sumbudes omaenese jõuetusse. Vanem vend on tõusnud. Ei köhi aga tema, vaid Aron. Poolunest virguv Toomas tajub neid helisid imeliselt selgelt. Ta avab silmad ning tunnistab rahulolevalt toas veel valitsevat pimedust. See on imelik pimedus, helkiv, hõbedakarva ja hõljuv, ulatub aknast vastasseinaäärse voodini, sädeledes kõverdunud, roosteplekkidega metallpulkadel, ning roomab sealt üles seinalegi. Sealtsamast kostab ka norinat. Mattiast ei ärata miski, kui ta on tulnud äraseatuna — nagu eile. Tubagi haiseb. Toomas kirtsutab nina, tundes hapukat higi- ja viinasegust lõhna, mis kandub vastasseinaäärselt voodilt. Poiss pöörab end külili, veel on natuke aega ning ta tahab näha oma und edasi. Aga seda tehes vabaneb õlg teki alt ja kohe kipub kallale toas valitsev lõdisemaajav jahedus. Uuesti tulevad sammud üle toa ja eksimatult määrab valvsalt kuulatav kõrv nende suuna. Ongi tema aeg käes.

„Poiss, aja end jalule, õpetaja kah varsti platsis."

Uks lükatakse lühikese tõukega lahti ning venna kõrge nurgeline kogu ilmub lävele.

„Tee ruttu, poiss, mugida veel kah... vatid selga ja hakkama..."

Pole siin, jah, enam midagi teha ning Toomas tõusebki ohates. Vend ei pööra talle enam tähelepanu, veab hoopis pilgu kõrvale teise seina ning läbi hämarusegi aimab Toomas põlgust Mihhaili ilutul rõugearmilisel näol. Ta riietub kähku, sööb see-

järel toolil niheldes kiiruga pekiviiluga leiba ning rüüpab kuuma teed. Seda tehes hoidub ta vaatamast vanema venna poole, kes istub tema vastas. Ta teab, et Mihhailile ei meeldi säärane kiirustamine. Mihhail teeb ise kõike pikkamööda, aga põhjalikult. Niisama põhjalikult, raske lõuapära aeglaselt liikudes närib ta ka oma leiba, millel Tooma arvates puudub täiesti maitse. Seapekk on küll hea, ainult kuniks seda jätkub? Kolhoosist pole kah abi loota, ei jõua nad töö eestki maksta. Kui lehmad hakkasid surema, kutsusid veterinaari, aga too laiutas käsi, ei ole siin rohtu, vaid heinu tarvis. Samas tõmbub ta pinevile. Tagakambrist, suletud ukse tagant kostab uuesti köha, pikk ja vaevaline, mis ei tahagi lõppeda. Laua taga istujad vaatavad teineteisele nõutult otsa.

„Mis tast saab, Mihhail?"

Toomas uurib ärevalt venna kinnist, rahulolematut nägu.

„Kust mina tean... söö rahulikult, poiss."

Mihhaili hetkeks ust riivanud pilk põrnitseb uuesti lauda. Rasked õlad vana kampsuni all nihkuvad ette, otsekui kaitstes või tõrjudes midagi.

„Mine vaata, mis ta seal," sunnib ta nooremat tusaselt.

Ja Toomas lähebki. Mujal ruumides valitseva jaheduse asemel paiskub talle siin vastu läppunud rohulehane soojus. Järil avatud raamatu kõrval põleva küünla hubisev valgus tungib vardjude vahelt vaevaliselt madala voodini, kus kahe kulunud teki all lamab külitades noor mees. Ta on oma näo surunud rätikusse. Särgi all rappuvad kitsad poisilikud õlad. Käisest väljasirutuv ja rätti hoidev käsi oma luiste, justkui liigesesõlmedest ülemääraselt veninud sõrmedega nihkub nüüd kõrvale ning pea pööratakse tulija suunas. See kurnatusest ja kõhnusest kitsaks surutud nägu kannab mingi hirmu ja ärevuse pitserit. Toomaski tunneb seda vaadates hirmu. Ta on siis sisemuses isegi nõus Mihhailiga, sest tõeline vend, keda ta nii armastab, paistab asuvat kuskil eemal selle näoilme taga. Siis on ta, jah, isegi valmis leppima... Aga lamaja saab samas võitu kõhast, mis ragisedes ja murdudes sumbub kuhugi rinna sügavusse, ning korraga toimub tema näos järsk muutus. Kahvatutele, teravate sarnadega põskedele ilmub puna. Küll laiguti, kaotamata täielikult haiglaslikku kurnatust, kuid ometigi on tema ilme praegu koguni rõõmus. Ning häälgi on veel püsivale hingeldusele vaatamata selge ja tugev.

„Lähed kooli, Toomas?"

„Jah."

Aron vaatab teda pikalt ja praegu nad vist mõtlevad üht ja sama. Mõtlevad, et Aron, kes kogu aeg oli tahtnud õpetajaks saada, jõudis ainult aasta selles ametis olla. Läks üksi oma tahtest, lõpetas omal käel Leningradis kursusedki, aga — ainult üks aasta.

„Toon sulle süüa," pakub noorem vend kõheldes. Vaikus tugev-

dab hirmu. Vaikus tooks nagu veelgi selgemini nende vahele selle, mis viimastel kuudel näib püsivat õhus. Mis pikkamisi, aga kindlalt näib kogunevat siia seinte vahele. Ja Aron loeb nüüd ööd läbi, seegi pole talle hea, ja kindlasti pahandab Mihhail kulutatud küünalde pärast... Toomas tahab toast ruttu välja. Vend, keda ta on hoidnud üle kõige, tekitab temas hirmu ja see hirm tõukab eemale.

„Ma toon sulle süüa."

„Süüa... ei, parem vett, too parem vett."

Aron küünitab järi alt võtma kruusi ja samas näeb Toomas selgelt rätti, mida Aron on hoidnud näo ees. Rätil on tumedad laigud.

„Aron köhib jälle verd," teatab ta uuesti laua taha istudes murelikult ning vaatab, ise üleni pinevil, venda.

„Nojah..."

Mihhaili ei näi see asi eriti üllatavat. Ta tunnistab parandatud pommiketiga seinakella ning niisutab keeleotsaga kiirustamata keeratud plotski serva.

„Me peame arsti kutsuma," ütleb noorem nüüd tungivalt, „kuuled, Mihhail, tal on väga paha."

„Küll arst vaatab... lõpeta, kurat, see nihelemine."

Mihhail seirab rahulolematult noorimat, seda poisikest, kelle hääles on peaaegu et süüdistus ja kes kipub viimasel ajal väga sõna võtma; kes, suu täis, vaatab teda nõnda, nagu oleks kõik mured üksi tema kanda. Aga miks peab alati ainult tema...? Kas pole ta tüdinud päevast päeva nende elu seadmast, aina nende eest muretsemast, kas ei võiks temalgi olla oma elu? Ta ütleb talle...

Seinakell hakkab lööma. Teeb seda aeglaselt kõmisedes ning kohusetruult. Mõlemad vaatavad teda, noorem ärevusega, vanem rahulolevalt. Hea kindel kell. Oma halli plekilise numbrilauaga ning rohmakate seieritega, oma ilutuse ja iseteadvusega kuulub ta täpselt aega, mida ta tükeldab, sisendab kindlust. Kellalöökide sekka kostab koputus aknale, veel kord ja veel, valjemini, nõudlikult.

„Ongi see sinu õpetaja," ütleb vanem vend kärmelt, justkui tunneks ta kergendust. Uuesti koputatakse, aga nüüd juba uksele. Toomas tõuseb ning kiirustab ukse kõrvale nagi alla riietuma. Samas kostab avatava välisukse naginat, keegi kolistab esikus ja nüüd lükatakse lahti ka toauks. Lävel seisab lüheldane, mantlisse ja ninaotsani suurrätti mässitud naine. Harjumatule silmale näib ta kahtlemata üsna naljakas. Hea linnarätsepa õmmeldud mantel on juba kaunikesti kulunud. Tema rohked voldid riivavad suuri kohmakaid külavilte, millega omanik näib end tundvat siiski ülihästi. Seda kummalist maa ja linna segu täiendab oskamatult pähe seotud jämedakoeline suurrätt. Nüüd lükkab ta laubale vajunud suurräti käega tagasi ning nähtavale ilmub kitsas ja õhetav energiline nägu. Näo peenes, tundlikus iluski on midagi vastuolulist. On kitsad, nõudlikult kokkupigistatud huuled, terav jonnakas lõug ning samas pruunid, leebed, ent heitunud vaatega silmad.

„Uh, küll on külm," teatab naine kategooriliselt ning asub samas oma labakust tõmmatud käega midagi mantlilt pühkima. „Täna lähen külanõukogusse ja ütlen, et nad ahju korda teeksid... mis sest, et varsti kevad... kus see kevad on? Kuidas teie haige ka siis on? Pane, jah, soojalt riidesse..."

Õhk Antonina Mihhailovna ümber lausa aurab ning tema elav, kiirustav hääl torgib seda nagu õmblusnõel. Aga rääkideski ei püsi ta paigal. Läheb emalikku pilku Toomale heites kiirelt üle toa ning avab tagaukse. Vennaksed kuulevad tema tarmukat häält haige juurest. Õpetajal paistab korraga aega üleliiagi jätkuvat. Ta arutleb pikalt õpilastest ning ikka veel puuduvast õppeprogrammist. See on ju lubamatu, nii õpeta ise, mis aga pähe tuleb. Uuesti võetakse käsile ahi ning katkine aken, mille Matvei on vineeriga kinni löönud. Siis tuleb ta uuesti eestuppa, rahulolev ja murelik ühekorraga.

„Kas arst käis?" pärib ta Mihhaililt rangelt ning raputab ettehoitvalt pead teise selgitust kuuldes. Kindlasti kutsuda juba täna, ilmtingimata. Kui kahju, jah, väga hea õpetaja, aga küll ta veel jõuab. Noor mees ikkagi. Ta võivat arsti ka ise kutsuda, täpselt nii teebki, jäägu see tema mureks jah. Ja siis nad astuvad trepile ning külm õhk pigistab ja kriibib Tooma nägu ning kiunub koos lumega vilditaldade all.

Üksi jõuaks ta kiiremini. Üksi minnes läbib Toomas tee enamasti pooljoostes. Nende ja Zõkinite maja asub päris küla servas, eraldi teisel pool kuusetukka. Iga kord on see nii, justkui hangest kasvavad jämedad hallrohelised tüved, hämarus püsib alusmetsa kohal ja kuuled ainult oma samme. Vaikus surub, rõhub selga. Tahtmatult lisad sammu, kuni ei märkagi, et jooksed. Kolhoosi valvur Matvei oli näinud hunti otse Paraskinite maja taga. Aga Matvei juba teeb hundi ja koera vahel vahet. Hunnid on talviti küla suur nuhtlus. Näljast nõrgad loomad on neile kerge saak ning Matvei peab seepärast lauda juures oma suurt lambakoera Gorit. Hallikssäinud koonuga Gori on tark, ei tüki küll võitlusse, aga annab õigel ajal märku. Matveil oli teinegi koer, segavereline Senka. Matvei oli pannud koertele oma sõjas hukkunud poegade nimed ning vahel vintis peaga rääkis ta nendega sellisel moel, nagu polnukski nad penid, vaid tõelised pojad. Ja Matvei kortsus kurvailmelisest näost oli neil puhkudel raske aru saada, oli see vana nikastanud aru tõsine mõte või hästi peidetud nali. Ent igale poole nina toppinud rahutu Senka, kellel puudus Gori ettevaatlik tarkus, murdsid hundid juba möödunud sügisel.

Aga praegu varjab Toomas hoolega oma hirmu. Kõnnib hoo-

letult ning ükskõikselt. Ta on ometi peaaegu neliteist täis, ning kõvaks tambitud reejälgedes tee, millele öö jooksul on tekkinud õhuke kohev kirmetis, on õieti külatänav. Ta kuuleb hästi kõrvalastuva Antonina Mihhailovna kiirenenud hingamist ning hingab ise hästi pikkamisi ja vaikselt. Juba teist nädalat läheb ta igal hommikul koos õpetajaga kooli. Kohe teisel päeval peale Zõkini juurde kolimist oli Antonina Mihhailovna koputanud hommikul nende aknale. Las hakkab koos minuga tulema, oli Antonina Mihhailovna Mihhailile öelnud oma südil, nõudlikul toonil ja siis lisanud: Toomal on minuga kindlasti julgem. Aga õpetaja nägu polnud tol hommikul — vastupidiselt häälele — põrmugi südi. Nii et kes teab, kes keda saadab. Toomas jõuaks ise kindlasti kiiremini. Tegelikult on Antonina Mihhailovna, kuigi suur ja tark, võimatult saamatu. Kui Aron oli õpetaja, küttis ta ise kooliahju, aga Antonina Mihhailovnale kütab seda Matvei viie rubla eest kuus. Ja tema, Toomas, ning Mihhail peavad lõhkuma õpetaja pärast ka Zõkini muti puud. Zõkini mutil on alailma selg haige, nüüd ta tuleb ja hädaldab, et uue üürilisega läheb puid mis kole. Muidugi, Zõkini mutt kah lootis, aga ei ole õpetajast talle abi. Aga hea on Antonina Mihhailovna küll, seda teab Toomas kindlalt. Üldse tundub talle sageli, et ta teab õpetajast kõike. Sest kas ei tunne ta Antonina Mihhailovna kitsa tundliku näo kõiki varjundeid ja hallpruunidesse silmadesse ilmuvat kohmetust, kui naisele miski ei meeldi? Ja Toomas teab sedagi, kui ilusad on õpetaja harilikult üles kuklasse seotud juuksed, kui ta neid Zõkini muti tagatoas üle õla heites aeglaselt peegli ees harjab. Ja veel on õpetaja headusele ning lihtsusele vaatamata väga uhke. Paljud ei saa sellest aru ja Fomin, kes on Antonina Mihhailovnale ligi tikkunud, nimetab seda pirtsakuseks. Paljud nimetavad seda nii- ja teistpidi, aga Toomas teab, Antonina Mihhailovna ei taha lihtsalt alla vanduda, nagu oli öelnud vennas Aron. Tegelikult on Toomal hea meel, et Antonina Mihhailovna on selline, ning vaikse rahuloluga silmitseb ta õpetajat enda kõrval. Väga vargsi teeb ta seda, sest rõõmu, mida ta seda tehes tunneb, ei tohi teada mitte keegi, ka õpetaja mitte. Ei, nende hommikute vastu pole tal midagi.

Antonina Mihhailovna tallab reipalt lund poisi kõrval. Ajuti uudistab ta kahel pool teed lösutavaid maju. Küla on juba üsna ärkvel. Üksteise järel süttib akendes helendus ülesvõetud tulest. Paugatavad uksed, nagisevad õueväravad ning aina rohkem puistab öö unerambes kõht tänavale oma sisu. Nii suured kui ka väikesed — nad on väga sarnased oma vanades kasukates, vatijopedes, korduvalt ümbertehtud mantlites, kõrvikutes ning suurrättides. Vahel tunneb õpetaja neid vaadates mingit imelikku süütunnet. Aga praegu tegelevad õpetaja mõtted pigem kirjaga. Jah, eile tuli Peterburist kiri. Antonina Mihhailovnale tundub linna uus nimi

ikka veel võõrastav ning mõtetes ja oma harvas kirjavahetuseski öega kasutab ta ikka vana nime. See kiri, jah. Õde kutsub teda tungivalt tagasi. Õigemini ei kutsu, vaid nõuab. Tal olevat üksi raske... Kui lihtsalt see Zosjal käib! Antonina Mihhailovna naeratab nukralt enda ette. Õel on raske ja tema kohe mingu. Nagu siin polekski raske. Teise põhjusena on õel kirjas, ja see omab tõesti märksa suuremat kaalu, et üksi ta vaevalt suudab alles hoida isa vana korterit. Kaks tuba on nagunii läinud ja nüüd ihuvad uued sundnaabrid hammast tema toa peale. Nüüd on siis temalgi taas tuba seal korteris, sest õde vajab teda... Ei, on ülekohtune õest nõnda mõelda, poolõde, aga siiski väga lähedane. Zosja pole selline. Tol korral oli õde lihtsalt tähelepanematu, õnn teeb ju tihti tähelepanematuks, ja muidugi vajas Jegor Pavlovitši tähtis töö kabinetti selles meeletuks muutunud, võõrast rahvast kubisevas Peterburis. Linn näis siis olevat üsna sarnane tolle imeliku sõiduvahendiga, mida nimetati trammiks ja mida õde silmaotsaski ei sallinud. Linn, seinad survest rebenemas, näis kihutavat kuhugi... Unustatud on märksa tähtsamaidki asju. Aga tõesti, see kõik on möödas ning Zosja vajab teda praegu. Kuidas ta kirjutaski: õde ei kujutavat ette, kui võimatu on ühisköögis — nende kunagi nii armsas, hubases köögis — nende inimestega suhelda. N e i l olevat kitsas. Pealegi ei elavat õde nagunii seal, mis sest, et on sisse kirjutatud. Lubasid kaevata, kuhu tarvis. Linn kubisevat räpakaist, labastest inimestest ja nendele tehakse muudkui ruumi, aina võetakse nende tarvis tube. Aga tema polnud kah rumal, läks ise majavalitsusse ja ütles, et õde on abiellunud ja tulevat kohe koos perega. Jumal, kuidas võis Zosja seda ometi öelda! See oli ju ilmselge vale. Zosjal on alati jätkunud kõrkuse kõrval ka bravuuri — nagu kuueteistkümnendal aastal tolle ohvitserigagi, aga siiski selline jutt... Antonina Mihhailovnal on kiri sõna-sõnalt peas, sest vanem õde ei kirjuta sugugi sageli. Nüüd peab tema, Antonina Mihhailovna, kiiresti sinna sõitma. Nad peavad päästma osakesegi armsast kodust. Muidugi oli ta kirja lugedes nördinud ning asus kohe kirjutama vastust. Ta noomis leebelt õde. Esiteks pole kohene ärasõit sugugi nii lihtne. Tal on ju kool, mida ei saa paugupealt jätta või unustada nagu muhvi või vihmavarju trammi. Teiseks, kuidas võis õde rääkida temast sellist kohutavat asja, mis pole üldsegi võimalik, mis ei tule mingil juhul kõne alla... Uuesti naeratab ta omaette. Aga nüüd on see naeratus pigem irooniline kui kurb. Õde ei paista vist endiselt aega märkavat. See aeg — nagu muugi aeg nende jaoks — on ju päästmatult möödas. Selle kaduva aja eest oligi ta siia pakku jooksnud. Oli end petnud, mänginud peitust ajaga, lootes rumalalt seda peatada. Või kas siiski ainult sellepärast? Kas polnud see tarve temas inimese tarve, kes segaduses, kaoses, kaduvate väärtuste tohutus lasus otsib jalale tuge? Kes katkevate, kunagi tugevaiks peetud, aga ometi nii hapraiks osutunud tuhandete niitide asemele söandab meeleheites punuda

uusi. Ta pole oma tegu kunagi tõsiselt kahetsenud. Kõik, mis sinna jäi, kadus otsekui hämarusse. Muidugi, sedagi siin pole ta pidanud miskiks jäävaks. See mahajäetud tarest kohendatud kool, mille katkist ahjugi külanõukogu parandada ei suuda, ja need igavust tundvad, maailmast teadmatusega äralõigatud lapsed ei saa ju olla rahuldust pakkuvaks, vilja lubavaks põlluks endisele pealinna gümnaasiumiõpetajale. Ja ometi oli seegi midagi. Ning see vaikiv ja nohisev poiss, kelle vargsipilke ta endal tunneb, on samuti midagi. On isegi üsna palju, nii et käsi tikub vahel iseenesest tõusma, et silitades maha suruda neid heledaid turris juukseid. Aga muidugi on õel õigus. Isakodu tuleb säilitada. Kahtlemata läheb ta õele appi, kuigi jah, pole nad ju teineteist kunagi eriti armastanud, nad on ju nii erinevad. Aga kergem on teha seda koos. Õpetaja ohkab korraga, otsekui oleks uue koorma oma õlgadele võtnud.

Nad seisavad teineteise vastas, higised ja lõõtsutavad, rusikad väsimusest vajunud alla. Poiss Tooma vastas on pikem ja kogukas, ümara roosatava näoga ning jultunud silmadega.

„...Loll oled, kõik nägid, seisis poe juures ja müüs... Anissimovide Fedka ostis pudeli ja saigi mütsi endale... tõesõna..."

„Valetad... kaotas ja Fedka vehkis sisse... valetad, raisk..."

Toomas lõkendab näost. Tema vihased ärevad silmad ei näe ainult Borkat enda vastas, vaid ka teisi, nende ümber põnevil nägudega kogunenud poisse ning eemal sama pinevil seisvaid tüdrukuid.

„Valetad..." kordab ta raevukalt, tagasi hoides silmanurka kippuvaid pisaraid, ning teab samas, et keegi teda ei usu.

„Ja Fedka ei andnudki talle täit pudelit, ise võttis ka..." kinnitab Borka teadva inimese rahuloluga. Tema kavalad, jultunult vaatavad silmad näevad kõiges pigem nalja.

„Valetad, raisk!"

„Tõesõna!"

Alandus pigistab tombuna kõris. Ta ju teab, teab isegi, aga häbi matab end meeleldi raevu. Kramplikult rusikasse surutud sõrmed lõikuvad küüntega peopessa. Ta ägestub kergesti ja oma vihas on ta tagasihoidmatu. Tormab kaklusse ka tugevama vastu, ei hooli endast ega teisest. Uuesti vehklevad rusikad. Nad rebivad teineteist riietest, rähklevad, tõuklevad maadeldes pinkide vahel. Borkagi pole vilets kakleja. Jõult on ta tugevamgi. Teise raevu ja väleduse teeb ta tasa meelerahu ning põhjaliku inimese kaalutletusega.

„Toomas, ära jäta... vaata, jalga taha panema... Borka, näita talle... anna pihta... anna..." Innukad hüüded kommenteerivad siit ja sealt.

„Saate õpetaja käest, kohe tuleb..." ähvardavad tüdrukud

eemalt, aga nende hääled on üsna nõrgad tagantsundiva sumina kõrval. Pooled tunnid on läbi, vahetundki peaks lõppema, aga õpetaja viibib miskipärast. Seda kasutabki nende vabadusjanune energia. Vanad logisevad, halvasti parandatud tsaariaegsed pingid on nihutatud kohalt, kotid vedelevad nende vahel. Nad on üleriietes, sest hingeaur on klassis päevalgi nähtav. Aga külm neil pole, teolustist imbub särgi alla higi ja need, kes kaklevad, ähivad nagu saunas. Kõik see ei kesta siiski kaua. Ukse juurest kostab valvaja hoiatav hääl. Arglik verevaene Kolja Priškin peab seal vabatahtlikult valvet.

„Tuleb... siva!"

Kolistades, robinal tormatakse kohtadele. Kaklejadki peatuvad, kohendavad kiiruga riideid ning järgivad üldist eeskuju.

Vildid naksuvad lumel. Toomas astub tee kõrvale ning laseb mööda heinakoorma. Kolhoosi tallimees Fjodor Nikititš astub ree kõrval, ohjad käes, popsib piipu ning vaatab vastu päikest silmi kissitades Toomast.

„Tahad, tõstan koorma otsa, poju, teeme sõitu?" küsib Fjodor Nikititš ning naeratab kavalalt. Hobunegi vaatab pead pöörates poissi, vehib sabaga ning puistab teele kuumi auravaid pabulaid. Seegi nõuab vaeva, lahjad küljed pingulduvad ning roietel ripnev pulstunud nahk lõõtsub ägedalt. Fjodor Nikititš jälgib piibuvart suunurka nihutades kaastundlikult looma vaeva. Toomas ei taha sõita. Pealegi pole need kellegi heinad, vaid pooleldi mädanenud katuseõled. Ja oleks sedagi külluses, mis sest, et selline toit kisub loomadel seljad looka ja piimagi udaratest, pigem närvutab kui toidab. Samas riivab poisi pilk tahtmatult tallimehe mütsi. Nad on üsna ühte karva, hobu, Fjodor Nikititši rebasenahkne kõrvik ja mehe ruskepruunikas habegi. Mattiase müts oli tumepruunist kohevast tuhkrunahast. Mihhail otsis möödunud talvel kolhoosi kanalat rünnanud tuhkrupesakonna jälgipidi üles ja sai kolm korralikku nahka. Kas Mattias tõesti seal poe juures...? Kui Mihhail sellest kuuleb, on ta kindla peale väga vihane.

Uuesti vantsib ta tusaselt edasi. Üle õla vihisevat lumepalli ei pane ta tähelegi. Alles teine, õlga riivav, sunnib teda tagasi vaatama. Saša Lenkin, Tooma sõber, annab märku. Toomas peatub ning ootabki, kuigi ka Saša Lenkinit ei tahaks praegu enda kõrvale. Nii hea on minna päris üksi vastu päikest, kui tuul toob väljadelt algava sula sooja rõskust.

„Sa ära Borkat usu," kinnitab Saša Lenkin kärmelt, heitnud Toomale uuriva pilgu. „Borka luiskab, nii et suu suitseb. Tahab olla kõige kõvem ja noribki."

Saša Lenkini lamedal nurgelisevõitu näol püsib pidevalt mingi range tõsidus. See mehelik, järeleandmatu tõsidus muudab tähtsusetuks kahvatul nahal oleva vistrikuparve. Rääkides vaatab ta

enda ette maha ning hoidub sellepärast juba kergelt vimma. Aga õlad on tal tugevad ning ettevajunult tunduvad nad veelgi laiemad.

„Tahad, anname talle kahekesi naha peale?“ pakub Lenkin, süljelärakat osavalt teeserva sihtides. „Talle kulub see ära, ärgu laiutagu.“

Toomas tajub teise hääles kaastunnet ning uuesti liigutab hinges solvumistunne, haarates endasse nii tänasest vaenlaste hulka kuuluva Borka Mahhovi, tuhkrunahkse mütsi kui ka raiskumineva venna. Isegi vana sõpra Saška Lenkinit riivab selle hävitav serv. Toomas ei oska teistmoodi, ei oska sisetundeid arupidavalt kerides, kõik toimub tal prahvatades, põuavälguna januselt.

„Poisid lähevad täna suuskadega Rebasekünkale,“ teeb Saša Lenkin muust juttu, häiritud teise vimmas, omaette ilmest. Saša Lenkin on jõudnud oma maja kohale ja peatub nüüd kõheldes. Kui Toomas kutsuks, läheks ta temaga meeleldi kaasa. Aga sõber vaikib.

„Tule kindlasti,“ kordab Saša Lenkin venitades ning pöörab veidi tusaselt oma õue.

Kolhoosi laudast möödudes näeb Toomas Mihhaili. Vend seisab lauda teepoolse otsa juures, vana pihtkasuka hõlmad ripakil, ning seletab midagi talitaja Varvarale. Küllap pahandab. Mihhail on brigadir ja peabki pahandama, sest tööd tehakse viletsasti ja kolhoosi asjad lähevad aina allamäge. Ja küllap kuulab muidu kange Varvara sellepärast nii allaheitlikult, et on tabatud jälle söödavarguse pealt. Ja eks ta kinnita nüüd vastu, et oma loomgi peab sööma. Vähestel on praegu loomi kodus, võimgi ei vaata seda hea pilguga, ja pidada saab neid ainult vargusega pooleks. Kunagi varem pole nii olnud, et loomasööt saab juba jõuludeks otsa ning tuleb lunida rajoonist võlgu, ütleb Mihhail. Ent poleks lõppenud, kui uus esimees Fjolkin poleks kiirustanud plaane ületama, et annetada maailmarevolutsiooni ja Punaarmee fondi. Mis kasu sest, kui kuskil riigi plaanid küll täis, aga inimesed-loomad nälgivad ja pole seemetki, mida kevadel põllule anda, arvab Mihhail. Fjolkin röövib kolhoosi ja on vilets peremees. Sest ükski peremees ei anna viimast hinge tagant. Aga Fjolkin ei tahagi olla peremees. Kõik peremehed on kontrad, kinnitab ta avalikult. Tema, Fjolkin, on proletariaadi võim ja midagi neetud kontratega koos ei tee. Ega Mihhail neid asju avalikult arutagi, ainult kodus. Kui kolhoosi asutati ja paljud kõhklesid, riputas piirkonnavolinik Volkov nagaani vööle ning käis kõik majad läbi. Kõik, kes on meie vastu, kuuluvad likvideerimisele, käratas ta kõhklejaile. Ja vana partisani Volkovit usuti. Tema karmi kätt mäletati paljudes peredes. Paljud mõtlesidki ümber ning need, kes olid kangekaelselt vastu puigelnud, viidigi ära. Neist ei kuuldud enam midagi. Päridagi ei julgetud. Nüüd on rahvas hästi ettevaatlik. Näe, Varvaragi on

kogunud ennast, viipab käega. Varvara teab, et on üle küla iludus, ega ta panegi Mihhaili pahandamist mikski.

Aknad on väikesed ning suures eestoas on päevalgi hämar. Toomas võtab kopsikuga ämbrist vett ning joob, lõikab seejärel leiba ning hakkab isukalt sööma. Samas, suu leiba täis, jääb ta kuulatama. Aroni juurest tagakambrist kostab võõraid hääli. Ta läheb avab ukse ja vaatab sisse. Aron istub voodiserval, särk üles tõmmatud, ning lühike kiilaspäine higistav mees kuulab teda imeliku, kahest otsast laieneva puutoruga. Arst ongi tulnud. Räägitakse, et ta olla endine sõjaväearst. Arst ei tee Toomast märkamagi, laseb Aronil pöörata külge ning aina kuulab tusasel-tähtsal ilmel edasi. Tema lihavad huuled topeltlõua kohal on veidi pruntis.

„Nii, annab välja köhida, noh, seegi on tubli...“

Arst torkab puutoru valge kitli taskusse ning tõuseb väledalt oma lühikestele jalgadele. Ta on Toomaga peaaegu ühepikkune. Kittel pingul tüseda keha ümber, peab ta silmi kissitades aru.

„Otsime sulle pulbrid, hakkame, jah, korralikult võtma pulbreid.“

Noogutades rahulolevalt oma läikivat munajat pead, tõstab arst musta nahkkohvri järile ning asub selles sorima. Loeb siis vastu valgust pisikesele paberkotikesele kirjutatud peenikest kirja. Kaks paari ärevaid silmi jälgivad pinevalt tema tegevust. Sinna sekka kuuleb Toomas selja taga eestoas kostvaid jalaasteid ning vihast summutatud kõnet. Vanemad vennadki on tulnud.

„Mis mul on, doktor?“

Haige istub raskelt voodiserval, pikad luised käed kramplikult toetamas keha, valvsal pilgul püüab ta lugeda paksu mehe näost sinna peidetud otsust.

„Mis ta on, eks ta üks haigus ole, pead sööma, jõudu koguma ja neid pulbreid võta kah.“

„Aga... kas nad aitavad, saan ma terveks, doktor?“

Aroni siledale, pingul nahaga otsmikule on ilmunud higipiisad. Hääl kähiseb, murdub järsku.

„Kas ma... suren, doktor?“

„Noh, mis jutt see on, ravima peab, tublisti ravima,“ kinnitab väike mees kärmelt, ning võtnud oma kohvri, läheb tagasi eestuppa. Toomas järgneb talle. Jah, vennad on tülitsenud. Mihhail seisab keset tuba. Tema külmast veel punased sõrmed mudivad vihaselt lambanahkse pihtkasuka hõlmu. Nägu tumenenud raevust, põrnitseb ta Mattiast, kes istub lohakalt toolil vatijopes, kahvatu ärajoodud nägu solvunult pilves. Arsti nähes astuvad nemadki lähemale, vaatavad oodates väikesekasvulisele tohtrile otsa.

„Hakkab pulbreid võtma,“ kordab arst, „kolm pulbrit päevas, tublisti süüa anda ja õhutada ruumi.“

„Nojah, sööd sa siin küll...“ Mihhaili hääl on korraga vimmakas. „Mis tast saab, paistab küll sihukese niru olekuga, et...“

„Mis, ootadki ehk, ikkagi üks suu vähem, ah?“ lõikub Mattiase külm põlglik hääl vanema jutusse. „Ütle otse, ütle talle seal, ah!“

Mihhaili nägu tumeneb veelgi enam, aga ta rehmab ainult tusaselt käega. Tema pilk rändab ukse juures kärmelt riietuvalt arstilt põrandale. Vastumeelselt torkab ta käe tasku ning tõmbab välja kulunud ja higilaigulise raudadega rahakoti. Ta otsib sealt kortsus rahatähe, siis, hetke kõhelnud, teisegi.

„Nojah, olge siis tänatud, doktor, et nii kaugele tulite.“

„Kauge jah, mäletan, isakese ajal elas siin velsker, said hakkama.“

Doktor sikutab raske kasukmantli hõlmad tüsedal rinnal koomale. Ulatatud raha kaob kärmelt tasku.

„Vaatasin, see vana Martõnovi kauplus kah kinni, tabalukkki ees.“

„Nojah, pandi kinni jah, mis sa inimest ikka tühjalt seisutad.“ Mihhail muigab kurjalt.

„Võtku siis, jah, korralikult rohtu...“ Doktori pisikesed väledad silmad uurivad murelikult haigekambri suletud ust. Seejärel, andnud Mihhailile käeviipega märku, astub ta esikusse. Toomas näeb seda kõike ja siis, mingi äkilise mureaimduse sunnil järgneb ta vennale. Väike tüse doktor peatub trepil ning uurib silmi kissitades õuevärava ees ootavat hobusaani. Heidab siis viltuse pilgu tema taga seisvale Mihhailile.

„Maal, jah, miskit muud praegu ei näegi kui muret... peate ta ikkagi haiglasse...“

„Haiglasse? Nojah, aga need rohud, kas need siis sugugi...“ Mihhail ei varja oma rahulolematust.

„Aitavad muidugi,“ kinnitatakse kärmelt, „aga haigus on kaugele läinud, tiisikus ikkagi, haigla on sellistel juhtudel alati vajalik.“ Silmitsedes kõhklevalt üha süngestuvat Mihhaili, lisab doktor: „Toote ainult kohale, muud midagi, lepin ise haiglaga kokku.“

„Usute siis, et saab... seal terveks?“

Toomas jälgib neid valvsalt, ei lase kõrvust ühtki sõna. Ta on miskipärast kindel, et praegu otsustatakse Aroni saatust. Ei, Aron ei tohi surra. Aron, kes on hoidnud isa ja ema haua korras, Aron, kellega nad on hulkunud kevaditi põldudel ja metsas ning kellega võib rääkida absoluutselt kõigest, ei või surra. Ärevusest hing kinni jäämas, vaatab ta neid pärani silmi.

•

*N*ad istuvad kolmekesi lauas, on söönud, aga ei tõuse veel. Söögi ajal alanud arutlus on puhkemas tüliks. Mihhaili nägu on pilves. Ta vaatab otse enda ette lauale.

„Nojah, kui nad seal teevadki midagi...“ pomiseb ta poolihääli ning nad kõik vaatavad suletud tagatoa ust. „Ilmatu maa, vea

kohale ja pärast...“ Ta ei ütle, mis „pärast“, aga see on siiski öeldud selgemini kui otse.

„Sina tead, jah, alati kõige paremini,“ tormitseb Mattias, „alati tahad sa otsustada meie eest. Arst ju ütles, et haigla, siis viimegi haiglasse.“

Mattias tõuseb järsult, mõõdab pikkade sammudega tuba ning süütab siis akna alla seisma jäädes plotski. Mattias kannab kampsuni all vöödilist madrusesärki. Toomas näeb selle luitunud serva. Varem oli ta väga tahtnud ise seda särki kanda, aga see oli liiga suur. Nüüdki oleks suur, sest Mattias ei jää kasvult Mihhailile põrmugi alla, aga nüüd on särk väga must. Mattias peseb teda hirmus harva. Õigemini ei teegi seda enam ise; ainult vahel, kui ta jälle mõned ööd on ära olnud, on higilehk särgist nõrgem ja triibudki selgemad.

„Polnud ta nii kindel ühtigi, et seal terveks teevad,“ ei jäta vanem vend tusatsedes. „Ja kes ütleb, et tal seal parem on?“

Nad on väga erinevad, need kaks vanemat venda. Kuigi kasvu ja kontigi samaga mõõdetud. Üks pikaldane, lopsakat roostepunast karva, rohmakas ja massiivne kui põllukivi. Teine viimistletud, sile, valgetverd ja naiste pilku püüdev. Aga rahutut tuld hõõguvad nad mõlemad.

Toomal pole suuremat lähedust kummagagi. Kuigi Mihhaili ta austab, sest Mihhail on nende tugi. Austab, aga ei armasta. Pigem armastaks ta ilusat lõbusat Mattiast. Vist armastaski kunagi, siis kui Mattias veel ei joonud ning õpetas talle ujumist, maadlust ja natuke isegi poksi. See kõik oli kohe peale Mattiase mereväes teenimist. Aga nüüd pole tema peas muud kui seelikud ja viin. Kuid mis tähtsust on sel kõigel praegu? Ja Toomas ootab, ahistav ärevus pigistamas kurgus. Tagakambris köhitakse pikalt, siis nagiseb voodi keha survest. Nad kuulavad, vaikivad. Ja siis miski kui plahvataks Toomas. Ta teab ainult üht, Aron ei tohi... ei tohi...

„Sa viid Aroni haiglasse, sa pead...“

Tooma kõrge poisihääl väreleb, ähvardab katkeda pingest. Helesinised pärani silmad on suunatud tungivalt kõige vanemale.

„Õige, vennas, ei jäta teda keegi siia kustuma, kui tema ei vii, siis viime ise.“

Mattias noogutab toetavalt nooremale. Suur seinakell lööb rahulikult, mõjukalt õhtutundi, Mattias heidab kellale pilgu. Tema liigutused on muutunud kärsituks. Ta läheb ukse juurde ning haarab nagist oma vatijope. Ajab selle selga ning jääb nüüd hetkeks kõheldes silmitsema Aroni mustjaskoheva karvaga mütsi. Laua ääres istuvad vennad jälgivad vaikides tema tegevust.

„See on Aroni müts.“

Mihhaili hääl on muutunud, nägugi on tumenenud sinna valgunud verest. Mattias justkui ei kuulekski, vaatab häirimatult mütsi

KUSTUTATUD
23. 02. 2020
Viimsi Raamatukogu
Viimsi Raamatukogu

edasi. Aga kuigi on valmis mütsi haarama, ei tee ta seda mitte. Samas ilmub tema näole imelik muie. Ta pöörab ringi, astub otse üle põranda tagakambri poole ning avab ukse.

„Laenad, vennas, oma mütsi, mis?“ küsib ta lauasistujate poole selga pöörates haigelt.

„Mütsi? Jaa, muidugi...“

Aron, kes lamab külili, ajab end nüüd küünarnukkidele toetudes istuli ning naeratab.

„Jaa, muidugi...“

„Aitäh!“.

Väljakutsuvalt ning muretult suundub Mattias taas nagi juurde, haarab nagist mütsi ning kavatseb väljuda. Lauasistujaid nagu polekski tema jaoks olemas. Toomas unustab hetkeks haige vennagi. Ta kuuleb vanema venna lõõtsuvat hingamist enda vastas ja teab, ükskord see juhtub... Miks nad on ometi sellised?

„Kui sa selle mütsi kah kellelegi... müüa kavatsed, siis...“

Mihhaili hääl tõuseb ning katkeb järsult. Ta on tõstnud oma suured, alati punetavad käed enda ette lauale. Pink ragiseb Mihhaili kehaall, justkui kavatsetaks tõusta. Ja uuesti võpatab hirm Tooma rinnas. Ta kardab nende mõlema pärast, ei tea isegi, kumma pärast rohkem. Aga Mattias ei näi kartvat ning vanem vendki ei tõuse.

„Mis siis?“

„Siis müü ennast kah ja ära enam siia tule, kuuled...“

Ei saa ta Mattiasest jagu, mõtleb Toomas. Tal on mõlemast kahju. Kui vend ukse suleb, tõuseb temagi viivitades. Ta läheb vaatab, ehk on õpetajal midagi tarvis. Ta ei mõista vendade vaenu, pole kunagi mõistnud. Aga ta näeb ja teab, et see püsib, püsib nagu hämar kõikeimav mürgine soo nende vahel. Ja sellistel hetkedel tahab ta siit ära. Isakodu on siis korraga võõras, täis ängi.

Räästad tilguvad. Keskpäevasele lumele on ilmunud hallikad laigud. Varsti saavad neist loigud. Maja ees seisab hobune reega. See on vana, tuhmide silmadega, lookavajunud selja ning pruunika tokerdunud karvaga loom. Aeg-ajalt vaatab ta oma punase habemega peremehe suunas. Too seisab tüdinud ilmel plotskit kiskudes sealsamas kõrval. Toomas tuleb majast. Suur villane tekk süles, läheb ta ree juurde, kohendab heinu ning laotab teki peale. Ta toob veel vana mantli peaaluseks ning seejärel teisegi teki. Ja kui Aron Mattiase ja Mihhaili vahel tuleb, kõnnib ta nende ees, avab õuevärava ning seab veel kord tekke. Vennad toetavad Aronit, kes astub vaevaliselt raskes, kurguni kinninnööbitud lambanahkses kasukas, müts peas ning villane sall mitmekordselt ümber kaela. Nad asetavad ta nagu pambu ettevaatlikult reele ning Toomas nihutab peaalust.

„On sul hea?“ pärib Toomas juba mitmendat korda.

„Hea, hea, mis te'nd minu pärast sedasi?“

Haige tõrjub, püüab näida reibas. Tema ärevad silmad otsivad midagi valvsalt vendade kinnistelt nägudelt. Aga samas libiseb pilk ikka ja jälle kiindunult tagasi majale.

„Kõik?“ pärib küüdimeheks hakanud valvur Matvei kõrvalt, seades hoolitsevalt range hobuse hõõrdunud kaelal. Mihhail noogutab ning Matvei nõõtab hobuse huuli matsutades liikuma. Vennad saadavad rege, kobaras ümber selle pära. Haige pöörab end tekkide all, vaatab küünarnukile toetudes pikalt ja ahnelt maja. Siis uurib ta vendi mingis kuumavas meeleheitevalus. Palavikust kuivanud huuled liiguvad kahvatus näos.

„Ma ei taha sinna minna,“ sosistab ta tasa ning siis kõvemini. „Ärge viige mind sinna... kuuled, Mihhail, Mattias... ma ei taha... ma saan koduski terveks...“

Mihhail vaikib. Tema otsa vaatavad nüüd kõik. Toomas tukslevate kokkupigistatud huultega, nõudlik ja ärev ootus pilgus. Mattias raputab pead, aga temagi ootab. Mihhail ainult vaikib, nägu punetav solvumisest ja tusast. Mida saab temagi muuta? Mida lahetakse temalt, kas ta siis ei öelnud neile varem? Küüdimees Matvei sõrmitseb ohje peos ning uurib mornilt hobust.

„Eks siis lähme, pikk tee,“ sõnab ta seejärel asjalikult ning ergutab hobust. Lamajagi näib loobuvat, pilk tõmbunud endasse, laskub ta lõtvunult tagasi seljale.

„Ma ei taha sinna,“ pomiseb ta juba alistunult. Tema väsinud aukus silmad leiavad noorema venna. „Sa tuled mind siis vaatama, Toomas, tuled, eks?“

Toomas vaatab teda pärani silmi. Tal on tegemist, et mitte nutta. Häbi on nutta Matvei ja vendade ees. Praegu tahaks ta siit ära, hästi kaugele ära. Ja et mitte nutta, noogutab ta ainult.

„Mattias...“ Haige käsi tõuseb pea juurde. Ta võtab järsku mütsi peast ning ulatab vennale. „Võta, Mattias.“

„Mis sa nüüd... jäta.“

Mattias tõrjub segaduses käega, vaatab kiirelt Mihhaili suunas ning lõkendab korraga üleni näost.

„Võta, Mattias, ma tahan...“ nõuab haige, „praegu on soe ja seal...“ Aroni käsi sirutub mütsiga uuesti üle ree keskmise venna suunas. „Võta, ma palun...“

„Ma ei saa...“

Mattiase aval trotslik nägu on tõmbunud punaselaiguliseks.

„Võta, võta... ma tahtsin juba ammu,“ sunnib Aron mingi kasvava õhinaga, asetab järsku mütsi lumele ree taha, ning mässides end tekki, vajub pead tagasi heites raskelt reele.

„Lähme, Matvei... kiiremini.“

Nõksatades liigub regi mööda külatänavat edasi. Mattias seisab lumel lebava mütsi ees, otsekui oleks see mingi tõke. Tõstab selle siis üles ning astub mornil ilmel teistele järele. Nii nad lähevadki küla lõpuni. Minnakse vaikides. Viimaste majade taga jäävad nad

maha. Toomas kipub küll edasi, aga vanema venna järsul toonil antud käsk sunnib ta paigale. Nad jälgivad rege, mis päikesest kiiskavate lumiste väljade vahel näib korraga imepisike. Ere päike kipitab silmis. Toomas tõstab käe ning hõõrub rusikaga põski, otsekui nühiks sealt midagi maha. Ta ei taju oma tõmblevaid suunurki. Seal läheb vennas ja miski nagu rebiks end valuslõikavalt temastki lahti.

Toomale oli tundunud see lõpuna. Seal, lumisel teeotsal seistes, oli ta olnud kindel, et ei näe enam venda. Aga Aron ei surnud haiglas. Suvehakul tuli ta koju, lootusrikas ning kosunud. Nad on mind tublisti ravinud, kinnitas ta majas vilkalt ringi liikudes vendadele. Aron uskus ja nemadki uskusid uuesti. Ta laenas Antonina Mihhailovnalt hulga raamatuid ning lubas, kui Antonina Mihhailovnal on tõesti kindel soov linna tagasi sõita, taas koolmeistriameti enda õlgadele võtta. Raske oli Aronit mitte uskuda. Väsimatu, ahne innuga toimetas ta maja taga aias õunapuid istutades. Ja kui esimees kutsus teda appi kolhoosipõllule, läks ta sinnagi. Ta näis läbi-lõhki terve. Päikesest põlenud näkku ilmunud jume oli pühkinud sealt viimsed haigusemärgid. Ma elan saja-aastaseks, lubas ta Toomale naerdes, õpetan veel sinu lapsigi. Sinna heinamaale ta surigi. Keset tulipalavat tööd. Suri päikeselõõmas, ja verd, mida Aroni kurgust lahmates tuli, paistis jätkuvat lõpmatuseni. Toomas hoidis tema pead, inimesed seisid ümber ja vaikisid ning tee kohal püsis tolmupilv, milles tühjal vankril arsti järele kihutav Mihhail peksis sundides hobust. Toomas pühkis seljast kistud särgiga venna tuhkhalliks tõmbuvalt näolt higi ja mullaga segunevat verd ning töinas hirmust ja jõuetusest, et ei saa midagi muuta. Kuid ses jõuetus meeleheites turritas ka viha, leppimatus selle tundmatu vastu, mis oma halastamatuses näis tugevam kõigest. Hiljem oli tal veidi häbigi sellest, et oli tundnud ka viha.

Külast eemal, Fjoši jõe kõrgel kaldal, seisab lõhutud kellatorniga puukirik. Seisab aastaid tühjana. Viimane papp, isa Jeremei, arreteeriti aasta peale sõja lõppu tšekistide poolt ning teati rääkida, et ta lastud linnavanglas maha. Uut pappi ei tulnudki. Pole tarviski, kinnitas piirkonnavolinik Volkov, kes kandis tollal veel punaarmeelasemundrit. „Raiped, üks kontra kõik," deklareeris ta mahorkasegust süljelärakat maanteetolmu läkitades resoluutselt. „Jumalaga on nüüd läbi, revolutsioon keeras tal kaela kahekorra." Talle noogutati kaasa, sest Volkovit pidi uskuma. Oli ju revolutsioon juba mõndagi imelikku korda saatnud, seades kas või sellesama külajoodikust kingsepa põja, vara isa jälgedes käima hakanud, lärmaka ja kaklushimulise Nikita Volkovi oma võimu alus-

sambaks. Siiski, kahju oli loobuda harjunud kombest ning rahvas kogunes siia edaspidigi. Mõni salaja imesse uskudes ning uhke habemega Jeremeid viirukipanniga eest leida lootes, teised lihtsalt kohuse sunnil ning kolmandad igavusest. Siin võis lobiseda ning naaberküla rahva käest uudiseidki kuulda. Piirkonnavoliniku ähvardustele ei pööratud kaua tähelepanu. Igal pühapäeval venis see imelik protsessioon läbi küla. Töörõivad vahetatud puhaste vastu, eided mustas, mindi kiriku juurde, seisti ning arutati tõsisel moel oma asju ning mindi siis tagasi. Aga Volkov poleks olnud Volkov, kui ta asja oleks niisama jätnud. Ta kutsus endale abiks mingi asjamehe linnast. Keegi ei teadnud, millest Volkov linnamehega oli rääkinud, aga järgmisel pühapäeval seisid mõlemad kiriku juures. Linnamees pidas pika sütitava kõne, mille peale tema kõrval seisev, nagaanikabuuri näperdav piirkonnavolinik sageli veendunult pead noogutas. Linnamees oskas rääkida ning teda toetati üsna ühtsemeelselt. Seejärel roniti, triumfaalselt särav Volkov kõige ees, üles kirikutorni, monteeriti raske valatud malmkell oma tugedelt lahti ning kukutati kangide abil tornist alla. See kõik läks üsna lihtsalt, nagu oleks kellegi käsi kõik enne valmis seadnud. Ehk võis sedagi pidada jumala nõrkuse märgiks. Siiski, korraks hoiti hinge kinni. Ma rappus jalgade all, ning kui tolmupilv oli hajunud, vaadati jahmunult sajanditevanust raudmürakat, mis, pikk lõhe küljes, üsna ükskõikselt ja armetult lebas inimeste ees. Poolviltu kiilunud mulda, näis ta kui hirmunult haarduvat sellesse. Teravmeelitseti, paljud naersid, veidi pettunud oma kaduvate hirmude pärast. Volkov oli teinud vägiteo, pidid tunnistama nii esiridades seisvad juubeldajad kui ka taga rätiotstega silmi pühkivad naised. Volkov oli võitnud. Vanajumal ise polnud suutnud midagi nende piirkonnavoliniku vastu. Seepärast suhtuti nüüd ka üsna leplikult Volkovi käsusse lõpetada kiriku juures käimine. Mõni aeg peale seda hakkas kolhoos kasutama kirikut oma mitmesuguse liikumatu vara panipaigana. Suurte vihmadega aeti sinna vahel ka lambaid. Nii kuhjus sinna aegamisi harva tarvisminevat koli ja sõnnikut. Ainult kiriku taga olevat surnuaeda kasutati endiselt edasi. Ei saanud ju surnuid matta metsa. Ning selle vastu polnud ka piirkonnavolinikul midagi.

Matusepäeval teadis Toomas juba kindlalt, et tahab ära linna. Kõik see oli alanud juba kevadel. Antonina Mihhailovna oli sellest rääkinud temaga viimasel koolipäeval. Kõik olid juba lahkunud. Nad seisid kahekesi klassiruumis. Antonina Mihhailovna korjas laualt vihikuid kokku ning vaatas aeg-ajalt Tooma poole, keda oli palunud oodata, Toomas seisis akna juures ning kippus kogu oma olekuga välja tänavale.

„Ma sõidan ära," ütles õpetaja järsku ning tühjendas kiirustades lauda edasi. Aga tema liigutused olid muutunud hajameelseks

ning ta tegi seda pigem inertsist. Toomas ei vastanud. Ta vaatas läbi akna külatänavale, kus salguti ning lõbusalt käratsedes läksid vabanemisrõõmus tema klassikaaslased ja kus Saška Lenkin aia varjus paberossi tõmbas. Aga küllap oli tema näos ka üllatust, sest Antonina Mihhailovna rääkis kärmelt ja otsekui vabandades edasi.

„See ei saa ju kesta igavesti, siin on väga toredad inimesed, aga lõpuks olen ma ju gümnaasiumiõpetaja... ja ma armastan väga seda linna. Nad saadavad siia teise õpetaja. Aga sina võiksid ka tulla, tuleksid ka minuga ühes...“ Õpetaja vaikis hetke. Tema hääl oli muutunud, sellesse oli ilmunud mingi abitu süüdlaslikkus. „Sa võiksid seal edasi õppida, sa pole sugugi rumal poiss.“

Õpetaja vaatas teda ning justkui ootas talt midagi. Aga ta ei näinud õpetaja nägu, kuigi teadis selle olevat alandliku oma imelikus kohmetuses. See nägu nagu pihtis talle midagi, millele Toomal ei olnud päriselt õigust. Kuid see kõik tundus poisile pigem ähmane ja kauge. Ta nägi halle, selgelt eristuvaid salke Antonina Mihhailovna tihedais juustes ning pööras pilgu kiirelt kõrvale.

„Sa pole veel mõelnud, kes sust saama peaks?“ Antonina Mihhailovna hääl oli veidi ebakindel.

Ei, Toomas polnud oma viieteistkümne aastaga selles veel selgusele jõudnud. Ilmselt peegeldus vastus tema hämmeldunud vaikimises, sest õpetaja jätkas kiirustades, mõningase ärrituse ja meelepahaga, otsekui oleks kõiges midagi ebameeldivat.

„Siin pole ju midagi, aga sina pead õppima. Seal on väga head koolid. Elaksid minu ja mu õe juures. Loomulikult räägin ma kasinu vendadega.“

Selline oli olnud jutuajamine ja õpetaja Antonina Mihhailovna polnud inimene, kes armastas midagi edasi lükata. Ta rääkis Mihhailiga juba järgmisel õhtul. Aga siin kohtas õpetaja ootamatult jäika vastupanu. Mihhail vaatas teda oma veidi pungitavate silmade raske pilguga ning sõnas õlgu kehitades järsult: „Mis vaja, õpib siingi, pole poisil sinna linna midagi asja.“

Kõik jäigi nii. Õpetaja valmistus ärasõiduks. Toomas aga uitas poistega mööda ümberkaudseid metsi ja käis naaberküla külje all jões ujumas. See oli pikk kuum suvi põlde tolmutava põuaga. Õhtuti istusid vanad külatänava äärde õueaedade vilusse tõstetud rohmakatel pinkidel, noored aga kogunesid poe taha Moissejevi Senka bajaanimängu kuulama. Toomas sõelus nende hulgas, muretu ning pruunikspõlenud. Ometi oli seeme külvatud, oli teada antud võimalusest, valikust, ning see kõik ilmutas ennast sisemuses ajuti tormleva rahutuse läbi. Ja kui ta kohtas õpetajat külavahel äsja poest ostetud suure kohvriga, tajus ta tervitusele vastates ängistust, mis oli pigem hirm millestki ilmajäämise ees. Aroni matustel rääkis ta juba ise sellest. Nad seisid valmiskaevatud haua ümber ning lasid köitega alla külapuusepa tehtud rasket, valendavat, hööveldatud laudadest kirstu. Ta hoidis köiest kinni ja, ninas niiske mulla lõhn ning hinges tohutu tühjus, mõtles sellele, et mure polnud neid lähendanud. Mis saab edasi, küsis ta juba mitmendat korda eneselt, tajudes intuitiivselt millegi lõppu, kuid suutmata mõelda sellest edasi. Ta nägi üle Mattiase õla õpetaja rühikat, hallis kleidis kogu, nägi jäigalt ja uhkelt hoidvat pead ning luges sügavat valu kahvatust, kokkupigistatud huultega näost. Antonina Mihhailovna lükkas Aroni surma tõttu ärasõidu edasi ja seisis nüüd omaette naistesalga kõrval, koos ja eemal neist üheaegselt. Ja nii, õpetajat vaadates, teadis Toomas miskipärast väga kindlalt, et tahab ära sõita. Ja kui rätikunurgaga silmi pühkivad naised ja teisedki olid juba lahkunud ning nad seisid ainult kolmekesi kobedale mullakünkale tibutavas vihmas, rääkis ta sellest uuesti.

„Mihhail, vahest peaksin ma siiski edasi õppima?“ sõnas ta tasa.

„Kipud ikka linna?“

Aga see tusasel häälel antud vastus polnud kurjustav ega heakskiitev nagu niisama tusane pilkki, mis nooremat mõõtis. Rohkem ei öelnud Mihhail midagi, pööras ringi ja hakkas minema oma raskel lohiseval sammul. Surnuaia värava lähedal oli vihmast halliks pestud kõdunev pink. Nad istusid sellele. Vanemad vennad suitsetasid. Mattias pistis käe oma vana kuue põue ning tõmbas välja pudeli. Ta avas selle ning ulatas vanemale vennale.

„Pole midagi parata,“ ohkas Mattias, „vennas on läinud.“

Mihhail noogutas sõnatult, jõi pika lonksu ning ulatas tagasi.

„Õpetajagi ütles, et ma peaksin õppima,“ alustas Toomas uuesti. Seda öelnud, mõtles ta äkki sellele, et õpetaja oli vist tahtnud temaga rääkida. Antonina Mihhailovna oli seisnud kauem kui teised, justkui midagi oodanud. Aga tema seisis vendade keskel ja siis oli õpetaja läinud.

„Ma lähen kolhoosist ära,“ ütles Mattias korraga. „MTJ-is õpetatakse traktoriste välja, seal teenib rohkem kui ainult tubaka jaoks.“

„Muidugi, viina jaoks kah,“ viskas Mihhail sapiselt, aga lisas samas oma tavalisel kaalutleval viisil: „Ehk see polegi paha mõte, olen ise kah silma visanud. Muidugi, ega see esimehele meeldi.“

„Seal kraabitakse ränka raha kokku,“ kinnitas Mattias vanema venna ootamatust toetusest nähtavalt rõõmustades. „Neil on seal suured õigused. Olla suure riikliku tähtsusega asi, võivad võtta igalt poolt.“

„Sina võiksid kah meiega, kes neid linnaasju teab,“ pöördus Mihhail noorima poole. „Ja millest sa seal elama hakkad?“

„Õpetaja ütles, et nende juurde... Ma ei taha saada traktoristiks!“ Ta pahvatas selle kärsituse ja solvumisega pooleks.

Mihhail vaikis, jõi pudelist järjekordse lonksu, aga ei järgnenudki vihasõõstu, mida Toomas juba pingule tõmbunult ootas.

„Neid linnamehigi nähtud.“ Mihhail noogutas põlglikult. „Elu on seal hirmus kallis. Õpid küll, jah, aga mis sa siis siin tegema hakkad?“

Mõlemad vanemad vennad tunnistasid uudishimulikult noorimat. Aga Toomas kõhkles. Kindla peale oli elu linnas hirmus kallis ja uue, süveneva murega tajus ta oma värske plaani haprust. Ja muidugi, mis ta pärast siin...? Mihhail oli kindel, et ta tuleb tagasi. Ta peaks kohe midagi ütlema, midagi hästi veenvat. Võib-olla õpetajaks nagu Aron või Antonina Mihhailovna, siis saaks ka esimehelt palju kergemini loa? Aga ta pole ju kunagi tahtnud õpetajaks saada. Võib-olla siis arstiks? Talle meenus väike kiilaspäine arst rajoonist. Ka selle üle pole ta kunagi juurelnud. Siiski, seal heinamaal Aroni pead hoides ning oma jõuetusest nuttes, seal vist tahtis ta tõesti olla arst. Väga hea arst, selline, kes oleks suutnud Aroni päästa. Aga praegu polnud Toomas kindel selleski ja ta vaikis rusutult.

„No näed,“ ütles Mihhail, „utsitavad, keerutavad tolmu üles ja pagevad. Aga maa, tema ei peta, mitte kunagi kohe...“

*T*a ei tundnud end uues kohas kaua hästi. See kestis üle aasta, enne kui ta vähehaaval harjus. Tänavalabürintide eksitav segadus, lõputud inimhulgad, autode, troskade vool ning pöörangutel kolisevad trammid. Harjumuspärane, lähedane maagi oli siin peidetud külmraske tahutud graniidi alla. Rohkete sildade all loksus laisalt mustav vesi. Kõik see ängistas erke meeli. Ikka ja jälle põgenes ta tänavalt tollesse suurde kanaliäärsesse luksuselamusse, mida ta nüüd võis oma koduks nimetada. Luksuselamu oli maja praegu pigem küll oma ajaloo, itaalia stiili ning minevikuasukate tõttu. Lõvid ja jumalad tema seintel olid tuhmunud, pragunenud, saalid ja avarad toad olid vaheseinte abil ümber ehitatud riigikorteriteks. Õdusateks kammerkontsertideks sobivad seinad kajasid ülemajutatud üürnike tülpinud sõimust. Jah, raske oli kohaneda. Ta ei suutnud seda linna veel kaua armastada. Ometi oli ta saanud oma tahtmist. See oli olnud pikk reis. Nad rappusid Antonina Mihhailovnaga terve päeva logisevas talupojavankris. Sellele järgnes kaks päeva ja ööd täistuubitud halvalõhnalises vagunis. Lõpuks tuligi linn. Rong peatus käratsevast inimhulgast lõhkvel jaamas ning Antonina Mihhailovna sagis meeleheites näoga perroonil edasi-tagasi, et lõpuks rõõmust ohkides ning nuttes langeda jäigaseljalise, hallineva peaga daami sülelusse. Toomas seisis eemal ning vaatas nõutult pealt. Siis andis ta kätt ning kannatas ära pika jaheda pilgu, mida kõrvalseisva Antonina Mihhailovna sõbralik naeratus ebalevalt leevendada püüdis. Temast räägiti, aga ta ise jälgis huviga valges vormipluusis miilitsat, kes päevalilleseemneid müütava vanaeidega miskipärast pahandas. Võeti troska ja nad sõitsid mööda pikki kivisillutisega kaetud tänavaid, ületasid jõe, mis andis tõmbsoontena hargnevaid kanaleid, keerasid lõpuks kaldapealsele ja olidki kohal.

Kahes suures toas valitses päevalgi mingi püsiv hämarus, mis laiadest akendest ning kellaaegadest sõltumata näis igavesti hõljuvat raskete, nikerdustega kappide, metall-lühtrite, diivanite ja tugitoolide kohal. Lugematud kujukesed, kullatud ornamentraamides pildid seintel ning nipsasjakesed ja albumid krahvinna Zosja Nikiforovna lauakesel uppusid sellesse hämarusse. Kõrgilt ja rahulolevalt liikus krahvinna oma asjade keskel. Kuna kuulumine sellesse perekonda lisas kahtlematult ka kohustusi, siis võttis igavlev Zosja Nikiforovna vanema õe loomuliku õigusega nooruki käekäigu enda hooleks. Rangelt ja resoluutselt jälgis ta poisi iga sammu, õpetas ja parandas. Toomale peeti pikki loenguid tuntud suguvõsade ajaloost. Ajaloos erinesid Zosja Nikiforovna vaated käibivatest üsna põhjalikult. Tema resoluutsus oli kõigutamatu. „Varem arvati nii“ kõlas seejuures viimse argumendina vaidlust välistavalt. Antonina Mihhailovna vaidles vahel poolõele nõrgalt vastu. „Peab olema siiski õiglane, Zosja,“ protesteeris ta leebelt, „paljud asjad, mis nad tahavad, polegi ju pahad, paljud elasid siis halvasti, nüüd on neil siiski kergem.“ — „Aga sa ju tead, mis nad tegid siin oma revolutsiooni ajal, kas võib inimest sellepärast tappa, et ta paremini riides on ja vabrikus ei tööta?“ tõrjus vanem õde leppimatult. „Ja kuidas võib saavutada head vägivalla ja ebaõiglusega?“

Raske oli vaielda Zosja Nikiforovnaga.

Peagi märkas Toomas õpetaja juures järjest enam ilmnevat muutust. Linna naasnud Antonina Mihhailovna oli justkui teine inimene. Kaotanud oma väärika ja iseteadva tarmu, allus ta kõiges vanemale õele. Zosja Nikiforovna nõudel rääkisid nad toas omavahel prantsuse keeles. Zosja Nikiforovna püüdis seda teha ühisköögiski, mida ta nimetas omavahel uue aja põrgulikuks sünnitiseks ning kus viibides ta kunagise ilu riismetes nägu võttis alati ränga ülekohtu all kannataja valus-tõrjuva ilme. Keeletunnid köögis lõppesid aga üsna kähku. Kogukas depoovalvurist naaber Mosja võttis nad läbi. „Vene keel neile ei sobi, inimese keel on neile prosta, vereimejad sihukesed,“ kuulutas ta köögis. Teda, Mosjat, vihati, aga kardeti veelgi enam. Korra Toomaga kahekesi köögis olles astus ta poisi juurde ning tegi teda vidukil silmadega kavalalt vaadates juttu.

„Tirisid su siia ennast orjama, mis? Pursuid mis pursuid, kus küll võimude silmad on? Keel kah pursuide oma. Aga sina ära lase endale liiga teha, ütle mulle ja mina poetan jälle seal sõnakese, kus vaja.“

Kõik naabrid polnud Mosja-taolised. Tisler Fomin, kes oli ise maalt pärit ja töötas mööblivabrikus, kutsus Toomast vahel enda juurde teed jooma, et siis arutada külaasju. Veel liikus köögis maja

endine kojamees Karpov, alailma purjus, kes vahel eriti hoos olles tikkus jultunult muiates naisi näpistama. Jah, naabreid oli mitmesuguseid. Kuid kõige paremini sai Toomas läbi Vitali Zoriniga. Too uje heledapäine noormees töötas kuskil kontoris, kuid paberitöö ei seganud sugugi tema meeletut kiindumust autodesse. Tal oli tõeline kogu väljalõigatud piltidest ning kuskilt hangitud kataloogidest, ta võis une pealt nimetada ükskõik mis automargi tehnilised andmed. Ükskord sügisel viis ta Tooma õuel olevasse vanasse kuuri, avas raske tabalukuga ukse ning näitas võidukal ilmel ridamisi vastu puuseina laotud terasplekivirna ning põrandale kuhjatud, roostest hoolikalt puhastatud, tuhmhallilt läiklevaid agregaate. Neist mahakantud ja ainult Zorinile teada olevate salanõksudega muretsetud autovrakiosadest pidi ehitatama uus, parimate tehniliste omadustega auto. Zorini sarnakas heasüdamlik nägu säras õnnest oma tulevikuplaanidest rääkides. Kord, jah, võib-olla üsna pea, saab siin kuuris midagi valmis ja Toomas on kahtlemata esimeste proovijate hulgas. Loomulikult tõotas Toomas igakülgset abi ning lubas läbi lugeda isegi mahuka, rebenenud lehtedega autoõpiku. See oli kevadel, tema teisel Leningradi-aastal, mil lehed ja raadio rääkisid Hispaanias kestvast sõjast ning tema oli lõpetamas kooli. Autoõpik jäigi kooli tõttu lugemata. Ta unustas selle nagu palju muudki uute sündmuste tulvas. Alles aastaid hiljem, neljakümne esimese aasta raskel sügisel, kui rindele ruttav, järsult vananenud näoga Vitali Zorin, kes oli vahepeal kolinud mujale, ta üles otsis ning õue vana kuuri juurde viis, meenus talle kõik. Jah, muidugi, ta hoiab silma peal ja valvab, et edaspidi üheskoos peale sõda... kinnitas ta võõrastust alla surudes. Kõik oli kuidagi liiga kauge ja lõppenud.

Aeg oli lõpuks teinud oma töö, ta oli linnaga kodunenud. Harvad kirjad Mihhaililt ning üksikud paberrahad selles olid kaotanud rahutust tekitava jõu. Enam ei otsinud ta kirja seltsis üksindust, ei hulkunud ümbrikut pihku pigistades piki kanaliäärseid tänavaid ega vaadanud sildadelt tusaselt vette. Ta luges nüüd kirjad oma laua taga läbi ning pani lihtsalt sahtlisse teiste kõrvale. Ta tundis ennast nüüd kindlalt. Tema hooleks oli endiselt kütta ahjud, aga koristas ta nüüd ainult oma tuba. Jaa, ta oli juba mõnda aega toaomanik. Antonina Mihhailovna oli kolinud lõplikult õe seltsi. Oli teinud seda Zosja hoiatustest hoolimata, kes torises, et nad nii lõpuks päriselt välja aetakse. Ainult õhtuti tavatses Antonina Mihhailovna seada end mugavalt tugitooli Tooma selja taha, veetes aega lugemise või heegeldustööga. Halle hõbeniite oli hulgaliselt juurde siginenud ning raske oli Antonina Mihhailovnat pidada nooremaks õest, kes oli temast ometi tervelt seitse aastat vanem.

Esimene aasta koolis oli Toomal olnud üsna raske ning Antonina Mihhailovna abistas teda, istudes tihti tema kõrval südaööni. Need pikad õhtud olid omamoodi imelikult head, aga sellest ei räägitud

kunagi. Õhtuti jõid nad Zosja Nikiforovna juures portselantassidest teed, sest Zosja Nikiforovna ei kavatsenud samuti taluda üksindust; miks oli ta siis lõppude lõpuks õe enda juurde kutsunud? Aeg oli korrastanud nende omavahelised suhted ning nad olid üksteisega juba üsnagi harjunud. Aga kolmekümne seitsmenda aasta suvi tundus pööravat kõik pea peale. Äkitselt tekkisid tülid, peeti omavahel vimma ning vaikiti päevade kaupa. Ja põhjust õieti ei olnudki. Igatahes näis see esmapilgul täiesti absurdsena. Toomas lõpetas kooli ning andis mingi tuhina ajel oma paberid sisse meditsiiniinstituuti. Ta tegi seda pikemalt kaalumata, kiirustades ja kellegagi nõu pidamata. Muidugi tahtis ta saada arstiks. Aga see veendumus polnud kestnud kuigi kaua, vaid oli väldanud niivõrd lühikest aega, et õekesedki midagi aimata ei osanud. Esialgu ta sellele isegi ei mõelnud. Ta astus rahulolevalt alla instituudi laiast kivitrepist ning uitas tundide kaupa mööda päikesest kõrbevaid tänavaid. Hing pakitses ülemeelikust uhkusest. Muidugi oli ta teinud võrratu teo, oma parima valiku. Ta korjas tänavalt kivikesi ning hüpitas neid peopesal, vilistas pähetulnud meloodiaid ning püüdis naljakaid samme tehes üle hüpata oma varjust. Aga juba kodu poole sammudes sigines hinge kõhklus koos ebamäärase süütundega.

„Oli siis sellega tõesti nii kiire?“ päris Antonina Mihhailovna talle võileibade kõrvale teed kallates. Istus siis ise kuidagi väsinult talle vastu. Toomas tajus õpetaja hääles etteheidet ning kummardus sügavamale laua kohale — varjamaks näole siginenud õhetust. Muidugi oli tal aega. Järjest selgemini tajus ta, et oli teinud mingi vea.

„Kunas sisseastumiseksamid hakkavad?“ tahtis Antonina Mihhailovna teada. Õpetaja näo kunagised peened jooned olid kadumas lõtvade kurdude alla. Ta istus, veidi vimmas, toolil. Sügav sametpruun silmades oli luitunud, pleekinud liivakarvaliseks. Jah, alatasa tursunud laugude alt vaatasid Toomast tuhmid ja nukrad vanainimesesilmad. Aga praegu peegeldus neis solvumus.

„Sisseastumiseksamid?“ Toomas kõhkles hetke, aga tunnistas siis ausalt: „Augusti esimesel nädalal.“

„No näed, terve kuu veel...“

Antonina Mihhailovna ohkas ning vangutas pead.

„Aga sinna tuuakse iga päev avaldusi,“ püüdis Toomas end kohmakalt kaitsta. Tal oli millegipärast praegu raske vaadata oma endist õpetajat. Milleski oli see naine talle lähedaseks saanud. Lähedasemaks kui lihased vennad. Aga viimasel ajal oli sellesse tundesse segunenud ka ängistust. Õpetaja kiire vananemine kohutas teda.

„Aga mina lootsin ikka, et tahad õpetajaks,“ sõnas Antonina Mihhailovna tasa ning tema alandlikus, juba leppinud hääles väljendus pettumus. „Sinu vend oli väga hea õpetaja.“

Jah, Antonina Mihhailovna oli pettunud. Ta oli andnud suure tüki oma elust selle pooleldi veel poisikese tarvis. Annaks veelgi, rohkemgi, kõhklemata hetkegi. Ent kui me toetame elu, olgu tema viljades ka veidi meie unistusi. Muidugi on ka arsti kutse midagi. Aga kas saab olla õilsamat tööd kui see, mis kujundab inimese hinge? Selles poisis on liigset tormakust ning tas näib puuduvat venna sügav andumus, kuid siiski...

Eluvõõras, aastate vältel oma unistusi hellitanud Antonina Mihhailovna tundis end paljaksröövituna. Lootuste soojendav lehekuhi ta pealt oli elusügise tuultest järsku minema kantud ning lähenev vanadus sosistas kõrva, et see, mis tuleb, on hirmsam. Ta kaitses end jäiga mõistmatusega, mis kohmakas esituses näis peaaegu vaenulikkusena. Ja ometi, kui Antonina Mihhailovna suutis peita oma keerukad tunded suures osas iseenesesse, siis vanem õde Zosja Nikiforovna ei raisanud selleks kübetki jõudu. Tema kõhnas kehas paistsid veel edukalt püsivat tugevad kired. Ta tuhises raevukalt korteris ringi, näis täitvat üheaegselt mõlemat tuba.

„Arstiks," kordas ta põlglikult, „see härra siin tahab saada arstiks? Kas kuulsid, Antonina Mihhailovna? Ma olen kindel, et sina sellest midagi ei teadnud."

Zosja Nikiforovna hallid lokid vabisesid võidukalt. Ta oskas irooniliselt naeratada, kitsad huuled kokku surutud, ning tegi seda väga mõjukalt.

„Tema teeb siin mis tahab ja meie ei loe talle mitte põrmugi! Varsti pole meid üldsegi siia tarvis. Varsti oleme, kaks vanamutti, talle lihtsalt tüliks..."

„Jäta, Zosja, palun sind... väga hea, et arstiks."

Antonina Mihhailovna vaatas paluvalt üle laua Tooma suunas ning naeratas vabandavalt. See naeratus hävitas noormehes pead tõstnud tõrksuse ning jäi ainult häbi. Aga selles häbis oli ka mingi hämmingu maik.

Ühiselamus on hea, isegi põnev. Selja taga viis korratult ülestehtud raudvoodit, istub Toomas noaga kriibitud laua taga, millel vedelevad pesemata teeklaasid, ning kirjutab kirja. Ta käib siin nüüd sageli. Genrihh Levin, kellega ta oli teinud eksamiärevusest sumisevas koridoris oma esimest suitsu, kutsus ta kaasa ning ta tunneb end siin hästi. Enam ei häiri siin-seal vedelevad kingad ning higilõhnalised sokid, ei häiri määrdunud voodipesu, rasvaplekkidega õpikud ega see räpane laudki. Selles minnalaskmises on tema jaoks eelkõige vabaduse hõngu. Tule vaata, kuidas elab valgust nõudlev proletariaat, oli Levin teda kutsunud ja tema oli tulnud selle tõmmu laiaõlgse noormehe järel, kelle säravvalgete hammaste naeratav optimism näis läbi murdvat kõikjalt. Siin tuldi ja mindi, söödi, magati ja õpiti teistest välja tegemata, aga ometi

kuidagi koos. Kellelgi polnud kellegagi asja, aga ometi oldi läbilõhki seltsimehed.

...Viimane eksam läks kah hästi, seega olen nüüd esimese kursuse üliõpilane. Kõik ütlevad, et Leningradi I Meditsiiniinstituut ongi kõige parem...

Ta lisab veel midagi ja siis võib lõpetada. Mudides sulepead, kogub ta mõtteid. Tema selja taga pakib tütarlapselikult õrnvalge naha ja punakate turris juustega noormees oma kohvrit. Noormeest kutsutakse Grišaks. Ta on pärit Pihkvast. Teisel eksamil kukkus ta läbi ja valmistub nüüd ära sõitma. Tal on tublisti raamatuid ning need teevad talle muret. Ta tõstab need pungil kohvrist välja ning asetab kõhklevalt voodile. Milleks viia neid tagasi, milleks talle enam need raamatud?

„Kuule, ehk ostad ära, mis?" pöördub ta korraga seinaäärsel voodil kõhuli õppiva madrusesärgis noormehe poole. Ta silitab käega justkui kahjutundes tüsedaid köiteid ning tema pehmete joontega näkku ilmub ärev ootus.

„Asja mul raha raisata."

Madrusesärgis noormees heidab segajale murelikult kokkuveetud tihedate kulmude alt tõrjuva pilgu ning loeb keskendunult edasi. Madrus on omamoodi kuulus nende hulgas. Tal on juba austav hüüdnimigi —Kirurg. Ta tahabki saada kirurgiks nagu Toomaski. Küllap ta närib end neist raamatutest läbi ja peagi hakkab meremehebušlati asemel katma ta õlgu valge arstikittel.

Nad olid ühel õhtul kolmekesi pikalt rääkinud, ja ühtmoodi kergesti nii ägestuv kui ka rõõmustav Stefan jutustas õhinal, kuidas ta taskunoa abil oli eemaldanud sõbral õlast mürsukillu:

„...Viisime vabariigile lennukeid, seisime sadamas ja tema, lasist, tõmbas tule peale. Põrutas, raisk, täpselt keset tekki. Kahel võttis kohe hinge, aga sõbral siia õlga. Arsti muidugi polnud, neil seal kaldal kah tohuvabohu. Noh, tarvis kohe välja sõita. Kuni tagasi oleks jõudnud, oleks käsi kindla peale läinud. Semjon, sõber, siis ütleski, et võtku ma välja. Mul tugev süda sees ja hea nuga kah. Mul oli sihuke soome puss, nikerdasin neile malendeid välja. Nojah, aga malendid on üks asi, sõbra käsi ikka sõbra käsi. Vingerdasin, mis jõudsin, ei tee ja kõik, pattu hingele ei võta. Aga kui tulime öösel, käisid kõik juba peale. Kapten, kontra, kutsus siis hommikul oma juurde ja ütles, olgu olla. Oli meil sihuke imelik vana, ütles, et see pole midagi, olla ise kah sünnituse vastu võtnud. Nojah, aga eided on teine leem, teevad seda ju ise, muudkui passi ainult peale. Vingerdasin, et nii ja naa, aga lõpp. Vana käratas peale. Ta ise tuli ka, käskis, et kuum vesi ja kõik olgu olla. Niikui sünnituseks sättis, roostes ankrukett sihuke. Tuligi võtta. Kaks hoidsid kinni, surusin hambad kokku ja tegin ära. Hiljem, kui vana oli nõudnud velskri peale, tuldi ikka minu juurde. Mõtlesingi siis, et kui sõelapõhjaks ei lasta ja maha saan, põrutan otse kirurgiks..."

Muidugi oli madrus Stefan neist kõige andekam, aga esimesel eksamil pidi ta äärepealt läbi kukkuma. Kukkuski juba läbi, aga ei läinud välja. Oli vahtinud kogu komisjoniga tõtt, endal ilme nii ähvardav, et mõni komisjoniliige hakanudki ebalema.

„Kahju küll, noormees, aga selliste teadmistega on teid võimatu vastu võtta," oli komisjoni esimees, kuulus professor, talle kuivalt teatanud, et asja lõpetada. Aga Stefan istus nagu naelutatult ja ütles, et tema tuli siia kirurgiks saama ning õppida jõuab ta küll. Ta ei kavatsevat enne magadagi, kuni kõik peas, mis tarvis. Võib olla viis ööd järjest üleval ja ei midagi. Tulgu professor ja kontrolligu ise. Professor vangutanud küll pead, aga küsinud lõpuks siiski edasi, ja lõpuks saigi Stefan läbi. Mitmed olid näinud seda pealt ja lugu lisas Stefanile veelgi kuulsust juurde. Nii tulebki neile panna, kiitles Stefan teiste ees. Professorid on teadagi mis tõust, aga proletariaat oma teele jalga ette panna ei lase.

Seevastu Levin tegi kõik eksamid komistamata ära. Meil on see perekonna asi, seletas ta teistele enesekindlalt. Vana oli Samaaras arst, tegi põrandaalustega kaastööd ja saadeti Baikali taha, on praegugi seal kõva käsi...

Toomas tunneb uhkust oma valiku üle. Ja vennadki peavad osa saama. Kulme kibrutades kummardub ta uuesti kirja kohale.

...Paljud töötavad siin juba õpinguajal haiglates. Mulle lubati ka. Ehk saab siis kuidagi hakkama. Ja see on hea, et Mattias enam ei joo nii palju. Hiljuti oli Aroni sünnipäev. Mina ja Antonina Mihhailovna mõtleme sageli tema peale. On tema haud ikka korras?...

Nii, nüüd peaks aitama. Toomas on rahul. Ta murrab kirja kokku ja topib ümbrikusse. Samal hetkel paiskub uks prahvatades lahti. Õlg ees, astub sisse Levin. Kaenla all hoiab ta mingit pulstunud karvaga kutsikat. Ta astub toa keskele, vaatab muiates enda ümber ja laseb kutsika põrandale. Annab siis loomale jalaninaga julgustava müksu.

„Niuksus sillal sellise enesetapja näoga, viskasin ühe baranka, kugistas alla ja maha ei jäänud. Andke talle süüa."

Ning juba uue murega uurib Levin kella randmel.

„Aitab logelemisest, puupead!" käratab ta lärmaka sõbralikkusega. „Kes tuleb vutti vaatama? „Trud" ja Moskva „Dünamo" omavahel. Madin on kindel. Viiendast lähevad kõik."

Madrus võitleb endaga, virutab siis raamatu kinni ning tõuseb ägedalt. End juba valmis seades vaatab ta kõhklevalt raamatut.

„Ega see kaua kesta?" pärib ta murelikult.

„Paar tühipaljast tunnikest. Mis sa muretsed, Kirurg, nad on endale juba selgeks teinud, et sind ei saa instituudist puksiirigagi välja. Need vennikesed seal komisjonis teavad väga hästi, mis asi on klassiviha."

Levin räägib vahel nii, et temast on raske aru saada, mõtleb ta

tõsiselt või heidab lihtsalt nalja. Kuid samas ei lase tema nakkav rõõmsameelsus ühelgi solvumisel kesta kuigi kaua.

„Toomas, tule kah, ja sina, Griša, küll jõuad pakkida! Nüüd aega küll, instituut juba seljataga."

Levin naerab laginal oma nalja. Griša ajab end kohvri kohal sirgu ning temagi nägu kisub püüdlikult irvele.

„Tühja kah, lähen sõjakooli, vanal on tutvusi laialt."

Ta haarab uuesti voodilt raamatuid ning näitab neid teistele. „Jumala eest, kes tahab? Annan imeodavalt. Sihukesi kuskilt ei saa. Vana ostis ühelt juudilt, maksis ränka hinda."

Levin astub lõbusalt voodi juurde.

„Näita siis oma aardeid." Ta uurib asjalikult raamatuid, noogutab tunnustavalt peaga. „Ohoo, Pirogovi „Välikirurgia", Hirschi „Anatoomia" kah. Su vana on targa juudiga kokku juhtunud. Ja hirmus häda pidi sel juudil ka käes olema, sellistest raamatutest ei loobuta kergelt."

„Neid rojusid pigistati meie kandis üsna kõvasti, aga minu vana on seal kõva ülemus. Aga muidugi ta maksis ka. Vana ütleb, et ei võta neilt raiskadelt midagi ilma, mis sest, et nagunii kokku varastatud." Griša kihistab naerda. „Minu vana ajab raudset joont."

„Kujutan ette seda „raudset joont" ja maksmist kah. Tegelikult on see vanakraam, meil seisavad sihukesed ammuilma kodus riiulil."

Levin kehitab põlglikult õlgu, kükitab maha ning sasib sõrmedega kutsikal kuklakarvu. Aga madrus Stefan ja Toomaski astuvad nüüd voodile lähemale. Küllap Levin juba teab. Nad pööravad läikivaid, operatsioonitehnikat illustreerivaid lehti ning Toomas tajub kõrvalseisva Stefani ärevat hingamist.

„Palju tahad, ah?" pärib madrus veidi kähiseva häälega.

Griša rahumeelsele albiinonäole ilmub kaval naeratus. „Paps maksis ränka hinda... pistab lärmama nagunii, kui ma ära annan."

„Anna niisama," soovitab Levin ning uurib uuesti kella. „Mis sul neist enam, lähed nagunii oma tehasesse tagasi. Tehke ruttu!"

„Sina, Levin, tahad, jah, kõike ilma..." Griša kollakad silmad püsivad valvsalt madruse ning Tooma pihku rännanud raamatuil. „Noh, saja eest võiks küll," arvab ta kõheldes, „saja eest annan kõik, jah."

„Sada rubla?" Endise madruse ilmesse sigineb põlgus ja umbusk. „Kust ma võtan sada rubla, neetud pursui sihuke?" Ta paneb raamatu vastumeelselt voodile tagasi. „Et nad sul kõri kinni kiiluks... lähme... kuradile, vereimeja sihuke..."

„Toomas, tule kah," kutsub Levin sõpra.

Toomaski on pannud raamatud tagasi. Temalgi pole seda raha, pole kunagi olnud. Aga silmad püsivad visalt voodil. Ta raputab pead, ikka veel mõeldes. Neid raamatuid tahaks ta iga hinna eest.

„Noh, võtad?“ pärib uuesti murelikuks tõmbunud Griša. Asi paistab nurjuvat. Nad on jäänud tuppa kahekesi. Äsja suleti uks kahe jalgpallihaige taga. „Olgu, kaheksakümmend,“ laseb Griša suuremeelselt alla.

„Mul pole seda raha,“ tunnistab Toomas täis siirast kahjutunnet.

Aga Griša ei taha kuidagi loobuda oma ettevõtmisest. Kollased kavalad silmad takseerivad hindavalt teise võimalusi ning peatuvad lõpuks hõbehallil käekellal. Kell ongi hõbedast kapsliga, mitte küll enam päris uus, aga hästi hoitud, väärtuslik oma Šveitsi päritolu tõttu.

„Näita, ma vaatan...“

Toomas ulatab vastumeelselt kella. See on õekeste ühine kingitus kooli lõpetamise puhul. Kindlasti ei tohiks ta seda anda.

„Noh, kui just selle vastu...“ arutleb teine teeseldud ükskõiksusega. „Olgu, olen nõus...“ Ning varjamata rahulolu, silmitseb Griša kella oma peos.

Toomas kõhkleb. Õed märkavad seda kindlasti kohe. Aga pilk leiab samas uuesti ihaldatud raamatud. Pealegi, see on tema oma, tal peaks olema ka õigus oma äranägemise järgi... Ta vajab ju väga neid raamatuid. Ning kripeldava süütundega annabki ta oma nõusoleku.

Aga kella kadumist Tooma randmelt ei märgatud kohe. Selleks polnud lihtsalt mahti. Nimelt oli toimunud see, mida keegi enam ennustadagi poleks söandanud. Nende hämarasse vaiksesse korterisse oli ilmunud võõras. Jaa, Antonina Mihhailovnale oli tekkinud austaja. Grigori Semjonõtš oli mereväeohvitser, esimese järgu kapten. Tuttavaks olid nad saanud üpris tavalisel viisil. Erinevalt oma õest, kes ainult lühikest aega oli proovinud mingit ametit ühes kaubandusorganisatsioonis ning edaspidi teeninud elatist vanade perekonnaehete ning kunstilembese vanaisa kogutud maalide müügist, asus Antonina Mihhailovna kohe Leningradi naasnuna otsima töökohta. Töötanud esialgu töölisfakulteedis, võttis ta peagi vastu pakkumise sekretärikohale mereväestaabis. Palk oli küll märksa parem, aga töö kestis sageli hilisõhtuni. Hiljem selgus, et Grigori Semjonõtš oli saatnud teda vastupuiklemisest hoolimata mõned õhtud koju. Siis aga juhtus nii, et sügisvihmade ajal Antonina Mihhailovna külmetus ning puudus kõrge palaviku tõttu nädal aega töölt. Grigori Semjonõtš ilmus haiguse teisel päeval, astus korraks lihtsalt õhtul sisse. Ei võtnud sinelitki seljast. Küsis haige järele, karmil näol vali, peaaegu kuri ilme, ning lahkus samas, jättes endast põrandale vihmaveeloigu, mida hämmeldunud Zosja Nikiforovna torisedes koristama asus. Loomulikult võttis vanem õde noorema korralikult ette, aga Antonina Mihhailovna eitas juhtunu tähtsust harukordse meelekindlusega.

Sellest hoolimata ilmus Grigori Semjonõtš juba järgmisel õhtul uuesti ning kraamis oma sinelitaskust välja mõned sidrunid. Kapteni visiidid jätkusid ka peale haigust. Nendega harjuti tasapisi ning neist kujunesid õhtused ühised teejoomised. Antonina Mihhailovna küpsetatud pirukad olid imehead. „Kazbekki“ pahviva kapteni jutud olid põnevad. Õekesed unustasid neid kuulates igapäevase tühja-tähja, istusid tugitoolides kui lummatud. Tõepoolest, mis maksis tühi-tähi, kui räägiti võõrastest maadest, mille olemasolu oldi juba unustamas, ning arutati maailmaasju nii lihtsalt ja loomulikult nagu argiasju. Aga maailmaasjad olid juba nii puntras, et mehine kaptengi muretses silmanähtavalt. Toomas võttis neist teejoomistest harva osa. Eelkõige õpingute pärast. Pikkadel hilisõhtutel tuupis ta anatoomikumis keerulisi ladinakeelseid nimesid. Igal luul, vähimalgi õnarusel ja kühmul oli oma nimi. Edasi tulid lihased, närvid ja veresooned oma ülimalt keerulise kuju ja kuluga. Mälu tundus iga hetk üles ütlevat. Ja kui kaugel oli kõik oodatud tõelisest meditsiinist! Ainult öösiti, valvates suures instituudihaiglas, tassides palatites siibreid, kiirustades mööda hämaraid pikki koridore ning võideldes väsimusega, tundis ta end peaaegu et kuuluvat sinna. Meditsiin oli siis isegi üsna silmapiiril, veidi lubavalt lahkegi ülemõe või mööduva kirurgi peanoogutuses. Ta oli valinud oma tee ja käis nüüd mööda seda kõhklemata, kogu oma nooruse tarmukusega. Kõik muu jäi eemale, kõik muu segas. Hilisõhtuti koju jõudes tõmbus ta kohe oma tuppa. Kui temaga räägiti, vastas ta järsult ja tema pilves pilk saatis kohmetunud Antonina Mihhailovnat. Kodus toimunud muutus häiris teda. Too võõras meremees oli rikkunud nende mõnusa rahu, aga õed näisid seda taluvat liigse leplikkusega. Ja õpetaja käitumine võõra juuresolekul — kas polnud see haletsusväärselt naljakas?

Akna taga püsib kahvatu, justkui tardunud päev. Sama elutu, väljasurnud näib ka tänavarägastikust ülespürgiv linn oma hallide kivikontuuridega. Lumi linna kohal püsib puutumatult valevana nagu surilina. Ja linn on tõesti haige, vaevatud nõrkemiseni, kurnatud sõjast ja blokaadist.

Toomas Hinnov tunneb pööritust. See on tavaline nõrkushoog, täiesti igapäevane. Sügisest alates võetakse seda kui midagi loomulikku, niisama loomulikku kui pommiplahvatusi, varinguid, kaarditoidusabasid või surma. See võib tabada trammis, tööd tehes või laua taga istudes. Käed muutuvad tuimaks ning võõrastavalt raskeks ja maailm otsekui kaotab tasakaalu.

Toomas laseb konspektil vajuda põlvedele ning toetub igaks juhuks seljaga vastu seina. Samas kuuleb ta mootorimürinat. Nurga tagant keerab kaldapealsele tänavale väike poolteisetonnine veoauto. Detoneeriv mootor elustab hetkeks vaikust, auto

möödub majast ning jätkab rataste alt lund üles tuisates teed Nevski suunas. Veoauto kast on täis mingeid imelikke pikergusi pakke ning esmalt peab Toomas neid kütteks veetavaiks liipreiks. Siis korraga taipab: seal tänaval veetakse surma! Juba kolmas auto paari tunni jooksul, mil ta akna juures konspekti loeb. Ja kui palju on selliseid tänavaid! Nende instituudi kuuesaja voodiga hospidalis, kuhu ei tea mis moel on mahutatud tuhat haiget ja kus ta öösiti valvab, sureb päevas sada viiskümmend kuni kakssada inimest. Ning ometi töötavad tehased ja tänavadki pole tühjad. Ainult sellised kõrvaltänavad nagu nende ühiselamu oma, need maksavad kõige eest täiega, on tühjaksvoolanud ja elutud. Linn hävineb sõjas, nagu surevad sõdurid kaevikuis. Ikka jahtuvad, veretustuvad kõigepealt jäsemed, hoides viimase tilga südame tarvis.

Toomas püüab uuesti lugeda, aga tähed tantsivad silmade ees ning mõtted uitavad taas mujale. Nendegi peres on peatunud surm. Zosja Nikiforovna suri novembri algul esimeste külmadega. Siis polnud veel harjutud, et see juhtub nii äkki. Nad olid läinud teda otsima ning leidnud ta alles päris pimedas poe lähedal kõrvaltänavas. Toidutšekid olid kadunud ja ilmselt oli ta nutnud, sest pöskedel oli niredena jääkirmet. Ta istus plangu vastu toetunult ja nad ei saanudki teda sirgeks. Nad viisid teda kelguga ning Toomas oli tundnud häbi ootamatult pähe kerkinud mõttest, et nüüd on neil kergem. Ei olnud kergem, aga mõtteid tuli neil päevil pähe igasuguseid. Ja nüüd, kaks päeva tagasi, oli ta viinud Antonina Mihhailovna haiglasse. Kui ta tõstis õpetaja voodist, oli too tundnud imekerge. Düstroofia, ütles vastuvõtnud arst. Ta teadis isegi, et düstroofia, kudede ja organite pikaldane häving kaua kestnud näljast. Nende kõigi kehad siin linnas hävinesid tund-tunnilt. Eile hommikul ütles professor Vorobjov loengul, et Leningradis sureb iga päev kolm tuhat inimest nälga. Sügisel suri veelgi rohkem, lisas professor Vorobjov ja vaikis. Kõik vaikisid. Suures pooltühjas auditooriumis oli kuulda ainult nende hingamist. Toomale tundus, et kohe hakkab see väike mees, rahvusvaheliselt tuntud kirurg ja mitme välismaa ülikooli audoktor, nutma. Ei hakanud, köhis ainult ning hakkas oma külmavõetud häälel lugema loengut. Imelik oli see mees. Vanas ülikonnas, sääred topitud viltidesse, munajas kiilaspea mähitud kootud salli, näis ta kahtlemata naljakas. Aga tema üle ei naerdud. Paljud olid kindlad, et professor ei ela kaua. Oli üldse võimatu, kuidas Vorobjov oli üle elanud selle hirmsa talve. Ta oli tõeline liikuv skelett, kes, kollakas nahk podagrasõlmelistel liigestel rebenemiseni pingul, tormas mõistetamatu energia jõul oma lotendavas ülikonnas auditooriumist haiglasse. Ja siiski on Toomas sisimas nõus nendega, kes kinnitavad, et ta kaua enam ei ela. Ta on tähele pannud professori köha. Vorobjov köhib niisama raskelt — ja vahel tuleb verdki — nagu vennas Aron, ja sellesse märki Toomas usub.

Pärast loengut oli Vorobjov palunud vabatahtlikel anda verd. Kõik läksid. Kolmelt ei võetud, saadeti tagasi — liiga nõrgad. Nad ei tahtnud tagasi minna, vaidlesid verd võtva arstiga. Vereandmine tähendas ka toiduportsulisa. Aga toidule mõtlesid kõik, häbiga või ilma. Kõik, mis siin Leningradis praegu toimub, on otseselt või kaudselt seotud leivaga.

Taas proovib Toomas tegelda ainult konspektiga. Seab ennast aknalaual paremini istuma ja loebki lehekülje, aga samas köidab tänav uuesti tähelepanu. Mõnda aega on tänav olnud täiesti tühi, aga nüüd ilmub kaldapealsele lendurivormis mees. Pooltühi seljakott õlal, astub ta reipalt joonelt üle tänava.

Lendur tuli teiselt rindelt, suurelt maalt — oli võõras. Võõraid ja omasid liigitatakse siin eksimatult. Seda tehakse kõnnaku, nahajume, tuhande pisiasja põhjal. Toomas saadab meest pilguga, kuni too kaob lähedal asuvasse majja. Temagi lahkub siit varsti, kohe kui Vorobjov ja teised professorid tunnistavad ta arstiks. Ta teab, et paljud olid käinud kursuse juhendaja vastuseisust hoolimata dekanaadis, et pääseda rindele. Teie asi on õppida, öeldi neile sealtki. Aga nad polnud ikkagi rahule jäänud ning kogunesid loenguvaheajal professor Vorobjovi ümber. Seisid käratsedes, nõudlikud ja söakad. Vorobjov vaatas neid, pikk sooniline, kohatult suure kõrisõlmega kael ärritusest pingul, ise imedes ahnelt, kirgliku suitsumehe kombel juba lõppevat paberossi.

„Rumalus," ütles ta, „kes teil keelab sõdida. Sõdige! Teie sõda on töö siin, sõdige ja õppige. Olla praegu vilets arst on kuritegu."

Tehaksegi tööd. Kõik instituudi kursused töötavad õhtuti ja öösiti hospidalides, kus sellele vaatamata püsib terav nappus personalist.

Tooma konspektilugemise katkestab sisseastuv pikakasvuline noormees uues sõjaväe vatikuues. Tulija lahja, rangete, väga korrapäraste joontega nägu on kahvatu ning tusane. Levin astub mõne sammuga toa keskel oleva laua juurde, kahmab tihedatelt tumedatelt juustelt läkiläki, viskab käsikaudu selja taha voodile ning tõmbab seejärel ettevaatlikult taskust väikesse rätikusse mähitud kompsu. Seejuures uurivad tema pruunid targad silmad arupidavalt nelja voodiga ühiselamutuba. Ainult kahes voodis ilmselt magatakse, neil on ka padjad ning topelttekid ja pisikestel kappidelgi voodite kõrval lebab lohakalt mitmesugust kraami.

„Kohe hakkame sööma."

Levin tõstab laualt mõlkis küljega teekannu, uurib selle sisu ning raputab murelikult pead. Seejärel harutab ta rätiku lahti. Tema liigutused on korraga muutunud väga ettevaatlikuks, peaaegu õrnaks. Toomaski ei pane vastu, tuleb samuti laua juurde ning vaatab ainiti leivatükki. Alaliselt püsiv näljatunne annab endast märku tuima nüri valuna kõhus.

„Üle Laadoga ehitatakse teed... salajane värk, kuulsin ühelt linnakomitee mehelt... hakkavad autodega leiba..."

Levini käsi riivab leivaviilu ning see kukub põrandale. Kiirustades, kohmakalt kummardub ta selle järele ning korraga tuigub, toetub tasakaalu kaotades käega lauale.

„Istu."

Toomas lükkab talle tabureti alla ning tõstab ise leiva lauale.

„Neetud..."

Levini nägu on kriitvalge, näib, et selles pole veretilkagi. Tema ilme on kramplik ja meeleheitlik.

„Mis sa arvad... mis sest kõigest saab? Nad on päris Moskva all..."

Ta vaatab Toomast imeliku pika pilguga. Too vaikib. See teema, kuigi omavahel, nelja seina varjatuna, hõõgub endast jäist külma. Need sõnad on ohtlikud, seda teavad mõlemad ja Levini ilme muutub samas, huuled tõmblevad ning ta naeratab virilalt.

„No mis sa vaatad... ma muidugi tegin nalja, tean isegi, TEMAL seal Moskvas on kõik ette nähtud ja varsti antakse fritsudele, nii et tolmab... aga mis saab senikaua meist?"

Levin ei naerata enam. Tema laubal pärlendab higi ning ta lõõtsutab raskelt, otsekui tõstnuks äsja mingit raskust. Toomas vaatab teda hämmastunult ning hakkab siis vaikides valama leiget vett plekktopsidesse. Ta ei tea, tahaks teada, aga ei tea. Vist paljud mõtlevad praegu nii, aga sellegipoolest on sõbra jutt imelik. Tema ei peaks. Kas ei valinud nad aasta tagasi Levini komsomolisekretäriks just sellepärast, et ta paistis neist rohkem teadvat ning tundus olevat enesekindlam? Toomas mäletab seda kummalist koosolekut siiani väga selgelt, nagu oleks see toimunud alles eile. Tol kolmanda kursuse sügisel oli ootamatult arreteeritud kolm nende kursuse poissi. Kaks olid töötanud instituudi komsomolikomitees ja üks kolmest, Zilin, elas nendega isegi ühes toas. Punapea Zilin lasti siiski üsna varsti lahti. Nii pidigi minema. Kindlasti oli see eksitus, olid kõik kindlad. Mis vaenlane on Zilin? Mis kahju võis teha alati taignase kahvatu näoga, kogelev, pisike Zilin? Ja mis vaenlased võisid olla ka kodusõja polgukomissari poeg, keevaline, kuid nõudlikult aus Boriss Kalitski ning tema sõber, kursuse tugevaim poiss Vassili Zõkov? Kas polnud komitee liikmeks olek juba ise ustavuse kinnitus ning kas võisid vaenlase pildid rippuda nii kaua autahvlil? Nüüd Vassili ja Borissi fotod seal muidugi enam ei rippunud. Kellegi käsi oli need eemaldanud kohe arreteerimisele järgnenud päeval. Arutleti, vaieldi ägedalt koridorides ja auditooriumides ning oodati kannatamatult mõlema vabanemist. Aga kumbagi ei vabastatud ja siis levis kulutulena teade uutest vahistamistest. See muutis hoobilt kõik. Kärarikkad arutlused sumbusid mõistaandvaiks sosinaiks. Rääkides vaadati valvsalt enda ümber, valvsalt jälgiti kaasvestlejatki. Ja üldse räägiti korraga märksa vähem. Zilinilt ei pärinud enam keegi midagi ning too näis olevat sellega isegi rahul. Ei kirtsutanud enam lakkamatute ülepärimiste peale oma tedretähnilist lamedat nägu ega põgenenud

kuhugi nurka. Nüüd seadis ta end kolme-nelja grupiks kogunenud poisi-tüdruku lähedale, naeratas kohmetult, aga näis ka mingi rahuloluga jälgivat toimunud muutust. Ning siis peetigi äkki too üldkoosolek. Peeti kiirustades, imeliku rutuga. Nad kogunesid suurde auditooriumi. Esimesena kõneles instituudi parteisekretär ning nad said teada, et instituudis, nende silme all, oli tegutsenud rahvavaenulik kontrrevolutsiooniline grupp, kes nüüd oli täielikult paljastatud. Nad kuulasid, nihelesid ja vaikisid. Aga keegi ei vaielnud vastu. Seejärel kõneles nende kursuse juhendaja. Rääkis väga ebamääraselt ning justkui vastu tahtmist. Sekretärile juhendaja jutt ilmselt ei meeldinud, seda võis selgelt märgata tema kitsa range näo rahulolematust ilmest. Kohe, kui juhendaja oli lõpetanud, võttis ta uuesti sõna.

„See on häbiplekk kogu meie instituudile," ütles sekretär. „Need jätised, ilge kodanluse sabarakud ja reeturid mürgitavad kogu ühiskonda. Kaastunne on siin hukutav. Halastamatult, nagu mädapaiset välja pigistades, peame neist vabanema. Ainult kirurgi vahe nuga tervendab tulevikku pürgiva õnneliku vaba rahva. Teie kartmatu, sallimatu hukkamõist on seda nuga hoidvaks käeks, tema sõrmedeks."

Ja siis paluski sõna Levin. Toomas mäletas oma hämmeldust, kui Levin tema kõrvalt järsku tõusis ning enda ette vaadates tooliridade vahelt auditooriumi ette astus.

„Meie kõik oleme süüdi," ütles Levin ning ta hääl oli energiline ja kindel. „Oleme süüdi, et ei märganud seda varem, elasime nii-öelda kinnisilmi nende kõrval..."

Levin kõneles pikalt ja kõik sõbra juures oli Toomast tookord hämmastanud. Hiljem võtsid teisedki sõna. Aga kui nad varem omavahel arutades olid süüdistatuile kaasa tundnud, kahelnudki nende süüs ning otsinud põhjust mingis rumalas eksituses, mis iga hetk peaks selguma, siis praegu ei rääkinud sellest keegi. Zilin tunnistas üles tõustes ning teiste ees laialt seletades, et oli rängalt eksinud ning lasknud end sõpruse sildi all ninapidi vedada.

„Jah, sõprus on ohtlik, väga ohtlik isegi, kui tas puudub printsipiaalsus," kinnitas parteisekretär, „aga seegi on hea, et te mõistate seda praegu ning ei mätsi kinni nende räpast tegevust. Seepärast peab instituudi juhtkond võimalikuks teie edasijäämist instituuti."

„Ma ei saa siiski aru, milles seisneb tõelise sõpruse kahjulikkus?" ütles korraga teaduskonna komsomolisekretär vahele. Teda vaadati imestunult ning paljud küsisid endalt, miks linna maadlustšempion ja nende alati kõhklematu komsomolisekretär Azimov seni nii kaua oli vaikinud. Ja veel märgati sedagi, et Azimov istus tavavastaselt parteisekretärist hoopis eemal laua otsas.

„Ja ma ei saa siiani aru, milles seisnes nende süü konkreetselt," lisas Azimov vaikselt, aga imelikul toonil, nii et seda kuulsid kõik.

„Nende süü on tõestatud," sõnas parteimees teravalt.

„Võib-olla, aga mina ei tea ja nemad ka ei tea sellest midagi." Azimov viipas peaga auditooriumi suunas, aga tema pilk püsis pingsalt laual. „Ma ei tea, milles nad on süüdi. Kuidas me saame neid siis süüdi mõista?"

„Te tahate, et teile isiklikult tõestataks nende süü?" Sekretär muigas mürgiselt. „Kas te ei nõua liiga palju? Muuseas, see ei hämmasta mind, et te neid kaitsete, isegi õigustate. Ma isegi ootasin seda."

Azimov hääletati sel koosolekul maha ning Levin sai tema asemele. Azimovit ei kaitsnud keegi. Ta istus peale ümbervalimist väga kahvatuna oma toolil ning tema poole hoiduti vaatamast. See oli esimene selline koosolek nende kursusel. Toomas oli tundnud end seisvat justkui kuristiku serval ja tajunud kõhus levivat külmust.

Toaski on külm. Levin võtab nende viimase tabureti ning murrab sellel jalad alt. Keskküte ei tööta ja rangest keelust hoolimata rändavad toolid-taburetid kõigis tubades vaikselt taas elluäratatud vanadesse ahjudesse. Akna taga pimeneb jõudsalt. Nad süütavad elektripirni ning istuvad vaikides kollakas värelevas hõõguses. Vool on nõrk. Mõnel päeval puudub see üldse. Siis kostab kauge plahvatuskõmin, veel ja veel, üha lähemale nihkudes, juba seinu raputades. Toomas vaatab oma sõpra. Levin istub kägaras põrandal, selg toetatud vastu pragunenud krohviga seina.

Neljandal kursusel hakkas Toomas töötama traumaosakonnas sidumistoas. Selles polnud midagi imelikku, linn võitles ja viimaste kursuste üliõpilased pidid imekähku õppima sedagi, mida ei jõudnud veel anda praktikumid ja loengud. Traumaosakond allus professor Vorobjovile. Professor konsulteeris haigeid ning tugeva praktiseeriva arstina võttis ise osa ka sidumistest. Ometi mitte üksnes see ei lähendanud neid. Kinnise, väärikas-jaheda professor Vorobjovi kõrval võisid töötada aastaid, ilma et enda olemasolugi tunneksid. Professori ja Tooma isiklikku suhtlemist ajendas üks õhtu, millele Toomas esialgu ei osanud tähendustki anda. See toimus hilissügisel, raskete lahingute kõrgpunktis. Linnahaiglad ning sõjaväehospidalid olid lõhkvel täis haavatuid. Kuidagi järsku olid kokku kuivanud niigi napid varud apteegiladudes. Haiglas valitses terav puudus sidumismaterjalist, desinfitseerimisvahenditest, ravimitest — ühesõnaga kõigest esmatähtsast. Toomas valvas sel õhtul põletuste osakonnas. Nad seisid kolmekesi ümber naise, kes oli oma last päästes saanud raskeid põletushaavu mõlemale käele. Laps oli surnud teel haiglasse. Naine lamas kahvatuna, pooleldi meelemärkuseta nende ees sidumislaual ja oigas vahetpidamata. Naist oli seotud juba kohapeal ning Toomas eemaldas

määrdunud sidemed. Iga puudutuse ajal naine võpatas ning oiged tugevnesid karjeteks.

„Valuvaigistit!" ütles professor Vorobjov lühidalt õele.

„Morfiumi?"

Professor Vorobjov noogutas ning kummardus naise käe kohale. Toomas tundis kõrbenud liha teravkibedat haisu. Akna taga pimenes kiirelt ning selgelt kostis lähedal asuva rinde kanonaad. Aga Toomas nägi ainult reflektorlambi teravas helgis liikumatut marmorkahvatut kätt, mida randme juurest alates katsid laiad, hallipõhjased, verepisarais servadega haavandid.

„Nii, siia teeme Višnevski salviga sideme." Nägu krimpsutades ajas Vorobjov end sirgu.

„Višnevskit ei ole," vastas õde, „armeehospidalist käisid eile siin, nad võtsid viimased purgid."

„Ja teie andsite kah kõik?"

Professor vaatas etteheitvalt temast pool pead pikemat tugeva kondiga kasakatari, kes, lõpetanud süstimise, seisis liikumatult, süüdlaslikul, tusasel ilmel sidumislaua kõrval. See keskealine õde, nagu Toomas teadis, töötas juba aastaid Vorobjoviga koos ning professor kohtles teda alati erilise armastusväärsusega.

„Nende arstil oli armeejuhataja luba... võtta kõik, mis on." Õde ohkas.

„Aga haigeid ei võtnud, neid inimesi siin, kes ka vajavad abi?"

„Neil põles ära terve polgu jagu tanke..." Õde vaatas professorist mööda ja vaikis.

Professorgi vaikis, siis sõnas kuivalt: „Hästi, andke siis vitadermi, meil oli..."

„Meil pole seda olnud juba kaks nädalat..." Õe hääl oli etteheitev, kuid see pahameel oli pigem näiline. Professorit jälgivad tumedad silmad olid murelikud, täis kaastunnet.

„Nii, nii... kolmanda astme põletus, desinfitseerime ja teeme sideme kalamaksaõliga. Võib ka nii..."

Vorobjov oskas varjata oma ärritust. Praegugi, kus protseduuriõde ei kiirustanud riiulite ega ravimikappide juurde otsima nimetatud rohtu, vaid seisis paigal ja vaikis, kusjuures see vaikimine oli kõnekam mis tahes vastusest, ei muutnud professor Vorobjov hääletoonigi. Ainult tema pikk sooniline kael tõmbus pingule ja ebaloomulikult pisikese kolba kollaka, pärgamentõhukese naha all tegid sedasama lihased. Ühest küljest meenutas ta ussi, valvsat, ründevalmis ussi, kuid teisest näis seejuures hoopis kaitsetuna.

„Mitte midagi ei ole," pomises ikka veel liikumatult seisev protseduuriõde peaaegu sosinal, „neil põles terve polk tanke..."

„Mitte kunagi ei anta viimast... õde, kel natukegi südametunnistust on, ei anna... te olete... kohutav..."

Toomas polnud professorit sellisena näinud. Väike mees pea-

aegu hingeldas raevust, tema pisikesed kummikindais käed olid tõmbunud rusikasse. Näis, et kohe annab ta nendele voli.

„Nad ütlesid, et saadavad tagasi... kohe hommikul, kui lennukid toovad... lubasid kindlasti... neil ei olnud mitte midagi ja sõdurid surid...“

„Ja meil siin ei sure? Lubasid? Minge ja tooge sealt, silmapilk! Mina ei saa seda naist siin aidata... Lubasid... Kes sellises olukorras täidab lubadust? Nad lubasid teile, ha-ha-haa!“

Vorobjov astus lauast eemale ning kiskus põlgliku raevukusega kummikindaid käest. Toomas nägi õe vabisevaid, kriitvalgeks tõmbunud huuli ja kuulis iseenese võõrana kõlavat häält:

„Te peate... te ei tohi...“

„Mina pean? Öelge temale, temale seal...“

Kui professor oma väikest pead järsult pöörates Toomale raevukalt otsa vaatas, tundis noormees kõrvetavat häbi. Aga Vorobjov ei läinudki ära. Teda näis taas haaravat raevukas tarm. Ta astus kappide juurde, otsis uksi paugutades riiulitel ning tõi ühe kapi sügavusest esile paar pooleldi täidetud ravimipurki. Uuris neid vastu lambivalgust.

„Ei taibanud, midagi nad ei taipa... boorsalv... Korzev oskas seda möödunud sajandil suurepäraselt kasutada... Vismut, kah pole paha, hoiab haava kuiva... Pluševski ravis sellega muide väga edukalt. Võib palju teha ja mitte midagi teha. Seltsimees Pavlotski leiutas näiteks „avatud meetodi“, see on vägagi populaarne ning seisneb mitte-midagi-tegemises. Vaatad lihtsalt pealt... nii jah, aga meie teeme mähised...“

Nad valmistasid sealsamas sidumistoas salvi ning sidusid sellega veel kuus põlenut. Toomas lasi kätel käia, tundes uut, senikogematut rahulolutunnet. Ja kui viimase sidumise järel professor naljatades ütles, et vähemalt see salv on homme igatahes olemas, vaatas ta Vorobjovile vaimustunult otsa ning sõnas kiirustades ja õhinaga: „Me ei anna seda mitte kellelegi, ma võtan ta ühiselamusse kaasa ja toon hommikul tagasi.“

Vorobjov vaatas teda uudishimulikult, aga ei öelnud midagi ning lahkus, nagu poleks midagi juhtunud. Aga mõned päevad hiljem peatas ta lõppenud loengult teiste hulgas lahkuva Toomas Hinnovi ning otsis oma monogrammidega nahkportfellist mingi paksu raamatu.

„Te vist tundsite huvi põletuste vastu? Selles raamatus on kõik, mida teatakse praegu põletuste ravi kohta. Palun hoidke seda, raamatukogus seda ilmselt pole.“

Ta ulatas raamatu Toomale. Toomas võttis selle kõheldes vastu. Kallis köide ja võõras saksakeelne kiri tekitasid temas hirmu. Kas polnud parem kohe keelduda? Aga ta tundis endas ka midagi muud. Ja see trotsisegune iha sundiski pomisema midagi tänutaolist. Ta luges seda raamatut peaaegu kolmveerand aastat, sõnaraamat kõrval. Kui ta raamatut tagasi andes tunnistas kohmakalt oma raskusi, noogutas professor väga tõsiselt ning ei paistnud isegi märkavat kollakat rasvaplekki tiitellehel, mille eemaldamisega Toomas kurja vaeva oli näinud.

„Kui te oleksite selle raamatu mulle paari kuu pärast tagasi andnud,“ ütles professor ning tema kõhn kollakas nägu tõmbus korraga muigele, „oleksin teadnud, et te pole jagu saanud peatükistki.“

Ei, see raamat polnudki teab kui palju tähendanud. Jahe viisakus püsis endiselt nende vahel. Professor lihtsalt unustas end tema juuresolekul mõnikord lobisema, läks teinekord isegi hoogu. Toomas märkas professor Vorobjovi juures üsna imelikku vastuolu. Kunagi tüsedavõitu professori füüsis käis küll pidevalt alla (sügisest alates kidus ta lausa katastroofilise kiirusega), ometi ei riivanud see mingil määral tema teotahet, vaimu. Vorobjov oli sel kevadel erksam ja teotahtelisem kui kunagi varem. Väsimatult sagis ta kateedri ning haigla vahet, sõitis konsultatsioonidele rindeväeosadesse. Tema keha hävis ja tuhastus, justkui toites sellega endas kuumavat vaimu. Ja kuigi professorit vaadates oli samavõrd raske tõrjuda masendust kui ka valusat irooniat, tõmbas miski inimesi tema juurde. Endale aru andmata Toomas lausa tusatses neil päevil, mil Vorobjovi sidumistoas näha ei olnud. Ringkäigul palatitesse seadis ta end alati otse professori selja taha, ning kui Vorobjov ühel ringkäigul minestades koridoris kokku varises, askeldas ta tema ümber, ise ärevusest punastades kui sõge.

Ja nüüd need äraminekumõtted. Ta võitles endaga, kõndis ringi magamata, ärakurnatud ning kergesti solvuv. Oli veel võimalus, et Vorobjov ei tahagi teda enda juurde. Võib-olla oli Levini jutt ning ringiliikuvad kuuldused vaid kunstlikult kokkusõlmitud niidiotsad, ülespuhutud fantaasia? Vastavalt sõjaaja seadusele neid kõiki ju määratakse kohale. Kindlasti suunatakse rindele, ja su enda soovid ja püüud ei maksa sel juhul kopikatki. Sellele mõeldes tundis ta kergendust. Ta ei kujutlenud, et suudab Vorobjovile ära öelda. Pealegi, Vorobjov polnud tõesti otseselt sellest veel kordagi juttu teinud. Siiamaani polnud. Ehk ei teegi? Võib-olla ootab professor esimest sammu temalt eneselt? Palve vihjegi näol... Seda ei tule, sest Toomas tajub äraminekuvajadust just eneses. Tasapisi settinud, kogunud, õieti põhjusetagi, istus see sügaval sees.

Kevad on käes. Neeval on lumi tõmbunud sinakaks, aga tänavail lebab see pimestavvalgete, tihkeks vajunud kuhilatena. Need kõrvaltänavad kandis aeg läbi talve peaaegu puutumatuna. Ainult loogelised sissesõtkutud jalgrajad. Nüüd on siiski tasapisi sealtki asutud koristama.

Nad istuvad vooditel, joovad kruusidest kuuma vett sahhariiniga tee pähe ning suitsetavad.

„...Käisin komandandi juures, tahtis panna meile siia ühe juurde, aga meil on lõpetamine, tuubi, nii et silme ees virvendab. Aga too uus on teab kes... võttis aru pähe, andsin muidugi ühe sigareti...“

Silmad mõnutundest vidukil, pahvib Levin keskendunult sigaretti. Tema ilme on peaaegu harras. Vaatamata oma kahekümne kolmele eluaastale on Levin kirglik suitsetaja. Talvel, kui tubakaga suuri raskusi oli, andis Toomas kõik oma juhuslikult hangitud sigaretid sõbrale.

„Olen kindel, et Vorobjov jätab sind kateedri juurde,“ jätkab Levin, „kateedrid on praegu ju päris tühjad. Aga õpetama peab. Sakslane pekstakse suvel minema ja kateedritele pannakse täis aur peale. Ja toiduga on kah varsti asjad korras. Näe, mitu korda juba norme suurendatud.“

„Inimesed surevad ikka veel nälga, tea, kas nii lihtsalt...?“ kõhkleb Toomas. Sõbra nägu õhetab kuumast teest, on praegu üsna jumekas. Levin paistab juurdlevat millegi üle, aga tema ilme on seejuures enesekindel ja rahulolev. Aga möödunud sügisel, kui nad istusid niisamuti siin ning jõid ainult kuuma vett, sest sahhariinigi polnud, siis oli Levin hoopis teine. Haiglaselt kahvatu, ja oli vahtinud ärevil, vilava pilguga nurka, raseerimata lõug lõdvalt rinnal. „Mis sest kõigest saab?“ oli ta pomisenud ja see kõlas nagu palve. Nüüd Levin teab, kõik arvavad teadvat. Ainult kaua see kestab?

„Kateedrid on neil tühjad, jah, ning haiglates ka puha tudengid,“ seletab Levin tähendusrikkalt, hoiab teise käega kruusi ning puhub peale. „Käisin täna dekanaadis, uurisin ääri-veeri, mis neil meiega plaanis. Enamik läheb väeosadesse rindele, aga Vorobjov oli küsinud sinu kohta. Ja minugi eest kostetakse seal, kus tarvis. Lähen professor Vassiljevi juurde assistendiks.“ Ta joob lonksu teed ja jätkab: „Ma olen eluaeg tahtnud õppejõuks saada. Minus on see kohe peidus. Sõda lõpeb, teised kohmitsevad veel ringi, aga meie kaitseme kähku kraadi ära. Edasi dotsentuur, professuur...“

„Ma ei tea... ma ei jää vist siia.“

Toomas tajub oma hääles vastikut kõhklust. Sõbra jutt ei meeldi talle praegu ja ometi on Levinil mõnes suhtes ka õigus. Kas ei raiska ta omatahtsi talitades lihtsalt aega?

„Ei jää siia... kuhu siis?“ Levin vaatab teda imestunult.

„Ma ei tea... kuhu saadetakse,“ pomiseb ta ebamääraselt. Tegelikult tahaks ta rääkida sõbrale ängistusest, mida tunneb selles linnas, aga taipab järsku, et teine ei saaks sellest aru. Ta vaikib, põrnitsedes oma kruusi. Levin silmitseb teda tähelepanelikult, muigab siis korraga.

„Kuhugi sa ei lähe,“ sõnab ta rõhuga. „Vorobjov ei lase ning sa ise kah ei taha. Ja mujal pole sul midagi otsida, seal saadakse meietagi hakkama. Mis sa vaatad, just nimelt, sinna saadetakse need, kes siin, haiglates, midagi ei suudaks. Aga meie sinuga suudame, ja häid uusi arste kasvatada, kas pole see veelgi raskem?“

Kõhklused vaevavad Toomast. Lahkumismõtted tekitavad hinges pigem segadust kui lisavad kindlustunnet. Pealegi on nüüd ebamugav taluda professor Vorobjovi heatahtlikku suhtumist. Nii ta elab oma viimaseid tudengikuid, jättes kõik aja hooleks või oodates midagi. Aga kevad muudkui edeneb. Laadogal murrab end ragisedes jää, upuvad veoautod ning linnas süveneb taas nälg.

Professor Vorobjov suri kohe teisel päeval peale nende kõnelust. Aga kõnelus, mis Toomas Hinnovi saatust pidi mõjutama, algas palatis visiidi ajal. Kahel seni üsna hästi paranenud haigel oli uuesti tõusnud palavik. Mõlema seisund oli järsult halvenenud. Kumbki täiskiilutud palati teises seinas, näisid nad kaksikutena sarnased oma kooljalikult sisselangenud tuhmhallide põskede, teravdunud ninaselgade ning valuheitlike silmadega. Professor Vorobjov vaatas enda kõrval seisvale Toomas Hinnovile lühidalt otsa ning osutas sõrmega kollakatele laialivalgunud laikudele sidemetel.

„Infektsioon,“ sõnas ta tusaselt.

„Sidusime ju Višnevskiga, see kah kollane,“ arvas Toomas kõhklevalt. Professor Vorobjov aga kummardus sügavalt sidemes rinna kohale, nuusutas ning tõusis pead raputades.

„Infektsioon, mädanema läinud,“ kordas ta tigedalt.

Vorobjov näis maruvihane. Ta hingas imelikult lõõtsutades, surus rusikasse pigistatud käed kitlitaskute põhja ning vaatas raevukalt palatis ringi, nagu otsides kedagi, kelle peale oma viha välja valada. Pööras samas kannal ringi ning lahkus ruumist visiiti lõpetamata. Sidumistoas valitses ta end juba täiesti. Aga vaikus, mis tema ümber pinevana püsis, oli samavõrd ähvardav. Sidumise lõpetanud, läks Vorobjov akna juurde ning istus taburetile. Tema nägu leemendas üleni higist ning selles püsis mingi ebaloomulik vahajas tardumus.

„Me ei oska neid lihtsalt veel ravida,“ sõnas ta äkki järsul, vastuvaidlemist välistaval toonil, nagu oleks milleski teda väga vaevavas lõpuks otsusele jõudnud. „Pole veel õppinud,“ jätkas ta, „Višnevski ei kõlba, ükski salv ei kõlba, haav on nendes nagu vutlaris, nagu termostaadis. Mikroob seda ainult tahabki. Ei tea me põletustest midagi, jah. Ootame teadlastelt, et nad pakuksid midagi. Ise kardame. Laisaks oleme läinud. Aga vanasti tegi arst ise oma salvid.

Otsis, ei kartnud. Ei olnud kellegi hooleks jätta. Ja tuli välja kah. Teadlastel on ju sada muud asja, neil pole meie jaoks aega."

Ta silmitses kurjalt muiates sidumistoa õde ning jätkas:

„Sõda, öeldakse, on halb, muidugi on halb, väga halb, aga mitte igas suhtes. Sõda, lugupeetud, võtab meilt aja, võtab laiskuse, paneb proovile, praagib viletsa välja. Mõnel hakkab äkki kiire, leiutab midagi ise kah. Kõik teadlased ja arstid saadaks sõtta, väevõimuga saadaks. Vaadake ise, lugupeetud, proovige hakkama saada..."

Vorobjov vaikis hetke. Ta hingeldas nüüd veelgi tugevamalt. Jutt paistis teda nõrgestavat üha enam. Ja ometi näis tema higipiiskades pärlendav nägu peaaegu lõbus. Ainult silmades helkles mingi kuri-trotslik läige.

„Ja sina, sina mine kah sinna sõtta," sõnas ta Toomale. „Pärast tule, võtan kahe käega, aga praegu mine..."

Professor oli surnud oma kabinetis, otse peale loengut. Teda otsiti haiglast, sest tema kabineti telefon ei vastanud. Instituudi õuel ootas sõjaväe maastikuauto, et viia teda armeehospidali. Lõpuks taibati siiski vaadata ka kabinetti, kus ta istuski, siniseks tõmbunud käsi toetumas kirjutuslaua servale, pisike, halli juustepärjaga kiilaspea vajunud kõrvale tugitooli seljatoele. Teda maeti üsna tagasihoidlike auavalduste saatel, sest surma kohtas nüüd liiga sageli. Ka hoidis instituudi juhtkonda tagasi teadmine professori mitte kõige puhtamast ankeedist. Nimelt oli professor kolmekümne kaheksandal aastal Moskvas (ta juhatas seal ühes instituudis üldkirurgia kateedrit) suure auditooriumi ees püüdnud kaitsta ülemaailmselt tuntud akadeemikut, bioloogi, nimetades süüdistust nõiajahiks. Publik oleks meeleldi professorit uskunudki, kui poleks liiga selgelt tajunud, mida oodati. Nii oligi asi otsustatud. Peale seda kutsuti Vorobjov rektoraati, kus rektor üsna uduses kõnes soovitas tal kateedrit vahetada. Vorobjov kuulas oma endise koolivenna (nad olid rektoriga lõpetanud sama instituudi) põlglikult vaikides ära.

„Praeguses olukorras on see kindlasti ka teile endale kõige parem," lisas rektor lõpuks ning vaatas asjaliku inimese kärsitu ootusega pabereid oma tohutul kirjutuslaual. „Teate, Leningradis on praegu suurepärane koht. Vitali Semjonõtš käis mul külas, mäletate, meie raudne paremäär. See kuulus mäng „Tšernomoriga", ta andis mulle üle väljaku söödu otse jalale..."

Vorobjov kuulas veel kümme minutit hoogusattunud jalgpallifanaatiku mälestusi, vaatas ükskõikselt koolivenna rahulolevasse näkku ning lahkus. Aga pakkumise võttis ta vastu. Nii sattuski ta Leningradi.

Toomas Hinnov seisis matustel hõredas inimsalgas, tagareas väheste tudengite hulgas, ning jälgis kõhkleva uudishimuga musta

looriga leske, kes sarnanes väga Zosja Nikiforovnaga. Ajuti tundis ta häbi, sest visalt pähe kerkivad mõtted polnud seotud Vorobjoviga. Kindlasti polnud see ilus, ning ta püüdis kinnitada kogu tähelepanu luisele lapsemõõtu vanamehele, kes oma kiduruses tundus uppuvat kirstu ning kes nii vähe sarnanes tolle liikuva energilise professoriga. Tooma kavatsus oli olnud ainuõige, Vorobjovgi oli selle heaks kiitnud. Seal saab tast tõeline kirurg. Ta naeratas sellele mõeldes, kuid tundes endal imestunud pilke, tõsines kohe. Segadust hinges enam polnud. Ta oli oma otsuse teinud.

Õhtul läks ta õpetajat vaatama. Antonina Mihhailovna oli viidud haiglasse otse leivasabast. Haiglaks võis seda kohta nimetada muidugi ainult tinglikult. Selliseid asutusi tekkis esimesel sõjatalvel linna ridamisi. Sinna viidi näljast nõrkenuid, et neid glükoosi ja puljongiga püüda surmalt tagasi kiskuda. Aga abi polnud suur. Näljakrambis linnal polnud palju pakkuda ning hommikuti seisid haiglate ees oma lasti ootavad autod.

See siin oli endine kool. Toomas oli märganud seda juba esimesel korral. Seintel rippusid veel kriiditolmused tahvlid, aga pinkide asemel seisid kõigi nelja korruse klassides raudvoodid. Voodeid oli ka pikkades koridorides. Kõige enam hämmastas aga mingi sumbunud, tardunud vaikus, mis rippus hiirhallide tekkidega voodite kohal. See oli nii erinev haiglate rahutust suminast, millega ta oli juba harjunud. Lõhngi oli siin teine — vere, antiseptikumide, mäda imalvänguse asemel mingi kopitanud naftaliinine rõskus. Ta tõusis trepist üles ning läks mööda koridori, püüdes asjatult summutada oma saabaste kohatut müra kiviparketil. Avas siis üsna koridori lõpus ukse, millel rippus veel silt 8a. Määranud hämaras umbkaudu suunda, astus ta edasi. Rusuvalt, ebamääraselt hall oli siin kõik — nii voodite pikad sirged read kui ka tardunud vaikus nende kohal. Siiski polnud vaikus täielik. Kuskilt nurgast kostis loidu kõnet või oli see pigem seintelt kajav sosin. Siis köhis keegi. Tooma selja taga sisenes valges kitlis neiu ning möödus tast viltsusside sahinal. Toomas tajus endal tema pilku, aga tüdruk ei öelnud midagi, vaid astus osavalt külge ette ajades kuhugi voodite vahele. Toomas tundis ta ära, kuigi ei mäletanud tema nägu. Tol esimesel korral, kui ta oli lõpuks väsinud ekslemast mööda neid koridore ja ruume, oli seesama neiu juhatanud ta abivalmilt Antonina Mihhailovna juurde. Oli astunud tema ees samamoodi, jalgu veidi lohistades, nendessamades viltsussides. Ta oli imelik, see medõde või kes ta siin oli, justkui ei kuulanudki teist, vaatas ainiti pinevalt enda ette ja vaikis. Alles siis, kui Toomas teist korda oli küsinud, tundis noormees endal lühikest tõrjuvat pilku.

„Kes te talle olete?" oli tüdruk talt küsinud.

„Kes?... Tema õpilane," oli Toomas vastanud ja miskipärast tundnud seda öeldes häbi.

„Mis te temast tahate?" oli neiu tasa pärinud.

„Ta oli minu õpetaja," oli Toomas totralt korranud, tajudes selgelt oma sõnades peituvat absurdsust. Aga neiu polnud küsinud enam midagi ning oli viinud ta viltsusse lohistades kärmelt kohale.

Täna nägi õpetaja halvem välja. Veelgi kahvatum, veelgi hallim tundus närbunud nahk ebsiletungivatel sarnadel. Viimased nädalad olid Antonina Mihhailovnas justkui midagi murdnud. See polnud enam naise, vaid soo kaotanud rauga kipras nägu padjal. Ainult tekil lebavad käed olid endised. Kitsastel randmetel ning saledatel sõrmedel püsis nahk sile ja pehme. Need käed olid peaaegu nooruslikud. Kõrvalvoodil hiirhalli teki all lamas kellegi kössitõmbunud kogu. Toomas nihutas end lähemale ning istus naabervoodi servale, näoga õpetaja vastu. Samas Antonina Mihhailovna võpatas ning avas silmad.

„Toomas... sa said tulla?"

„Jah."

„See on hea... sul on seal palju tööd, ma tean."

Õpetaja nägu elavnes ja ühes sellega näis olevat justkui noorenenud. Tema sügavale vajunud silmad hoidsid noormeest ahnelt oma valduses.

„Muidugi on sul tööd, hea siiski, et arst... et ei kuulanud meid." Antonina Mihhailovna naeratas korraga, ilmselt midagi meenutades. Kitsas luine käsi liigutas end tekil, kerkis jõuetult pea juurde.

„Olen vist hirmus... päris käest enda lasknud. Siin unustad kõik."

„Te saate terveks, siin toidetakse paremini..."

Keel tõrkus, ei kuulanud sõna. Mingi hämmeldus kammitses. Ta polnud õieti kunagi mõelnud selle üle, mida see naine, keda ta praegugi teietas, kuid kes juba nii kaua ja nii loomulikuna oli suutnud püsida tema elus, talle üldse tähendas. Ta oli peaaegu valmis tõusma ja põgenema siit, et vabaneda sees pakitsevast ängistusest.

„Muidugi toidetakse, näe, kui palju meid siin on."

Vari libises üle õpetaja näo. Suunurgad liikusid tasa. Pea pöördus hetkeks kõrvale. Uuesti olid näojooned lõdvad, raugalikud. Miski justkui voolas näost välja. Aga samas, ebakindlusest veel kramplikuna, vaatas naine taas noormehele otsa.

„Kuidas kodus on? Mis Zosja... mu jumal, tema ju... unustan, kõik unustan juba..."

„Kodus on kõik hästi."

Ta ei söandanud öelda, et polnud seal juba kaks nädalat käinud. Et Levini kutse peale läks ta ühiselamusse juba teisel üksioleku päeval. Läks kergendustundega. See kodu ei saanud talle armsaks.

Laelampides süttis hõõgus. Ja korraga oli palat täis erekollakat valgust. Varjud olid kadunud, hiirhallid tekid olid tõmbunud punaseks ning ruum tundus äkki kohatult suur. Tekkide all oli samuti tekkinud liikumine. Kerkisid pead, mõni tõusis isegi istukile. Äsja siin-seal kahisenud sosin oli valjenenud rahutuks kõminaks. Vaadati ukse suunas. See avaneski. Suur valges kitlis naine lükkas sisse ratastel toidukäru, millel ämbrite kõrval kõlisesid plekktopsid. Toomas tõusis.

„Oota..."

Antonina Mihhailovna näole oli taas siginenud ärevus. Õpetaja imekõhn kahvatu käsi kadus padja alla ning tõmbas välja hoolikalt taskurätti mähitud tombu. Ta sirutas selle Tooma suunas.

„Võta."

„Mis see on?"

„Võta, võta..."

Tomp oli üsna kõva ja kandiline. Toomas pistis selle vägisi pihkusurutud asja hajameelselt taskusse. Palatit oli haaranud närviline õhin. Valges kitlis naine tuli kahe plekk-kausiga nende poole.

„Ma tulen homme uuesti," lubas Toomas ning astus voodite vahelt välja. Suurekasvuline naine möödus temast ja asetas kausi ning lusika Antonina Mihhailovna rinnale, lisas siis killukese hoolikalt lõigatud leiba. Seejärel kummardus teise kausiga naabervoodi kohale.

„Kuuled, hakka sööma..."

Ta muutus korraga tähelepanelikuks, asetas kausi kõrvale ning kompas käega teki all lamajat.

„See siin on vist surnud," sõnas ta valjult, rahulolematult.

Paljud pead pöördusid vaatama. Tõepoolest, Antonina Mihhailovna naabervoodis püsis ükskõikne vaikus. Palatiski oli korraga väga vaikne.

„Surnud neh," kinnitas suurekasvuline naine teadjalt. Ta kergitas tekki lamaja kohalt ning Toomas nägi kägaras, põlved kõrgele lõua alla tõmmanud, justkui iseendasse peitupugenud naist. Naine võis olla umbes kolmekümnene. Kuid vanust võis määrata väga umbkaudselt. Naha nooruslik siledus oli teravas kontrastis padjale laialivalgunud tuhmide hallikirjude juustega.

„Oota, Matrjona..."

Voodirea teisest otsast lähenes haiget toitnud õde. Ta heitis lamajale pilgu ning väljus kärmesti palatist. Väga kiirelt lükati sisse ilmselt läheduses seisnud rataskanderaam. Naine tõsteti sellele, kaeti tekiga ning veeretati samas välja. Toomas astus nende järel justkui purjus. Mõttekatked keerlesid segamini peas. Või kas ta mõtleski õieti midagi, oli vaid mingi lämmatav ängistus. Ainus asi, mida ta selgesti tajus, oli õhupuudus tema ümber, justkui voolanuks see ruumi pragudest, akendest, ustest lõplikult välja. Keha oli kattunud külma higiga, jaladki kuulasid halvasti sõna. Ta laskus kiirustades treppidest, leidis end siis haigla-koolimaja

eest tänavalt ja ei teadnud järsku, kuhupoole pöörata. Sisemuses keerles, kõhus kiskus valusalt krampi. Ta toetus seljaga majaseina vastu ning öökis tulutult. Lõpuks andis kõht järele ning ta läks edasi. Mingi laudadega ülelöödud vaateakna kohal torkas ta käe masinlikult tasku ning tõmbas välja hoolikalt taskurätti mähitud tombu. Harutas kohmetunud sõrmedega taskuräti selle ümbert. Samas tundis ta leiva lõhna. Taskurätil oli kolm väga täpselt lõigatud ning kõvaks kuivanud viilu. Ta istus koristamata hangekühmule ühe õuevärava kõrval ning hoidis taskurätti leivatükkidega enda ees. Miski nööris kõris. Üsna tema lähedal üle lumelaigulise tänava auras jäävangistusest vabanev Neeva.

*T*oad olid väga külmad. Siin oli rõskem ja külmemgi kui päikese käes tänaval. Justkui oleks läheneva kevade eest tänavailt põgenev talv end siia magama sättinud. Veel lõhnas millegi võõra järele, aga ta võis olla ka lihtsalt need lõhnad unustanud. Toomas lükkas rasked kardinad kõrvale, läks siis lohkuvajunud nahkpolstriga tugitooli juurde ning istus. Väljas oli ta oma vana mantli lahti nööpinud, nüüd tõmbas hõlmad uuesti koomale. Ükskõikselt vaatas ta läiklevaid portselankujukesi raskel tammepuust puhvetil. Sama osavõtmatult libises pilk üle kullatud raamides maalide seintel, üle diivani, kirjutuslaua ning raamaturiiulite. Kõike kattis tuhmunud härmatisena tolmukord. Ta polnud siin kaua käinud ning Antonina Mihhailovna surma järelgi käis ainult korra, sest nõuti pabereid. Nüüd läheb ta lõplikult. Võtab vaid mõned raamatud ning ühe foto. Ta tõusis ning jalutas mööda tube ringi, kuid hoidus hoolega midagi puutumast. Siis läks ta vannituppa, pesi end külma, vaevu soriseva vee all ning hõõrus froteerätikuga. Suures nikkelraamiga seinapeeglis nägi ta oma keha, mille silmatorkav kõhnus ei suutnud siiski varjata naha all liikuvate lihaste sitkust. Teravnenud põsenukkidega näos oli avalust, tugev lõug ja kokkupigistatud huuled muutsid selle tarmukaks, teotahteliseks, veidi jonnakakski. Kevadpäike oli puistanud tedretähne ninaseljale. Need andsid näole pisut lõbus-kavala varjundi ning panid teda praegugi muigama. Ta riietus kiirustamata, võttis kapist Antonina Mihhailovna väikese vineerist reisikohvri ning pani sellesse raamatud. Veidi järele mõelnud, lisas ta froteeräti ning villase kampsuni ja pesu. Siis sulges ta hoolikalt kõik uksed. Ta helistas naabrite ukse taga, et võtit hoiule anda, aga keegi ei vastanud. Hüpitanud võtit veidi peos, torkas ta selle endale lõpuks tasku ning laskus kivitrepist alla.

*N*ad on kohutavalt kõhnad, need mehed. Isegi tema, Leningradis olnu silmale. Paljud on kurnatusest tõeliselt haiged. Nad on töötanud talv läbi tööpatis, kus paljud on neist surnud. Sellest ei

räägita meeleldi. Mehi tuuakse järjest juurde ning ühele diviisile lisandub varsti teine. Äsja diviisi jaoks komplekteeritud sanitaarüksus — medsanbat — tegeleb nende turgutamisega ning täivastase võitlusega. Toitlustamine paraneb aeglaselt, aga siiski järjekindlalt nagu muugi varustamine. Neist peab saama tõeline väeüksus, kinnitab diviisikomandör. Tasapisi saabki, toit ja sundiv mahv harjutusväljakuil teevad oma. Hõre pudenev savi kogub voolija sõrmede all sitkust. Aga esialgu on traumasid palju, masendavalt palju, ning medsanbati operatsioonitelkideski jätkub tööd. Neid on esialgu kolm kirurgi: Arvi Kollom, kes on ametilt tegelikult günekoloog, Marta ja tema ise, Toomas Hinnov. Hiljem saadetakse juurde Gussev, kes pannakse medsanbatti juhatama, ning Reintam. Jutud peatsest rindeleminekust levivad üha, aga aeg venib. Venib suvest sügiseni, võtab killukese talvestki lisa, kuni saabub käsk.

*N*eli päeva kestev piinav jalgsirännak lumetuisus. Sumpamine kohati põlvini lumes, lõõskav tuul katmas pihulumega eesmineja selga. Siin-seal harvad inimtühjad külad. Ajuti kaotatakse tee, leitakse üles ning rühitakse edasi. Siis algab kauge kõmin. Tugevnedes, nõrgenedes, vahel kustudes hoopis, ning jälle uuesti. Rinne läheneb, nüüd pole enam mingit kahtlust. Kuskilt imbub meeste ridadesse teadmistki. Velikije Luki, mingi linn...

*T*oomas Hinnov liigutab ennast ja tunneb samas käe all külma palkseina. Siis avab ta silmad ning hetkeks on tal tunne, et viibib kodus, oma külas, ja et see, mis oli, polnudki uni. Aga see tunne ei kesta kaua, liiga palju tajuvad virguvad meeled võõrastavat. Teadmine imbub temasse koos lähedal asuva rinde tuhandete häältega, koos mahorkahaisulise sineli alla imbunud muldpõrandarõskusega. Pea tuikab väsimusest. Muldonni ukse lähedal klapplaual põleb allakeeratud tahiga petrooleumilamp, mille ähmases valguses upuvad oma varjudesse rohmakalt kokkulöödud puunarid, naelte otsa riputatud sinelid, valged kitlid ning major Gussevi üle koiku sirutunud säärikus jalg.

Nad olid opereerinud vahetpidamata kogu päeva ja pool ööd takkaotsa. Viimasena oli ta koos Gusseviga opereerinud miinile sattunud jalaväelast. Nad olid korjanud kilde naha alt ja kõhust ning eemaldanud suure tüki soolt. Ta oli hoidnud vaheldumisi haavakonkse ning sõlminud õmblussiidi ja oli tundnud seejuures uhkust, et medsanbati ülem ning kõige kogenum kirurg Gussev oli valinud just teda oma assistendiks. Kindlasti oli Gussev virtuoos ja muidugi ei jäänud ta alla professor Vorobjovile, keda Toomas oli näinud vaid kolmel korral opereerimas. Jah, Gussev oli virtuoos,

väljavalitu, kelle väledate ja toimekate sõrmede all ühinesid nagu imeväel kildudest-kuulidest lootusetult segipaisatud haavad ning peatusid hirmsaimadki verejooksud. Toomas Hinnov oli tundnud neid sõrmi vaadates vaimustust, kuid samal ajal ka ahastust. Millal kaob kohmakus tema kätest, millal kaob vajadus sõlmata lõtvunud, halvasti seotud õmblussiidi asemele teine? Millal, jumal hoidku, õpib ta konksegi korralikult hoidma, ei rebi haavaservi, ei sebi nagu viimane viletsusehunnik tolle jumala kõrval? Gussev piirdub ainult märkustega, vahel lihtsalt ootab, aga Toomas pelgab siis tema järsu vaatega külmhalle silmi. Toomas teab, et Gussev juhtis Leningradis mereväehospidalis suurt kirurgiaosakonda, teab nagu teised sedagi, et Gussevi viielapselisest perekonnast on elus ainult vanem tütar Olja, kes töötab isa vanas haiglas meditsiiniõena. Gussevi filoloogist naine hukkus koos nelja noorema lapsega evakuatsioonirongis pommirünnaku ajal. Räägiti, et veel aasta tagasi oli Gussev olnud mustapäine rühikas ohvitser. Esimesel blokaaditalvel kõhnus ta kohutavalt. Arvati, et ta on haige. Siis selgus, et Gussev veab oma pajukist suure osa tütrele Leningradi. Diviisikomandör, polkovnik Lužkin, ähvardas Gussevit kõigi ees tribunaliga ning võttis talt ära linnaloa. Gussev ei kaitsnud end sõnagagi, kuigi paljud pidasid diviisikomandöri tegu võimupiire ületavaks. Aga diviisikomandöril olnud sellestki veel vähe, ta nõudnud medsanbati ülemalt relva äraandmist. Seda peeti rängaks isiklikuks solvanguks ja oli neidki, kes soovitasid Gussevil anda sisse raport. Gussevile paistis aga kõik olevat ükspuha. Kui teda suunati poolvägisi ravile armeehospidali, leppis ta sellegagi. Tuli kolme kuu pärast tagasi ning jätkas tööd. Need kõik olid jutud, mida võis või pidigi uskuma. Aga raske oli praegu selles vimmahoidvas tusase näoga vanamehes näha kunagist rühikat ohvitseri.

Muldonni sissepääsu kattev telkmantel lükatakse kõrvale ning vanemarst Arvi Kollom astub sisse. Ta läheb oma nari juurde ja otsib sealt midagi. Arvi Kollom mobiliseeriti Tartust, kuhu jäi ka ta perekond. Ja nüüd tuleb sel günekoloogil oma naistepraksisega opereerida kaevikuporist läbiimbunud mehi, eemaldada granaadikilde kopsust ning amputeerida käsi ning jalgu. Ta teebki seda, sest on tubli kirurg, teeb, kaotamata lõbusat tuju ja irooniat. Gussev suhtub temasse pealtnäha jahedalt, sest Gussevi veendumuse kohaselt ei või iga asja üle naljatada. Sellegipoolest teavad kõik, et Gussev peab temast kui kirurgist lugu.

Günekoloog on nüüd ilmselt otsimise lõpetanud. Ta ajab end sirgu. Midagi krabiseb ja siis tunneb Toomas Hinnov muldonnis levivat mahorkavingu. Arvi Kollom istub taburetile ukse kõrvale ning Toomas Hinnov aimab teise surmväsimust. Kollom ja Marta töötavad samas operatsioonibrigaadis ja üks operatsioonilaud töötab edasi ka öösel. Õhtul toodi juurde haavatuid. Vahet pole pilgukski. Kolmas päev üldpealetungi, ja see kestab veel jumal teab

kui kaua. Gussev võttis endale ja Toomale neli tundi puhkust. Üks operatsioonilaud seisab, ootab. Kirurg, kes ei puhka, pole varsti enam mingi kirurg, ütleb Gussev. Varsti vahetavad nad Gusseviga Arvi Kollomi ja Marta välja. Viies kirurg Reintam lamab kopsupõletikuga ise hospidalis. Neid on nii vähe, miks ei nõua Gussev kirurge juurde, mõtleb ta loiult. Samas ajab aga uus mõte Toomas Hinnovi tõusma küünarnukkidele.

„Kuidas on tolle luurajaga, Kallupiga, keda me Gusseviga viimasena...?“

Günekoloog pöörab oma tüseda kitlis keha tema poole ning vaatab suitsu pahvides, kratsib siis laisa liigutusega lõuga.

„Ehmatad kah... Kallup, Kallup suri...“

Endise günekoloogi hääl kähiseb pisut. Ilmselt liigsest suitsetamisest. Õises valves suitsetatakse alati väga palju. Arvi Kollom tõuseb raskelt ning kaob telkmantli taha. Toomas Hinnov heidab pilgu kellale. Hea täpne Saksa trofeekell, luureroodu meeste kingitus. Aga Kallup on surnud. Suri siiski, vaatamata kahele tunnile, mil Gussev tegi kõik, mis oskas. Ehk major heitiski sellepärast riietes pikali, et oli seda aimanud? Too neetud günekoloog oleks pidanud Gussevi üles ajama, kui oli veel natukegi aega. Gussev oleks veel midagi ette võtnud. Peaks talle ütlema... Võib-olla ongi üleval, kuulis praegu ning vaikib? Aga need mõtted Toomas Hinnovi peas pole siiski nii tungivalt teravad, et sunniksid midagi ette võtma. Pigem on need loiud lendlevad liblikad taas kerkivas väsimuseudus. Veel tund ongi jäänud... Miks on ometi nii palju haavatuid? Vanemad sõdurid, keda siia tuuakse, kiruvad üksmeelselt suurtükiväge. Mida sa tahad, kui omad tükid põrutavad sulle otse selga? Imelik nimi — Velikije Luki. Jah, haavatuid on kohutavalt. Nad opereerivad keset põldu lumehangedesse püstitatud telkides. Jalad valutavad külmast paigal seistes, sõrmedki kohmetuvad kummikinnastes. Väga paljusid ei jõuagi opereerida, need veetakse otse armee- ja rindehospidalidesse. Uni tungib peale, imbub nagu roiutav soe vesi käsnaks muutunud kehasse. Midagi teab mis erilist polegi toimunud — operatsioon, sõduri surm ning väsimus enne taas algavat sõjaargipäeva. Ta kohendab tekki, püüab veel millelegi mõelda, aga uinubki juba. Ümar söakas nägu on kaotanud algava meheea esimesed kurrud heledate kulmude vahelt, on praegu oma rahus poisilikult usaldav, peaaegu õnnelik.

*L*inn on võetud. Rinne kaugeneb üha, aga nemad seisavad paigal — kaks verest tühjaks jooksnud diviisi. Korpus on maksnud ränka hinda oma võidu eest. Neid tõmmatakse tagasi reservi. Haavad vajavad ravimist, pataljonid-polgud täiendust. Ainult suurtükivägi saadetakse kuhugi, nemad jätkavad. Lahingud väsitasid ja kurnasid, aga reserviski on tüütu. Köögis on jälle kär-

bitud norme, jälle kisub sõdur rihma koomale. Gussev kõnnib ringi tusasemalt kui harilikult ning norib operatsiooniõdede kallal, et need rohkem sidumismaterjali varuksid. Jah, ega niisugune veniv vaikus meeldi õieti kellelegi, nii võib sõda teab kaua kesta. Ainult vanemarst Kollom, velsker Nigol ja veel üks sidumistoa õde, kes nägusa Nigoliga salaja kohtamas käib, on peaaegu ainsad, kes end üsna hästi tunnevad. Suve saabudes kimbutavad tüütud sääseparved. Kapten Arvi Kollom on meisterdanud endale marlist midagi sääsevõrgu-taolist. Püüdes hoiduda sellega range Gussevi silma alla sattumast, otsib ta seltsi õdede juurest, raputab nagu varrukast anekdoote ning juhtumisi oma günekoloogipraktikast. Naerutab neid, pilgutab vandeseltslaslikult silma, pühib higi ning kohendab kuulajaid rahulolevalt kiigates alati värskelt triigitud kitlit oma lihava keha ümber. Aga temagi tuju võtab vahel imeliku pöörde. Kottis laud tõmbuvad pilukile, katkestanud jutu, rehmab ta käega, keerab vestluskaaslasele selja ning jalutab eemale metsa alla. Ta näib siis murelik ja solvunud ning võib solvata ka ise ilma mingi põhjuseta. Sageli otsib ta siis üles medsanbati teise nooremarsti Marta. Nad uitavad kidurate sookaskede vahel või istuvad kusagile puu alla ning räägivad tasasel häälel tundide kaupa. Ja pikakasvulise, mehelik-järsu olemisega Marta põsed löövad õhetama, rohekate silmade tõrjuvas pilgus murdub miski ning ta vaatab leebelt ning unistavalt söekriipse kaskede valgel nahal. Mõnikord võtab ta siis justkui end unustades valge arstimütsi oma lühikeseks lõigatud kastanpruunidelt juustelt ning kammib hajameelselt pead. Ühel sellisel korral satub Toomas Hinnov kogemata nende lähedusse. Ta kavatseb juba eemalduda, aga Marta hääl peatab ta.

„Tule siia," kutsub Marta teda, „tule, kuula oma kodumaast."

Toomas Hinnov lähebki, istub nende vastu värskelt saetud kännule. Ta kuuleb pisikestest linnadest ning hõredaist, laialipillutatud majadega küladest. Kõige suuremadki linnad kokku on vaid osakene Leningradist. Kuuleb hoolikalt kaardile märgitud jõgedest, mida laial Venemaal pigem ojadeks peetakse. Kuuleb nagu ärarebitud leht oma puust.

„Eestlane hoiab omaette, ei pea sõprusest suurt lugu," arutleb günekoloog, „ei armasta võõraid, hoiab naabristki eemale, sellepärast küladki säärased."

„Sellepärast, et ta sõprusest nii vähe peab, ongi tal läinud nii kehvasti," vaidleb Marta sõjakalt vastu.

„Eks kaua võõraste lukkude-riivide taga elanud rahvas õpi kartma ka sõpru." Günekoloog Arvi Kollom muigab nukralt. „Tea, mis tast nüüdki saab, pisteti suure rahva sekka nagu lusikatäis suhkrut teeklaasi."

„Mina usun, nüüd läheb meil hästi." Marta silitab peoga kanarbikku oma ohvitserisäärikuis jalgade kõrval. „Kui see ainult kõik juba lõpeks."

Jõgi nende ees pole tavaline, vaid piirijõgi. Teisel pool kevadist mustavat vett seisab vana kindluse varemete taga purukspommitatud linn. Enamikule on just sealpoolne ala kodumaa. Kaevikutest uuritakse jõge. On neidki, kes pimeduse saabudes hiilivad vargsi jõe äärde, veavad harali sõrmil pihuga läbi vee. Aga iga säärane katse nõuab surmapõlgust, sest teiselgi pool kavatsetakse püsida, vastu panna. Ja olevat sealgi eesti üksusi, arutatakse omavahel. Mõni aimab NENDE hulgas venda või isagi, aga sellest vaikitakse hoolega. Niisugune on juba see sõda.

Eetri terav, lämmatav hais päikesest kuumaks köetud telgis. Nad seisavad kolmekesi vana operatsioonilambi all, mida telgi taga undav jõujaam kuidagimoodi toita püüab. Aeg-ajalt katab selle undamise madalalt üle peade lendavate hävitajate kõrvulukustav mürin. Toomas Hinnov pingutab, sõlmib ümber klemmiotste ligatuure, lõikab kääridega õmblussiidi ning kuivatab marlitampooniga sekka. Kõike pead jõudma. Raske on assistendil Gusseviga, kelle mõlemad käed on võrdväärsed. Niivõrd samaväärsed, et näivad toimivat täiesti omaette, teineteisest sõltumatult. Eks Gussev taha endale ka sellist assistenti, kes võiks samuti iseseisvalt. Mitte ainult ei abistaks, vaid teeks ka pool tööd tema kõrval ära. Arvi Kollom ütleb, et selline just olevatki üks kuldaväärt assistent. Aga Toomas Hinnov ei jõua. Temal peab üks käsi kindlasti abistama teist. Aga abistab viletsalt, jääb tihti risuks ettegi. Vahel ta imestab, miks jätkub Gussevil temaga kannatust. Muidugi, eks ta ole veidi juba ka parem, aga aeglaselt, hirmus aeglaselt liigub ta enda arvates tõelise kirurgimeisterlikkuse suunas. Aga vilets olla ta ei taha. Vilets olla, viletsaks jääda — see tähendab päevast päeva taluda lõppematuid alandusi operatsiooniõdedelt ja arstidelt enda kõrval. Halvale kirurgile ei andesta keegi. Haigegi põlgab teda. Üldine põlgus ja needus, ja võimetus end millegagi kaitsta. Reintam oli halb kirurg. Kõik olid tema vastu ja tema, Toomas, imestas, millise raevuga too üdini solvunud mees ennast kaitses. Reintam kirjutas kaebekirju operatsiooniõdede, arstide, isegi Gussevi peale. Operatsioonitoad olid Reintami kaebustes antisanitaarsed, Arvi Kollom oli kodanlik natsionalist ja Gussev võimuahne despoot, kes levitab anekdoote Stalini kohta. Eriosakonna mehedki käisid asja uurimas. Ja poleks diviisikomandör vahele seganud, kes teab millise pöörde asjad oleks võtnud. Reintami saamatus oli ilmnenud juba esimeste lahingute ajal. Mitu haavatut suri tal operatsioonilaual verejooksu tõttu. Sellele järgnes mitu ebaõnnestunud kopsu- ja kõhuoperatsiooni, mille järel Gussev võttis ta oma isiklikuks assistendiks. Aga mõne päeva järel loobus Gussev teda õpetamast ning määras ta sidumistuppa. Peale seda saigi diviisi eriosakond esimese kaebekirja. Seal ei rea-

geeritud ning järgmine kiri saadeti juba armee poliitosakonda. Asi muutus järsku tõsiseks, sest Reintam oli juba mitu aastat partei liige. Gussev kutsuti välja. Medsanbat töötas sel päeval ainult ühe brigaadiga. Õhtul hilja tagasi saabudes oli Gussev näost tuhkhall, kuid maruvihane.

„Sa oled lurjus, kapten Reintam," ütles Gussev talle kõigi ees. „Mitte ainult sellepärast, et oled kuhugi kaotanud oma ohvitseriau, oled muutunud viletsaks eideks. Tühja kah, on sedagi nähtud. Eelkõige oled sa lurjus sellepärast, et oled kaotanud kirurgi, arsti hirmu haige ees. Vilets, kuid aus arst ei torma tegema, mida ei oska, poeb peitu, laseb jalga haige juurest, aga ei lähe teda tapma. Haavatud peavad sind kartma samapalju kui sakslast..."

„Te näete ainult minu vigu... kui teen hästi, siis ei midagi... muidu ainult vigu... alati mina...!" karjus Reintam, silmad pilukil vihkamisest, Gussevile näkku. „Te ei salli mind, pole kunagi sallinud!"

„Jah, ei salli, halba kirurgi ei tohigi sallida," vastas Gussev külmalt. „Ka see on õige, et just vigu peangi ma nägema."

Seistes seal teiste hulgas ning vaadates Reintami punaseks tõmbunud nägu, mõtles Toomas Hinnov õõnsa tundega, et Gussevi vihas polnud suunatud ainult Reintami vastu. Gussev oli öelnud seda neile kõigile, eelkõige talle, Toomale. Gussev hoiatas neid.

Jah, Reintam läks neilt varsti ära, aga asemele tuli Demjanõi. Demjake, nagu õed teda kutsusid. Ümar, naiselike käte ja kiilaspeaga Demjake, kes oli kakskümmend aastat mingis raudteepolikliinikus ravitsenud muhke ja nihestusi ja keda sõda lükkas halastamatult suure operatsioonilambi alla. Ei ole ma miski kirurg, kullake, keelitas ta Gussevit, neil polnud kedagi, seepärast panidki mind kirurgiks. Oled, tõrjus sünge Gussev vihastades vastu, ise ronisid siia ja ka kirjas oled mul kirurg, pole mul õigust arsti sanitariks panna ja kedagi teist asemele ka ei anta. Aga pahandas Gussev mis pahandas, lõpuks maabus Demjake õnnelikult sidumistuppa.

Gussev ütles õieti, niikaua kui jätkub häid, jagub ka halbu kirurge. Aga tema, Toomas, ei taha jääda halvaks. Ja seepärast ta küsiski operatsiooniõelt Anna Viševskajalt, kes praegugi seab instrumente oma laual, nõelahoidjat, eri suuruses nõelu ja õmblussiidi. Milleks, oli Anna imestanud. Ma ei taha saada Demjakeseks, oli ta vastanud ja Anna Viševskaja oli naernud selle peale. Sina ei saagi kunagi temaks, oli ta öelnud, oled liiga auahne. See ei kõlanud just hästi, aga Toomas Hinnov ei pannud seda tähele. Ta lihtsalt ei tahtnud olla Demjake või Reintam ja kõik. Seepärast harjutabki ta nüüd õhtuti omaette muldonnis, et lisada kätele kiirust ja osavust.

Vaikne on operatsioonitoas. Ainult arstiriistade klõbin, narkoosiõe hääl, mis teatab vererõhku ja pulssi, ning sinna sekka

medsanbati ülema rahulolev nohin. Gussevi mustades kokkuveetud kulmudes ninajuure kohal ning pilukil silmadega liikumatus näos on vanade ikoonipühakute vaigistavat tõredust. Opereeriv Gussev sisendab kõigisse hirmu. Ainult narkoosiõde Olga ei näi teda kartvat. Peatab operatsioonigi, kui tarvis. Gussev kuulab teda. Sel Toomast paar aastat nooremal Samaara neiul, kelle kena sarnakas nägu on tõsidusest pingul, on siin vaat et samapalju võimu kui medsanbati ülemal endal. Ometi pole kõik nii lihtsalt läinud. Olga Stepanovnagi on maitsnud Gussevi raevu. Gussev kõrvaldas ta kord tervelt kuuks ajaks operatsioonidelt. Toomas assisteeris tolgi korral ning mäletab kõike selgelt. Haige suri operatsioonilaual. Ta toodi kõhuvigastusega ning pooleldi külmavõetult otse eesliinilt. Gussev oli võtnud ta kohe lõikuslauale. Nad olid saanud kõhu üsna hästi korda ning sulgesid juba kõhukelmet, kui Olja haavatu pea juurest murelikult teatas, et vererõhk langeb.

„Kanna aga verd üle! Tilgutad veeni, küll siis tõuseb. Sooned ju kinni, ei jookse enam kusagil," ei lasknud Gussev ennast segada ning õmbles edasi.

„Kannan ju, aga ikkagi langeb," oli muretsenud Olga Stepanovna ja lisanud kõhklevalt: „Vahest ootate veidi?"

Gussev oli teda ainult korraks pahaselt vaadanud ja edasi töötanud.

„Mul on vaja natuke aega," polnud tüdruk taganenud, „ma nõuan, palun katkestage operatsioon..."

Toomas oli siis hämmastunult vaadanud õde, kes oli julgenud Gussevit käskida. Oljakese nägu ei näinud siiski küllaldaselt vali sellise julgustüki jaoks, see oli pigem ärevil ja hirmust kahvatu. Ning seepärast andiski Toomas mõttes õiguse Gussevile, kes sõna lausumata, kulmud ähvardavalt kipras, jätkas tööd. Haavatu suri viimaste õmbluste panemise ajal. Nad vaatasid jahmunult Oljat, kes seisis lohutult haavatu peatsis ja nuttis.

„Õde peab tundma oma tööd," oli Gussev sõnanud jõhkral, talle mitteomasel toonil, oli tõmmanud kummikindad järsult käest ja lahkunud. Toomas Hinnov oli aidanud surnut raamile tõsta, operatsiooniõde oli vaikides kokku korjanud instrumente, aga õde Olja seisis ikka veel operatsioonilaua päitsis ja nuttis.

Gussev eemaldas Olja operatsioonitoast, kuid kutsus ta ise kuu möödudes sinna tagasi. Ja vaatamata Olga Stepanovnale määratud karistusele, tõusis narkoosiõdede autoriteet peale seda juhtumit tunduvalt. Gussevi nõudel lõppes narkoosiõdede seni kestnud igapäevane tagantkiirustamine. Alles narkoosiõde andis loa operatsiooni alustamiseks ning ta esimesel palvel ootasid kirurgid kannatlikult minutite kaupa. „Mis nüüd meie, vehime vaid noaga, aga nemad hoiavad hinges," pillas Gussev korra jutu sees Toomaga kahekesi olles.

Vastuseis on meeleheitlik. Ikka veel eraldab jõgi neid vabastama tuldud maast. Ilmgi on räbal. Vinduv neljakümne neljanda aasta kevad on rohkem sügise moodi. Lumi püsib kaua, taandub siis aeglaselt võssakasvavailt söötis põldudelt ning veel vastumeelsemalt kahuritulest ülessongitud varemete vahelt. Tuuled puhuvad enamasti põhjakaarest, kandes madalas tuhmhallis laamas pilvi üle maa. Sagedased jahedad vihmasagarad muudavad teed porimülkaiks. Voorid toppavad, rattad upuvad kleepuvasse savisegusesse mulda. Sõdurid tirivad, upitavad, seljad-turjad valutamas pingutusest. Vandesõnad ja raev püsivad teede kohal sama kindlalt nagu vihmgi. Mitte kevad, vaid sügis, olgu ta neetud. Aga imelik — hämmastav on maa oma muutumistes. Ühel õhtul vaibuvad tuuled ning järgmisel hommikul kuivatatakse kõikjal kuumavas päikeses niiskusest auravaid sineleid. Ümberringi seisavad sõja käest kistud pooleldi mahapõlenud külad. Kiiruga remonditava raudtee äärde on kuhjunud ümberpaiskunud ning söestunud vagunid ja tsisternid, nende vahel vedeleb tahmunud tanke ja kahureid. Medsanbatis pole praegu palju haavatuid, kuid Gussev ei anna asu. Ei luba lõdvestust ihkavail kehadel segamatult hingata endasse imekergeks muutunud õhku. Õed puhastavad, nühivad läikima instrumente ning valmistavad ette sidumismaterjali. Arstid peavad lugema. Gussev on mingil moel hankinud Leningradist hulga raamatuid ning ründab nüüd nendega lausa despootlikult oma arste. „Lugege," käsib ta, „kirurg, kes ei loe, on lihunik."

Ning Toomas Hinnovgi ei säästa oma silmi. Gussev usaldab teda aina rohkem ning noor arst tahabki olla täie eest. Pealegi on tal veel teinegi raamat, mida ta loeb öösiti. Too teine on märksa õhem. Toomas Hinnov ostis selle paari paberossikarbi eest ühelt armeefarmatseudilt. Raamat kirjeldab ravimtaimede kasutamist ning on varustatud heade joonistega. Gussev kehitas seda raamatut Tooma käes nähes õlgu. Gussevi arvates on kirurgil palju targematki lugeda. Ometi on raamat üllatavalt huvitav. Palju kirjutatakse seal ka salvide valmistamisest. Ta loeb hilisööni petrooleumilambi valgel, lamades kõhuli naril, ning muutub päeval sagedaseks külaliseks medsanbati apteegis. Uudishimulikult jälgib ta ravimite valmistamist ning esitab küsimusi, millele sageli polegi nii lihtne vastata. Ta segab proviisoreid, aga ei tee seda märkamagi, kõnnib ringi ning jälgib üle-õlgade nende asjalikku toimetamist. Palub vahel, vabandav-sõbralik naeratus näol, portselanuhmri ja nuia endagi kätte ning lööb kaasa. Lahused ja salvid ei ole tema jaoks enam lihtsalt anonüümne apteegitoodang. Neis on korraga avastuste, pettumuste, leidude salapärast maagiat. Tal tekib harjumus jalutada puhkehetkel ümbruses ringi. Aeg-ajalt korjab ta mõne teime, hiljem kuivatab, uurib seda. Ta ei näi nagu kuulvatki õhtuti muldonnide vahelt kostvat bajaanimuusikat, ei märka

medsanbati lähedusse tekkivaid paare. Lühikese ajaga omandab ta veidriku kuulsuse. Uus huviala röövib talt viimse kui operatsioonist vaba minuti. Kuid ta on kindel, et ei tee seda kõike ilmaasjata.

Nad on nüüd lõplikult üle jõe. Narva on vabastatud. Vastupanu on verest tühjaks jooksmas ning pikka aega takerdunud rinne rullub üle Sinimägede edasi... Siis see juhtuski. Hiljem, kui kindralid sõitsid kohale asja uurima, tekkis üsna palju „mikse". Leiti küll kärmelt ka seletusi, aga ometi jäi paljugi selgusetuks. See pidi olema mingi sakslaste luure- või diversioonigrupp, mis pöördus tagasi ülesande täitmiselt ning püüdis punaarmee mundrit kasutades pääseda taas üle rindejoone. Ent miks tulid nad välja just diviisi medsanbati peale? Oli see täpne arvestus või juhuslike kokkusattumuste keerukas umbsõlm? Sakslaste käest ei saanud seda enam küsida, viimased neist lasti maha kohalerutanud staabiroodu poolt. Sakslaste laipu loeti kokku kakskümmend kaheksa. Staabiroodu meestest oli langenud viisteist ning haavatuid sama palju. Veel langesid tulevahetuses medsanbati lähikonnas olnud seitse sõdurit ja neli nooremohvitseri. Täielikult hävisid sõelapõhjaks tulistatud ning granaatidest tükkideks rebituna sidumistoa ja kergelt haavatute osakonna kaks suurt telki. Meditsiinipersonalist langesid sidumistoas töötanud õde ning velsker Nigol. Arvi Kollomit olid tabanud kaks granaadikildu kõhtu. Peale selle oli automaadivalang läbistanud põiki parema kopsu. Nagu operatsioonil selgus, olid kuulid lastud Nõukogude automaadist. Aga staabiroodu mehi ei saanud kuidagi süüdistada. Günekoloog viibis pihtasaamise hetkel vastutulistavate sakslaste vahel, juba kõhust haavatuna teiste surnute-haavatute hulgas, ning tihedas tulevahetuses lasti üsna palju umbropsu.

Kui ta teiste hulgast üles leiti ning kanderaamile asetati, arvati esialgu, et ta on juba surnud. Aga see oli pigem šokk. Ta hakkas hingama ning koos sellega köhima verd ja tuli lühikeseks ajaks isegi teadvusele. Toomas Hinnov sidus tal rinda ja ei märganudki kohe kõhuhaava, sest nii kortsunud-rebenenud arstikittel kui ka vormipluus selle all olid üleni paakunud oma ja võõrastki verest. Appirutanud Anna Viševskaja toetas vaevaga koguka günekoloogi lõtvunud, alla vajuma kippuvat keha selja tagant ning Toomas Hinnov vedas kiirustades sidemerulle risti-põiki ümber rinna. Arvi Kollomi higistav, halliks tõmbunud nägu oli otse tema vastas ning ta tundis teise kuuma lõõtsuvat hingust oma kaelal. Siis hakkas Arvi Kollom taas köhima verd ning Toomas Hinnov otsis pilguga Gussevit telgijäänuste ümber askeldavate inimeste hulgast. Siin polnud enam midagi loota, aga just sellepärast pidigi otsustama Gussev. Keegi tuli, jäi Tooma kõrvale seisma ning

kummardus siis kapteni kohale. Pead pöörates nägi noormees Martat.

„Mu jumal, kuidas nad küll teda sedasi...?“

Marta kükitas Toomas Hinnovi kõrvale ning uuris tähelepanelikult Arvi Kollomi nägu.

„Ma kohe nagu aimasin, kui teda seal meie hulgas polnud,“ ütles Marta tasakesi.

Nad olid olnud muldonnis, meetrit sada viiskümmend telkidest eemal, ja näinud kõike pealt. Kui too imelik, metsast ootamatult väljavalgunud punaarmeelaste salk otse telkide poole suundus, oli Gussev seisnud muldonni lävel ning vaatama jäänud.

„Kuhu need hullud nüüd...?“ mäletas Toomas Hinnov selgelt medsanbati ülemat omaette pomisemas. Kõik oli sel hetkel veel vaikne ja nemadki olid vaadanud pigem imestuse ja huviga. Ning järsku oli Gussev kahvatanud ning kobanud, huuled kokku surutud, käega kabuuri järele. Aga veel enne, kui Gussev sai püstoli kätte, kostsid lasud. Ning sellest hetkest oli kõik üks tohuvabohu. Nad tahtsid välja appi joosta, aga Gussev tõkestas oma kehaga neil tee.

„Kuhu nüüd?“ käratas ta tigedalt. „Tagasi, kõik pikali maha!“ Lävel seistes, ühe käega tulistades mingi neile nähtamatu sihtmärgi pihta, tõukas ta neid, ikka jonnakalt välja kippuda tahtjaid, teise käega jõhkralt tagasi.

„Otsi relvi,“ käskis ta Toomas Hinnovit, „ja kui mõni nende seast suudab jalgadel püsida, saada kohe siia...“

„Need“ olid haavatud, ja mitte kerged. Kergete juures tärisesid praegu automaadid, tulistasid püssid ning lõhkesid granaadid. Ta läks läbi operatsioonitoa, läbi presendiga eraldatud sidumistoa ning seisis järsku nende keskel. Rinnad, käed, kõhud sidemetes, olid nad end istukile ajanud ning uurisid teda ärevalt. Keegi ei kõnelnud, nad kuulatasid väljast kostvat lahingukära ning vaatasid teda.

„Läbimurre või?“ päris elatanud, sidemes peaga sõdur ettevaatlikult. Toomas Hinnov raputas pead. Ta tajus järsku oma täielikku abitust nende meeste ees. Tal polnud neile midagi öelda. Need mehed siin, kuigi midagi nägemata, teadsid rohkem kui tema.

„Mitte midagi tõsist,“ püüdis ta valetada, kuid peatus samas, mõistes oma sõnade absurdsust. „Kas kellelgi on relva?“ küsis ta siis, püüdes panna oma häälde võimalikult rohkem rahu. „Ja kui keegi suudab käia, siis oleks vaja...“

„Saame aru, leitnant,“ katkestas keegi teda seina äärest. Kaks suutsid tõusta. Keegi lõbusate kasakavuntsidega vanemseersant ning leebe ilmega verinoor lendur, kes võis oma sidemes jalaga longates käia. Nad kogusid kokku kuus püstolit, viis granaati ning ühe karabiini, mille vuntsidega vanemseersant kohe endale haaras ning lukku lõksutades kontrollima asus.

„Lähme, meditsiin,“ sõnas ta sidemes kaelaga pead ettevaatlikult pöörates ning kergelt nägu grimassitades. „Palju teid seal on?“

„Vist kolm...“

Toomas Hinnov oli hetke uuesti segaduses. Ta ei mäletanud täpselt, oli neid seal Gussevi selja taga kaks või kolm.

„Gussevil on püstol,“ lisas ta väljapääsu suunas kiirustades.

„Oota... Neid ei saa nii jätta.“

Lenduri eraldusmärkidega noormees vaatas lamavaid haavatuid, siis püstoleid enda käes. Ta andis kolm püstolit meestele tagasi ning uuris arupidavalt muldonni seinu.

„Aknaid pole, see on hea. Kolm meest võtku uks tule alla. Lähme, doktor.“

Lendur ulatas ühe püstoli Toomas Hinnovile ning astus longates ees.

Gussev toetus seljaga vastu uksepalki ning laadis oma relva. Väljas plahvatasid granaadid ning tulistasid edasi automaadid. Sekka kostis kergekuulipildujavalanguid. Õed ja Marta olid heitnud Gussevi käsul kõhuli seina äärde muldpõrandale. Vanemseersant ja lendur läksid Gussevi juurde. Lendur ütles midagi, mille peale Gussev noogutas. Toomas Hinnov kontrollis magasini. Püstolipära oli kriimustatud ja ebamugav. Gussev kamandas ta ukse kõrvale enda vastu. Lendur ja karabiiniga vanemseersant roomasid muldonni väljapääsu ette. Samal ajal ägenes lahing uuesti. Nad ei teadnud siis, et äsja saabus ka staabirood ja tõkestas juba lahkuda kavatsevatel sakslastel tee ning sundis neid maha heitma juba vallutatud telkide taha.

„Toomas, vaata, kõht on ka...“

Marta nihutab kõhtu katva vormipluusi üles ning Toomas Hinnov näeb kaht pöidlasuurust, verd immitsevat haava. Üks on naba kõrgusel vasakul ning teine all, üsna põie kohal.

„Gussevit on tarvis,“ muretseb Marta.

Muidugi on Gussevit siia hädasti tarvis. Toomas vaatab verest kiirelt märguvaid sidemeid. Need haavad siin on hirmsad. Günekoloogi nägu on tõmbunud kahvatuks. Sinakate huulte vahel viliseb õhk ja sügaval rinnas ragiseb miski. Kops, kops ongi vist praegu kõige tähtsam, või siiski kõht? Toomas mõtleb mure ja kahtlusega operatsioonile, mis paistab juba hilinevat. Aga Marta ei näi kõhklevat. Ta seisab juba püsti ning ruttab siis tulistjalu selle järele, kes peab suutma ka võimatut.

„Mis me temaga teeme, doktor?“

Sanitarid seisavad ootevalmilt kanderaami otstes. Toomas peab otsustama. Peab andma mingi korralduse. Tal on palav. Mööda selga nirisev higi kleebib särgi soomusena keha külge. On siin siiski veel võimalik midagi teha? Uuesti vaatab ta juba kanderaa-

mile tõstetud Arvi Kollomit. Alles tund aega tagasi oleks see mees võinud ise aidata teda...

„Viige ta operatsioonituppa, esimesse operatsioonituppa."

See on käsk, korraldus, aga ta ei ole veel otsustanud ega tea kindlalt, mida ette võtab. Ja kas üldse ongi veel võimalik? Aga ta teab, et ka Gussev ei laseks seda surevat kirurgi kusagile mujale viia.

„Operatsioonituppa? See on kinni, doktor. Esimeses opereerib juba Gussev. Viisime just ühe sinna, kild oli otse südame kohalt... aga tema võttis ette..."

Mehed vaatavad teda. Ei kiirusta tõstma oma rasket koormat. Seegi siin tahab võimatut. Muidugi, Gussev, too hull, lõikaks ka surnut, aga siin peab väheke aru pidama, kes lõikuslauale ja kes isolaatorisse...

„Esimene on kinni," kordab üks neist mõistaandvalt, „Gussev teeb seal märulit, võttis päris surnu ette. Seal läheb pikalt."

Nii, vaat kus on Gussev. Tähendab, Gussevit ei ole, tema jaoks praegu ei ole.

Sanitarid ootavad ikka veel kannatlikult. Too noor tohter paistab aru pidavat. Pidagu siis! Parem üks kord tassida. Sihukesega kaksad veel selja ära. Veidi puhata, kuni too noor oma juhtmeid sätib, pole ju paha. Mõlema sanitari kitlid on mulla ja verega koos. Ning muugi poolest näivad nad kuidagi sarnased. Kuigi sarnasust ei ole vist siiski rohkem, kui et mõlemad on torganud oma pilotkad kitli vöö vahele...

„Viige siis teise operatsioonituppa! Ja sina..." Ta pöördub noorema poole. (Nad on täiesti erinevad, ta märkab seda alles praegu, vanemal on juuksepiir meelekohtadel täiesti hall.) „...sina otsi üles õde Viševskaja, las tuleb kohe teise operatsioonituppa, silmapilk!"

„Mis? Sa tahad teda opereerida... üksi?"

Marta on tulnud tagasi. Kummardub günekoloogi kohale ning uurib teda murelikult. Toomas Hinnov vaikib, jälgib, kuidas sanitarid kannavad vaevaga Arvi Kollomi kogukat, oma lõtvusest veelgi massiivsemana tunduvat keha operatsioonitelgi suunas.

„Ma küsisin järele, Gussev opereerib ja ei vabane niipea," ütleb Marta halvasti summutatud ärevusega hääles. „Kild on rebestanud kopsu ja tunginud südame taha, aga süda ise olevat terve."

„Tuled appi?"

Toomas Hinnov jälgib mööduvaid sanitare. Imelik, kuidas nad teavad, mida teha, mõtleb ta mingi tuima ahistusega südames. Võib-olla Gussev siiski jõuab? Ja siis mõtleb ta: selle asemel, et siin tegevusetult seista ning ennast koguda, võiks ta minna sidumistuppa. Et kas või see väikegi aeg, mis on jäänud operatsioonini ja mille peale ta mõtleb hirmuga, et kas või see aegki aidata neid, sest abivajajaid peab seal tõesti palju olema. Aga ta seisab aina, otsekui midagi unustanud, ning püüab tulutult alla neelata kurku pigistavat ärevust.

Ta avas kõigepealt rindkereõõne parema poole, kuigi oleks meeleldi alustanud kõhust. Aga esiteks oli kopsuhaav verejooksu tõttu ilmselt ohtlikum ja teiseks võis kõhus olla rebestatud sooltest infitseeritud soolesisu ning nad oleksid pidanud kogu instrumentide komplekti ümber vahetama.

Marta seisis tema vastas ning aeg-ajalt puutusid nende pead laua kohal peaaegu kokku. Kopsu ülemises sagaras oli kaks kuulihaava. Ta tegi selle vaevaga kindlaks, sest kõike kattis paks verekämp. Üks kuul pidi olema väljunud, nagu ta oli juba enne operatsiooni aru saanud. Teine tuli üles leida. Ta eemaldas ettevaatlikult mõned verehüübed ning vaatas suure merekäsna taolist kopsu, mis verest mustaks tõmbununa, kuulidest kohati purustatuna, kuid siiski liikudes, tõustes ja laskudes elas justkui omaette elu. Kummikindas sõrmede all oli selgelt tunda, kuidas pumpas veri ning kuidas ragisedes surus õhk end läbi bronhide. Ta teadis, et kõige ohtlikum seisab alles ees. Günekoloog polnud verest lõplikult tühjaks jooksnud vaid selle tõttu, et kopsukelmeõõnde jooksnud veri ja hüübed olid tekitanud vastusurve, vajutanud kinni tühjenevad sooned. Praegu võis iga ettevaatamatu liigutus, iga mõtlematu samm vallandada uue verejooksu. Ja ometigi, ta peab eemaldama kopsu, sooritama ülikeerulise operatsiooni... Mil moel? Ta kõhkles.

„Kuidas vererõhk on?" päris ta narkoosiõelt.

„Kaheksakümmend..."

Anna Viševskaja vaatas teda murelikult kõrvalt. „Meil on veel liiter verd," ütles ta kaasatundvalt. See noor kirurg näis imetlusväärne oma tõsises rahus ning Anna Viševskaja, kes ei uskunud jumalat, oleks praegu valmis selle imeliku nimega kirurgi pärast Tedagi paluma. Aga tal on ainult konservveri, see kirurgide lootus ja tugi, mis aitab ehk enamgi kui jumal. Ning neiu mõtles palavikuliselt, kust veidigi verd juurde saada.

Toomas Hinnov ootas veel hetke, pidades endaga võitlust. Võibolla oleks parem veidi oodata? Gussev vabaneb ehk varsti? Ainult liiter verd, tühine kogus selle jaoks siin. Ja ta ei eksi, uus verejooks ongi alanud. Kuulihaavadest valgub järelejätmatult verd. Ja kõht, ka seal on kuulihaavad, mida teeb kõht? Imelik, et ta üldse elab...

„Kas rohkem verd tõesti ei ole?"

„Ei..." Anna Viševskaja hääl kõlas süüdlaslikult. Rohkem mitte midagi, see oli kogu selle veregrupi tagavara.

„Mis sa kavatsed teha?" päris Marta vaikselt.

Toomas teadis isegi, et oodata ei tohi. Nad ju mõlemad näevad, kuidas jookseb. Veresoon on lahti.

„Pange veri üles," ütles ta narkoosiõele ja siis, ainiti enda ette vaadates: „Hakkame amputeerima, eemaldame... (ta kõhkles hetke) eemaldame kogu kopsu..."

Nii, nüüd on see öeldud, pole taganemist. Kindlasti oleks ka Gussev...

„Gussevil ei lähe enam kaua...“

Marta ütles seda nii tasa, et keegi teine ei võinud kuulda. Marta tahtis teda aidata, pakkus võimalust, aga süütas hoopis raevu. Või oli see jõuetuse vimm, mis Toomas Hinnovi hääle kalgiks muutis?

„Hoia lahti, ära sebi konksuga... vaat siit... ei sobi, andke laiem...“

Ta haaras haavakonksu ning pani selle ise paika. Nüüd ta tegutses, haaras õelt klemme, lõikas skalpelliga, õmbles... Mingi keha rõhunud paine oli taganemas. Ta lihtsalt pidi, ja ta teebki. Aegajalt päris ta õelt vererõhku. Kõik oli halvasti, väga halvasti. Tähtis oli kiirus. Aeg hävitas viimaseid tühiseid šansse ja kogu tema tähelepanu oli kummikinnastes kätel. Korra tumenes veri tökatmustaks — kurjakuulutav sõnum kirurgile. Veres langes hapnik. Süda pumpas tühjalt, soontes ei voolanud enam elu, vaid ähvardav surm. Tuli siiski oodata. Kõigi pilgud püsisid noorukesel Olga Štepanovnal, kes sättis oma narkoosimaski, süstis kiiresti midagi — ning lõpuks, aegamööda, vaevumärgatavalt helenes ka veri.

Gussev tuli, kui nad sulgesid kõhtu. Astus lähemale, vaatas tervet paremat külge läbivat, juba kokkuõmmeldud haava. Ta kuulas Toomas Hinnovi seletusi, kiitmata-laitmata midagi, ainult vahetevahel noogutas arusaavalt peaga.

Juba operatsioonile järgnenud ööl tuli Arvi Kollom teadvusele, aga järgmisel päeval tõusis palavik. Marta istus pidevalt tema kõrval. Toomas Hinnov käis neid sageli vaatamas ning pakkus end Martat välja vahetama, aga Marta keeldus kindlalt.

„Nii on parem,“ ütles Marta, ja kui Toomas Hinnov teda imestunult vaatama jäi, lisas naine: „Ta tahab, et mina siin istuksin.“

Toomas Hinnov lahkus tusaselt. Ta hulkus tujutult medsanbati muldonnide vahel, keeldus õhtusöögist, läks hiljem onnide taga olevasse metsa ning seisis kaua ühe puu najale toetudes. Ma oleksin pidanud siiski Gussevit ootama, kordas ta mõttes. Kindlasti oleks Gussev teinud midagi teisiti, oleks teinud kiiremini ning Arvi Kollom oleks kaotanud vähem verd. Aga — verd oleks kaotanud oodates veelgi rohkem, kaitses ta samas end visalt. Ja vaevalt oleks Gussevgi alles jätnud kopsu, mis oli täiesti purustatud. Sa piinad end asjatult, see oli sinu parim operatsioon. Sa suutsid isegi seda, millega kartsid mitte hakkama saavat. Ja kui Gussevile poleks miski meeldinud, siis oleks ta seda öelnud, Gussev ei anna armu kirurgile, kes on midagi viletsalt teinud. Ja ometi, kui Kollom nüüd sureb, on see sinu süü. Ükski haav polnud omaette võttes surmav, aga kui ta sureb, tähendab, et sina... Kõik saavad sest aru ja teavad, et sina... Ta ei kärsinud, läks tagasi

põetustelki, lootes kuulda, et on toimunud pööre paremale. Aga kõik oli endine, koguni veelgi halvem. Suur keha lamas jõuetult, justkui elutult voodil. Ainult vere kaotanud hallikad huuled sosistasid aeg-ajalt midagi tasa. Marta istus mureliku näoga päitsis ning õde tegi järjekordse süsti. Ei, häid uudiseid polnud siit loota. Toomas luges seda Marta valulikult kokkupigistatud huultelt. Ja taas leidis ta end sihitult hulkumas muldonnide vahel. Hämarus oli kiirelt üle läinud suveöiseks pimeduseks. Rinne oli nihkunud edasi läände. Paari päeva pärast järgnevad nad talle, asuvad uuesti ratastele. Aga praegu püsis sealgi mingi kohatu vaikus. Nagu polekski sõda, polekski surma... Ei, surm oli, surm oli praegu seal telgis, on homme ja ülehomme. Ta ei vabanegi surmast, sest on valinud endale sellise ameti — seista alati surma kõrval, seista surma teel, niipalju kui suudab, ja hävitada teda, niipalju kui suudab. Aga praegu polnud ta endaga rahul. Tõsi küll, operatsioonilaua taga oli ta tundnud midagi rõõmutaolist, isegi veidi uhkustki. Nüüd polnud sellest midagi järel. See, keda ta oli püüdnud aidata, oli suremas. Kas tast saabki kunagi midagi? Tuleb tast tõeline kirurg nagu Gussev?

Kapten Arvi Kollom maeti metsa äärde sõdurite haudade kõrvale. Kõneles alampolkovniku tärnidega mees diviisistaabist. Tema järel pidas lühikese kõne medsanbati ülem Gussev.

„Ta oli kirurg, arst,“ ütles Gussev lihtsalt, nagu arutleks mõnd igapäist asja. „Alati on nii olnud, et meditsiin ei ohverda ainult oma käteenergiat ja mõistust, vaid ka elusid...“ Ta pööras pilgu värske haua saviruskelt mullalt ning silmitses mõtlikult sõduriterivi lähedal seisvaid arste ja õdesid. „Kui raske ka kõik poleks, meie asi on edasi töötada,“ jätkas Gussev ning ohkas korraga murelikult, vanamehe kombel.

Kõlasid aupaugud. Toomas Hinnov hakkas teiste hulgas lahkuma, kuid märkas, et Marta viivitas, ning läks tema juurde. Aga tal oli ebamugav tunne, seepärast ta vaikis. Martagi vaikis, ilme kinnine, huuled kokku pigistatud. Siis kummardus järsku ning võttis peoga rohule pudenenud mulda.

„Hea seegi, et kodumuld,“ ütles Marta. Vaikis veidi aega ning jätkas siis nii tasa, et kõrval seisev Toomas Hinnov teda vaevu kuulis. „Tegelikult ma võiksin olla tema peale pahane. Aga nüüd on ta surnud ja mul on väga kahju... Ta palus, et otsiksin ta perekonna üles.“

Nende selja taga kostsid kiired energilised sammud. Gussev tuli nende juurde. Tema üleni hall, lühikeseks pöetud juustega pea ning pikk vimmas keha näisid kui imelik segu vanamehelikust väsimusest ning mingist trotslikust tarmust.

„Hea, et te siin olete... surnud tahavad, et just lähedased neid

viimsele teekonnale saadavad. Teie olete talle osa kodumaast..." Ta vaatas Marta mullaga määrdunud kätt ning noogutas heakskiitvalt. „Kodumaast kaugel on raske surra... tema jõudis siiski koju."

Kuiv põuane kuumus kestab juba teist nädalat. Pole tuuleraasugi. Lämbe suitsutihe õhk ripub Tartu kohal. Juba on tungitud linnagi sisse ja Emajõgi on muutunud nii eri armeesid kui üht rahvastki lahutavaks piiriks. Sest nii liivakarva polkudes ühel pool kaldal kui ka välihallides rügementides teisel kaldal kostab ühe ja sama väikse rahva keelt. Teist nädalat püsib mõlemapoolsest survest kõikuv-nõtkuv plahvatusteraginas rinne. Aga kui kaitsjaile näib see viimse piirina ning ta vaprust on saatmas vaid meeleheide, siis ründaja näeb siin ka lühikest hingetõmmet tagala järeletõmbamiseks ja varude taastamiseks, nagu räägib kuulajatele diviisikomandöri asetäitja poliitalal alampolkovnik Tammert.

„Vedru on kokku pigistatud," lausub alampolkovnik Tammert, „nagu Moskva, Stalingradi, nagu Kurski all. Ja nüüd viib ta Berliini, viib fašismi täieliku kapitulatsioonini..."

Nad on kogunenud medsanbati käsutusse antud vanasse haiglasse linna serval. Seistakse ja istutakse pinkidel. Läbi akna paistev päike läikleb poliitülema metallraamides prilliklaasidel. Ta on kõhn lüheldane mees. Ja kui ta poleks sõjaväevormis, kui poleks pleekinud frentši ordenipaeltega, sobiks tema kitsas, murelikku ilmega nägu ülihästi koolmeistrile. Tema hallid, veidi pilukil silmad vaatavad tavaliselt asjaliku uudishimuga. Aga võivad vaadata ka karmilt, ja siis ilmub neisse kalk läige. Teatakse rääkida, et esimesel sõja-aastal lasknud Tammert isiklikult maha oma positsioonilt lahkunud sõduri.

„...Meie sünnimaa on varsti vaenlasest puhas, aga me ei või lubada endale puhkust, kuni fašismi käes on kas või jalatäiski maad, kus ta võiks ajada oma juuri..."

Kõneleja peab pausi ning uurib kogenud pilguga kuulajaid. Ta seisab pingiridade ette tõstetud laua taga. Seisab väga sirgelt, pea veidi ettepoole kaldu. Gussev istub tema kõrval ning teeb paberilehele märkmeid. Tuba on inimesi tihedalt täis. Üsna paljud on valgetes kitlites, sest põhiliselt on siin medsanbati rahvas. Peade kohal hõljub sinihalli vinena tubakasuits. Tammerti järel kõneleb Gussev. Tõuseb aeglaselt, kohmakalt ning jääb seisma, käed toetatud lauale, vimmas õlad ette längu.

„Nii, teen lühidalt. Kuigi lahingute ulatus on siin pigem lokaalne," — ta vaatab, pea viltu, alampolkovniku suunas, kes istub jäigalt, kinnisel ilmel toolil — „kerge ei saa meil sellegipoolest olema. Isikkoosseis, nagu teate, pole täielikult komplekteeritud, puuduvad kaks arsti ja velsker. Aga meilt nõutakse täie

eest, ja peamegi jõudma. Opereerima hakkame kahe brigaadiga... Kui väga raskeks läheb, ka kolmega..."

Marta müksab ohvitserivormi peale tõmmatud valges kitlis Toomas Hinnovit. Nad seisavad üsna ukse lähedal, sanitaride ja velskrite hulgas.

„Kuulsid? Kolmas brigaad tuleb ka, Gussev annab ka sulle brigaadi."

„Ega ta heameelega, tal pole valida, mitte õnne, vaid õnnetust pean ma tänama."

Toomas Hinnovi ilme on vaoshoitult väärikas, aga silmad naeravad, silmad on täis lausa poisilikku sära. Ta on seda kaua oodanud, enda meelest liigagi kaua.

„Ükskõik, nüüd võid teha mis tahad, Gussevi silmis oled nüüdsest tõeline kirurg."

Martagi naerab. Tal on miskipärast hea meel selle noore mehe üle, hea meel vist isegi rohkema üle, terve maailma üle. Justkui mingi avanev, rahulik rõõm oleks kaotanud paine rinnast.

„...Nõudmised sidumismaterjalide ja instrumentaariumi osas esitada juba täna. Kõik on selge? Noh, siis laiali..."

Gussev vaatab kuulajaid ja ootab veel hetke. Aga küsimusi pole, liigutakse ukse suunas.

„Vanemleitnant Hinnov..."

Gussevi hääl peatab Toomas Hinnovi. Noormees pöörab ringi. Gussevi ümber seisavad vanemõed. Ta hoiab käes oma märkmikku, aga vaatab praegu Toomas Hinnovi suunas.

„Mida sa eile selle jalaga nii pikalt, tervelt kolm tundi?" Gussevi ilme on tusane. Häälgi komandörlikult nõudlik ja terav nagu siis, kui talle miski ei meeldi. Noormees tunneb endal uudishimulikke pilke. Martagi on peatunud ning vaatab teda eemalt murelikult.

„Jalga oli võimalik päästa..." Toomas Hinnov kõhkleb hetke, aga taipab, et kõhklus ei tule talle praegu kasuks, ning jätkab kindlalt: „Põlvgi hakkab ilmselt tööle... tegin Kirchneri metoodika järgi."

Nende ümber on sugenenud vaikus. Ainult avatud aknast kostab mööduva sõjaväekolonni mitmehäälset mootorimürinat.

„Kirchneri?... Hmm... jalga säilitada pole paha, aga aega on vähe, mõistad, ning jääb veel vähemaks, peab kõik jooksujalu, Kirchneriga või ilma..."

Gussevi nägu on tusane. On raske aru saada, kas ta on tõeliselt vihane või mitte. Aga ta on öelnud ka kõik, uuesti seletab ta midagi ödedele ning kirjutab samal ajal edasi märkmikku. Toomas Hinnov väljub. Aga ei lähe kaugele, süütab majaseina varjus seistes paberossi ning seisab suitsetades sealsamas. Siin algab äärelinn. Teisel pool tankiroomikutest ülessongitud kruusatänavat seisvad puumajad. Iga maja ümber on õunapuuaed. Aga praegu on nad rüüstatud, lohakil, aiad mahasõidetud ja majadki enamik põlenud. Puude tüved on tahmunud, kuumusest pragunenud koorega, lehed,

õunapabuladki kõrbenud. Inimkäsi pole kusagil tulele vahele astunud. Need tühjad majad siin on haletsusväärsed ja lootusetud. Ja kui palju selliseid väikelinnu ja külasid on nad läbinud! Kõikjal mahajäetus ning masendav hoolimatus. Sõda on inimesed rebinud lahti oma juurtelt, paisanud neid oma voogu ning kannab neid edasi võõraste kallaste vahel. Kes tuleb ja seab korda need majad ja aiad? Need tuhanded ärahirmutatud inimesed põgenikevoorides, keda ta on kohanud, kas leiavad nende juured veel pinnase, suudavad haakuda mulda, et tõusta ja edasi elada? Ta on tajunud neid muresid sõdurite lihtsakoelistest juttudest. Jah, sõja lõpp on lähedal, aga mure ei vähene, vaata, et kasvab aina, kasvab nagu vähk puretud, haigel ihul.

Marta tuleb üle õue hoogsal, energilisel kõnnakul. Pärast seda, kui ta Gussevi käsul oma tihedaid kohevil juukseid on kärpinud, näib ta veelgi mehelikum. Ometi on Toomas Hinnov märganud Marta näo korrapärastes, veidi teravavõitu joontes, mis justkui omal moel näivad kordavat naise sirgjoonelist loomust, teatud ilugi. Marta seisatab tema kõrval, nihutab järsu liigutusega portupeerihma ning silmitseb murelik-tõsisel ilmel maja nende ees.

„Käisime siin haiglas ülikoolipraktikal... siin hoiti kopsuhaigeid... kõike mäletan... Käisin nüüd palatites ringi ja selline tunne nagu tookord... Paku mulle ka suitsu... Olen täitsa närvis."

Toomas tõmbab taskust paberossikarbi ning ulatab Martale. Siis jäävad nad vaatama südalinna poolt tõusvat tihedat lahmavat suitsu, mis laiali valgudes hõreneb, levides justkui määratu mustav leinakrepp üle linna.

„Põleb, ja keegi ei kustuta... sellest linnast ei jää mitte midagi järele... mitte midagi..."

Marta hääl murdub järsku. Ta nutab. Pabeross tema sõrmede vahelt on pudenenud maha.

„...Mu ema ja õde on siinsamas ja ma ei tea, mis praegu nendega... Nad võivad ju seal iga hetk... ja nad ei tea, et mina siin..."

Marta suunurgad tõmblevad. Samas tõstab ta pea ning kuulatab valvsalt taas jõe ääres elavnenud tulistamist.

„Toomas, aga me võiksime ju sinna... praegu kohe... ma tunnen siin iga tänavat ja õue... Toomas, toome nad ära..."

Ta vaatab Toomas Hinnovile pärani silmi pinevalt otsa, haarab korraga mehe käe ja pigistab seda, üleni haaratud oma ideest.

„Toomas, sa tuled ju... toome nad ära," palub ta.

Marta rohekad silmad läiklevad nagu palavikus. Ta pigistab kramplikult mehe kätt.

„Me lähme nii, et keegi ei märkagi... ma tean, kus nad on... tule..."

„See on hullumeelsus, seal on lahingud. Kindlasti istuvad nad kuskil keldris," laidab Toomas Hinnov selle mõtte maha.

Toomas püüab naist rahustada, aga Marta keha on trotslikult pingul. Kurvaks tõmbunud silmade vaade on korraga kuri.

„Siis ma lähen ise... kuidas nad saavad ilma minuta? Ma pean..."

Ja juba nutab ta uuesti, pikalt, südantlõhestavalt, toetudes Toomas Hinnovi õlale. Noor mees seisab segaduses vana haigla pudenenud krohviga seina ääres ja ootab. Mööda tänavat läheb laokil, väsinud marsisammul sõdurikolonn, päevitunud, higised, tülpinud näod pilotkade, kiivrite all. Roomikute lõginal mööduvad kaks tanki. Ta ei oska midagi teha, ainult ootab, käsi toetamas kohmakalt Marta õlga.

„Nad tulevad tagasi, kindlasti tulevad tagasi, sõitsid lihtsalt sõjapakku. Ja õieti tegid, aga sina mõtled juba jumal teab mida."

„Naaber arvas, et nad sõitsid Tallinna, aga meil ei ole seal ju lähingeid sugulasi... kui ainult..." Marta seisatab, vaatab hajameelsel pilgul varemeid enda ümber. „...Kui nad ainult seda hullust, mis siin räägiti, uskuma ei jäänud ja üle lahe või Saksamaale...?"

„Mis neil sinna otsida?" Hinnov raputab veendunult pead. „Ootavad, kuni jääb rahulikumaks, ja tagasi... Korter jäi ju terveks."

Nad lähevad tagasi läbi südalinna. Lähevad keset tänavat, sest nii pääseb kergemini mööda rusudest. Linn on võidetud, linn on nüüd oma, aga püsib veel hirmul, hoidub müüride varju. Tänavaid täidab veel sõjaväevorm, täidab ränkraske, purustav tehnika. Nad suunduvad Raekoja-esiselt väljakult mäkke tõusvale tänavale. Tõus on järsk, aga lõpeb samas keset rohelust täis parki.

„Ongi sügis käes." Marta ohkab, tõmbab meest käest. „Tule, ma näitan sulle meie anatoomikumi."

Nad keeravad vasakule suurte, juba kollakaks tõmbuvate lehtedega pärnade alla.

„Ülikool on põlenud ja Eesti kõige ilusamat teatrit pole enam. Kuidas ma armastasin seda linna ja lootsin nii väga, et siin ei muutu midagi... Nad ei saanud ju päriselt ära sõita..."

Toomas Hinnovgi tajub linna hubast rahustavat hõngu, mis on justkui püsiv soojus nende roheliste tänavate kohal. Aga jõeäärsed purustused on masendavad ja kuumuski on seal räpaselt nõgine, tõusnud auravaist varemeist.

„Ma ei usu, et Arvi naine võis minna sel viisil sakslasega, ei usu." Marta hääl on korraga tusane, kurb. „Naabrid võivad ka valetada. Inimesed maksavad vihast ja kadedusestki kätte."

„Miks nad pidid meile, võõrastele, valetama?" Toomas Hinnov kehitab õlgu. „Ja mida säärases asjas kadestada? Too günekoloog oli ise kah paras lõbus tüüp, miks siis nainegi ei pidanud?"

Toomas Hinnov teab, et ta hääl kõlab kalgilt, solvabki ehk Mar-

tat, aga veel suurem oli olnud trots, mida ta tundis juba alla astudes sellest toredast kivitrepist. Nikerdatud käsipuud, lihvitud graniit, ja millised toad ning too suur edvistav voodi! Kindla peale läks naine tolle ohvitseriga. Lapsed käsipidi järel või ei hoolinud lastestki üldse. Sihuke sokutab lapsedki esimesele vastutulijale kaela...

„Sa oled tema vastu ebaõiglane..."

„Sulle ehk meeldisid tema ropud anekdoodid?"

Toomas Hinnov vaatab imestunult Martat. Marta kaitseb teda? Mida on siin kaitsta? Ainult teatud meeste naised võisid nii minna. Ja Arvi Kollom OLI säärane mees.

„Mis puutuvad siia anekdoodid? Ta armastas oma peret. Mina tean. Ja armastas väga oma maad. Ja tööd armastas ta ka. Ta oli hea kirurg."

Martagi on vihane. Ta vaatab trotslikult Toomas Hinnovist mööda. Ja viimanegi tunneb järsku kohmetust oma viha pärast. Tõesti, Kollom polnud paha kirurg. Ning samas meenub Toomas Hinnovile operatsioon, purustatud kops, veri soolelingude vahel. Ta oli teinud kõik, palunud mõttes peaaegu jumalatki, et Arvi Kollom elama jääks.

„Sõda muudab meid ja vahel on mul hirm, et see jääbki nii. Kas sa ei karda, et sa ei saa enam kunagi olla päris ise, see, kes sa võib-olla oled tahtnud olla, kelleks oled loodud? Kõik tõeline sinus sureb iga päev, kuni kestab see sõda. Ja ta kestab veel kaua, Toomas."

„Ei usu, et enam kaua."

„Ta on kestnud juba liigagi kaua."

Nad kõnnivad taas keset tänavat. Majad kahel pool teed on purustatud täielikult ning vahel tuleb neil ronida üle kivihunnikute. Marta kummardub ning tõstab üles rebenenud kontsaga sääriku kõrval vedeleva nuku. Nukk on vana ja määrdunud, tema lõhkisest kehast pudeneb saepuru.

„Vaata, Toomas, see tüdruk, kes ta on kaotanud, temaski on juba midagi surnud."

Marta silmitseb veel hetke nukku ning viib siis selle murenenud servaga vundamendimüürile. Nad lähevad aeglaselt edasi keset inimtühja tänavat, mis näib justkui tardunud oma vaikuses. Kõik elav näib siit lahkunud olevat. Saabaste all krigiseb purunev klaas.

„Sõda lõpeb meis siis, kui me saame tagasi oma kodud... Enne sõda elas meie tänavas sakslasi. Nad olid väga korralikud inimesed ja kõik suhtusid neisse hästi. Üks saksa kooliõpetaja käis tihti minu emal külas. Muudkui kohvitasid emaga, aga mina käisin tema pojaga vahel tantsimas. Tema nimi oli Walter. Tõsine, väga viisakas poiss. Olin temasse vist armunud. Ta tahtis saada lenduriks. Ehk saigi... Kui siis sakslased enne sõda hakkasid ära sõitma, ei tahtnud nad minna. Paljud ei tahtnud, aga nad kart-

sid. Nad vist tõesti aimasid, mis oli tulemas... Nende üle naerdi, ajalehedki pilkasid. Aga neile algas sõda juba siis..."

Nad lähevad läbi linna, mis tundub imelikult vaikne nende nädalate järel. Linn lõhnab ikka veel suitsust ning varemedki on veel tulised. Aga südapäevane septembripäike ei näi märkavatki linna janu, muudkui paistab alla kividele, hõõrub triikrauana turja.

„*I*ga teine oleks selle jala lihtsalt amputeerinud." Marta püüab oma häälde panna rohkem resoluutsust, aga kohmetub miskipärast. Tema päevitunud nägu isegi õhetab laskuva päikese paistel. „Kus sa oled seda õppinud? Seal, oma Leningradi haiglas? Meil ei ole veel keegi nii teinud."

„Kuskil ei õppinud." Toomas Hinnov elavneb, häälgi muutub. Marta saab tast aru, mõistab. „Lugesin, ja raamatus oli ka näidatud, kõik oli ette joonistatud — operatsiooni etappide kaupa. Kui seda jalga vaatasin, mõtlesin, et võiks, et prooviks. Maha võtta jõuab ju küll."

„Lugesid, ja kohe ise?"

„Nojah, ütlesin ju, et head pildid, igaüks oleks teinud."

Keegi on tõstnud haigla seina äärde pingi. Nad istuvad sellel ja ootavad õe kutset operatsioonile. Toomas Hinnovi ilme on muretu ja rahulolev. Ja ta räägib meeleldi. Marta oskab teda rääkima panna. Ta räägiks praegu Martale heameelega sellestki, milline suurepärane tunne on opereerida tõelises suures operatsioonisaalis. Marta ütleb, et siin on opereerinud ülikooli professorid. Miks ka mitte? Kuigi maja pole teab mis suur, on operatsioonituba esmaklassiline. Mitte põrmugi halvem kui Leningradis. Ja kui nad edasi ei liigu, teeb ta siin majas veel mõnegi sellise lõikuse, mis Martat kindlasti üllatab. Ja muidugi teavad nad mõlemad, et sugugi mitte igaüks poleks teinud ainult raamatu järgi sellist operatsiooni. Toomas Hinnov usub endasse, usub, et on saamas korralikuks kirurgiks, ning see teadmine on üsna meelitav. Ta sirutab kalifeepükstes jalad kitli alt välja ning jälgib silmanurgast Martat, kes parandab niidi ja nõelaga kitli rebenenud taskuserva. Samas köidab tema tähelepanu „Willis". Kõikudes, hüpeldes auklikul teel, vähendab see kiirust ning peatub otse haigla ees. Keegi ohvitserimundris suurekasvuline mees ronib välja, võtab istmelt käsikohvri, lükkab autoukse kinni ning jääb silmitsema haiglat. Astub siis, kohver käes, maja poole. Õhtupäike hõõgub tema tõmmul näol. Toomas Hinnov muutub korraga tähelepanelikuks, tõuseb siis järsult, kiirustab pikkade sammudega tulijale vastu.

„Levin..."

See on tõesti Levin, mehine oma uhiuues ohvitserimundris, hoolikalt raseeritud, rahulolev ja enesekindel.

„Toomas... See on siis diviisi meditsiinipataljon?"

„Tema ise... Mis luud sind Leningradist siia pühkis?“

Sõbrad kätlevad, pahvatavad korraga naerma ning embavad teineteist.

„Tähendab — kohal? Jumala eest, seda ma mõtlesin, et kuskil ikka kokku saame, aga et kohe...“

„Mina aga mõtlesin, et küll ta kaitseb juba kandidaati.“

„Kaitseme ka seda, aga kõigepealt peksame fritse...“ Levin jääb vaatama Martat, kes istub endist viisi pingil, sõjaväepluusis, parandatav kittel kaitsevärvi seeliku süles, ning jälgib neid muiates kõrvalt. „Mis kombed need on, sõbrale ei tutvustatagi enam oma daame?“ Levin teeb pooltõsisel ilmel kannapöörde Marta suunas ning annab käega au. „Lubage end esitleda, neiu...“ Ta vaatab nõudlikult Toomas Hinnovi suunas.

„Mitte neiu, vaid leitnant Marta Klein,“ võtab Toomas Hinnov tooni üle, „Marta, luba esitleda, see on doktor Genrihh Levin, õppisime koos.“

„Mitte ainult doktor, va-nem-leit-nant Levin,“ parandab Levin naerma pahvatades.

„Oi, poisid...“ Marta põsed õhetavad, „oh, poisid, saaks see sõda ükskord läbi, saaks me kõik ükskord koju.“

„Tule, ma näitan sind Gussevile,“ sõnab Toomas Hinnov juba tõsimedes, „nüüd on tal pooled mured murtud.“

„Gussev, kes see veel on?“

„Üks kuri ja õel vanamees ja geenius.“ Marta ohkab. Ta naeratab ja paistab olevat ühtaegu murelik. Terav trotslik kurd kulmude vahelt on kadunud, näoski püsib praegu kummaline leebus. Üldse mitte tavaline Marta.

Nad lähevad, ja Marta vaatab neile järele. Suus suitsu kibemõrkjas maitse, tõuseb ta siis, et minna sidumistuppa. Kuid pigem on see põgenemine, põgenemine iseenda, oma mõtete eest, et olla seotud mingi tegevusega. Vahel on tal tunne, et kõik need teed, külad ja linnad, kas või see majagi siin, on muutunud tuhat korda enam kui ta ise. Juba seal, Narva jõe taga, liigutas see teadmine mingi hirmuna end tema sees. Kuid oli ka lootus, et see maa tema ees, nende põlenud ahervaremete taga, pidi suutma kaotada need muutused. Ent iga päev on ainult lisanud hirmu. Võib-olla oli Arvi Kollomil isegi õnne, et suri selle maa lävel, teadmata nendest muutumistest. Arvi oli teda palju aidanud, aga Marta ei armastanud teda. Ja see, mis nende vahele pooljuhuslikult oli tulnud, oli pigem tema enda nõrkushetk või tänutunne... või kõik kokku. Aga Arvita oleks ta muutunud veelgi rohkem. Ta ju tundis, kui kiiresti see oli toimunud. Sõda ei purusta ainult linnu ja külasid, miski hävib pidevalt ka su sees. Vahel aitad isegi kaasa, et kuidagi vabaneda, et leevendada sind lämmatavat hingekrampi. Teed seda, võttes abiks uuelt elult laenatud jõhkrust, mis nagunii

imbub kaitsvate kihtide alla. Kui sa midagi kaotad, kui sus miski sureb, siis tundub, et alati on läinud parim. Pole enam tütarlastegümnaasiumi „Sõltumatute“ klubi esinaist, nagu pole ka tarmukat üliõpilasseltsi liiget ning professor Kalli assistenti haavakliinikus. Kõik on surnud, maha maetud, on ainult sõjaväearst Marta Klein.

Marta noogutab tervituseks, peatub sidumistoa ukse taga, aga mõtleb siis ümber ning läheb mööda koridori edasi. Neid ruume siin teab ta ülihästi. Ta on kodus, kõnnib ringi oma vanas haiglas, kuid tunneb end nagu võõras. Ta katsub käsikaudu üht ust, see on kinni, siis teist — läppunud hais lööb ninna, segamini pillutud koli ja vana määrdunud haiglapesu. Mingi rebenenud käisega Saksa sõdurisinel otse ukse all, mille otsa ta peaaegu komistab. Ta ei tea isegi päris kindlalt, mida ta otsib. Siis pöördub ta ning läheb oma tuppa. Siia on tassitud reformpõhjaga palativoodi ning ta kohver lebab avatult selle peal. Ta oli alustanud hommikul pakkimist, sest ilmselt homme on nad uuesti ratastel. Hinnanud ükskõikse pilguga tuba, läheb ta oma kohvri juurde, ning tuhninud veidi riiete all, võtab alumiiniumist väliplasku. Istub siis laua juurde taburetile ning valab piiritust klaasi. Tema nägu on kinnine, mehelikult karm. Ta vaatab enda ette ja joob, kuid teeb seda väikeste lonksudega, sugugi mitte mehe kombel. „Sõjaväearst Marta Klein,“ pomiseb ta enda ette, „sõjaväearst...“ Ta on tagasi oma kodus, kodulinnas, koduhaiglas, kuid ihuüksi, tuttavateta, perekonnata. Ta istub niimoodi kaua, põlved lohakalt harali, käed kaitsevärvi vormiseeliku süles, näos mingi pingsalt heitlev mõte ja ahistus. Aga koridorist kostvad hääled sunnivad ta tõusma. Ning juba asjalikult kitlit sättides ta väljub.

Suvi ei näita mingit märki lõppemisest. Juba kolmandat nädalat ei tule tilkagi vihma. Medsanbati suured sõjaväetelgid on üles seatud metsasalu äärde kõrbenud rohuga niidule. Aga siiagi kandub imepeent tolmu. Paksu valkja puudrina katab see hatulist, tüüakat põldu, õigemini kunagist põldu, mis harimata lokkab nüüd umbrohu all. Kuumus on medsanbatile kahekordselt raske. Rohkem vajatakse vett, aga ümberkaudsed kaevudki on kantud juba tühjaks. Halvasti paranevad kuumuses ka haavad. Raske on hoida puhtust. Tolm kleepub saabastele ning higistavale nahale, tungib lõhenenud huulte vahelt kurku ja ajab köhima. Haavu seotakse, desinfitseeritakse sagedamini, aga ikka ilmub sinna kollakas halvalõhnaline mäda. Eriti hull on põletushaavadega. Neid tuleb aga palju. Medsanbatis on sisse viidud omavaheline tööjaotus. Seepärast ongi nii, et põletushaigetega tegeleb põhiliselt Toomas Hinnov. Leningradis Võrobjovi juures saadud kogemused kuluvad siin marjaks ära. Vaevalt vabanenud operatsioonilt, ruttab ta sidumistelki. Aga operatsioonid kestavad tihti hilisõhtuni ja nii

lõpetab ta sidumised mõnikord alles südaöösel. Ja ometi, kuigi ta kasutab Leningradi kliinikute metoodikat, on tema tulemused kehvad. Gussev ei süüdista teda, toob vabanduseks väliolukorra ja ebatavalise kuumuse. Eks see osaliselt olegi nii, kuid seegi on üsna mõru lohutus. Kiivalt valvab ta oma lahuste-salvide tagavara, jälgib nende valmistamist apteegis, kuni tema nõudlikkus ja erisoovid ajavad herilaspesana kihevile sealse personali ning ta lihtsalt ära saadetakse. Kurnatud ja magamata, rahulolematu, sünge ilme näol, kõnnib ta ringi, kõhnub märgatavalt. Tajudes endal kaastundlikke pilke, tõmbub ta endasse, väldib jutuajamisi Marta ja Leviniga. Marta mureliku küsimuse või Levini nalja peale kehitab ta ainult õlgu ning kaob järjekordsele operatsioonile. Miks, mõtleb ta kogu aeg, miks siiski? Kindlasti on ravitulemuste erinevuse üheks peamiseks põhjuseks väliolukorras raskelt saavutatav puhtus. On ju põlenud nahapinnad tegelikult suured lahtised haavad. Ning Toomas Hinnov vaevab oma õdesid ja sanitare lõpmatute koristamiste, desinfitseerimiste ja keetmistega. Ta saavutabki seda, et põlenute sidumistel ning palat-telgis valitseb hiilgav puhtus. Haavamädanike arv ja haavatute suremus väheneb küll veidi, aga murrangut, isegi ravitulemuste ligikaudsetki võrdsust Vorobjovi kliinikuga siiski ei saabu. Lisaks õdede ja sanitaride kasvav, halvasti varjatud vaenulikkus tema vastu. Ei, ta pole midagi saavutanud. Kuigi ülim puhtus peab jääma, tuleb otsida lahendust mujalt. Välitingimused on eriolukord — tähendab, tuleb leida vahenditest parim. Ta hakkabki uurima erinevate salvide toimet põletushaavadele. Tulemused ei lohuta. Vorobjovil oli õigus — kõik salvid on vähemõjuvad võitluses mädaga. Isegi pisut uuema, kiidetud Višnevski salvi alla tekib hõlpsasti mäda. Ta hangib armee bakterioloogidelt vana loksuva objektiiviga mikroskoobi ning hakkab tegema mikroobipreparaate haavapindadelt. Kuidas ta küll kõike seda jõuab? Ta ei tea isegi. Aga ta on rahul, nüüd on oletustel lõpp. Tal on tõestusmaterjal, isegi meetod. Ta tunneb, näeb nüüd haava tõeliselt, näeb preparaate võttes haavu kõigis faasides, näeb õnnestunud ja ebaõnnestunud ravi korral, näeb isegi nähtamatut. Ta tunneb rõõmu, rahulolu ning kõige enam hämmeldust. Millise imelise, uude maailma viiva ukse ta on avanud! Mis on silm objektiivi läätse kõrval? Ei, öeldagu mida tahes, mikroskoop peaks kuuluma kirurgi igapäevaste instrumentide hulka. Sest kas ei määra kirurgia saatust igal sammul raevukas võitlus infektsiooniga? Kuid kui pimesi seda peetakse!

Ta näib seal telgis, mikroskoobi taga kummargil, veidi kentsakas oma harrastuses. Aga veelgi kentsakamad näivad need uued tõed, mida noor kirurg lausa koolipoisiliku kergekäelisusega uskuma kipub. Seepärast asendub uudishimu tema tegevuse vastu üsna kiirelt võõristusega. Levin naerab ja teravmeelitseb, Marta püüab teada saada, kuid saab vastuseks ainult imelikke vihjeid.

Vahel siiski Toomas justkui avaneb, õhinal, silmade särades räägib ta mikroobikolooniatest põletuspinnal, nende ahnusest niiskuse järele, mida teatud salvid isegi toetavat, nende hirmu kuivuse ees ja salakavalat varjumist nooresse armkoesse. Aga kuulaja mõistmatust märgates katkestab ta jutu poolelt sõnalt ning pöördub minema, silmis solvumus. Teda on raske mõista ning ta ei tee katsetki tõkke ületamiseks. Aga vahel on ta jälle endine, naeratav ja seltsiv. Siis nad joovad koos teed, sõbrad meenutavad instituudijuhtumisi ning Marta räägib neile Eestist, maast nende jalgade all. Seda tehes märkab Marta vahetevahel, et on kasutama hakanud Arvi Kollomi sõnu.

Ühel päeval operatsioonilt tulles saab Toomas Hinnov välipostikirja. Operatsiooniõde Anna Viševskaja, kes töötab koos Toomaga ka sidumistoas, annab talle kirja üle. Neiul on endal käes teine samasugune. Anna Viševskaja seisab viivitades noormehe kõrval ning jälgib naeratades, kuidas too uurib üllatunult ümbrikut.

„See on hea kiri, ma tean," sõnab neiu, „kohe näha."

Anna Viševskaja on nägus. Valge kittel ümbertehtud sõduripluusi peal laseb aimata neiukeha sihvakusse jõudsalt siginevat naiselikku täidlust. Tal on pehme joonega, veidi avali huuled ning säravvalged terved hambad. Näost vaatavad tarmukad, põhjavenelase hallsinised silmad, mis lasevad aimata omaniku kergesti süttivat tõrksustki. Pilotka alt tungivad esile rikkalikud, seljale kippuvad juuksed, mille kohta Gussev on kunagi öelnud, et nende värv meenutavat talle hästi valmistatud gruusia teed. Anna Viševskaja ilu oli õhutanud velsker Saikodki tagant ning arvati, et nende vahel oli tõepoolest midagi toimunud. Aga praegu ei mõelnud Toomas Hinnov kirja käes hoides sugugi sellele. Anna Viševskajal oli õigus, kiri tõesti üllatas teda. Üllatas ning tekitas rahutust. Ilmselt oli see Mihhaililt või Mattiaselt. Ta polnud neilt kirja saanud kolm aastat. Viimane kiri oli tulnud Mihhaililt mõni päev enne sõda. Mihhail andis selles teada Mattiase peatsest abiellumisest ning kutsus teda suveks koju. Mihhail oli siis juba ise kolm aastat abielus ning kahe lapse isa. Ta oli tookord kirjutanud kohe vastuse ning lubanud augustis sõitagi. Oli rõõmustanud Mattiase üle. Vend seadis oma elu korda. Kuu aega hiljem kirjutas ta veel ühe kirja, milles teatas, et ilmselt augustis sõita ei saa. Vastust polnud enam tulnud. Tekkinud sõjasegaduses polnud selles ka midagi imelikku. Muidugi oli ta mõelnud oma vendadele ka hiljem. Tõsi küll, see, mis ta tundis Mihhaili ja Mattiase vastu, oli üsna erinev tema ja Aroni suhetest. Ühel pool oli mõistmisest tingitud teadmine, austus ja ühtekuuluvustunne, teisal rõhus end aastategi taha hämar, ängistav igatsus. Olid ju unes nähtud isalgi pigem Aroni nägu ja käed. Leningradis veedetud aastad olid võõr-

dumist veelgi süvendanud. Tema ja vendade vahele oli ilmunud näiliselt võõra inimese vari. Ta oli alati meeles pidanud Antonina Mihhailovna sünnipäevi, oli õhinal saalinud kauplustes, valinud kinki, ning hiljem ärevalt otsinud rahuloluhelki õpetaja näol. Oli aga üsna tihtigi unustanud samal puhul saata kirja-kaarti koduküla, rääkimata kohalesõidust. Ja ometi tundis ta nüüd ärevust. Kiri oli hoolega kokkumurtud vihikulehel. Ja Mihhaili kirjareadki olid üsna õpilaslikud, suurte, püüdlikult seatud tähtedega. Vend sõdis põhjas polaarjoone taga. Kohanime ja veel mõned sõnad oli kellegi käsi loetamatuks muutnud. Jah, saatus on teda seni hoidnud, kirjutas vend, aga Mattias, kes oli mobiliseeritud veel enne teda, oli jäänud kadunuks. Teadmata kadunuks, nii seisnud külla saadetud teadaandes. Mattias polnud jõudnuki abielluda. Nüüd olevat pruudil küll laps ja Mihhail tahaks loota, et ikka venna oma, sest tüdruk olnud muidu korralik. Tema saatnud küll naisele kirja, et oodaku veel, aga omavahel öeldes, kurb küll, kust ta enam tagasi tuleb. Sakslased kuulu järgi hullemad kui hundid. Edasi heietas vend kirjas oma aeglasel moel sõduri argipäevamuredest.

Õhtul jalutas Toomas Hinnov tee äärde, istus suurele krobelisele põllukivile, mille pind peo all alles kuumas päikesest, ning lõges kirja teist korda läbi. Nüüd tundus kiri veidi teisemgi kui päeval. Suitsetades ning roomikutest täksitud valkjat teed silmitsedes tajus ta selgelt venna kohmakatesse ridadesse poetunud nukrust. Koos sellega tuli ka süütunne. Ta oli olnud halb vend, oli end eraldanud elust, mis tegelikult oli temagi oma. Ta vaatas oma põlvedele toetuvaid, desinfitseerimislahusest karedaid käsi ning halli puuderjat tolmu saapaninadel. Võib-olla tundis Mihhail muret ka tema pärast? Kas ta on üldse vennast kunagi päriselt aru saanud? Aga ta jõuab veel, küll ta jõuab. Ta tundis end alles millegi päris alguses seisvat.

Hämardus juba. Maa laotas end tema ees, väsinud ja unevalmis. See oli imelik maa. Kuigi päris sarnane maaga koduküla ümber, märkas silm selgelt erinevustki. Erinevust, mis on teoks saanud just seda maad harinud käte läbi. Põldu paistis siin nappivat. Haritud otse teeäärteni, laskus viljaahne pind taamal kuni metsasaludeni, kus leidus maasikaid ning nirisevaid ojasid. Metsade ja põldude vahel kogusid jõudu külad, põlenud, laastatud, aga ometi kuidagi puutumatud, häirimatud oma loomulikkuses, mingis kindlust sisendavas taaspuhkemise jõus. Ning valkjast tolmust helendav tee käärutas üle selle maa.

Ta tajub võõraid samme alles üsna enda lähedal.

„Ega ma ei sega?“

Marta tuleb kivi juurde ja seisatab selle kõrval. Vaatab vaikides noormeest ning valendavat paberit kivil.

„Küllap ma segan, inimene läheb eemale ikka selleks, et üksi olla. Aga olgu, las ma siis segan.“

Õhtupäike kumab Marta näol, selle ilme on kinnine ja sissepoole pööratud valu kurdub suunurkades. Uuesti vaatab ta kirja.

„Sinagi said kirja. Kõik saavad, aga mina pole saanud juba kolm aastat ühtegi. Imelik, selline õhtu, teeb kohe nagu hulluks. Kõnnin muudkui ringi, mõtlesin, et kõnnin hommikuni, ja siis sain aru, et see on hullus. Mitte midagi ei tea, kolm aastat ei tea... Elavad või on surnud? Ema ja õde jäid üksi... olime alati üksi. Isa armastas poliitikat. Kui vanglast välja tuli, sõitis Venemaale. Ema ei tahtnud kaasa minna. Panevad su seal kinni nagu siingi, ütles, mis ma seal üksi lastega peale hakkan? Uurisin siin isa jälgi, mitte keegi ei tea, ehk oligi emal õigus?“

Marta hääl on kiretu. Ta toetab end kivi najale ja istub, kitsad, sagedasest pesemisest punetavad käed seotud ümber põlvede.

„Kuulsid vendadest midagi, on nad elus?“

„Üks on kadunud, vanem elab, tema kirjutaski.“

Toomas Hinnov tajub järsku, kui vähe on seda Marta valu vastu. Aga ta ei oska enam midagi lisada ning vaikib.

„Ükskord peab see siiski lõppema... Ema tahtis tulla saatma. See oli hirmus päev. Istusime kõik koos keldris. Nad tahtsid tulla saatma, aga linna pommitati. Ja siis lendas Kivisild õhku. Ta nuttis ja palus, et ma ei läheks. Õde oli kuueaastane ja ei taibanud midagi, ainult kartis ja surus end ema vastu. Kõik, kes seal keldris olid, hoidsid mind tagasi, sest see tundus kui maailma otsa, ja et ma mitte iialgi enam... kõik oli siis nii segane. Võib-olla ma ei olekski läinud, aga ma teadsin, et nad ootavad mind... Nii palju oli haavatuid ja meie arstid varjasid end, kartsid, et viiakse väevõimuga kaasa. Minagi kartsin, aga haavatud polnud ju süüdi, et me kartsime, eks? Ja kui Kivisild lasti õhku, oli tunne, et me kõik lendame koos temaga. Mõtlesin siis, et midagi polegi hirmsamat, et nüüd talun kõike... See oli väga ilus sild ja ma olin venelaste peale vihane selle pärast. Aga hiljem Tallinna sadamas oli hirmsam. Ja seda, mis merel juhtus, seda ei teadnud vist keegi karta. Meri oli laevu täis, aga nad tulid aina ja pommitasid ja ümberringi põlesid laevad. Olin šokis ja vist karjusin kui meeletu. Aga keegi ei pahandanud minuga. Üks vene laevaohvitser rahustas mind ja ütles, et küll me pääseme läbi. Ta olevat õnneseen ja küll meilgi koos temaga veab... Ja nüüd me tulimegi tagasi... kuidas nad meid võisid oodata... Jumal, aina lobisen, hakkan hulluks minema. Ära pane mind tähele, nii on kuidagi kergem... Pärast seda läheme ema ja õega tagasi Tartu... Mulle meeldib see linn üle kõige. Kuhu sina lähed pärast sõda?“

„Pärast sõda?“

Toomas Hinnov vaatab teda. Marta on end jutustades üles kütnud. Tardumus on näost kadunud. Näojooned on tundlikud, elavad justkui omaette. Läbi hämarusegi võib aimata meeleolude muut-

likke virveid. Marta on sel hetkel isegi ilus. Aga Toomas Hinnov mõtleb praegu sellele imelikule küsimusele, mille too imelik naine on istutanud temasse. Pärast sõda? Mis saab neist kõigist peale sõda, pärast neid pikki päevi ja öid?

„Pärast sõda?" kordab ta. „Ma ei tea."

Ta tõesti ei tea. Kogu tema senine teadlik elu on kulgenud sõjas. Ta ei tea, mis saab pärast, milliseid käänakuid, umbsõlmigi kavatseb elu.

„Ma ei tea. Sellega on aega," arvab ta kimbatuses.

„Aega! Jätkuks meil tõesti aega..." Marta vaatab teda murelikult. Aga siis on naise ilme uuesti kinnine ja võib-olla vaatab ta hoopis põldu Toomas Hinnovi selja taga, suvest väsinud maad ning eemal põlenud talu taga end taevaga siduvat metsa.

Tagasi jõudnud, astus Toomas läbi oma põlenute juurest. Suures telgis klapplaual põles petrooleumilamp. Selle ümber tiirlesid kaks pruunikate tiibadega liblikat. Praegugi valitses telgis lämmatav kuumus. Aga see tuli palavikus kehadest, tõusis koos läppunud hingeõhu ning salvilehaga, koos valuoietega telgilae suunas. Anna Viševskaja valvas. Neiu tõmbas parajasti ravimilaua kohal süstlasse valuvaigistit. Toomas Hinnov seisatas tema kõrval ning jälgis, kuidas ta kolvi liigutades tühjendas vilunult ampulli. Neiu huuled olid kokku pigistatud, näol püsis rusuv, kramplik pinge. Siis Toomas taipas — Anna Viševskaja oli nutnud.

„Mis juhtus?" päris ta vaikselt.

Anna Viševskaja vaatas endist viisi üksisilmi süstalt ning ampulli. Õlad kitli all liikusid, surusid end tõrjevalmilt ette, aga lõtvusid samas.

„Kiri," sõnas ta vaikselt.

„Mis kiri?"

„Õelt, mees sai surma... ainult aasta saidki elada."

Ta vaatas Toomas Hinnovile otsa, vaatas pinevalt, justkui mingi lootusega, nagu suudaks too midagi muuta. Veel üks kiri, veel üks mure. Kas Marta ei eksinud, ka polnud ülekohtune uskuda ning loota, teha plaanegi nende murede kõrval?

Sõrve raskete lahingute järel tuuakse nad uuesti tagalasse. Rinde turmtule asemel ümbritseb neid nüüd harjumatu vaikus. Diviisid täiendavad oma kokkukuivanud pataljone. Medsanbat saab uue operatsioonilaua ning kaks täiskomplekti operatsiooniinstrumente. Samuti uhiuue „Studebakeri". Sõda vajab veel neid kõiki. Aga sügis on kiirelt üle läinud talveks. Kõrged ja kohevad hanged on kinni katnud vundamendimüüride varemed ning laialipaisatud seinapalgid. Ainult tühjade leelõugaste kohal pürgivad üksikuina taevasse ülessirutuvad korstnad. Diviisi

medsanbat on end sisse seadnud otse nende vastas, purustatud küla enam-vähem terveks jäänud põhjatiivas. Mööda sissetallatud teed liiguvad sõjaväelased. Juteldakse vaikselt omavahel, naerdakse, aga ometi vaoshoitult, otsekui kartes midagi rikkuda. Ehk peabki aasta viimane päev just selline olema? Kuskilt kaugemalt kostab akordionimuusikat. Ja siin-seal majade akendes vilgub küünla- ja petrooleumilambitulesid. Tõepoolest arglik pidupäevameeleolu ripub selle sõja jalus küla kohal. Medsanbati arstide käsutuses olevas kitsukeses toas põleb samuti küünal. Nad istuvad kolmekesi ümber kulunud plaadiga laua. Taldrikule on lõigatud leiba ning kõrval seisab Ameerika lihakonserv.

„Hakkame pihta, mis?"

Levin vaatab kaaslasi lõbuskavalal ilmel, torkab siis käe laua alla ning tõstab lauale pika tumedaläikelise pudeli.

„Trofeešnaps," kinnitab ta uhkelt, „eriosakonna poisid raputasid endist külavanemat."

„Gussev on praegu korpusestaabis, ehk ootame?" pakub Toomas Hinnov, aga teeb seda üpris ükskõiksel toonil. Ta istub vaikides, endassetõmbunult, mõtted kusagil mujal.

„Eks seal korpusestaabi laualgi ole üht-teist, asja tal siia tulla." Levin tõstab plekktopsid enda ette ning hakkab valama.

„Kindlasti tuleb." Marta jälgib etteheitvalt Levini kätt.

„Nagunii jätame ka talle," ei lase Levin end segada.

Levin on muutunud, on paljuski erinev tollest Toomas Hinnovi mällu talletunud kõhnast üliõpilasest. Õlad on tugevamad, kogu keha on toekas, täismehe oma.

Marta istub lauast veidi eemal ja on võtnud sineli ümber õlgade. Toas on veel jahe ning küttematerjali on teadagi napilt. Marta on öösel juukseid keeranud ja hommikul kammiga järele aidates on neist saanud midagi soengutaolist. Ta võtab oma plekktopsi ning hingab sügavalt. See on peaaegu kui ohe, on mõeldudki ettehetiva ohkena, aga silmad, mis vaatavad kaaslasi, on täis rahulolu. Tegelikult Marta ei tahakski praegu, et Gussev tuleks. See lõhuks midagi. Sest kas ei kuulu just nemad kolmekesi siin kokku? Muidugi austab ta Gussevit väga, aga praegu tahaks olla just nii. Ja talle tundub, et ta tunneb neid kahte siin juba terve igaviku. Ja et see jääbki nii, igaviku jagu ettegi. Las kõik tormab kuhugi, aga nemad jäävad endiseks. Muidugi on see rumalus, Marta teab, näeb ju, kuidas nemadki on muutumas. Näe, Toomaski, kui kohutavalt kõhn ta oli Leningradist tulles, kohmakas ja kõhn nagu pesast väljakukkunud haige varesepoeg. Aga praegu on rahutust silmades vaata et rohkemgi kui siis. Eks ta olegi Marta arvates muutunud isepäisemaks. Vahel ei saa kohe aru, mida mõtleb või tahab.

„Noh, terviseks, et edasigi ikka üheskoos ja et kellelegi endale auku sisse ei tuleks."

Levin võtab plekktopsi kätte ning lükkab teised kaks märkuandvalt kaaslastele lähemale.

„Peaks siiski vist ootama Gussevit.. Oleme ju ikka koos temaga.“ Marta kõhkleb, aga võtab siiski oma kruusi. „Poisid, ma soovin väga, et see kõik kiiremini lõpeks. Me oleme nii muutunud, et vahel on hirm tulevikule mõeldes... Ja et teie, et üldse hästi paljud jääksid ellu, saaksid koju... kuuled, Toomas?“

Marta kohendab maha libiseda kippuvat sinelit õlgadel ning vaatab Toomas Hinnovit. Too noogutab ning võtab samuti topsi.

„Kui nad surevad, mõtlen vahel, et võib-olla rahuajal oleks mõni neist jäänud elama... kiirustame meeletult, aga haige vajab, et meil oleks aega. Ja tingimusi vajab ta, hoopis teisi tingimusi.“

„Jah, sõda muudab paljud asjad lihtsaks, julmalt lihtsaks,“ nõustub Marta. „Kui me ainult sellega liiga ära ei harjuks.“

„Surra praegu, kui sõda hakkab läbi saama, see oleks viimane narrus.“ Levin sirutab käe ning võtab taldrikult kartuli. „Äh, külmavõetud küll, aga ikkagi kartul, lausa maiuspala.“ Ta pistab kartuli suhu ning õngitseb konservikarbist liha. „Neljakümne esimese aasta talvel oleks meil Leningradis selle eest võinud saada terve toatäie Katariina-aegset mööblit.“

Toomas Hinnov kuulab neid ja sööb. Aga tema näol püsib kannatamatus, ilmselt on mõttedki mujal.

„Ma sain täna apteegist pentoniiti,“ teatab ta korraga. „Hakkame nüüd tegema omaenda salvi.“ Ta vaatab neile võidukalt otsa.

„Kuule, miks sa oled nii kindel, et põletushaavu peab just saviga ravima?“ Levin rüüpab oma plekk-kruusist ning urgitseb taas lusikaga konservikarbist liha. „Too, kes sellest kirjutas, tehku temaga mis tahab, aga see pentoniit on ju savi, valge või hall või pruun, ükskõik. Savi põletushaavale, no tead...“

„Savi on muidugi ainult üks komponent, aga väga oluline,“ kaitseb Toomas Hinnov end ägedalt. „Sa ju tead, miks põletushaavad mädanevad. Salvide alla koguneb haavasekreet ja seal paljunevadki mikroobid. Salv peaks imema sekreeti endasse, kuivatama haavapinda. Aga ükski praegune salv seda ei suuda, mitte ükski, mõistad? Ja apteegid ju kasutavad pentoniiti, steriliseerivad ja kasutavad.“

„Muuseas, see on kõik vaid sinu teooria.“ Levin kehitab õlgu. „Savi jääb saviks, ükski kirurg ei hakka kunagi ravima saviga.“

„Tead, miks me nii viletsasti ravime — oma kangekaelsusest, rumalast, põikpäisest kangekaelsusest...“ Toomas Hinnov punetab näost. Ta on sõbra peale vihane, ärritunud ja solvunud, kuigi mõistab samas oma tundepuhangu mõttetust. „Ma panen sinna norsulfasooli ka sisse. Sellest saab parim salv, küll näed. Ja et mikroobid kuivust ei kannata, seda teab iga mikrobioloog.“

„Aitab, poisid!“ Marta vaatab neile mõlemale otsa ning vangutab pead. „Aina haigused ja mured, aga mina tahaksin täna tantsida. Vana-aastaõhtu ju, kas või natukegi rõõmu.“

„Muidugi tantsime,“ toetab Levin teda lõbusalt. „Staabimehed lubasid kõva peo organiseerida. Isegi kuuse muretsesid. Kohe lähemegi.“

*T*alutoa nurgas seisab hõredavõitu, sorakil okstega kuusk. On hangitud küünlaidki. Lisaks ripub ukse kõrval juhtme otsas elektripirn, mida toidab väljas seisev mootorjõujaam, mis on pidupäeva puhul sisse lülitatud. Nad seisatavad uksel ning Marta uurib rahulolevalt tuba. Siin on segiläbi ohvitsere ja sõdureid, ka medsanbati õdesid. Kogunetakse gruppidesse, suitsetatakse, juteldakse omavahel. Siis tekib nurgas liikumine. On ilmunud pillimees. Jässakas, musta tuka ja vuntsidega vanemseersant istub bajaani kõhule surudes lähedale lükatud toolile ning seab väärikalt, kiirustamata rihmu õlgadel. Põlved tõmmatakse veidi koomale ning lähebki lahti. Lõbus valss leiab kohe ka proovijaid. Tõmbutakse seinte äärde koomale ning tekkinud tühimikku täidavad keerutavad paarid. Marta ja Toomas Hinnov tantsivad kolm tantsu järjest. Marta lobiseb, naerab sageli. Tema sitke ja tarmukas keha suudab olla üllatavalt nõtke, kergemeelnegi. Levin seisab eemal ohvitseride keskel, räägib ise ning kuulab, saades järjest vaevalisemalt hakkama pealekippuva tusaga. See sõbra seltsis tantsiv suurekasvuline naine tekitab temas vastakaid mõtteid. Muidugi pole Marta teab mis iludus. Levin on kahtlemata tundnud palju kenamaid. Aga tema kõrval on miskipärast hea olla. Kui ta vaatab sulle otsa ja räägib, siis tungib see läbi sinu mõtete ning kõneleb justkui millegagi sinu sees. Huvitav, suurepärane naine, ja kuidas ta pole ilus, kui ometi on? Levini innukas pilk ei leia midagi laita. Ning tantsu lõppedes trügib ta otsustavalt nende suunas. Sõprus sõpruseks, aga ega Levingi kavatse end kõrvale tõugata lasta. Ehk on Martal Toomaga igavgi, räägib jälle oma salvist ning suurem asi tantsumees pole ta kah?

„Mis see olgu, kolm tantsu järjest?“ pahandab Levin teeseldes. „Täna on daamide puuduse tõttu lubatud korraga ainult üks tants ja mina oma korda igatahes ei loovuta.“

„Tõepoolest ei märganud,“ kohmab Toomas Hinnov. Ta on elevil, aga samas kuidagi äraolev. Marta hääl tungib temani nagu läbi vati. Muidugi on ta vilets tantsija. Aga see ei häiri teda, igatahes mitte eriti. Teda ülimalt hõivanud mõtted tekitavad ärevust, mis varjutab kõik muu. Kahtlemata on ta päris lähedal oma eesmärgile. Juba homme hakkab ta kasutama haavatutel oma uut salvi. Levin ja võib-olla Martagi ei usu sellesse, aga tema usub. Ja kui Levin ütleb, et ta teeb midagi seadusevastast, pole seegi

õige. Arstil on õigus koostada ise salve. Ta ei kasuta seejuures ühtegi keelatud vahendit. Argillat, seda valget savi, mida Levin talle ette heidab, on alati kasutatud täiteainena paljude ravimite valmistamisel. Ainult mitte põletuste ravis, seda küll. Aga ta teadis juba ammu, et midagi on tarvis muuta. Salvid pole ju head, mitte ükski neist. Mäda ronib nende alla, haavad leemendavad... Savi, hügroskoopne, pehme, haava mitteärritav savi ongi lahendus. Imelik, miks keegi varem selle peale pole tulnud? Kuidas nad ei mõista?

„Kuidas nad seda ei mõista...?"

Ta pomiseb seda trotslikult, poolihääli. Ometi Marta kuuleb teda.

„Mida nad ei mõista, Toomas?"

Marta vaatab teda tähelepanelikult ja tõsiselt ja naise pilk küsib rohkemgi kui hääl.

„Savi..." Toomas Hinnov vaatab talle vastu. „Küll sa näed, see savi muudab kõik."

Bajaan alustab uuesti. Nende lähedal tantsitakse.

„Me ei ole mingi instituut, vaid medsanbat, mõistad, ühe diviisi me-dit-sii-ni-tee-nis-tu-se pa-tal-jon..." Levin ohkab murelikult. „Ütle sellele naljahambale, Marta, et siin ei suhtuta sellistesse asjadesse hästi. Tõmbad veel endale pahandust kaela."

„Aga kui see salv aitab haavatuid, aitab rohkem kui teised salvid? Sa oled argpüks, Levin."

„Näed, Marta, kuidas solvatakse sõpru. Varsti ta ütleb mõnele armeehospidali kindralilegi, et too on puruloll. Inimene on olnud kauem sõjaväes kui mina, aga ei tea veel, et siin on isetegevus keelatud. Lähme tantsima, Marta!" Levin haarab Martal nõudlikult käest. „Tule, Marta, näitame neile!"

„Oh sind küll, seltsimees salv."

Marta hääl on õrritav, selles on pilget, aga Toomas Hinnovile heidetud pilk on pigem tusane. Ta raputab pead ning lubab Levinil juhtida end läbi nende ümber kogunenud ohvitseride salga. Hinnov jälgib neid hajameelselt naeratades. Ta tajub higistavate kehade survet enese ümber. Aga tema mõtted on veel liialt endas kinni, liialt suletud. See suletus on iseenesest hea. Ta ei märkagi tantsiva Marta peanoogutust. Kavatsedes lahkuda, suundub ta väljapääsu poole. Samal hetkel näeb ta Anna Viševskajat. Neiu tuleb tantsimast. Keegi ohvitser saadab teda ning jääb kõneldes tema juurde seisma. Ja nüüd, justkui tajudes Toomas Hinnovi pilku, vaatab neiugi tema poole ning naeratab. Anna kannab naise jaoks tavalist riietust sõjaväes — parajaks kohendatud sõdurisärki ning kaitsevärvi, põlvedeni ulatuvat seelikut. Taljet pigistab lai nahast vöörihm. Jalas kannab ta kergemaid ohvitserisäärikuid. Ometi — isegi vormis näib ta nägus. Ja kui pikakasvulise Marta puhul karm riie ülearugi toonitab naises peituvat jõudu, mehelikku kalkustki, siis Anna Viševskaja juures sunnib sama riie veelgi enam mär-

kama kandjast õhkuvat õrnust. Toomas Hinnov on tajunud seda sageli sidumistoas Anna kõrval seistes. Tajunud läbi kohmetunud hämmelduse, mida neiu temas vahel tekitab. Aga mitte alati. Vahel kiires tööhoos on Toomas Hinnov tema peale käratanud — nagu teistegi peale, nagu ikka käratatakse vahel raskes, pingelises, närvesöövas töös, rahulolematuse vihasööstus, mis samas möödub. Neiu on vahel solvunud, vahel mitte. Vahel on Anna ise turris, siis kähvab vastugi. See kõik ei tekita hämmeldust, ei tähenda õigupoolest midagi. Aga mõnel päeval neiu justkui õitseb, justkui särab millestki tabamatust, ja siis ei saa Toomas Hinnov temast aru. Toomal pole veel kedagi olnud. See kõik nõuab vist aega, aga just aega ei ole tal kunagi jätkunud. Siiski, instituudi teise kursuse kevadel oli ta ühe oma kursuse tüdrukuga mitme nädala vältel jalutanud õhtuti mööda Neeva kaldapealset. Tüdruk teadis peast Jesseninit ja Blokki, kuid üle kõige, mõistusekaotuseni, nagu talle tookord oli tundunud, jumaldas tüdruk Dostojevskit. Vahel peatus ta äkki, ning vaadates Toomale tähendusrikkalt otsa, kuulutas surmtõsiselt: „Siin kõndis Raskolnikov, siit, näe, siit läks hulluv teisik üle silla..." Toomas Hinnov oli imestusega vaadanud erutuslaike tüdruku kahvatul, innustunud näol ning oli tundnud kasvavat umbusku tema vastu. Ta mäletab kindlalt, et polnud armunud, sest kogu tüdruku olek pigem hirmutas teda. See kõik tuleb hiljem, oli ta püüdnud end veenda, tundes tuska oma aja ja veel mingi näriva pettumuse pärast. Kodus kirjutuslaual ootasid raamatud ja nende maailmas tundis ta end üha kodusemalt. Aga ta läks siiski alati, kui teda kutsuti, sest omajagu oli tüdruk põnevgi oma hoolimatu kõnnaku, nahkse komissarikuue taskutesse topitud külmetavate käte, sügavale pähe tõmmatud kootud villase mütsi ning jultunud kitsa näoga selle all. Läks ja lonkis, endale pahane, truualamlikult teise sabas. Aga, nagu öeldud, see ei kestnud kuigi kaua, sest tüdruku rahutu tähelepanu sööstis üsna varsti prillidega kursusevanema kallale. Ja siis, ta mäletab seda hästi, oli tal olnud väga kahju ning õhtuti oli ta igatsenud ning oodanud uksekellahelinat.

Marta ja Levin tantsivad uuesti tema lähedal. Levin ütleb talle midagi üle eesseisva ohvitseri õla. Aga ta näeb vaid huulte liikumist sõbra higistavas, rahulolevas näos. Õlg ees, nihkub ta mööda kahest suurtükiväelase paguneid kandvast ohvitserist ning läheb otse Anna Viševskaja suunas. Siis seisab ta neiu ees ning vaatab talle kärsitult otsa. Ilmselt on kogu tema olekus nooruki kohmakat ujedust, sest Anna Viševskaja juures seisev ohvitser silmitseb teda rahulolematult. Tahab vist isegi midagi öelda, kuid peidab meelepaha kiire muige alla, sest Anna Viševskaja astub temast juba mööda. Õieti polegi see samm, pigem neiu vaid nihkub ettepoole ja seisab korraga väga Toomas Hinnovi lähedal..

Väljas kõlavad paugud. Kummardutakse akende juurde, et näha taeva alla tõusvaid rakette. Toas on järsku väga kärarikas. Hüüded ning valjuhäälne jutt matavad enda alla muusika. Bajaan annabki alla ning vaikib. Tantsijad seisavad veel kõheldes paigal, aga juba liiguvad nemadki teiste eeskujul ukse suunas. Samas summ peatub kui millegi vastu põrgates. Keegi tõmbab välisukse hooga lahti. Aurupilvena paiskub higistavatest kehadest kuumaks köetud toa õhk vastu Gussevi ning tema taga astuva polkovniku härmas sineleid ning papaahasid.

„Head uut, õnnelikku, neljakümne viiendat aastat, seltsimehed!"

Gussevi hääl kõlab üle terve toa. Medsanbati ülema kõhn kuivetunud nägu särab üleni.

„Ja olgu ta sõja viimane, võiduaasta, seltsimehed," lisab tema taga sisseastunud polkovnik bassihäälel. Nad kätlevad lähedalseisvate ohvitseridega. Õnnitletakse segiläbi üksteist, raputatakse, patsutatakse õlgadele ning valgutakse summas õuele. Puupüsti tuba tühjeneb kiiresti.

Nad on jäänud kahekesi. Toomas Hinnov istub taburetil ning suitsetab. Anna Viševskaja seisab tema lähedal ning vaatab kõheldes aknast välja. Tema elavat loomust kisub õuele, kust kostab lõbusat kära ja on ülemeelikult taas alustanud bajaan. Aga see noor kirurg tema kõrval ei paista kiirustavat kuhugi. Ja Annagi ootab. Uuesti kõlavad akna taga raketipaugud. Nüüd lõpuks tõuseb ka Toomas Hinnov.

„Tulge, lähme ruttu..." Neiu astub sammu, et lahkuda toast, aga Toomas Hinnov haarab tal käest.

„Oota, Anna..."

Toomas Hinnov kummardub korraga ning kallistab neiut tormakalt. Toas on väga vaikne, ainult nende hingamine ning jalgujäänud tooli kriipiv naksatus põrandal. Aga samas on Anna Viševskaja korraks alistunud, järeleandlik keha juba vastupuiklev ning tõrges. Nad võitlevad hetke vaikides, siis on neiu vaba.

„Ei tohi, kuulete... jätke, palun."

Anna Viševskaja taganeb veel mõned sammud ukse suunas ja seisatab siis. Noormeest uuriv pilk on pigem uudishimulik kui vihane. Toomas Hinnov püsib paigal, hingab tormakalt, näol solvumisega segunenud häbi.

„Miks te nii... kas te arvate tõesti, et ma olen... säärane?" Neiu hääl on nördinud.

„See ei puutu asjasse..."

Hinnovi toon oli järsk. Ta seisab, käed vajunud alla, kohmakas ja tusane. Tema pilk väldib Anna Viševskajat, kelle toon ja põnevil ilme on küll omavahel mõnevõrra vastuolus. Toomas Hinnov tunneb end noomitava poisikesena. See solvab ning tekitab viha. Ta vaikib, süngestudes üha enam. Ta on arst, mitte koolipoiss. Ja

üle kõige oli ta muidugi viimane narr, kui arvas, et see õde siin... Olgu, ta hoiab end ohjes. Aga välise tusa ja solvumise imeõhukese koore all liigutab end ikka veel meeldiv-ärev tunne. Ja medõdegi tema vastas ei kiirusta enam ukse poole. Ta ootab. Õrnust igatsev neiusüda tahaks mingit kinnitust. Juba kahetseb ta äsja öeldud sõnu. Sest tõepoolest, see noor kirurg meeldib talle. Kohe hirmsat moodi meeldib. Aga ei tohi ju nii lihtsalt... Anna Viševskajal on kogemus, ebameeldiv kogemus. Ta piidleb noormeest, kes seisab endiselt liikumatult akna all, on süüdanud paberossi ning vaikib. Anna Viševskaja on valmis ise jätkama juttu, et küsida, küsida kaudseltki.

„Kui mõni meist ei jõua enam, muutub nõrgaks," sõnab ta vaikselt, „siis te kasutate kohe ära... ja pärast unustate, pärast lähete koju ja võtate naised... võtate teised, puhtad... Aga meie tahame kah, et pärast... et kah oleks kodu..."

Neiu õlad vappuvad. Anna Viševskaja nutab. Toomas Hinnov vaatab jonnakalt akna poole, aga kõris pigistab äng. Tahaks öelda midagi, aga valu seisab nende vahel. Ja sest valust kasvab mingi süüdistus, mis tõrjub. Seepärast ta ei oskagi muud, kui pöördub ja läheb, jätab tüdruku üksi tuppa.

Nad seisid maja ees ja mees rääkis midagi, kuid Marta kuulas teda hajameelselt. Mehe selja taga oli lumine, roomikutest ning ratastest sõtkutud külatänav. Ning vilkuvate tähtedega pimedus kõige selle kohal. Ja veel oli vaikus, mis tundus imehabras nagu lumekristall. Kõige tähtsam Marta jaoks oligi see Levini selja taga püsiv tume vaikus lume kohal. Mehe hääl segas seda, lõikas nagu habrast klaasi. Seepärast otsustaski ta järsku, pööras ringi ja läks majja. Toanaabrit polnud tulnud, teine voodi oli tühi. Ta võttis sineli seljast ning riputas käsikaudu nagisse. Läks siis voodi juurde ning istus selle servale. Toas oli hämarus halvem kui väljas, justkui mattis enda alla. Ta vaatas otse enda ette. Ja alles siis märkas ta uuesti meest. Levin oli tulnud tema järel ja seisis nüüd suure nurgelise varjuna keset tuba. Mees vaikis. Vaatas teda ainult mingi alandliku tumma kindlusega. Kuid Martal oli ükskõik, kuidas teda vaadati. Ta tundis vaid väsimust. Väsimust läbisegi nukrusega. Kõik need päevad, kogu elu oli seda tunnet kogunenud ja tänane õhtu ja öö olid vaid lisanud oma. See oli nagu tuim, mitte tugev valu. Marta vaatas mehele vastu. Vaatas ilma mingi tagamõtteta, sest mees pidi kohe minema. Aga mees hoopis kummardus ning kükitas tema ette. Võttis ta käed ning hoidis neid oma pihus. Marta lasi sel sündida. Ja kui mees istus tema kõrvale ning ta käed kallistasid Marta keha, lasi naine sellelgi sündida. Mitte rõõmustades, kuid ka mitte vastumeelsuses. Ainult sellest tuimast valust ei saanud lahti. Seda ei suutnud mees võtta.

Ta hankis armeehospidalist puhastatud valget savi, segas seda norsulfasooli ja valge streptotsiidiga ning vedeldas destilleeritud veega. Sel moel valmistatud pasta, kantuna põletuspinnale, pidi savi loomuliku hügroskoopsuse tõttu kuivatama haavapinna sekreedist, seega valmistades seda ette norsulfasooli ja streptotsiidi antiseptilisele toimele. See kõik kokku pidi märgatavalt kiirendama põletushaavade paranemist. Aga haavatuid jätkus.

Märtsis laaditi korpus rongidesse ning sõideti Kuramaale, kus kottijäänud Saksa diviisid meeleheitlikult võitlesid. Korpuse allüksused paigutati kohe eesliinile ning meditsiiniteenistus võttis koha sisse rinde taga olevas metsakülas. Õieti polnud ei küla ega metsagi enam. Kiviklibusel nätskel maal seisis hõre, mürskudest rebitud latvadega vaimets, sealsamas olid mõned kuulidest puretud seintega palkmajad. Uuesti tuikasid vahepeal juba vaikusega harjunud kõrvad lähedal toimuvate lahingute kärast. Takerdunud oma verise hõlmaga siia mandriserva, hetkel eduta kummalegi poolele, näis sõdagi nüüd kosutavat oma musta lõõtsuvat jõudu koos tärkava kevadega. Operatsioonibloki kõrval seisev mootorjõujaam mürises vahetpidamata. Vahetpidamata põlesid operatsioonilambid ning sanitarid vedasid kanderaamidel haavatuid. Vastuvõtubloki ees seisid sanitaarautod ning Gussev ja Toomas Hinnov ronisid sorteerimist kiirendades sageli ise autosse, uurisid veritsevaid haavu ja põletusi sidemete all ning määrasid, kes paigale, kes edasi armeehospidali. Väga raskelt haavatuid, kes ei kannatanud edasist transporti, oli palju just tankistide ning allatulistatud lendurite hulgas. Just nendel, kõige raskematel, prooviski Toomas Hinnov oma uut salvi. Kaks samas tankis põlenud tankisti olidki esimesed. Gussev oli lasknud nad paigutada isolaatorisse lootusetute hulka. Toomas läks neid vaatama kahe operatsiooni vahel. Ühel olid kubemeteni põlenud mõlemad jalad, teisel ulatuslikult selg ja rind. Keskmise ja raske põletusastme pind ületas mõlemal tublisti saatusliku piiri — kolmandiku kehapinnast. Gussev oli talitanud õigesti, kummagi seisund oli üliraske. Lisaks olid nad saanud mürgituse mootorigaasidest ning oksendasid vahetpidamata. Tegelikult polnud mingit lootust. Aga ta ei kiirustanud lõpetama läbivaatust, kuigi selja taga ootas uuele operatsioonile kutsuma tulnud õde. Uuesti kummardus ta heledapäise ukrainlase jalgade kohale. Mustavate, kohati söestunud nahaga reite siseküljel oli siiski ka kergemaid, säilinud naharäbalate ja roosatava põhjaga villidega alasid. Neid oli esinenud peaaegu alati ka teistel juhtudel, kuid enamasti hävisid need kiirelt moodustuva mäda tõttu. Aga kas polnud tema uus salv mõeldud just võitluseks sellesama mäda vastu ja need säilinud nahasaared tema lootus? Kui tema salv siiski toimib, murrab kogu organism end läbi nende taas elule... Juba tärkava innuga uuris ta edasi. Ukrainlane oli

teadvusel, kuid oigas vahetpidamata, vaatamata isegi valusüstidele. Teine, seersandipaeltega mees, oli vanem, neljakümne ringis. Kuigi vanust oli siin üpris raske hinnata, sest põletushaavu oli ka näol ning kõrbenud juustega peanahalgi. Mees oli teadvuseta. Ja ometi leidis Toomas Hinnov siingi rinnal ja seljal nahapindu, mis tekitasid lootust. Lootust, mida ta küll pigem endale sisendas. Ja veel tundis ta trotsi, trotsi haavade, Gussevi ja oma kõhkluse vastu. Ta lõpetas ülevaatuse, tõusis püsti, kuid polnud veel midagi otsustanud. Tema selja taga seisev medõde jälgis tema tegevust kärsituse ja nõutusega.

„Doktor, teid oodatakse," kordas õde tungivalt, „kõik ootavad."

Telgi tagumise seina ääres lamas kanderaamidel veel kaks haavatut. Ta noogutas õele, ent astus ka nende juurde ning vaatas nad samuti üle. Üks, kaetud verest läbiimbunud telkmantliga, oli juba surnud. Teine, laskevigastusega seljas, lamas halvatuna ning siingi polnud agoonia enam kaugel.

„Doktor..." alustas õde.

„Jaa, kohe..."

Ta pööras ringi ja väljus. Tegelikult oli Gussevil õigus. Seal pole praktiliselt mingit lootust, kinnitas ta endale, astudes mööda poriletallatud teed operatsioonibloki poole. On teisigi haigeid, kellel ta võib kasutada oma salvi. Varsti läheb õde sinna telki ning süstib neid jälle ja siis nad surevad. Ja mingi salv neid ei päästa. Parimgi salv mitte. Muidugi, kui ta ütleb õele, läheb too ja teeb neile ka sideme. Aga pigem ei tee, sest aega tal pole. Ainult süstid, neid ta käib tegemas. Ning kui Toomas operatsioonilt tuleb, leiab ta nad täpselt samuti eest, ainult veel nõrgemad, veel viletsamad. Toomas Hinnov teadis, et isolaatoris surijate juures pole eraldi õde, neid lihtsalt ei jätku sellistel päevadel nagu täna. Ta pidi midagi ette võtma.

„Minge, ma tulen kohe," ütles ta õele.

Ta astus operatsioonibloki kõrval asuvasse talumajja sisseseatud põletuspalatisse ning peatas möödaruttava õe.

„Õde Linda, seal isolaatoris on kaks põlenut, võtke nad siia üle, tilgutage mõlemale paar liitrit soolalahu. Ma tulen operatsioonilt, siis seome nad ära."

„Isolaatorist?"

Linda oli kogenud, hea õde, aga ta rahulik, veidi väsinud nägu lasi imestuse kõrval selgelt paista ka tõrksust.

„Aga Gussev ju vaatas neid ning käskis panna isolaatorisse. Muidugi ma võin, kuid Gussev ju... Meil on kohutavalt tööd, näete isegi."

„Ma tean, aga võtke nad kohe üle, mõlemad põlenud, praegu kohe..."

Ta ütles seda kalgil, käskival toonil, ning aimates uusi vastuväiteid, pööras kannal ringi ja läks. Aga juba operatsioonituppa

astudes kõhkles ta uuesti. Millele ta lootis? Ja miks pidi ta kasutama oma salvi just nendel? Lootust ju polnud, peaaegu polnud. Minna selliste haigete puhul Gussevi, medsanbati ülema otsuse vastu, rikkuda korraldust? Saab Gussev sellest õigesti aru? Ta läheb kohe ja ütleb, et pole vaja. Mitte mingit lootust. Rakendada uut ravimeetodit lootusetu juhtumi puhul on selge hullumeelsus. Jah, aga kes siis ütleb, et aitas just see salv? Et see on tõesti hea salv? Ei, just selliseid peab ta võtma, just nende peal peab ta tõestama.

Mõlemad põlenud lamasid ikka veel isolaatoris. Veenitilka polnud nad saanud. Oli tehtud ainult valuvaigistit. Ka oli tehtud kiirustades, lohakalt uus side. Toomas küsis järele, ei, Gussev polnud muutnud tema korraldust. Gussev oli käinud veel korra telgis, aga polnud öelnud midagi. Toomas läks sidumistuppa ning ei hoidnud end tagasi. Õde Linda hakkas nutma. Ta polnud kuidagi jõudnud. Vaadaku doktor ise, kui palju neid on. Kõik vajavad abi. Ta ju tegi sideme, nagu oli nõutud. Nutt muutis Linda näo vanaks ja haletsusväärseks. See kärarikas nutt pidi tõestama kõigile, kuidas talle oli tehtud ülekohut. Hinnov tundis endal teiste õdede hukkamõistvaid pilke, kostis repliikegi. Ja oli veel midagi: Gussevi vari lasus kõige kohal ning Toomas Hinnovi raev oli olnud pigem solvumine. Muidugi kuuleb sellest kõigest ka Gussev. Aga ta ei saanud enam taganeda ja see teadmine aitas. Ta andis korralduse ning mõlemad põlenud võeti kohe väljaspool järjekorda sidumislauale. Eemaldanud sidemed, puhastas ta põletuspinnad ning asus peale kandma oma salvi. Ta oli salvi valmistanud selsamal hommikul. Ta kandis spaatliga valkjashalli puderjat massi ühtlase kihina põletuspinnale. Seejärel kattis ta salvikihi marlisidemega. Sidunud mõlemad haavatud, käskis ta nad üle viia pidevat jälgimist vajavate haavatute palatisse. Teinud need korraldused, ootas ta, kuni seati üles tilkuma soolalahused. Ta näis enesessetõmbununa ning ta näol püsis trotslik, tardunud raev. Seepärast täideti tema järsul toonil antud käsud kiiresti ja vastuvaidlematult. Aga see väline enesekindlus polnud parem rabedast munakoorest tema kõhkleva enesetunde ümber. Telkide vahel kõndides ning korraldusi jagades kartis ta iga hetk kohata Gussevit. Ta aimas olukorra ohtlikkust. See kõik tekitas ärevust.

Ta viibis kogu öö nende kahe juures. Jälgis kummagi haavatu seisundis toimuvat pisimatki muutust, muutis korduvalt ülekantavate lahuste koostist ja ülekande kiirust, lisas südamevahendeid. Ometi läks vanema tankisti seisund järjest halvemaks. Järjest nõrgemalt peksles sõrme all pulss, tuhmilt, ükskõikselt vaatasid tuh-

munud pupillid poolsuletud laugude all. Aga noorema, ukrainlasest tankisti seisund muutus veenitilga ajal veidi paremaks. Ta ei viselnud enam, hingamine muutus rahulikuks ja ühtlaseks. Vererõhk tõusis ning jäigi püsima. Marta käis teda kaks korda vaatamas. Toomas mõõtis parajasti vererõhku. Marta seisis koiku kõrval ning ootas.

„Kehvasti?“ küsis ta viimaks, kui Toomas Hinnov oli vererõhu mõõtmise lõpetanud.

„Jah.“

„Miks sa ta siia üle tõid?“ küsis Marta otse, talle omasel viisil. Marta hääles oli etteheide, kuid veel rohkem oli selles kaastunnet. Toomas Hinnov kõhkles hetke. Salvi kasutamisest ei teadnud ju veel õieti keegi. Teadis ainult sidumistoa õde ning nüüd juba arvatavasti ka Gussev. Ta polnud teadlikult varjanud. Ta oli pidanud kiirustama. Oli valmistanud hommikul salvi ja kavatsenud päeval leida mõne sobiva haige. Siis oli kõik tulnud kuidagi ülepeakaela. Nii ta seletas endale, püüdes vaigistada süütunnet, mille taganev trots taas esiplaanile nihutas. Aga praegu ta tahtis sellest rääkida. Marta mõistab teda.

„Ma proovisin uut salvi.“

„Uut salvi?“ Marta vaatas teda tähelepanelikult. „Meile pole saadetud mingit uut salvi.“

„Ei ole, aga ma tegin ise.“

„Õige, sa ju rääkisid. Sellest savist või?“

„Jah.“

„Kelle peal sa kasutasid?“

„Kahel, sellel siin ja temal.“ Toomas Hinnov osutas kõrvalkoikul lebavale vanemale tankistile. Mees oli süsti järel magama jäänud. Ta polnud lasknud veenitilka ära võtta, keeras ainult aeglasemaks.

„Ja mõlemad sealt, isolaatorist?“

„Jah.“

„Mis Gussev ütles?“ Marta hääles kõlas varjamatu mure.

Toomas Hinnov vaikis. Nad kõik mõtlesid kohe sellest. Mis Gussev arvab või mõtleb, lubas või ei lubanud. Aga tema tegi, teeb edaspidigi, kui leiab, et on õige. Ta on arst. Ja ometi oli Marta mure liigagi põhjendatud. Ta tajus seda uuesti kasvava rahutusena endas, tajus rohkemgi kui käärivat trotsi.

„Palju vererõhk on?“ Marta uuris asjalikult põlenu sidemelasusse mässitud keha.

„Kaheksakümmend kuuekümnele...“

Rõhk oli madal ning vahe väike. Miski siin ei tõotanud head. Marta seisis veel minutit paar, rohkem midagi küsimata. Ta näis väliselt jahe ning ükskõiknegi ja ometi tajus Toomas Hinnov taas selgelt Marta muret tema pärast. Kell kaks öösel tuli Marta veel kord ning tema järel kohe Levin. Aga vahetult enne neid käis palatis Gussev. Ta tuli kiirustades, oma tavalisel moel veidi vim-

mas. Kummardus ühe ja teise haavatu kohale, uuris, kompas midagi, viipas postiõe lähemale ning rääkis talle midagi vaikselt. Toomas Hinnovile heitis ta lühikese pilgu, aga astus tema põlenutest mööda, nagu poleks neid olemaski, uuris õeposti juures ravilehti ning lahkus. Toomas Hinnovil oli kummaline tunne. Ta oli istunud oma kahe põlenu vahel taburetil ning jälginud Gussevit. Oleks tahtnud rääkida, aga miski hoidis tagasi. Ta oli Gusseviga alati hästi läbi saanud, aga praegu tundis ta võõrastust. Gussev pidi ilmselt sedasama tundma. Ja ikkagi, miks ei astunud Gussev tema juurde, küsis ta endalt. Gussev, keda ta õigupoolest pidas oma õpetajaks, jättis ta üksi, ignoreeris teda. Ta tõuseb ning läheb talle järele ning selgitab kohe kõik. Gussev peab aru saama, et tal on selleks õigus. Nii, endamisi arutledes, kannatamatu, väsinud ning ärevil ühtaegu, istus ta endiselt taburetil. Pulss oli muutunud veelgi halvemaks, siis kadus see randme juurest lõpuks hoopis. Jälle kriis. See võis olla ka viimane. Ta kutsus õe, lasi uuesti teha südamevahendeid ning ootas. Kui Marta ja kohe tema järel Levin palatisse sisenesid, hoidis ta haavatu kätt oma peos ning luges taas nõrgalt pekslevat pulssi.

„Kuidas on?“ päris Marta.

„Halvasti,“ tunnistas Toomas Hinnov. Suutmata taluda Marta teravat otsekohest vaadet, pööras ta pea kõrvale. Miks nad tulid? Ta tahtis olla üksi. Vanema tankisti pea liikus veidi, aga pigem oli see tõmblus. Hingamisse olid tekkinud pikad pausid. Ta võis lasta õel veel midagi süstida, ehkki teadis, et ükski ravim ei muuda siin midagi. Ta oli kaotanud.

„Aga sellel paistab, et pole vigagi.“ Levin kummardus kõrvalkoikul lamava ukrainlase kohale. „Magab nagu ei midagi.“ Ta katsus pulssi. „See veab sul vist küll välja, süda peksab nagu haamriga. Panid sellele ka oma salvi või?“ Levin uuris huviga seotud põletuspindu.

„Ega sa ei pahanda, ma ütlesin talle?“ ütles Marta väga vaikselt. Käed kitlitaskutesse surutud, seisis ta Toomas Hinnovi kõrval.

„Ükskõik...“

Tal oli tõepoolest ükskõik. Ta tajus selgesti nurjumist. Väsimus ning hingetühjus lisasid sellele vaid apaatiat.

„Kuule, on ta sul ikka teadvusel?“ Levin uuris tähelepanelikult teise haavatu nägu.

„Näed ju, et pole,“ segas Marta rahulolematult vahele.

„Näen, näen.“ Kulmud kipras, ilme mõtlik, uuris Levin haiget edasi. „Aga kui sa oma savisalvi panid, siis oli?“

„Ei mäleta, vist ei olnud.“ Toomas Hinnov kehitas ükskõikselt õlgu. „Aga mis see siia puutub?“

„Puutub, vägagi puutub,“ Levin vangutas pead. „Täna oled sündinud või? Hea, et ei olnud teadvusel. Nii kindlasti ütlegi, kui küsi-

takse. Täie veendumusega. Kui salvi panin, ei olnud teadvusel, ja ei mingit kahtlust.“

„Miks ta peaks seda ütlema?“ oli Martagi segaduses.

„Kõik on tähtis, ü-li-malt.“ Levin vaatas neid kaastundlikult nagu väikesi mõistmatuid lapsi. „Võidakse hakata küsima, vahel tuntakse huvi sealtki, kust ei ootagi. Uus asi, proovimata, ja kes lubas, mõistate? Meil on ikka nii, et kui läheb hästi, jäetakse rahule, aga kui halvasti, anna aga vastust.“

„Rumalus.“ Marta toon oli järsk. „Kes tuleb ütlema? Teiste salvidega surevad nad ju samuti.“

„Surevad muidugi, ent kui surevad salvide puhul, mida kasutavad kõik, on üks asi. Aga kui kasutatakse võõrast ainet, mõtleb igaüks, et teab mida kasutas, võib-olla tahtlikultki. Saate aru, mille järele see lõhnab, väga halvasti lõhnab? Ega apteegis küsitud, mida sa selle saviga peale hakkad?“

„Ei,“ vastas Toomas Hinnov vastumeelselt. Levini toon riivas teda valusalt. Aga Levinil oli õigus, pidi ta endale tahes-tahtmatult tunnistama.

„Nojah, vaevalt siiski sellest suurt putru tuleb, Gussev on kindel vana.“ Levin vaatas haigutades kella. „Kaks juba... tulge, lähme teeme üks suits ning siis hopp! magama.“

Nad väljusid varakevadiselt jahedasse öösse. Taevas oli kirkalt selge. Medsanbati suurte telkide küljed helkisid metalselt. Tahtmatult vaatas Toomas Hinnov Gussevi telgi suunas. Läbi presentseinte kumas valgust. Tähendab, Gussevgi ei maga, mõtles ta süütundega. Nad istusid sidumistelgi ees olevale pingile. Levin avas uue „Kazbeki“-karbi. Klõpsatades välgumihkleid, süütasid nad suitsud.

„Tegelikult pole tõesti õige võtta lootusetuid,“ pahvatas Marta korraga rahulolematult, „see on täiesti ebaõiglane.“

„Keda siis?“ Toomas Hinnov vaatas naist imestunult. Marta sõnades väljendunud raev hämmastas teda.

„Aga nad ju surevad nagunii, kuidas sa saad siis tõestada?“

„Just nii tõestabki.“ Levin pahvis mõnuga oma „Kazbekki“. „Kui ravim on tõesti parem, siis peab ta aitama ka siis, kui teised ravimid ei aita. Kui paraneb ka vanade ravimitega, siis pole ju uutel mõtet.“

„Nii ei ole õige,“ tõrjus Marta, „surijad ei tõesta mitte midagi. Haiged peavad olema võrdse raskusega, siis võib tõeliselt võrrelda. Enamik ravimeetodeid on paremad just seetõttu, et parandavad kiiremini. Lootusetut ei aita ükski ravim.“

„Keegi ei luba tal proovida haigete peal, keda võib vanade salvidega samuti terveks ravida. Siin pole mingi ülikoolikliinik, vaid hospidal. On sõda ja me peame ravima, mitte katsetama.“

Toomas Hinnov kuulas neid ja vaikis. Neil mõlemal oli õigus. Ei tõestanud midagi surija peal ning salv pidi tõesti olema tundu-

valt parem, muidu polnud tal õigust. Aga kuidas siis ikkagi tõestada?

Praegu oli ta lihtsalt väsinud ning teda ei liigutanud ei Marta õiglust nõudev hääl ega Levini irooniline skepsis. Ta oli väga väsinud, üle töötanud. Seal telgis oli suremas haavatu, keda ta oli lootnud päästa. Suits tundus iiveldamaajavalt mõru. Ta oleks siiski pidanud rohkem valima, mõtles ta loiult. Selle tankistiga oli ta hiljaks jäänud, aga tolle teise eest ta võitleb. Miks Gussev ometi tema juurde ei tulnud?

*V*anem tankist suri kell neli öösel. Toomas Hinnov jälgis, kuidas sanitarid katsid ta linaga ning kandsid välja. Ta polnud sel ööl valves ning pidi veidikenegi puhkama. Aga enne seadis ta ise veenitilga üles teisele tankistile, kes kuumas üleni kiirelt tõusvas palavikus. Siingi langes vererõhk, langes püsivalt ja pidurdamatult ning tundus, et miski ei aita. Toomas andis oma verd ülekandeks ja seadis hapniku üles. Kõike seda tegi ta rampväsinult ning halvava hirmu paines. Silmi valgus higi. Ta pühkis seda kitlikäisega, otsis üha uuesti tulipalava naha alt pulssi ning jagas õele korraldusi. Ning kui ta märkas haige marmorkahvatul näol taas rõõsatavat õhetust ja sinna tihedate pisaratena ilmuvat higi, mis tähistas palaviku langust, tundis ta lausa lapselikku rõõmu. Aga ta jalad värisesid nõrkusest ning ta oli sunnitud istuma. Kriis oli möödumas. Nüüd jääb ta elama, kordas ta mõttes, jääb elama... Veidi puhanud, tõusis ta, et minna magama. Ent kõndides telkide vahel üle külmast krabiseva jääkirmes maa, sumbates põlvekõrguses udus, taganes väsimus ning ta jalutas edasi kuni teeni. Imelik oli maa, hämmastav oma erakordses, kuigi laastatud ilus. Sidrunkollase tõusva päikese all seisid kuusemetsad. Kuhugi ettepoole jäi meri, mille lähedusest andis märku puhuv jäine tuul ning kauge summutatud kohin. Seal püsis veel sõda. Maa hingas ja ägas tema sammude all. Ja ometi leidis seesama maa endas rahu, leidis kannatust toita oma põlenud, mürsuaukudes pinnaga taas elule ärkavaid külasid ja linnu. Maa valitses kõige üle, valitses leplikkuse läbi, millega ta ühtviisi toitis nii elu kui ka surma, valitses rahus ja mõistmises. Ainult maa oli jääv nagu päike ja õhkki tema kohal.

Ta seisis, vaatas imestusega voogavat udu oma põlvede ümber, vaatas hämmeldunult nagu lelu uudistav laps. Siis läks ta edasi, tõstes muiates kõrgele põlvi, nagu teeks koerustükke, nagu sumpaks läbi vee. Oma telgi juurde jõudes istus ta taburetile ja suitsetas.

Sellega lõpule saanud, ei läinud ta ometi telki. Gussevi juures põles ikka veel tuli. Ning järsku, iseendalegi aru andmata, miks ta seda teeb, pööras ta tagasi ning läks Gussevi telgi suunas.

Gussev istus koiku serval ja luges. Tema ees taburetil põles petrooleumilamp. Metalljalale toetuvas varnas rippus Gussevi sinel ja valge kirurgikittel. Ase oli üles tehtud, aga ilmselt polnud ta seda kasutanud. Toomas Hinnov laskis telgiava katva presendi alla, astus sammu edasi ja seisatas. Tema poole küljega istuv Gussev tõstis pea ja vaatas teda.

„Kui juba tulite, siis sulgege korralikult uks, muidu läheb siin viluks," sõnas Gussev rahulikult.

Toomas Hinnov sättis uksepresenti ning seejärel silmitsesid nad teineteist mõni hetk vaikides.

„Mul suri haige ära," ütles Toomas Hinnov aeglaselt, „ma proovisin täna kahel põletusega haigel uut salvi ning üks suri praegu ära."

„Ja teine?"

„Teine elab."

„Mis salv see on?"

„Puhastatud savi, norsulfasool ja valge streptotsiid ning veidi kalamaksaõli. Savi on väga hügroskoopne, kõrvaldab haavasekreedi. Savi kohta on ilmunud artikkel."

Gussev vaatas teda ainiti edasi, näol seesama muutumatu, eemalolev rahu. See nägu ei väljendanud midagi, oli enesessesulgunud, kõige välise suhtes tõrjuv, ükskõikne vanamehenägu.

„Aga mina loen Tolstoi „Ülestõusmist"." Gussev asetas käe enda ees olevale avatud raamatule. „Peetakse justkui ebasoovitavaks, liiga religioosne või nii... hmm... Miks sa just need kaks sealt välja valisid?"

Toomas Hinnov ei vastanud. Ta oleks võinud pikalt seletada, miks, aga iga põhjendus tundus praegu kuidagi poolik, otsitud. Nüüd küsib Gussev, kes lubas, kes andis talle üldse õiguse. Ta vaatas medsanbati ülemale otsa ja vaikis.

„Niisuguste asjade puhul on tarvis väga põhjalikult kaaluda. Igasuguseid artikleid ilmub."

„See oli täiesti teaduslik artikkel..." pahvatas Toomas Hinnov, aga pigistas samas huuled kokku. Artikkel, millest ta rääkis, oli tõesti teaduslik, seal kirjeldati savi omadusi ning võimalikke rakendusi. Põletustest polnud seal küll sõnagi. Aga just neid omadusi vajas hea põletussalv ja ta lisas savile lihtsalt veel ühe rakenduse.

„Ka teaduslikke asju pakutakse meil välja... igasuguseid." Gussev kõrgendas häält, aga tema näoilme oli endiselt rahulik. „Meie oleme sõjaväearstid, ravime haavatuid, mitte ei katseta. Ja igaks asjaks on tarvis luba... kas või viisakuse pärast, kas või selle pärast, et ma lihtsalt pean teadma, mis minu hospidalis toimub, mõistate?"

Gussev oli tõeliselt vihane ja harjumuspäraselt läks ta sel puhul üle „teiele".

„Ma mõistan."

„Ei mõista, praegu veel ei mõista...“ Gussev hingas sügavalt. Alles nüüd oli näha, kui erutatud ta oli. Veresooned ta meelekohtadel kummusid pingul naha all. „...Tühjagi sa ei mõista.“

Gussev vaikis hetke. Tema tumedad silmad uurisid Toomas Hinnovit, kes seisis pingulitõmbunult, jäigalt, näoilme väljendamas pigem solvumist kui süüd.

„Ei mõista te tuhkagi,“ kordas medsanbati ülem, aga juba märksa rahulikumal toonil, „poisike oled, vaat kes, poisike ja kõik. Usud sa siis oma salvisse?“

„Jah.“

„Vähemalt sedagi. Noh, aga too teine, jääb elama?“

Toomas Hinnov kõhkles hetke. „Ma ei tea,“ tunnistas ta ausalt.

„No näed.“ Gussev noogutas ning silmitses noormeest väga tähelepanelikult. „Mina kah ei tea. Aga aitäh aususegi eest. Mine nüüd ja maga, ma loen siin veel vähe.“

Gussev võttis taburetilt raamatu ning süvenes uuesti sellesse, justkui polekski Toomas Hinnovit enam telgis.

Järgmisel päeval ootas Toomas Hinnovit uuel sidumisel ebameeldiv üllatus. Põlenu seisund oli küll parem, palavik oli langenud, talle anti juba juua ning ka süste vajas ta vähem. Haavad salvi all ei valutanud enam nii palju, kuid salvi eemaldada oli äärmiselt raske... Salv oli sideme all kuivanud tihedaks halliks koorikuks. See kipspantseritaoline kivikõva koorik oli täis juuspeeni, ämblikuvõrguna hargnevaid pragusid, ja mis kõige hullem — oli tihedalt kleepunud haavale. Ta pidi kooriku murdmiseks kasutama kipsitange. Iga pisemagi tüki eemaldamine haavapinnalt tekitas haigele piinavat valu. Valuvaigistid ei aidanud ning ta oli sunnitud Anna Viševskajalt paluma eeternarkoosi. Põletuspind oli hämmastavalt puhas, kuid koorik oli eemaldamisel rebinud haava ning see veritses. Tuli leotada koorikut tundide kaupa kaaliumpermanganaadi antiseptilises lahuses, kuni see muutus taas pehmeks ning tuli kergemalt lahti. Ta kõhkles kaua, uurides äsja valmistatud pentoniidisalvi klaaspurgis, aga lasi uue sideme teha siiski vanal moel Višnevskiga. Midagi polnud parata, sellisena uus salv ei kõlvanud. Sidumise lõpetanud, väljus ta sidumistelgist. Marta kohtas teda operatsioonitelgi lähedal, tahtis talle midagi öelda, aga Toomas Hinnov vastas talle tõrjuva pilguga, kallutas pea tigedalt ette ning astus edasi, Ta näis marruaetud sõnnina. Hiljem, juba opereerides, ta tasapisi siiski rahunes. Operatsioon rahustas alati. Sa nägid ainult haava ja oma käsi — ning kõik muu taganes. Kudedest immitsev veri, tuiksoontes pulseeriv elu ning mõõdetud aeg kiirustasid tagant. Ning kahe operatsiooni vahel analüüsis mõte toimunut juba märksa kainemalt. Muidugi oli see ebaõnnestumine, aga pentoniit iseenesest polnud ju süüdi. Haav oli ju kuiv, haav oli igal juhul puhtam ja parem kui teiste salvidega sidudes. Eemaldada oli raske, tähendab — salv ei tohtinud kuivada. Salvi tuli täiustada, midagi tuli lisada, et salv ei kuivaks, ei kleepuks haavale. Tegelikult oli tal ju ainult osa komponente, mis polnud ilmselt pahad. Aga salv, savisalv, tuli alles luua. Tuli leida teised komponendid, maksku mis maksab. Ja ikkagi, teine tankist ju elas. Jah, tuli kiiresti leida teised komponendid, et salv oleks tõeliselt valmis.

Kahe päeva pärast halvenes ka teise tankisti seisund. Põletuspinnale ilmus mäda. Külmavärinad raputasid palavikus kuumavat keha. Haige justkui hääbus selles sisemises tules. Nahk põskedel vajus lohku, tõmbus tuhmhalliks ning rippus lõdvalt liha kaotanud luudel. Kolmandal päeval tankist suri.

Ta katsetas vahetpidamata, lisas rohkem kalamaksaõli, asetas valmistatud salvile keedetud vee ja antiseptikumilahusega niisutatud marliribasid, et salv ei kuivaks. Aga kõik see polnud küllaldane, isegi halvendas salvi omadusi, sest rohke õli puhul polnud tema salv enam parem Višnevski omast. Salv ei kuivatanud enam põletuspinda ning ta alla ilmus mäda. Ta katsetas ka teiste vedeldajatega, kuni lõpuks sattus lanoliini peale. Lanoliin segunes saviga hästi. Ta proovis mitmes vahekorras, kuni leidis sobiva. Saadud segu ei kuivanud ka kaks-kolm päeva õhu käes seistes ja pidi olema kergesti eemaldatav. Nüüd veel veidi vitamiinirikast kalamaksaõli ja valget streptotsiidi. Ta doseeris vaibumatu õhinaga, ise närviline, magamatusest ülierutatud. Lõpuks endaga rahul, alustas ta uuesti katseid. Aga sedagi tegi ta nüüd teisiti. Haavatut raviti üheaegselt kahe salviga. Pool põletuspinnast kaeti tuntud, üldkasutatava ravimiga ning teine pool tema väljatöötatud salviga. Tal oli õigus, vahe oli ilmne. Haavad puhastusid tema salviga kiiresti ning paranesid ruttu. Ta kutsus Marta sidumisele ning näitas talle haavatut, kellel pool põletuspinda oli kaetud noore pealekasvava nahaga ning teine pool haisva ja kleepuva mädaga.

„Sa näita teda Gussevile,“ ütles Marta, kuulanud tema seletusi. „Näita kõigile, las nad näevad.“

Võib-olla oleks tõesti pidanud nii tegema, aga Toomas Hinnov ei kiirustanud. Kes vaadata oleks tahtnud, võinuks tulla niigi. Ta ei varjanud ju midagi kellegi eest ja tema katsetused polnud medsanbatis ammugi saladuseks. Mõni muigas, mõni kehitas õlgu. Oli ka neid, kes tundsid huvi, miks Gussev vahele ei sega. Kaua Gussev seda talub? Aga Gussev vaikis, töötas teiste hulgas operatsioonilaua taga ning sidumistoas, pahandas vajadusel õdede ja arstidega. Sageli opereeris medsanbati ülem polkovnik Gussev ka kapten Hinnoviga paaris. Nende suhted olid asjalikud. Tõsi, ka ilma märgatava sõbralikkuseta. Kes neid jälgis, taipas varsti — need mehed pidasid teineteisest lihtsalt lugu.

Aga kevad edenes, pani end Kuramaal maksma. Päeviti rippus päike liikumatult pea kohal, rohelus tungis mürsuaukudest ülessongitud, võsastunud põllule, täitis laastatud metsadki.

Nad saatsid Martat. Arutlus käis Informbüroo viimaste teadete ja Berliini võimaliku vastupanu kestuse üle. Suveks on sõda läbi, selles olid kõik kindlad.

„Suveks saame koju, kõige ilusamal ajal," ütles Marta. Ta haaras naeratades mõlemal mehel kaenla alt kinni ning sundis neid ühtlustama sammu. Marta oli püsinud kõik need viimased päevad elevil ja rõõmus. Teati, et ta oli kirjutanud koju mitu kirja ja saanudki nüüd lõpuks vastuse. Seal oodati teda. Ja Martagi ootas. Varajane päevitus ja rõõm olid pehmendanud karme jooni Marta näos ning muutnud selle ootamatult õrnaks. Te näete välja nagu last ootav naine, oli öelnud talle medsanbati suure staažiga velsker Alevtina Davõdovna. Mis sestki paha, oli Marta koos teiste naistega selle peale ainult naernud. See viimane oodatud kevad ei teinud ülemeelikuks ainult tagalarahvast. Telkide vahed olid täis end päikese vastu seadnud sidemeis haavatuid ning sealgi kõlasid vahetpidamatult naljad ja naer. Ja ometi sõda kestis. Iga päev tõi juurde haavatuid ja telkide taga metsa ääres kaevati labidate kõlksudes kivisegusesse mulda uusi haudu.

„Miks suveks?" vaidles Levin vastu, „ainult paar nädalakest veel, aprilli lõpuks on fritsudega kindla peale kaputt."

„Tea, nüüd võitleb sakslane kõvasti," kahtles Toomas Hinnov, „kuhu tal enam taganeda?"

Marta telgi juurde jõudnud, jättis Toomas Hinnov nad kahekesi. Talle tundus, et Levin näis soovivat seda, ning ka jututuju oli saanud korraga otsa. Ta tahtis olla üksi. Mis olid sõnad ämblikuvõrguse kevadöö kõrval, maaga silmitsi seismise kõrval? Tal oli tekkinud vajadus, harjumuski õhtuti üksi jalutada. Mõtted said imelise selguse nagu karge jahutav õhkki tema ümber. Ta tegi plaane, arutles ning vaidles iseendaga.

Möödunud sidumistelgist ja vastuvõtubloki juures olevast valvepostist, läks ta otse üle tallatud rohuga välu metsatuka suunas. Metsatukas oli oja ning ta kavatses end pesta enne magamaminekut. Aga juba poolel teel tundis ta imelikku nõrkust. See tuli koos külma ebameeldiva higiga. Toomas Hinnov peatus, hingas sügavalt ning kuulas oma südamelööke. Seda oli tal olnud Leningradi-päevil. Siis näljast, aga praegu ilmselt väsimusest. Väsinud olid nad kõik, sõda pidigi väsitama. Aga nüüd algas see väsimus tihti juba hommikuti ning ei lõppenud päevalgi. Ta märkas isegi, et tema operatsioonid olid hakanud venima. Ta oli end üle töötanud. Salv oli valmis, aga rõõmugi polnud, pigem tülpimus. Nii, nüüd oli see möödas ning ta astus ettevaatlikult edasi. Kas Gussev on vihane, et ta uuesti katsetab? Pärast sõja lõppu läheb ta

tagasi oma instituuti ning katsetab edasi. Kahju, et Vorobjovi ei ole. Kelle juurde ta läheb? Vorobjovil oleks kindlasti hea meel, kui ta teaks, mis ma tegin...

Oja oli kiire vooluga. Ta oli käinud siin juba päeval vaatamas. Paljudest allikatest toidetud, külm ja selge, tormas oja vahutades madalana kivide vahel ning tiirutas rahunedes tumedana hauakohtades. Kaldad olid järsud, põõsaste vahelt vee kohale kummarduvate hõbepajudega. Ta riietus lahti ning kuulatas vee tasast kohinat. Jalaga ettevaatlikult põhja kombates kahlas ta oja keskele ning sukeldus korraks. Aga ujumiseks oli vesi liiga külm. Veidi puristanud ja end loputanud, ronis ta veest välja, riietus ning istus kaldarohule suitsetama. Siis kuuliski ta selja tagant samme. Ta pöördus küljetsi ja ootas. Aga juba algavas hämaruses ei näinud ta midagi. Sammegi polnud enam kuulda. Hetkeks kahtles ta isegi, kas oli kuulnud õigesti. Siiski, läheduses oli äsja häälitsenud mingi lind, aga nüüd oli ta vait jäänud. Lindki oli üles ehmatatud. Ohutunne tuli koos jahedusega, mida märg ihu vormipluusile ja kitlile vaatamata kogus. Ning samas meenus kaks päeva tagasi medsanbatti külastanud „Smerši" ohvitseri jutt. Nad otsisid üht kadumaläinud leitnanti.

Asend oli ebamugav. Ta tahtis tõusta, aga taipas samas, et nii muudaks ta end veelgi paremini nähtavaks. Ta kustutas ettevaatlikult paberossi ning uuris tähelepanelikult ümbrust. Ohvitseridele olid välja jagatud püstolid, kuid ta ei kandnud seda — nagu enamik teisigi meditsiiniohvitsere — kunagi kaasas. Tegelikult on rinne praegu väga püsiv, arutles ta endamisi, vaevalt keegi siia tagalasse tükib. Ainult metsades hulgub küll igasuguseid. Metsades on endisi politseinikke ja mahajäänud sakslasi. Nende eest on hoiatatud neid kõvasti. Siiski, võib-olla ta ei kuulnudki midagi, ainult näis? Küllap oligi nii, rahustas ta end omaette muiates. Ta tõuseb ja läheb kohe minema. Ja ikkagi oli see temast äärmiselt kergemeelne üksi ööhakul medsanbati territooriumilt välja minna.

Uuesti kostsid kellegi ettevaatlikud sammud ja nüüd ka riidekahin siinsamas kõrval. See oli veidi paremal, põõsaste juures. Siis nägi Toomas Hinnov põõsaste varjust eraldumas kogu. Kogu oli üsna väheldane, ja hämarusele vaatamata oli Toomas Hinnov korraga miskipärast kindel, et seal seisab naine.

„Kes seal on?" küsis ta võimalikult rahulikult, aga võimukalt.

Kogu justkui võpatas. Paistis, nagu tahaks ta tagasi hüpata põõsaste varju, aga kõhkleb.

„Kes te olete?" päris Toomas Hinnov järsult.

„Kes... teie olete?" päriti kõhklevalt vastu.

Oligi naise hääl. Hääl oli tuttav, muidugi, ta ju teadis, kes see on, ja pingest vabanenult pahvatas ta naerma.

„Mis te siin teete, Anna?"

„Oi... teie!" Anna Viševskaja astus mõned sammud ja nüüd oli

näha, kui lähedal nad tegelikult teineteisele olid. Seepärast ta oligi kuulnud riiete kahinat.

„Ja mina mõtlesin...“ pomises neiu, endal veel ärevus hääles, „nii vaikne oli ja siis nägin, et...“

„Et sakslane, eks?“

„Nojah.“ Neiu kohmetus. „Eemal ja pime kah... käisite ujumas?“

„Käisin. Ja teie kavatsete alles?“ Toomas Hinnov vaatas teda muiates.

„Ma ei tea... ei, ma vist ei lähe.“ Anna Viševskaja kõhkles, aga komps tema paremas käes rääkis selget keelt.

„Hoiatan, vesi on külm.“

„Külm... nojah, aga ma ei karda külma.“ Neiu kramplik olek oli kadunud, ta rääkis juba vabalt, mingi rõõmsa rahuloluga hääles. „Teie olete siin ka päris üksi, jumal, ja mina nii kartsin. Tõrelesin endaga, hull mis hull.“

„Üksi... aga mind, kas te mind ei kardagi?“ Toomas Hinnov püüdis oma häälele anda kerget pilklikku kõla. Neiu lähedalolek oli meeldiv ning erutav üheaegselt ning ta püüdis läbi hämaruse ära aimata Anna näoilmet.

„Ei,“ sõnas Anna Viševskaja lihtsalt, „teid ma ei karda.“

Neiu seisis endiselt Toomas Hinnovi ees, käsi kompsuga lõdvalt, jõuetult rippu.

„Minge siis ujuma, ma valvan,“ ütles Toomas Hinnov õrritades. Tal oli millegipärast pööraselt hea meel, et see oli just Anna. Kui hea, et ta siin on, kordas poisilikult vaimustunud hääl temas. Ja ta soovis väga, et neiu läheks tõepoolest ja supleks.

„Ma ei tea...“ Neiu kõhkles, vaatas rahutult vuliseva oja suunas. „Ei, ma ei lähe,“ sõnas ta kiirelt.

„Tahtsite, ja enam ei taha, tähendab — siiski kardate mind,“ ajas Toomas Hinnov kiusu. Ta oleks tahtnud teda käega puutuda. See soov püsis koos mingi ärritusklimbiga kurgus.

„Ei karda,“ kordas Anna Viševskaja vaikselt ja trotslikult, „ja lähengi...“

Neiu astus mõned sammud temast eemale põõsa varju. Asetas kompsu rohule, kummardus siis ja tõmbas järsu liigutusega pluusi seljast. Siis, Toomas Hinnovile pilku heitmata, võttis ta jalast saapad ning seejärel vormiseeliku. Läks siis õhukese särgi väel otse kaldast alla. Toomas Hinnov vaatas talle järele. Kuidas võis Anna Viševskaja temasse suhtuda, küsis ta endalt. Tookord vana-aasta-õhtul oli neiu olnud tema vastu ootamatult tõrges. Veelgi tõrksam oli Anna olnud järgmistel kordadel, kui ta oli püüdnud uuesti läheneda. Ometi polnud Anna tõrjudeski olnud kunagi tõeliselt vihane. Viimane kord olid nad seisnud kahekesi sidumistoas. Ta oli mingi sööstu ajel kallistanud teda ning vastupanu ületades surunud enda vastu. Anna oli teda löönud, löönud mitu korda valusalt näkku, aga tema oli trotsi tõttu aina tugevamini surunud. Ja siis oli tüdruku pingul keha lõtvunud ta käte vahel, oli imelikult värisenud,

ning siis oli ta märganud, et Anna nutab. Tal oli hakanud häbi, aga veel oli ta tundnud kurbust ja viha. Ning selle imelikult läbipõimunud häbi, viha ja kurbusega oligi ta lahkunud. Rohkem polnud ta Annat puutunud ja mõned nädalad hiljem oligi tundunud, et kõik on nende vahel unustatud. See polnudki raske, ta kandis endas solvumust ja see aitas. Tal on keegi, ütles ta endale, ta on kellestki kõvasti sisse võetud. See näis tõepärane, arvestades neiu käitumist. Kindlasti oligi nii. Nad ju elasid ajas, mis nii ruttu muutis kõike, ajas, mis sõlmis kiiresti vankumatuna näivaid sidemeid ja purustas neid sama tõtates. Ehk oligi nii parem. Nii oli tal veel rohkem aega oma salvide jaoks.

Ta kuulis, kuidas Anna vaikselt kiljatas, ning tõusis kiirelt püsti. Aga Anna oli ainult komistanud libedal põhjakivil. Toomas Hinnov vaatas, kuidas neiu pritsis vett enda ümber ning naeris. Siis tuli ta veest välja ning ronis kaldarinnatisest üles. Toomas Hinnov ulatas talle käe. Aga kui Anna riiete juurde minna tahtis, hoidis mees teda kinni. Ja käsi, mis tema käest end vabastada püüdis, alistus lõpuks. Neiu keha vabises märjas kleepuvas särgis, kui Toomas Hinnov ta enda vastu tõmbas.

„Pole vaja,“ sosistasid huuled rahutult ja põgeneda püüdes, pole vaja, tõrkus keha, aga tuli ometi, lähenes ja liibus mehe vastu, avanes ja kuumas... Valu ja soojus ning hingamine, mis põletas... Siis tundis Toomas seda kõike endast tasakesi välja nirisemas. Neiu keha lebas tihedalt tema kõrval. Anna nägu püsis liikumatu, vaatas otse üles taevasse ning tundus hämaruses ligipääsmatu. Rohi nende ümber oli tõmbunud jahedaks. Aga kõige tähtsam oli vaikus. Ta tahtis puudutada tüdrukut, aga käsi tundus justkui surnud. Kõik temas tundus kui surnud ja ometi tuhande ergusidemega seotud vaikusega tema ümber. Siis rebestas mingi mürin kaugel õhku. Maa ja taevas kandis seda kajana edasi. See kõlas nagu kauge äike. Esimene kevadäike, mõtles ta omaette naeratades. Aga sellele järgnes kohe teine, kolmaski kõma, uuesti, uuesti, aina tihenedes, ning ta teadis: see polnud äike, vaid sõda, mis oli taas ärganud. Patareid andsid tuld. Ta tajus, kuidas tüdruk tema kõrval võpatas, tõusis järsult istuli ning vaatas ringi. Ta nägi Anna Viševskaja ümararmsat nägu, nägi pingul huuli ning lauge, mis kevadöös näisid verevaesed ning peaaegu läbipaistvad. Ta nägi kaelale langevaid salkus juukseid ning kortsunud valget särki keha ümber. Ning ta teadis järsku lihtsa selgusega, kui lähedane ja kallis see kõik talle oli.

„Me peame minema,“ ütles Anna, vaatas teda ja naeratas.

*T*a kutsus Gussevi, Marta ja Levini sidumistuppa.

„Pange valmis antiseptiline vann,“ ütles Toomas Hinnov õele ning astus sidumislaual lamava põlenud jalgadega lenduri juurde.

„Mis siin lahti on?“ uuris Gussev tusaselt, jälgides ükskõikselt tema tegevust.

„Tõepoolest, Toomas, meil on seal neetult palju tööd,“ toetas Levingi medsanbati ülemat ning heitis lühikese rahutu pilgu Martale, kes seisis tema kõrval ning jälgis põnevil ilmel toimuvat.

„Kohe, kohe... tahan midagi näidata,“ pomises Toomas Hinnov, püüdes varjata ärevust. Saanud õelt käärid, asus ta eemaldama sidemeid. Lõpuks oli side ära võetud. Kogu jalg oli kaetud mingi valkja taignataolise massiga. Kuid see koorus pintseti abiga üsna kergelt maha. Haav salvi all oli puhas ning roosatavalt värske.

„Vaadake... alles neljas ravipäev.“

Ta ootas, kuni teised lähemale astusid. Eemaldas siis sideme teiseltki jalalt. Seal oli põletuspind hallikasräpane, rohekaspruunide salvilaikude vahel võis märgata mäda.

„See on sul kehvasti,“ venitas Levin, „aga muidu pole paha.“

„Siin oli Višnevski, mõistad?“

„Ja seal aga on tehtud sinu savisalviga, nagu ma aru saan?“

„Nimelt... Näed?“ Ta osutas pisikestele sõlmekestele haavapõhjas.

„Kunas põletushaavad meil tavaliselt puhastuvad ning armistuma hakkavad, Levin?“

„No üldiselt...“ Levin vaatas Gussevi suunas, kes seisis veidi teemal ning jälgis neid vaikides.

„Kolme nädala pärast, mitte varem,“ vastas Marta Levini asemel. Ta kummardus ning uuris pingsalt mõlemat jalga.

„Täpselt, heal juhul kolm nädalat, kui saame mädast jagu ja ei teki üldinfektsiooni.“ Toomas Hinnovi kärsitu nägu säras üleni. „Ma valisin ühe ja sama raskusega põletuspinnad. Ja ühel ja samal haigel. Proovigu nüüd keegi öelda, et ei aita. Näete, nädal on möödas ja nahk hakkab taastuma.“

„Jah, see on hea, et samal haigel erinevad salvid, nii on kõik nagu peo peal.“ Marta noogutas mõtlikult. „See on tõesti suur asi, Toomas, aga sa pead seda veel kontrollima.“

„Kontrollin, muidugi kontrollin, sada tuhat korda, Marta...“

Kõik kolm vaikisid korraga ning vaatasid Gussevit, kes astus samuti lähemale ning silmitses rahulikult, koguni ükskõikselt sidemetest vabastatud jalgu. Pöördus siis ja läks ära. Uksel peatus hetkeks, justkui midagi meelde tuletades.

„Te muidugi märgite kõik täpselt üles, parem veel kui päevikusse, eraldi päevik selle salvi kohta ja põletushaavade kulg... Kõik, pisiasjadeni...“

Nad seisid kolmekesi ümber haavatu. Levin vaatas telgiukse suunas, mille taha äsja oli kadunud Gussev.

„Tjaa, see asi talle eriti ei istunud.“ Levin vangutas pead. „Ja õige ka, ega temalgi selle eest pead silitata, saab ka oma jao.“

„Rumalus, Gussev on tark mees,“ vaidles Marta vastu. „Toomas, võtad mind, ei, meid mõlemaid Henrikuga seda salvi uurima? Me oleme ju sinu sõbrad ja aitame sind. Eks ole, Henrik?“

„Aitame muidugi, kuid ega sellega kõik veel lõppenud ole.“ Levin muigas. „Gussev ehk veel seedibki selle sinu salvi ära, aga väga paljud ei seedi, nad ei lase seda kurgustki alla.“

Levinil oligi õigus. Aga esialgu nad katsetasid täie hooga. Nagu näitas Marta poolt sisseseatud päevik, hakkas keskmise, teise astme põletushaaval taastuma nahk esimese nädala lõpus, raskekujulise kolmanda järgu põletuse puhul teisel nädalal — ligemale kaks nädalat kiiremini kui kõigi teiste seni teada olevate ravimeetodite puhul. Haavatutest moodustati võrdlusgrupid. Kõik pidi toimuma rangete teaduslike meetodite kohaselt. Toomas Hinnov tõestas ja kontrollis. Aina tõestas. Kõik pidid nägema tema ravimeetodi eelist. Ja kui ta kellegagi rääkis, ei suutnud ta hoiduda puudutamast oma pentoniidisalvi. Ta ei märganud umbusaldust kaasvestleja näol, tõrjuvat, halvasti peidetud jahedust. Apteegijuhataja kirjutas tema palve peale kaebuse ravimite raiskamise pärast. Kõrgemalt poolt tuli Gussevile järsus toonis käsk kontrollida ning asja tõeks osutumisel saata materjalid eriosakonda. Gussev kõndis mitu päeva süngel ilmel ringi. Rääkimata asjast kellelegi, kontrollis ta isiklikult kõiki uue salviga ravitud haavatuid, nõudis siis Martalt katsetepäevikut ning uuris sedagi põhjalikult. Järgmisel päeval kutsus ta kapten Hinnovi enda juurde ning käskis ette kanda. Kuulanud ära, ei öelnud ta midagi, istus omaette ja vaikis, näis enda ees seisva kirurgikitlis kapteni justkui unustanud olevat. Aga lasi käeviipega sellel siiski mõne aja pärast lahkuda. Samal ööl kirjutas polkovnik Gussev armee meditsiiniteenistuse ülemale ettekande, milles lükkas põhjendatult ümber kõik kaebuses esinenud süüdistused ning kinnitas omalt poolt uue ravimeetodi eeliseid. Kõrgemalt poolt mingeid uusi korraldusi ei järgnenud. Aga kui paari päeva pärast pöördus apteegijuhataja Gussevi poole etteheidetega valge salvi — argilla — pideva ülekulu ning nappuse pärast (kapten Hinnov nõudvat kõik endale, nagu oleks apteek tema eraomand, lisaks sunnib apteegitöötajaid töötama enda heaks, valmistama oma kriminaalset salvi), kuulas Gussev apteegijuhataja rahulikult ära ning soovitas seejärel puuduvad ravimid lihtsalt juurde tellida.

„Usu, see on võib-olla sinu elu kõige suurem võit,“ ütles Levin, kui nad kolmekesi õhtul Marta juures teed jõid. Ta valas piiritusepudelist igaühele tee sisse pisikese sortsu. „See on sinu päev, ja meie, sinu sõbrad, oleme sinu üle uhked.“

„Sa tegelikult ei teagi, mis sa oled teinud.“ Marta vaatas Toomast soojalt. „Varsti hakatakse sinu salviga kõiki põlenuid ravima.

Aga ma ei usu, et see on sinu elu kõige suurem võit. Elu on veel pikk ning sa suudad palju."

„Kahtlen siiski, kas seda salvi nii väga laialt kasutama hakataksegi." Levin jõi ning asetas teeklaasi tagasi lauale. „Ei usu." Ta raputas pead.

„Miks?" nõudis Marta ägedalt. „Kindlasti hakatakse kasutama, salv on ju hea, see kinnitatakse ära ja kõik apteegid hakkavad seda valmistama. Sa saad kuulsaks, Toomas."

„Ei usu," kinnitas Levin kõigutamatult. „Kas või seesama kaebus. Küllap hakkavad kontrollima, kindla peale hakkavad."

„Kontrolligu, seda parem, meie ju ka kontrollisime. Sa oled üks igavene kahtleja, Henrik," pahandas Marta. „Meie, tema sõbrad, peame temasse uskuma ja teda toetama."

„Hästi, meie usume, aga kontrollima hakkavad teised. Ja mitte igaüks, vaid suured tuntud kliinikud, kui see asi üldse nii kaugele jõuabki. Ja muidugi nõuab see üpris palju aega... Neetud, varsti on siin palav nagu saunas." Levin tõusis ning avas telgiukse.

„Neil kästakse kontrollida ja nad peavad seda tegema." Marta heitis kiire pilgu Hinnovile, kelle ilme oli tõmbunud kinniseks.

„Kontroll on alati keeruline asi," jätkas Levin oma kohale tagasi istudes. „Teatud asju kontrollides võib neid näha nii või teisiti. Suurel määral oleneb see huvist asjade vastu. Ma ei usu, et nad sinu salvist väga huvitatud oleksid."

„See on rumal jutt," lõikas Marta järsult. Ta ajas end taburetil istudes sirgu, otsekui kavatsedes kohe tõusta. Naise kulmud tõmbusid ninajuurel nahka kibrutades kokku.

„Miks nad peaksid huvitatud olema?" jätkas Levin. „Needsamad kliinikuprofessorid, kes peavad kontrollima, teavad väga hästi, et neilt võidakse küsida, miks siis teie ei suutnud, kui tema suutis, teie, kes te olete selle peale pandud ja saate selle eest kõrget palka. Ei, kuidagi ei usu, et nad väga huvitatud oleksid."

„Aga salv on ju hea, ning kui nad kasutavad seda haigetel, siis nad ju näevad," ei suutnud Toomas Hinnov ennast pidada.

„Muidugi on hea." Levin naeratas andeksandvalt ja mõistvalt. „Aga healgi asjal on alati mõned puudused, ning kui neid puudusi hästi teraselt uurida, võib järsku tunduda, et nad polegi enam nõnda pisikesed. Mõistad, selle salvi kõige suurem viga on selles, et see pole välja mõeldud seal."

„See on väga imelik jutt." Marta vaatas murelikult tusaseks tõmbunud Toomas Hinnovit ning raputas pead. „Muidugi, inimesi on igasuguseid, kuid arstid ei saa olla sellised..." — ta otsis sobivat sõna — „...nii väiklased. Iga arst tunneb rõõmu, kui suudab paremini ravida."

„Võib-olla." Levin kehitas õlgu. „Muidugi, ma võin eksida. Igatahes on Gussev Tooma poolt ja siin nad peavad seda salvi tegema, tahavad või mitte. Aga mul tuli praegu meelde, et sellel sinu pentoniidisalvil puudub ju autori nimi. Ta on teatud määral leiutis, eks? Järelikult võid sellele ise anda nime."

„Nimi?" pomises Toomas Hinnov üllatunult. „Ma pole sellele mõelnud."

„Poisid, see on tõesti tore, paneme sellele salvile tõepoolest nime," teatas Marta elavalt. „Kui Višnevski võis, miks siis mitte meie?"

„Temale allub muuseas terve kliinik." Levin süütas sigareti. „Aga nime võid panna sellegipoolest. Kas või ilusa naisenime... Näiteks Marta, Marta-nimeline salv. Sina, Marta, olid ju kogu aeg ninapidi seal juures... Kes soovib?" Levin võttis piiritusepudeli ning valas endale lisaks.

„Minu osa pole seal küüneväärtki," tõrjus Marta punastades. „Pangu Toomas oma nimi. Ja ei maksa hävitada kogu sidumistoa piiritust!"

„Või ehk mõne jumala või keisri nimi, need on igatahes põnevad." Levin rüüpas teeklaasist. Tema pilukile tõmbunud silmad sihtisid Martat. „Hera või Nero salv, ei kõla halvasti, mis?"

„Tooma salvis pole mingit müstikat. Ma ei teadnudki, et sa nii õel oled. Olgu lihtsalt Hinnovi põletussalv ja kõik."

„Hinnovi salv... mh, üsna väheveenev, aga olgu." Levin kergitas oma klaasi. Ta hakkas purju jääma. „Võtame siis kapten Hinnovi salvi terviseks... proosit!"

„Kas te arvate tõesti?" Toomas Hinnov õhetas näost.

„Kindlasti suudad sa palju," ütles Marta. „Ma tahaksin väga, et sa kõike suudaksid."

„Ja ei unustaks seejuures ka oma parimaid sõpru." Levin sirutas oma klaasi Toomas Hinnovi poole.

Õösel, kui Toomas Hinnov oli oodanud suure operatsioonitelgi taga Anna Viševskajat ning kui nad läksid seejärel, külg külje kõrval, mööda sanitaarautode poolt roopassesõidetud teed, võttis Anna tema käe ning surus oma põse vastu.

„Mul on sinu pärast hea meel, nii hea meel," sosistas neiu. „Aga ma kardan, jumal teab, miks ma nii kardan. Kardan sinu ja meie mõlema pärast."

Toomas Hinnov pani käe ümber tema õla. Ta tundis neiu kuumavat hingeõhku oma kaelal, aga Anna värises, justkui tunneks ta külma.

„Rumalus, ei tohi lasta hirmul enda sisse pugeda. Sõda on mulle seda õpetanud. Kui seda teed, juhtub tingimata midagi."

Ta sasis neiu juukseid ning võttis ta oma embusse. Tõepoolest, ta ei näinud mingit põhjust muretsemiseks. Usk endasse oli tugevam kui kunagi varem.

Aga ilmselt oli saadetud kuhugi uusi kaebekirju, sest kaks päeva hiljem anti diviisi medsanbati ülemale Gussevile edasi armee

meditsiiniteenistuse ülema range käsk. Selles nõuti: viivitamatult lõpetada igasugused kuritegelikud katsed haavatute peal. Haavatute raviks kasutada ainult ettenähtud ravimeid. Süüdlased välja selgitada ja karistada sõjaaja täie rangusega. Käsu täitmisest kanda kohe ette. Gussev luges käsu sealsamas virgatsi juuresolekul läbi, pani selle vaikides kõrvale ning läks operatsioonile. Alles hilisõhtul, peale kõikide operatsioonide lõppemist, kutsus ta kapten Hinnovi endaga kaasa. Nad läksid, Gussev ees, medsanbati ülema telki. Võtnud valge kitli seljast ning riputanud selle naela otsa, istus Gussev särgiväel taburetile.

„See sinu salvi asi on nüüd lõpetatud," teatas ta ilma sissejuhatuseta. Ta vaatas altkulmu telgiukse juures seisvat Toomas Hinnovit, nööpis ülemised särginööbid lahti, võttis koikult käteräti ning pühkis kaelalt higi.

„Armee meditsiiniteenistuse ülema käsk, saad aru? No mis sa seisad?" käratas ta juba vihaselt Toomas Hinnovile, kes seisis endiselt sirge ja aupaklikuna. Aga selles vaikivas aupaklikkuses oli ka selgesti tajutav solvumus ning süüdistus, mis Gussevit näiski vihastavat.

„Käsk, mida sina ja mina peame täitma, mõistad, sest me oleme sõjaväes, mitte lasteaias. Istu!" käratas ta järsult. „Isegi pole õhku, aga tema seisab ukse ees."

Toomas Hinnov istus telgi seina ääres olevale taburetile. Näost veidi kahvatunud, kuulas ta ometi rahulikult, veidi ükskõikseltki Gussevit. See on nüüd käes, mõtles ta loiult. Keda see oli seganud?

„Meil on „Vitaderm", boorsalv, jodoformsalv, kalamaksaõlisalvid, lõpuks suurepärane Višnevski salv, valge streptotsiid... Lugesin täna kokku — üksteist hästi läbiproovitud salvi ja muud vahendit põletuste raviks. Aga sinule on vähe... Võtame kas või Višnevski, uus, suurepärane salv, sobib igaks asjaks."

„Višnevski on põletuse puhul halvemgi kui teised, Višnevski alla tekib peaaegu alati mäda ja naha ülekandel ei kasva see kinni." Toomas Hinnovi hääl oli kiretu ja asjalik. Mõni aeg püsis telgis vaikus.

„Ja see sinu savist salv, on see siis nüüd parem?"

„Jah." Toomas Hinnov vaatas Gussevile otse silma. „Meil on kõik täpselt üles märgitud. Meil on praegu paranemas tankist üle neljakümne protsendi kehapinna raske põletusega. Teda peeti lootusetuks." Ta ei pööranud Gussevilt pilku. „Aga te teate seda ju isegi."

„Mis te teinud olete, seda ma tean... Nii, need uued salvid ja kõik muu on tänasest lõpetatud, selge?"

Gussevi käsi koos käterätiga oli vajunud sülle. Tema hääl oli järsk ja käskiv. Aga ettepoole kaldunud kõhetu vimmas keha võitles silmanähtavalt jõuetuse ning väsimusega.

„Kui see kõik kord lõpeb, eks tehke siis, mida tahate..." Ta

pidas lühikese pausi ning hingas sügavalt, justkui jõudu kogudes. „Praegu vajatakse teid siin kui kirurgi, ainult kirurgi, mõistate?"

„Mõistan. Aga, seltsimees polkovnik, ma leian, et eriti raskete põletuste korral peaks siiski kasutama kõiki võimalusi."

„See on käsk, kapten Hinnov, me elame sõjaaja seaduste järgi. Minge nüüd."

„Aga ma pean teatama teile kui arst, et ma ei saa sellest käsust aru ja..."

„Kõik, korrake käsku, kapten Hinnov."

„Tänasest... mitte ravida... Selge, seltsimees polkovnik."

Ta pigistas huuled kokku, et ennast valitseda. Ta vihkas praegu seda väsinud välimusega vanameest seal taburetil, kes võis mõne sõnaga olematuks teha tema kuid kestnud töö, võib-olla koguni elutöö. Ta väljus telgist ja kõndis edasi mööda telkidevahelist teed. Imelik, jalad olid justkui võõrad, peaaegu värisesid all. Ta istus pakkudest tahutud pingile ja puhkas. Selgest taevast särav päike kuumas õlgadel. Läheduses istusid ja lamasid päevitunud sõdurid. Noor rohetav muru oli kirju nende tervenevaist paljaist kehadest. Istuti mitmekaupa, lobiseti, õhk lõhnas tubakasuitsust ja kumises lõbusatest häältest. Kuid see ei toonud Toomale kergendust, pigem eraldas teda neist sõdureist veelgi.

4

*A*prilli lõpul paigutati medsanbat ümber rindest veidi kaugemale läti külla. Maa oli siin vähem tasane kui mujal, moodustas künkaid ja madalaid orge. Majad olid üsna suured ja hästi ehitatud. Küla keskel oli kõrge terava torniga luteri kirik, mille tolmunud, kohati pragunenud klaasidega aknad helklesid päikese käes. Sellesse kirikusse ja ümberkaudsetesse majadesse majutatigi medsanbat. Kiriku taga oli surnuaed. Kalmistut ning kirikuõue ümbritses poollagunenud kiviaed. Kergemalt haavatutel meeldis siin istuda. Jälgiti küla läbivaid sõjaväekolonne, keerati plotskeid ning juteldi omavahel.

„...Minu vanaisa sõitis siit kolm kuud, enne kui kohale jõudis. Elasid jõe ääres, algul üks küla, siis tekkis teine teisele poole veel juurde. Maad oli siis hirmus palju, tee, mis tahad."

Sidemes jalaga tõmmu seersant, pärit Kaukaasia eesti külast, toetas kargu aia najale, niisutas keelega plotskipaberi serva ning keeras siis selle vilunud liigutusega kinni.

„Aga praegu on meil kitsas. Kui sõda on läbi, lähen elama mere äärde," teatas ta oma kaaslasele, kümmekond aastat vanemale sanitarikitlis sõdurile, endisele Tallinna kingsepale. „Teie meri on siin hall, lame ja igav nagu maagi. Seal on kõik otsapidi justkui taevas, võid kõndida pilvede vahel. Ja meri on nii sinine, et südamel on valus. Ilus nagu naine. Kui panen silmad kinni, kuulen praegugi, kuidas kohiseb. Anna tuld, vana."

Sanitarikitlis sõdur ulatas talle padrunikestast tehtud välgumihkli.

„See on sul põrutusest," kinnitas ta heatahtlikult muiates. „Pole mul tarvis seal pilvede vahel oma konte murda. Mul oli Tallinna vanalinnas väike oma maja. Kingsepatöökoda oli all. Ise olin peremees, meister ja töömees kõik kokku. Enne sõda võeti maja ja töökoda käest riigile. Riik määras direktori ja meister tuli kah nende poolt. Käis ja kirjutas kõik üles, ütles, palju ja mida teha võin, saatis ühe joodiku abiliseks. Tööd tegin ikka mina üksi. Tea, ehk annavad nüüd tagasi, sai selle võimu eest ju sõditud? Kaks tuba jätsid, oma majas olin üürnik ja naine hakkas kojameheks."

„Kodu on, vennad, alati kodu. Laseme Hitleril tossu välja, kohe hõlmad vöö vahele ja koju," sekkus jutusse möödajalutav jefreitor.

„Jah, kodu on alati kodu." Marta torkas käed kitlitaskutesse ning silmitses tusaselt kirikuõue.

„Nad koristavad operatsioonitoa ära, lähme, istume veidi." Levin viipas peaga kiviaia suunas.

„Ma vihkan amputatsioone." Marta astus Tooma ja Levini vahel. „Amputatsioonid on hirmsad," kordas ta vimmakalt. „Ja üleüldse ei tohiks inimeselt midagi ära lõigata, inimesel pole midagi ülearu. Tegelikult on kirurgia meditsiini hädaauk."

„Aga üsna sageli päästab see siiski inimese elu." Levin toetas end aia najale istuma ning otsis taskust paberossikarbi. „Õppisin Leningradis, aga tegelikult olen ma Baikali äärest. Teist sellist järve pole terves maailmas. Kaevu pole tarvis, lähed võtad ämbriga järvest ja jood."

„Praegu kõik räägivadki ainult oma kodust, üleüldine kodude sündroom. Paku mulle ka, meeleolu on nii rämps."

Marta süütas paberossi ning vaatas Toomas Hinnovi suunas. Hinnov on muutunud, käib nende hulgas, aga vaikib enamasti. Aga mis rõõmu saabki olla, kui su töö, mida väga tahad teha, keelatakse ära. Marta mõistab teda hästi, aga ei suuda kuidagi aidata.

„Meil naised ei suitsetanud, pandi väga pahaks." Levin vaatab silmi kissitades lõbusalt Martat. „Üldse oldi seal oi kui ranged."

„Võib-olla nüüd suitsetavad. Meie, naised, oleme õppinud selle sõjaga ülearugi palju."

Leviniga on hea, ta on enamasti lõbus, temaga on kerge olla. Marta vajab sellist kergust, mis on justkui tugi sinu kõrval. Toomas on sageli järsk, isemeelne, ja Marta teab, et õed kardavad teda. Aga ometi tahaks Marta olla temale samasuguseks toeks. Imelik, ta on hakanud Tooma eeskujul kutsuma Genrihhi Leviniks, perekonnanime järgi, mis nende suhete puhul pole ju õige ja ilus. Ja see Levini õrnus... See on lihtne ja hea, kuid samas ka alistav. Ja Marta oli alistunudki kohe. Alistunud selsamal vana-aastaööl, kui mees tuli ja istus tema voodi kõrvale. Ometi on see alistu-

vuski omamoodi hea, on meeldiv kogemus Martale. Ja Marta ei nõuagi midagi, jätab otsustamise sellele ühele, viimsele päevale, mis lõpetab sõja. Selle päeva kõikvõimsusesse usub Marta surmkindlalt. Kõik peab siis muutuma, inimesed, kogu maailm. Marta teab, selles uskumises on rohkem lapselikku naiivsust ja lootust kui tõde, aga kui üldse millegi võimalikkusesse loota, siis parem juba sellesse.

Tulistamine algab äkki, täiesti ootamatult ja nagu ikka kõige ebasobivamal ajal. Toomas Hinnov haarab parajasti pintsetiga maoseinast läbitunginud miinikildu, kui kostab lühike ulguv vilin ning kohe seejärel plahvatus, mis kogu kirikut raputab. Seejärel teine, kolmas. Tulistatakse lühikeste vahedega ja ilmselt väga lähedalt. Ta tõstab miinikillu ettevaatlikult õe lauale ja ootab hetke. Kohe tuleb täistabamus, see viimane, ja ongi kõik, kinnitab miski valjuhäälselt tema sees. Kohe ongi kõik, kajab koos langeva krohviga kiriku laevõlvide all. Ta märkab küürutõmbunud sanitari seina ääres, kahe käega eetrimaski hoidvat narkoosiõde ja ebaloomulikult tardunud Anna Viševskajat operatsiooniinstrumentide laua taga. Ja veel näeb ta Martat enda vastas ja operatsioonilauast eemale astunud Levinit, kes seisab, kummikindais käed lõdvalt all, ekslev silmavaade hirmunult uksel, mis rappub krohvitolmus. Aga samas valgub ta peale sööstuna viha, sest ta näeb teistki kildu. See veel puudub, kui ta peab seda otsima hakkama soolelingude vahelt. Uuesti plahvatus. Kiriku parem nurk justkui kerkiks. Tundub, et kohe laguneb kõik laiali. Siiski, nurk vajub tagasi oma kohale, seinad peavad vastu. Kildude täksiv plagin, justkui pilluks keegi kive vastu seina. Laes kõikuva, kustuda ähvardava operatsioonilambi valguses pudeneb operatsioonilinadele kipsitolmu.

„Tulistavad kahuritest..." See on sanitar. Ta on üsna ukse lähedal.

„Uus, steriilne lina!" Imelik, viha annab jõudu, mis on tugevam kui ohutunne. Operatsiooniõdegi on lauast eemale astunud, aga see peaaegu jõhker käratus sunnib teda taas toimekaks.

„Ma kohe..." Sanitar on hüppega ukse juures ning kaob selle taha.

„Kes see oli? Medsanbatist ära saata, tehku püksid mujal täis..." Ta vannub mingis ohjeldamatus raevus. „Kõigil paigale jääda... kus su käed on, kirurg?"

Ta on jäme, inetu sel hetkel, aga ehk just see, et ta karjub nende peale, kammitseb neid välja tormamast, isegi rahustab mõnevõrra. Levin on tõstnud käed enda ette ja astub tagasi Marta kõrvale.

Plahvatus, uuesti väreleb lambivalgus ning kustub siis hoopis.

„Kohtadele... avariilamp, Levin, too avariilamp... kohtadele, operatsioon pole lõppenud, kurat võtaks..."

Nad jätkavad avariilambi ja päevavalguse paistel. Kõrvalruumidest kostab ärevaid hääli ja jalgade müdinat. See ei tohi teda segada. Ta ei mõtle praegu millelegi, või kui mõtlebki, ei taju oma mõtteid. Kõik on kätes, sõrmedes. Nad vaikivad ja jälgivad tema tööd. Nii, viimased õmblused, viimane, ta astub eemale ning tõmbab kindad käest. Kõik... Enam ei kosta ka mürsuplahvatusi seina taga. Ainult külas haugatavad teineteise võidu kaks kahurit. Seinte taga on imelik vaikus. Ta avab kirikuukse.

Pommilehtrid, segipaisatud muld, läheduses põlevad külamajad. Surnud hobune ja ümberpaiskunud välikatel keset õue. Ta ei märkagi esialgu inimesi. Ja siiski nad on olemas. Ta näeb varjuvaid päid kiviaia ääres, sidemetes kehad, sidemetes õlad, jalad, pead. Kaks sanitari jooksevad kanderaamiga aia tagant kiriku suunas. Samas uuesti kõrvulukustav vilin. Ta viskub kirikuseina äärde, surub pea vastu maad. Üle keha paiskub muld. Õhulaine tõstab ta üles, heidab millegi vastu ning rudjub uuesti maha. Aga ta ei tunne seda enam. Hägustuv, kaugenev teadvus surub kõik endast välja.

„Kuidas ta on?“

Marta põlvitab teisel pool Toomas Hinnovi liikumatut, lõtvunud keha ja vaatab meeleheitlike, anuvate silmadega Levinit, kes mullast poriste sõrmedega kompab tuiksoont Tooma kaelal ning uurib siis elutult taha langevat ning verega määrdunud pead. Kapten Hinnov ei hinga ja Levin on segaduses. Kas tõesti? Uuesti kompab ta pulssi kaelal. Justkui oleks midagi...

„Kas ta elab, kuuled? Kas ta elab?“

Marta hüsteeriline toon ajab Levinit veelgi enam segadusse.

„Ma ei tea...“

Midagi siiski... Lamaja lõug jõnksatab. Nüüd tuleb suust nõrk kurisev heli. Hakkab hingama... Šokk, põrutus? Kui ainult kaelalüli mitte... Levin puhastab kiirustades lamaja suud, kougib sõrmega mulda ja krohvitükke. Hingamine muutub kindlamaks. Levin ja Marta vaatavad teineteisele otsa.

„Levin, me peame teda kiiresti... Kus Gussev on?“

Jaa, muidugi Gussev... Levin ei taipa isegi solvuda. Uuesti, juba kindlamalt uurib ta lamajat. Kõige hullem on ilmselt kiilluhaav reiel kubeme lähedal. See jookseb tugevalt verd. Paistab olevat väga sügav. Ehk reiearter isegi?

„Doktor Hinnov...“

Anna Viševskaja seisab Levini kõrval ja vaatab. Ta on näost kriitvalge. Marta tõstab pilgu, näeb Annat ja vari jookseb üle ta näo.

„Mis temaga on?“ Anna Viševskaja kükitab Levini kõrvale.

„Mis... näed ise!“

Levin on mõnevõrra rahunenud ning mõtegi töötab juba täiesti selgelt.

„Las sanitarid tulevad kohe ja viime operatsioonituppa... ja otsi Gussev üles, selge, Gussev kohe siia!“

Anna Viševskaja noogutab ja tõuseb. Ta saab kõigest aru. Ta oli seda tundnud, oli seda aimanud.

Ta taipab, et viibib kirikus. Seinad on kivist, tõusevad üles kõrgele pea kohale. Ja aknad on võlvitud, selge see, et kirik. Tema ümber on koikud haavatutega. Terve suur ruum, võib-olla kunagine palveruum on seinast seinani neid täis. Nende medsanbat asuski kirikus, tuletab ta meelde. Siis siin... tähendab, nad polegi teda ära saatnud. Tähendab, et polegi väga halvasti, kui ei saatnud ära. Ta liigutab end ja tunneb samas paremas reies teravat rebestavat valu. Miski justkui kõrvetaks lihaseid ning ta ei suuda tagasi hoida oiet. Jalg on tuim, justkui halvatud. Ei, siiski ta tunneb seda, aga ei suuda liigutada. Mis nad selle jalaga...? Ta kergitab pead, siis ettevaatlikult ülakehagi, toetub jõudu kokku võttes küünarnukkidega koikuservale ning püüab tõusta istuli. Ta peab nägema oma jalga.

„Aga mina mäletan sind, doktor,“ kõlab rahulik sügav bariton otse tema kõrval. See on voodinaaber, seotud rindkerega sõdur, kes istub enesekindlalt koikuserval ning uurib teda nagu mingit imeasja. Toomas Hinnov ei pane teda esialgu meelega tähele, uurib kõigepealt jalga. Selle olemasolus veendunud ja rahule jäänud, vaatab ta nüüd hajameelselt naabritki.

„Meiesugusel, jah, esimene mure, nigu silmad lahti, kohe käed-jalad üle lugeda,“ kiidetakse kõrvalt takka. „Maha võtta, ära lõigata, see käib teil kähku, anna ainult voli. Ma esimene kord, kui pihta sain, ei lasknudki ennast magama panna. Mehed õpetasid, kui käsi või jalg pihta saanud, lase ainult süstiga teha, kannatad valu, aga liige jääb alles. Meiesugune peab end ise hoidma, jah.“

Naabri kume rinnahääl on meeldiv, seegi sisendab kindlust. Toomas Hinnov laskub nõrkusele järele andes taas mugavamalt selili. Ta tajub juba hästi oma ümbrust, eristab teisigi hääli üldises haavatute kõnekõminas. Mööduv õde pistab talle pihku kraadiklaasi ning ta torkab selle kaenla alla. Järsku tungib palati häältekõmina sekka uus, imelik heli. Ongi, lapsenutt... Nõrk, veniv, halav lapsenutt, mis ajuti teravneb valjuhäälseiks karjeiks. Palatisse sugeneb vaikus. Jäädakse kuulama, küünitatakse vaatama. Võõras, harjumatu on see sõdurikõrvale. Lapsekisa tuleb läbi lahtijäänud ukse kõrvalruumist. Siis suleb mööduv õde palatiukse ning lapsekisa sumbub.

„Mäletan sind, jah,“ alustab uuesti naaber, kes istub endiselt koikuserval, turske sidemetes keha toetumas küünarnukkidele põlvedel. „Meiesugune vend teadagi, aga näe, teid kah...“

Toomas Hinnov ei oska selle peale midagi kosta, ka lobiseda pole tuju, seepärast ta vaikib. Aga palatisse kostab uuesti lapsenutt. Sanitar on käinud kõrvalruumis ja uks on jälle lahti. Kuid nüüd on nutjaid juba kaks. On lisandunud teine, nõrgem ja heledam, ilmselt tüdruku nutt. Uuesti sugeneb vaikus, aga juba närviline ja pingul, kuni kellegi hääl selle taas katkestab.

„No, kurat, lapsed kah siia kokku...“

„Teine kah, plika vist...“

„Tehti õele valmis, nüüd nõuab tissi...“ püüab nõbininaga sõdur seina ääres lõõpida. Aga nali siia ei mahu, nende karmide meeste hinged on korraga imetundlikud.

„Ole vait,“ kostavad hääled, „lööge sellele sitavaresele punn ette...“

„Paras jõmpsikas juba... täpselt minu Joona hääl...“

„Kurrat, mis nad nendega seal...?“

Palatit on haaranud üldine ärevus. Toomas Hinnov seab haiget jalga ja peab samuti ust silmas. Ebaloomulikuna tungib laste nutt siia, sõjaväega täidetud kirikusaali seinte vahele.

„Kus õde on,“ nõutakse, „kutsuge kedagi, õde või arst... mis nad seal ometi teevad?“

Palatisse astuvad Levin ja Marta koos õega. Toomas Hinnov näeb veidi pinguldunud pidulikku ilmet sõbra näol. Levin tuleb reipalt palati keskele, seisab koikude vahel, ja surunud käed kitlitaskutesse, vaatab rahulolevalt enda ümber.

„Seltsimehed, lahingud käivad juba Berliini südalinnas Riigipäevahoone juures. Levitan praegu just teatas... ilmselt täna või homme on Berliin...“

Terav valukarjetes lapsenutt katkestab Levini piduliku kõne. Pahameelest punetades vaatab ta õde, astub siis lähemale ning sõnab talle teravalt, aga vaikselt:

„Tegite süsti? Ma ju käskisin...“

„Tegin, mõlemale tegin.“ Õde vaatab ukse suunas ning pigistab huuled solvunult kokku. „Mis ma saan sinna parata... ainult tund — ja uuesti... ei mõju ju?“

„Aga teie tehke uuesti. Kui vaja, siis teetegi. Selge? Süstige...“ Levin kummardub õe kõrva äärde ning sosistab midagi. Toomas Hinnov jälgib neid pingsalt, aga kuuleb vaid üksikuid sõnu.

„Kas see pole palju... ma ju alles?“ Õde vaatab Levinile hämmastunult otsa.

„Ei... minge, tehke kohe.“ Levini hääl on järsk. Kitli all liiguvad kannatamatult õlad. Toomas Hinnov vaatab teda, näeb ka Marta valulikuks tõmbunud nägu.

„Sul läks veel hästi, õnneseen.“ Levin kompab Toomas Hinnovi sidemes jalga, noogutab rahulolevalt, võtab kitlitaskust marlilappi mähitud tombu ning ulatab lamajale. „Jäta mälestuseks. Veidi teise nurga all, ja oleks tuiksoone puhtalt läbi...“

Toomas Hinnov uurib hallikat, rebitud servadega terasekildu ja vaatab siis uuesti kõrvalruumi suunas, kus nüüd valitseb vaikus.

„Kuule, mis need lapsed seal teevad?“

Levin kortsutab kulmu, heidab kiire rahulolematu pilgu enese ümber ja kummardub haige kohale.

„Õde ja vend, jäid põlevasse majja... tookord kui sindki... teine-kolmas põletusaste, jalad, kehad, käed — vähemalt kolmandik kehapinnast.“

„Nii... mis sa nendega kavatsed ette võtta?“

„Tahtsin ära saata. Armeehospidalist käidi vaatamas...“ Levin raputab pead ning tasandab veelgi häält. „...mitte mingit...“

„Selge... kolmandik kehapinnast, muidugi ülikriitiline...“ Toomas Hinnov mõtleb hetke pingsalt, haarab siis käega teise kitlihõlmast. „Raske juhus muidugi, aga sina proovi meie uue salviga. Kuuled, lahused ja siis salv.“

„Mul on täpselt ette kirjutatud, mis ma pean tegema. Nikiforov käis armeehospidalist ise kohal, määras isiklikult ravi, mõistad? Helistab iga päev.“

„Käis, käskis... aga enda juurde ei võtnud. Praegu ravid sina, sina oled raviarst.“

„Mina... meie sinuga täidame käsku. Tead ju Nikiforovi?“

Levin ajab end murelikult sirgu ning silmitseb kaastundlikult sõpra, kes lamab tusaselt koikul ning põrnitseb lage.

Muidugi teadis kapten Hinnov hästi meditsiiniteenistuse kindralmajor Nikiforovi, sõjameditsiini akadeemia õppejõudu, professorit ja kahe riikliku preemia laureaati. Nikiforov oli palju korda saatnud. Temas nähti sõjaväemeditsiini uhkust ning üht tugisammast. Ent sellest „uhkusest“ oli ajapikku saanud närviline, ülimalt solvuv ja despootlik vanamees, kelle kategoorilised, tihti üksteisele vastukäivadki käsud ja korraldused pigem häirisid kui aitasid korraldada meditsiiniteenistuse alumiste lülide üsnagi laabuvat tööd. Tihti armastas ta ise kohale sõita, et oma kuulsate „peapesude“ ning silmapilksete ümberpaigutustega siin-seal „korda majja“ lüüa. Ja muidugi teadis Levingi, et just Nikiforov oli see, kes oli kategooriliselt keelanud uue salvi kasutamise.

„Siis Nikiforov ise... ravib kaugelt. Ja tulemused?“

Toomas Hinnov ei suuda vältida pilkavat tooni oma hääles, pöörab pead ning vaatab Martat, kes seisab Levini selja taga, aga sellegipoolest jälgib neid valvsalt. Levin kehitab rahulolematult õlgu ning kummardub uuesti lamaja kohale.

„Saa ometi aru, ma ei või... rääkisin talle, ausõna, rääkisin sinu salvist. Mitte otseselt muidugi... noh, et võiks muudele komponentidele lisada... Läks põlema, särises üleni, vaatas mulle sellise näoga otsa, küsis, kas me ikka veel katsetame haavatute peal. Nüüd kontrollib iga päev.“

„Seitsmekümne viie aastase mehe viiskümmend aastat vanad teadmised kaaluvad siis kõik üles...“

Toomas Hinnovi käed liiguvad rahutult tekil, mudivad, kortsutavad jõuetus vihas selle servi. Muidugi, Levin ei lähe Nikiforovi vastu.

„Sa oled ju näinud, mida see salv võib... neetud jalg!“ Ta tonksab käega vastu jalga, aga samas nägu virildub valust.

„Nikiforov on muuseas professor...“ See jutt ei meeldi Levinile ja eriti siin, palatis. Ta vaatab häiritult haavatute suunas ning jätkab kerge ärritusega: „Temal on sellised teened, et meie sinuga... olgu, hiljem räägime, parane.“

Veidi sunnitult naeratades, hüvastijätuks lamajat õlale patsutanud, kavatseb Levin edasi astuda, aga lamaja ei lase. Käsi haarab taas kitlihõlmast ning erutunult tõuseb haavatu küünarnukkidele.

„Hästi, jumal temaga, selle professoriga, aga sina, mida sina, meditsiiniteenistuse kapten, oma peaga nende laste heaks oled teinud?“

„Muuseas, Marta kasutas sinu salvi... kasutas, kuigi ma ei lubanud. Aga seegi pole aidanud. Kõik on proovitud.“

„Mõned korrad, see ei loe midagi.“ Toomas Hinnov vaatab Marta poole. Ja siis ta taipab ning korraga haarab teda vahkviha. „Sina, sina keelasid teda?“

„Jah, mina.“ Levini toon on valitsetud, jahe. „Ma ei tahtnud, et Nikiforov sellepärast Martat... mõistad? Ja see salv nagunii ei aidanud.“

Aga Toomas Hinnov ei taha praegu midagi mõista. Muidugi, kuidas saigi pentoniidisalv toimida, kui teda kasutati kõrvuti teise õlisalviga, kasutati tont teab kuidas!

„Aga Gussev, mida ütleb Gussev?“

„Kuule, saad aru, neid lapsi ravib praegu professor Nikiforov.“ Levin hingab sügavalt. „Ja ma ei luba, et sinu hullumeelsuse pärast kannatab Marta, mõista, kuidas tahad.“

Nad lähevad edasi. Levin kummardub haavatute kohal, uurib sidemeid, teeb õele korralduse võtta üks ja teine sidumistuppa. Tema hääl on rahulik ja kindel. Aga Toomas Hinnovi kõrvus kohiseb ikka veel veri. Aegamööda, väga aeglaselt vaibub raev. Selle asemele imbub tühjus. Jalg valutab, aga teda häirib vaid see imelik vaikus. Miks nad ei nuta, mõtleb ta siis. Õde tuleb kiiresti, ent justkui juhuslikult möödudes tema juurde. Kummardub siis tekki sättides hetkeks tema kohale.

„Anna tuleb õhtul valvesse, ilmtingimata lubas tulla,“ sõnab ta sosinal ning eemaldub samas.

Tuba on hämaravõitu ja väike. Paksud seinad lasevad kõrvalasuva suure palati suminat halvasti läbi. Toomas Hinnov näeb kolme nari. Üksele kõige lähem on sirmiga varjatud. Ja lamaja üle on seal tõmmatud lina. Ta taipab, vaatab siis vastasseina ääres

asuvat kahte nari. Neil lamavad poiss ja tüdruk. Poiss on kahekolmeteistaastane, tüdruk paar aastat noorem. Poiss oigab nõrgalt, liigutab lina all sidemeis käsi ning jalgu, aga tüdruk püsib liikumatult, ainult hingab lõõtsutades.

„See seal, on ta...?“ Toomas Hinnov toetub kepile ning osutab sirmiga varjatud nari suunas.

„Kohe viivad ära, alles nüüdsama...“

Levini toon on vabandav, süüdlaslik, aga selles on ka rahulolematust. Nagu näoilmegi tusases jäikuses. Aga kogu Toomas Hinnovi tähelepanu on juba uuesti lastel. Longates, kepile toetudes läheneb ta neile. Ta astub tüdruku koiku juurde, kummardub ning kergitab lina tüdruku sidemetes alakehalt. Levin tuleb, seisab tema kõrval, vaatab samuti.

„Absoluutselt mitte mingit lootust, ligi pool kehapinnast, põhiliselt kolmas aste... arvan, et tüdruk juba täna...“

Nende selja taga avatakse uks. Kaks noort sõdurit, plekilised kortsunud kitlid vormirõivaste peal, astuvad sisse. Ühel on käes kanderaam. Heitnud pilgu arstide suunas, asuvad nad asjalikult toimetama. Sirm lükatakse eemale, kanderaam asetatakse koiku kõrvale ning nad kummarduvad tõstma.

„Haavad on läinud mädanema,“ pomiseb Toomas Hinnov omaette. Ta uurib suuri kollaseid plekke sidemetel.

„Ma tegin kõik...“

Levin jälgib tema tegevust süngelt ja osavõtmatult. Ta ei vaata lähemalt, teab niigi. Aga ta on tõesti proovinud kõike ja näinud küllaldaselt vaeva. Seepärast on ta nüüd solvunud. Mida sõber siit veel tahab, kas ta siis ei näe? Keegi lükkab ukse selja taga lahti. Marta vaatab neid viivu, aga ei sisene, tõmbub tagasi ning suleb uuesti vaikselt ukse. Ja korraga kostab väljast imelik kära. See tugevneb üha. Levin vaatab tolmukorraga kaetud kitsast aknast välja.

„Täna on teine mai... äsja teatati, et Berliin on langenud... sõda on läbi, aga kurat teab, kaua meie veel?“

Toomas Hinnovgi vaatab välja. Verekaotus ja haavatasaamine on muutnud tema näo kahvatuks. Kulmude vahel püsiv sügav korts muudab ilme peaaegu kurjaks. Jah, Levin ütles praegu tõtt, sõda on läbi, aga mitte nende jaoks.

Toomas Hinnov hakkab poisi kätt sidemest vabastama, aga loobub.

„Kah mädaneb,“ pomiseb ta enda ette, „just mäda nad võtab...“

Ta ajab end sirgu ning vaatab Levinile otsa.

„Professor enam ei helista?“

„Me tegime kõik... mõistad, kõik, sa neetud põikpea...“

„Nii... tähendab enam ei helista,“ konstateeritakse külmalt.

Ta näib hetkeks mõttesse vajuvat, aga samas tumeneb ta nägu ülesvohavast raevust.

„Aga poissi matad sa vara, liiga vara...“

Teine kohmetub hetkeks, aga vastab siis: „Loodad ime peale või?“

Toomas Hinnov toetub kepile, vaatab süngelt poissi, kes oigab ja viskleb naril.

„Kuule, mida sa tahad teha, näed ju ise, et...“ ütleb Levin.

Aga Toomas Hinnov ei näi teist kuulvatki, on uuesti kummardunud poisi kohale, libistab käega üle sidemete, määrdunud ja salkus juustega pea. Pöörab siis ennast aeglaselt ümber.

„Nikiforov ei helista enam, nagu sa ütlesid. Las võtavad poisi kohe sidumistuppa... Kui sa veel mu sõber oled, siis sa ütled seda neile, otsekohe...“

Aiad õitsevad täies ilus. Aga juba on kevad ulatamas kätt suvele. Teed on täis tolmu ning lõputuist autovooridest ja saapataldadest üleskistuna püsib see küla kohal. Evakueeritakse medsanbatti. Kirik-hospidali ees seisavad veokid. Ühtedele laaditakse inventari, mida diviisi suures majapidamises näikse jätkuvat lõputult, teistele tõstetakse peale haavatuid. Pole lihtne evakuatsiooni korraldada, eriti kui see kõik viimasel hetkel kurikavalalt just sulle on kaela sadanud. Juba närviline, tülpinud ja turris, seisab Levin autode juures ning pahandab sanitaridega. Siis uurib ta lõõskava päikese eest käega silmi varjates kiriku poole vuravat „Willist“. Sealtki paistab lähenevat õnnetus. Teravad silmad märkavad sõdurist juhi kõrval istuva mehe õlgadel sädelemas uhkeid paguneid. Mingit kindralit vajab see segadus siin küll viimases järjekorras ning veelgi vihasemana jätkab Levin korralduste andmist. „Willis“ sõidab temast mööda ning peatub otse kiriku kõrval. Kindralit siiski pole, autost ronivad välja lühikesekasvuline jalaväepolkovnik, kepile toetuv, täies kaptenimundris Toomas Hinnov ning keegi kaabut ja talupojarõivaid kandev elatanud mees. Polkovnik teeb mõned sammud, jääb siis lühikesi jalgu laiali ajades seisma keset õue ning jälgib rahulolematul ilmel toimuvat.

„Palju teil veel aega kulub?“ pärib ta rangelt.

„Tundi kaks...“ Levin pöördub samas ning käratab operatsioonilauda kandvatele sanitaridele: „Kuhu nüüd? Ma ju ütlesin, viimasesse autosse.“

„Liiga palju, kapten.“ Polkovnik uurib kella randmel. „Kakskteist null-null kannate ette, selge?“

„Selge.“

Noogutanud alistunult, läheneb Levin „Willise“ kõrval seisvale Toomas Hinnovile, kes samuti ei paista miskipärast tujus olevat ning suitsu tõmmates ilmselt närvitseb.

„Noh, kuidas komisjonis läks?“

Toomas Hinnov kehitab mornilt õlgu, muigab siis korraga virilalt.

„Demopp... Lasti nelja tuule peale.“

„Kuule, sind lasti siis koju ja sa ei rõõmustagi?“ Levin uurib teda imestunult. „Sa vaata seda põrgut siin! Ja sina oled vaba mees, sa peaksid praegu rõõmust kargama.“

See on tõesti imelik talle endalegi. Tõepoolest, ta peaks vist tundma demopist rõõmu. Levin tunneks, igaüks vist tunneks... Paberid on korras ja ta sõidab Leningradi. Läheb instituuti tööle. Muidugi sinna, kuhu mujale? Mujale polegi... Võib-olla ei saagi kohe tööle minna, jalg tahab veel puhkust. Põlv otsustaski kõik. Vaatasid põlve ja otsustasid kohe. Tegelikult pole jalg sugugi nii hull. Ja ta ütles seda neile... Järsku näeb ta Anna Viševskajat, kes väljub haavatut toetades kirikust. Paljude ravi on veel pooleli... Ja poiss, poiss paraneb... peaaegu uskumatu, aga paraneb. Aga veel vajab ta aega ja väga head hoolt. Nad peavad poisi kaasa võtma. Ta korraldab kohe selle asja ära. Poissi ei tohi mingil juhul maha jätta. Marta ravib edasi, jätkab tema salviga...

Anna Viševskaja möödub tast lähedalt. Tahab tulla juurde, aga polkovnikut märgates loobub. Toomas Hinnov mõistab ja naeratab vastu.

„Pange asjad kokku, annan kümme minutit.“

Öeldu on mõeldud Toomas Hinnovile. Polkovnik kraamib taskust lagedale suitsupaki ning süütab sigareti, uurides huviga kirikut.

„Kõik nende kirikud on kivist, nagu vanglad. Puust nad ei oska. Aga puu peab samapalju vastu ja on silmale mõnus. Puu on käe all alati soe. Aga nemad armastavad kivi. See'p see on, hing on teine...“

Muidugi, ta peab minema pakkima. Imelik tühjus on hinges ja selle kõrval veel kõhkluski. Nad mõlemad, Levin ja Anna Viševskaja, vaatavad teda. Ja Anna Viševskaja näol, mis äsja oli väljendanud rõõmu, levib kramplik rahutus.

„Kuidas siis teiega, Toomas Aleksandrovitš? Lubati jääda meie juurde?“

Toomas Hinnov vaatab teda, aga vaikib. Ka Anna jääb siia. On nagu tükk, mis Tooma küljest praegu lahti raiutakse.

„Toomas Aleksandrovitš tunnistati kõlbmatuks, sõidab koju, vaat mis,“ vastab Levin sõbra eest. „Näe, ongi esimene meist.“

Anna Viševskaja kõhkleb hetke, heidab mõlemale sõbrale korraks kahtlustava pilgu, ja juba ärevusest ning murest üleni pingul, astub otsustavalt polkovniku juurde.

„Kuidas kõlbmatuks? Kuidas te võisite, Toomas Aleksandrovitš on väga hea arst?“

Polkovnik silmitseb Anna Viševskajat lõbusalt silmi kissitades.

„Tubli, et väga hea arst ja et tal on sellised kaitsjad. Ent ka kodus on tarvis häid arste. Sõda on ju läbi, kullake, päris läbi.“

Kirikust ilmub Marta kahe sanitari järel, kes kannavad mingeid kaste. Ta on silmanähtavalt erutatud, ning silmates Levinit, astub joonelt tolle juurde.

„Kus Gussev on?“

„Kutsuti staapi.“ Levin kehitab õlgu. „Mis siis?“

„Me ei saa neid siia jätta, aga autodes pole ruumi... Kas nad ei saaks anda autosid juurde?“

„Anti kõik mis võimalik, ma ju ütlesin, pealegi on need eraisikud.“

Ei, Marta pole sellega rahul. Hallid karmid silmad lasevad küll Levini lahti, peatuvad korraks Toomas Hinnovilgi, ent haaravad siis polkovniku kindlalt oma haardesse. Ei, Marta ei kõhkle, täis naiselikku sõjakust astub ta otsustavalt mehe juurde.

„Seltsimees polkovnik, meil on siin haavatud eraisikuid ja üks põletushaavades laps. Neid ei tohi siia jätta.“

„Ma ju ütlesin sulle, eraisikuid pole meil õigust võtta, see on keelatud,“ segab Levin vahele.

„Keelatud jah.“ Polkovnik noogutab. „Aga seltsimees Liepiņš lubas organiseerida külas ambulantsi.“ Polkovnik vaatab veidi tagapool seisva erariides kaabukandja suunas. „Seltsimees Liepiņš määrati siia külanõukogu esimeheks.“

Liepiņšiks nimetatu otsib kulunud pükste taskust piibu ning topib seda pikameelse inimese kaalutud põhjalikkusega.

„Tahaks ambulantsi, jah, haiglat oleks tarvis, sedapsi, et küll...“ seletab ta kiirustamata oma viletsas vene keeles. „Velsker on, maja kah, kui väheke ravimeid ja värke, siis avaks küll...“

Ta sihib piipu süüdates kavalalt polkovniku poole.

„Nad on raskelt haavatud, ja poiss ka... kuidas velsker üksi nendega...?“ Marta raputab nördinult pead. „Siin on kindlasti arsti tarvis.“

„Sedapsi, et eks arst oleks muidugi etem,“ on külanõukogu esimees kärmelt päri, „seesamune, et meie velsker arvab kah. Ta juba vana mees... parem, et kui keegi teine...“

„Mis, ei taha oma küla inimesi aidata? Või ehk ei taha nõukogude võimuga koostööd teha?“ Polkovniku lihav nägu tõmbub sinna tulvanud verest punakaks. „Mis, tegi sakslastega koostööd ja nüüd poeb urgu?“

„Sedamoodi, et vana on küll... ja eks sedamoodi, et hirmu ole ka,“ arutleb Liepiņš häirimatul toonil.

„Sakslast ei kartnud ja meid hakkas kartma...“ Polkovnik ei talitse oma pahameelt. Ta ähvardavad silmad puurivad rahulolematult ning kahtlustavalt Liepiņši murelikuks tõmbuvat nägu.

„Sedamoodi, et kiri kah...“

„Mis kiri veel?“

„Seesamune...“ Liepiņši krobeline talupojakäsi sorib taskus ning tõmbab välja kortsunud paberilehe. Ta ulatab selle polkovnikule.

„Mis see on?“ pärib too umbusklikult, võtab paberi enda kätte ja asub seda lugema. „See on teie keeles. Mis seal siis oli?“

„Sedapsi, et ähvardavad. Mina säin ja tema sai kah... paljud saavad.“

„Ähvardavad? Kardate neid lurjuseid või? Rumalus, ei julge nad enam oma nina välja pista. Nende aeg on täis.“ Polkovnik kortsutab paberi rusikasse ning viskab jalgade ette maha. Nad vaatavad tolmus lebavat paberinutsakut segaste tunnetega.

„Kes teab... viivad vahel, sedamoodi et... täide kah... Teie päeval, nemad öösel... ja eks te lähe ära kah, muudki teha...“

Liepiņši sõbralik hääl arutleb rahulikult ja kaalutledes, otsekui räägiks pigem homsest ilmast. Ainult veekarva silmade vaade kurrulises habemetüügastes näos püsib jätkuvalt paberinutsakul.

„Kammime metsa läbi, oodaku mul...“

Polkovnik vaatab ähvardavalt pikka metsapiiri küla taga. Metsi siin jätkub, seda tuleb tunnistada temalgi.

„Sedamoodi, et metsi on siin, jah, palju,“ näib Liepiņš otsekui lugevat tema mõtteid, „ega neid kerge leida ole.“ Liepiņš võtab piibu suust ning osutab selle varrega metsa suunas. „Palju sõjaväge läheb tarvis.“

„Sõjaväge meil jätkub...“ Polkovnik pöörab oma tusase pilgu lätlaselt ära ning jälgib mõni hetk vaikides laadimistöid autode juures. Seejärel silmitseb taas mõtlikult talumeest enda ees. „Jaa, kõrvale on lihtne hoida. Kui kõik kardaksid, kes siis Hitleril tossu oleks välja lasknud? Neid ei tohi karta, sellele nad loodavadki.“

„Seda minagi, eks pea elama edasi,“ on külanõukogu esimees lahkelt nõus. Tema näole valgub korraga kaval lepitav naeratus. Õigemini — see naeratus on püsinud kogu aeg tema näos nagu hea rahulik päev. Rohked liikuvad kurrud — olenevalt olukorrast — vaid lahjendavad või süvendavad seda. „Sedapsi, jah, aga kui keegi abiks oleks, siis oleks hea küll.“

„Pole mul siin teile kedagi anda,“ toriseb polkovnikki juba rahunedes. „Arstimitega toetame, seda lubasin, muuks pole voli.“

„Mina jään siia.“

Nad kõik vaatavad teda. Polkovnik aru pidades, Levin imestunult ja Marta ärevusega. Annagi kuuleb seda. Neiu nägu tõmbub kahvatuks.

„Sa, Toomas, mõtled seda tõsiselt?“ Levin raputab kaastundlikult pead nagu inimene, kes on kuulnud midagi täiesti absurdset.

„Noh, otsustage!“ Polkovnik vaatab kärsitult kella.

„Mul on ju demopp.“ Toomas Hinnov vaatab neile pilklikult muiates vastu ning kehitab õlgu. „Ja keegi ei oota mind ka...“

„Toomas, me leiame auto ja võtame nad kõik kaasa. Ja poisi võtame ka... Ja sinagi tuled loomulikult koos meiega...“ Marta silmad uurivad teda tungivalt. „Sa ei pruugi seda teha, Toomas.“

„Ma jään siia.“

Külanõukogu pikk palkseintega maja jääb küla keskele. Selle välisukse kõrvale seinale on kinnitatud punane lipp. Praegu ripub see lõdvalt ja raskelt, tilkudes vihmaveest. Madalad pilved too-

vad aina uute sagaratena küla kohale vihma. Pole lihtne selles püsivalt hallikas sügiseses vines eristada õhtut päevast. Külanõukogu vastu, teisele poole roomikuist-ratastest porilesõidetud tänavat, jääb maahaigla. See on samasugune maja kui teisedki, ainult veidi pikem ja parema laudvooderdisega. Haigla aknast kumab petrooleumilambi valgust.

Haigla uks avaneb ning trepiesise varikatuse alla astuvad kaks meest. Noorem mees kannab valge arstikitli all sõjaväevormi. Ta keerab tubakast endale sõduriplotski ning süütab selle välgumihkliga. Teine, lühike tüse mees, võiks vanuselt olla talle isa eest. Ta on samuti valges kitlis. Aga plotski asemel kasutab ta piipu. Külatänav nende ees on inimtühi. Ainult üksikute eemalolevate majade akendest kumab samuti nõrka valgust.

„Peame kütma hakkama, meil on ainult õhukesed tekid," ütleb Toomas Hinnov. Ta uurib külatänavat, kus kiirelt tiheneb hämarus. Siis vaatab ta küla ümbritseva metsa suunas. Seal on pimedus juba sügavam. Öö algab alati seal, kogub end võsaheinamaadel ja nagu uputab peale voolates küla. Hommik algab samuti seal. Mõnel varahommikul, rutates haige juurde, on ta hämmelduses imetlenud tõusvas päikeses helklevaid kuuselatvu, mis justkui põleksid rohelises leegis. Ükskord läheb ta sinna, kingib endale terve päeva seda kohisevat vaikust. Aga praegu on seal ohtlik, teegi on ohtlik.

„Peame kütma hakkama," kordab ta. „Talv on siin vist külm?"

„Külm, lund tuleb ja külma ka, kõike on."

Velsker Kūmiņš noogutab kinnitades oma suurt lõvilakaga pead. Pea on tal võimas ja seda katvad hallid tihedad juuksed ning sakris kulmud koos lihava, jämedate joontega näoga meenutavad tõepoolest lõvi. Aga näo enda ilme on talupoeglikult leebe, kannatlik ja rahuarmastav. Seda leplikku kannatlikkust on Toomas Hinnov märganud siin paljudel nägudel. Ehk vajavadki seda siinsed paigad? Toomas Hinnov on oma velskriga väga rahul. Gussev oli jätnud talle väikese kirurgilise instrumentaariumikomplekti ning ta on teinud mõned operatsioonidki. Esimeses maailmasõjas velskrina teeninud Kūmiņš suudab olla hea operatsiooniõe tasemel. Muidugi, mis operatsioonid need ka tegelikult on, sagedamini tunneb Toomas Hinnov neid tehes pigem tuska. Aga kõige hullemad on siiski lõppematud majandamismured, küte, toit, ravimid. Praegu kõige tähtsam — küte.

„Homme nõudke külanõukogust puid. Ta hakkab keerutama, aga teie ei anna järele. Kui tarvis, saeme ja lõhume ise. Mina sõidan mootorrattaga linna. Peame kuskilt saama sidumismaterjali ning petrooleumi..."

„Kas tasub ikka üksi?" Kūmiņš vaatab teda kaastundlikult. Too energiast praksuv noor mees tekitab tema vanamehesüdamele muret. Tormab uisapäisa igale poole. Tark inimene on praegu ettevaatlik, vaatab hoolikalt ette ja taha. „Metsas liigub praegu igasugu rahvast."

„Nemad peavad kartma, mitte meie." Aga see on öeldud rohkem trotsist. Ei tee Toomas Hinnovilegi rõõmu need praegused teed ja minekud. Aga minema peab. Ja kui hästi vara hommikul, küll seal metsaski magatakse...

„Sõda on justkui läbi, aga inimesed ikka hirmul," arutleb vanamees edasi. „Näe, naabritel lasti külanõukogu esimees päise päeva ajal maha, keegi ei julgenud ligigi minna." Velsker ohkab. „Eelmise sõja ajal küll sihukest ei olnud."

„Miks sina ei lähe ära, sind ju ähvardati kah?" Toomas Hinnov vaatab muiates oma velskrit. Kuigi ta tunneb vanamehe vastu sügavat austust, on tolle pidev muretsemine ka omajagu tüütu. Kūmiņš aga nohistab ninaga, tõmbab püksitaskust välja raske, hõbekapsliga kella ning uurib seda lühinägelike silmadega. Paneb siis kella ja piibu ära ning tõmbab kitlihõlmad kõhu peal koomale.

„Peab sisse minema... Teie heitke magama, härra doktor, küll ma valvan."

„Ei, Kūmiņš, olgu täna minu kord, ei saa ju nii, et te kogu aeg minu eest," tõrjub Toomas Hinnov. Ta läheb trepi servale, torkab käed kitlitaskutesse ning hingab sügavalt. Mõnus, hea, kerge on kopsule see jahe õhk. Selles on möödunud päeva ja õhtu selgust ning läheneva öö salapära. Ja niisama mõnus on vanamees tema selja taga, kes keelust hoolimata kutsub teda aupakliku väärikusega härra doktoriks.

„Jah, minge puhake täna... Kūmiņš." Imelik, ma ei saa talle kuidagi öelda härra, mõtleb ta samas. Kuigi nad on sellega harjunud, ka need lihtsad talupojad. Siiski, see mees siin kõrval pole mingi lihtne talupoeg. Sa võiksid talle öelda härra, aga see ei tule üle su huulte, hoolimata sellest, et tema on kümme tuhat korda enam härra kui sina. Aga tõepoolest, ma pole ka kunagi tahtnud seda olla. See ongi meie erinevus, mis on meie vahel kui okastraat, ning kindla peale solvab see teda. Siis tunneb ta vanamehe suurt sõbralikku kätt enda õlal.

„Las ta olla, minge magama, jah, härra doktor. Istungi siin parema meelega kui kodus. Näe, sõda tegi kõigile palju halba, rüüstas terve maailma, aga minult võttis ainult une."

Mõlemad kuulevad korraga automootori mürinat. See läheneb kiiresti. Siis tungib tänava tihedasse pimedusse autolaternate helk. Täiskäigul, uljalt tänavaaukudel hüpeldes, lompidest vett pritsides läheneb veoauto. Majade vahel aeglustab see käiku. Juht, sõdurivormis noormees, pistab pea kabiiniaknast välja ning vaatab otsides ringi. Auto sõidab esialgu küll haiglast mööda, aga peatub siis pidurite kriginal. Juht avab ukse ning vaatab nende suunas.

„Seltsimehed, on see Rīmane?"

„Siin jah, kullake.“ Velsker noogutab sõdurit silmitsedes väärikalt pead.

Sõdur tõmbab oma pea tagasi ning seletab kellelegi kabiinis valjuhäälselt: „Mis ma ütlesin, ongi Rīmane, ütlesin ju, et leiame kindla peale üles.“ Seejärel avab ta taas autoukse ning pöördub astmelauale toetudes uuesti meeste poole: „Siin kuskil pidi olema haigla, me otsime haiglat.“

„See ta ongi, kullake, siinsamas, jah,“ kinnitab velsker varmalt.

Uuesti arutatakse midagi kabiinis. Juht ronib lõpuks välja ja samas avaneb ka juhi vastaspoolne uks, poetades külatänavale kellegi vihmamantlis kogu. See paistab olevat naine. Ta tõmbab istmelt maha mingi kompsu ning astub ettevaatlikult lompide vahel laveerides meeste suunas. Juht järgneb talle umbusklikult ringi vaadates. Toomas Hinnov astub trepilt alla neile vastu. Naise nägu on halvasti näha. Mantli kummiriidel helgivad vihmapiisad. Mantel ise on talle liiga suur ning keha viltu kiskuv komps käe otsas valmistab talle ilmset vaeva.

„Te otsite kedagi?“ küsib Toomas Hinnov.

Naine justkui võpatab tema häält kuuldes. Ta astub kiire sammu edasi ning ta nägu muutub nähtavaks aknast paistvas nõrgas kumas.

„Anna, teie... sina siin?“

Toomas Hinnov astub naise ette ja vaatab teda hämmeldunult. Anna Viševskaja siin, öösel pimedas... üksi?

„Jaa, mina, Toomas Aleksandrovitš... tulin, näete.“

Nad vaatavad teineteist. Toomas Hinnov võtab ta oma käte vahele. Naine surub end tema vastu, arglikult, siis järjest tugevamini. Velsker jälgib neid eemalt naeratades.

Sõdur sätib lõbusalt hambaid välgutades pöidlaga pilotkat: „Näete, saitegi kätte... aga kartsite, ma ju ütlesin... no ma siis lähen, ring tuli sisse, peab valu andma, rooduvana on meil säärane, et oi-oi...“

Anna pöörab end tema poole: „Aitäh ja õnne teilegi... kah samasugust.“

Sõdur raputab naerdes pead: „Vaat kus eit, just nimelt samasugust.“

Ta läheb üle tänava auto juurde ning ronib kabiini. Mootor turtsub, võtab tuurid peale ning auto kaob pimedusse. Toomas Hinnov hoiab naist endist viisi oma käte vahel, uurib õnnelikult naeratades tolle nägu.

„Anna, kuidas sa nii... seal kõik sinnapaika ja siia? Lasid nad sul ikkagi tulla? Praegused teed kah, ei kartnud siis sugugi?“

„Pidin, väga tahtsin ja tulin. Meid demobiliseeriti ja ma mõtlesin siis, ehk oled veel siin... Sa ei pahanda, kallis... kartsin, kogu tee kartsin... kõike kartsin.“

Nad astuvad, Toomas Hinnovi käsi ümber Anna, trepist üles. Velsker Kūmiņš on võtnud piibu ning topib seda kohmakalt.

„Näete, õde minu hospidalist... Anna Viševskaja.“

„Kūmiņš, velsker Kūmiņš... Kui proua lubab, teie alandlik teener ja sõber.“

Velsker vaatab naist tõsiselt ja heatahtlikult, võtab tema ulatatud käe ja suudleb seda.

Hilissügis on muutnud metsad hõredaks. Tuultest sasitud, räpakaspruunid ja vihmadest vettinud, ootavad nad talve. Looduse räämas vanaduses näib Rīmane külagi ühes oma kirikuga olevat kõduvalmis, laokil ja unustatud nagu tüdinud seenelise poolt mahavalatud seenekorv. Ometi püsib siingi elu, kuigi vargsi ja ettevaatlikult, otsekui iseennast häbenedes. Õhtuti mattub küla pilkasesse pimedusse ning muutub nagu olematuks. Sest kuigi siin-seal võetakse tuli üles, varjatakse seda hoolikalt. Rīmanet valitseb hirm. Tuli põleb ka küla arstipunktis, mida kohalikud kutsuvad lugupidavalt haiglaks ja mis seda võib-olla ongi. Haigeid võetakse ju sissegi ning ravitakse palatiks kohandatud suures toas. On veel kaks väiksemat tuba, ühes on vastuvõtukabinet, kus uus arst on teinud operatsioonegi, ning teises toas elab arst oma perekonnaga.

Nad istuvad vastuvõtukabinetis väikese laua ümber, millel on pudel samagonni ja taldrik kehva suupistega. Toomas Hinnov on võtnud valge kitli seljast ning kannab ohvitserimundrit. Tema kõrval istub hallis ümbertehtud kleidis Anna, kes on oma säärikud vahetanud kingade vastu. Nende vastas on väärikana istet võtnud musta ülikonna, valge luitunud särgi ja lipsuga velsker Kūmiņš. Ukse kõrval on riidevarn paari vatijope ja kitlitega ning sellest vasemale akna alla jääb sidumislaud, mis on kasutusel ka operatsioonilauana. On veel teinegi laud süstalde ja desinfitseerimislahuse purgiga. Üks uks viib ruumist esiku kaudu palatisse ning teine arsti elutuppa.

„Sul on külm.“ Toomas Hinnov vaatab Annat, kes istub, käed nõutult süles.

„Ei, ei,“ tõrjub naine ning naeratab. „Sööge nüüd ometi. Mul on nii häbi, polegi midagi pakkuda. Sõjaski oli rohkem.“

„Kõik on hästi, proua.“ Velsker noogutab väärikalt ja leebelt.

„Näen ju, sul on külm, võta vatijope peale.“ Toomas Hinnov tõuseb, võtab nagist jope ning asetab Anna õlgadele. Jääbki seisma ning uurib kulmu kortsutades tuba. „Peame igal juhul puid saama. Homme räägin ise esimehega. Meil on juba kaks kopsupõletikus haiget.“

„Rahune, Toomas, istu... see on teie tütre kleit, eks?“

„Naise oma, kullake. Aga ta, kadunuke, ei kandnud seda palju.“

„Väga ilus kleit. Suur tänu teile, kallis Kūmiņš.“

Velsker Kūmiņš valab kõigile samagonni, tõstab klaasi ning ohkab korraga.

„Hirmus aeg, väga harva, kui juhtub midagi ilusat... Väga austatud proua Anna ja väga lugupeetud härra doktor! Mul on suur au olla selle tunnistajaks. Teie õnne terviseks, kullakesed, olgu kerged teile need aastad.“

„Me täname teid.“ Anna naeratab velskrile. „Te olete väga, väga hea inimene, kallis, hea Kūmiņš.“

„Tõepoolest, meil oleks ilma teieta siin väga raske.“ Toomas Hinnov sirutab oma käe klaasiga velskri poole.

„Mitte mina, vaid teie abistate meid. Meie vaene küla on teile väga tänulik.“ Velsker pühib vuntse ja muheleb. „Vaeseid ja haigeid abistada on püha töö... Nii et siis registreeriti ära. Eks te ise muidugi tea, aga meil on siin väga tore kirik ja pastor Tiklass räägib imehästi. Kui doktor ja proua sooviksid...?“

„Usun teid, aga seda pole vaja.“ Anna paneb oma käe velskri käele: „Me teame seda kohta, meie hospidal asuski seal, teie kirikus.“

„Aga proua ja härra doktor ei keela siiski mul, üksikul vanal mehel, ise teie eest paluda? Õnnistust vajab iga inimene, eriti praegusel raskel ajal.“

„Te olete väga hea, kallis Kūmiņš, aga uskuge, ma olen niigi väga, väga õnnelik.“ Anna võtab mehe käe oma pihku ning vaatab teda õrnalt. Aga Toomas Hinnov on mõttesse vajunud, sünge ja murelik.

„Jaa, õnnelik peabki olema, proua,“ kinnitab velsker, „kuigi pean märkima, et meie ajal on väga raske õnnelik olla.“

„Ma ei tahagi palju.“ Anna Viševskaja põsed õhetavad. „Ma olen nii palju näinud, et ei oska vist paljust unistadagi enam.“

„Jah, meie ajal on inimesed õppinud heaga kokkuhoidlikud olema,“ jääb velsker murelikult nõusse, „hirm keelab neile sedagi.“

Toomas Hinnov lükkab tooli eemale, tõuseb järsult ning kõnnib toas edasi-tagasi. Teised kaks vaatavad teda imestunult.

„Teate, ma mõtlen kogu aeg, kas sel mehel, kelle ma eile sisse võtsin, pole siiski tüüfus? Ja naisel, keda ma täna vaatamas käisin, oli ka kõik sedamoodi... muuseas on nad naabrid, käivad ühel ja samal kaevul.“ Ta seisatab ning vaatab kaaslasi pingsalt. „Kui see on puhang, Kūmiņš, siis mõistate isegi...“

Velsker vaikib tükk aega. Tema suur keha näib lõtv, justkui tukkuvat toolil.

„Eks neid haigusi liigu praegu, jah, päris hulle,“ arvab Kūmiņš ettevaatlikult.

„Oled sa siiski kindel?“ sõnab Anna kõhklevalt.

„Kindel?“ Toomas Hinnov kehitab vihaselt õlgu. „Ilma uuringute ja analüüsideta, palja silma abil... parem meile kõigile, kui see nii ei oleks. Homme viin proovid linna... Aga desinfektsiooniga alustame kohe, vastust ootamata... ja haiged isoleerime muidugi ka.“ Ta jätkab edasi-tagasi kõndimist. „Ravimiteta, külas

on nälg...“ Tema halvasti aetud habemega nägu näib vanem oma aastatest, ja kui ta ärritub, muutub lonkaminegi tugevamaks, haav reies annab end ikka veel tunda.

„Ma ei taha enam sõjaväevormi selga panna...“

Anna seisab raske puuvoodi ees ning vaatab tusaselt sellele tõstetud kohvrit. Ta võtab asju välja ning uurib neid vastu lauale asetatud petrooleumilambi valgust. Asju pole palju, õigemini on neid ääretult vähe, et alustada elu, peab ta endale tunnistama. Ja uuesti rändab rahulolematu pilk kohvri kõrvale laotatud vormipluusile ning rohekast kalifeeriidest seelikule. Tusaselt võtab ta kohvrist välja korralikult kokkupandud, teab mis tuju ajel kaasavõetud (jumal, siis oli ju kodus, Leningradis suvi) õhukese sitskleidi ja villase, auklikuks kantud küünarnukkidega (ta kandis seda vahel talvel vormipluusi all) sviitri. Veel on seal nõelutud sukapaar ja natuke pesu.

„Ei taha,“ kordab ta, „sõda on läbi ja ma olen nüüd sinu naine.“ Ta pöörab ringi, tuleb üle toa ning jääb ukse kõrval taburetil istuva ning suitsetava Toomas Hinnovi ees seisma.

„Ma ei taha neid selga panna,“ kordab ta ikka ja jälle jonnakalt, „tunnen ennast nendes nagu sõduritüdruk ja inimesedki vaatavad viltu.“

„Hästi, sul on ju see kleit, kannadki seda,“ püüab mees teda rahustada. Võtab naise käed, tõmbab ta sülle ja embab teda.

„Ei, see on pulmakleit.“ Anna raputab pead. „Seda ei tohi iga päev.“ Ta vabastab end õrnalt, tõuseb ning uurib mõranenud klaasiga trümoopeegli ees asjalikult oma kõrge kaelusega halli villast kleiti. „See on väga ilus ja kallis kleit. Mul pole veel kunagi sellist olnud, aga mul on tarvis igapäevast kleiti.“ Ta ohkab, pilgeni täis naiselikku muret. „Oleks veel suvigi.“

„Niikaua olgu siiski see.“

Toomas Hinnovile meeldib kleidi hall pehme riie. Kuigi veidi kitsavõitu, sobib see Annale hästi. Ta jälgib selja tagant naist, kes tõstab kohvri väiksele öökapile ning hakkab voodit magamiseks seadma. Aga laotades juba linu, vajub naine uuesti norgu, seisab, käed lõdvalt rippu kui tiivad murdnud lind, täis allaheitlikku valu.

„Mul on nii imelik tunne... ta kinkis meile selle voodi, peegli, linad ja padjad ja tekidki, isegi riided mulle selga... aga mõistad, meil peab olema oma, ei saa ju alustada võõraste asjade keskel... Ema armastas mul välja õmmelda, tegi õele kõik kaasa ja minugi jaoks pani kõrvale...“ Ta vaatab mehele nukralt otsa. „Mis sa arvad, oleme me kaua siin?“

„Ma ei tea.“

Ta näeb naise tuska, mõistab seda, nagu tajub nädalate ja kuudega endassegi järjest kuhjuvat väsimust. Ometi riivab Anna küsi-

mus teda ning solvumisest turri tõmbudes tõuseb ta järsult ning läheb akna juurde.

„Nii kaua, kuni peab," lisab ta otsekui vaidlust lõpetades ja vaatab aknast välja. Ta on seda endaltki korduvalt küsinud. On see siis kirurgi töö, mida ta siin teeb? Mõned avatud mädapaised, õmmeldud nahahaavad — iga velsker saaks sellega imehästi hakkama. Siiski, ta oli ju lausa võimatutes tingimustes amputeerinud granaadikildudest purustatud käe sellel külapoisil. Neid granaate ja miine vedeleb siin vaata et iga põõsa all. Ja kopsupõletikud kulgevad väga raskelt. Arsti läheb siin muidugi tarvis. Ja kui nüüd veel tüüfus... Siiski, kirurgil pole siia suuremat asja. Mõelgu ta välja ja tehku mis tahes imekunsttükke — kirurg ilma korralike instrumentideta, operatsioonilauata ja tubli lambita pea kohal on nagu kapten ilma laevata, kõlbab ainult nigelaks paadipoisiks, veeviskajaks... Hea, et põletushaavades poisski jõudsalt paraneb. Siirdatud nahk kasvas hästi kinni. Annal on õigus, esimesel võimalusel nad... Missugune on see esimene võimalus? Ta ju kahtlustab tüüfust... ja tüüfus see on. Ta pole julgenud seda ainult lõplikult välja öelda. Tõesti, liiga kohutav praeguses olukorras. Aga just sellises olukorras õnnetused tulevadki. Tuli armastab kuiva puud ja tüüfus ning katk nälga ja viletsust. Paljaste kätega tüüfuse vastu? Pimedus akna taga on nüüd läbitungimatu. Näib, nagu ei võikski seal midagi olla. Ta ei suuda midagi muuta ja ka lahkuda pole tal õigust.

Anna vaatab teda kõrvalt. Mehe näojooned on tõmbunud teravaks, järsuks. Ta näib tige ja leppimatu kõige vastu ja Annagi tunneb, kuidas temaski midagi valusalt pingule tõmbub. Toomas Hinnov näib praegu talle võõras ja kauge. Noore naise lihtne armastav süda taob ärevalt. Kas ta suudab olla õrn ja usaldav mehe vastu, olla kõiges ühes temaga? Ja korraga valdab Annat hirm. See tuleb jäise hoovusena naise peale. Ta naeratab vaevaliselt seda alla surudes.

*T*oas oli külm ning nad tundsid pimeduses üksnes oma kehade soojust. Ja kaugel haukuva külakoera hääl näis olevat ainus maailmahääl. Anna jalad olid küll jahedad ning Toomas Hinnov püüdis neid katta oma jalgadega. Aga ülalpool kuumas nahk üleni... Kõik oli lihtne ja selge nagu päike ja hommik ja õhtu. Anna oli võtnud end riidest lahti ja heitnud tema kõrvale. Ja see lihtsus oli õnnestav, oli niisama hea, tervenisti enesesse haarav ning uputav laine nagu tookord jõekääruski. See unustusse sundiv, hõõguv, kõrvetav, hällitav, endasse sulatav ja ärakandev ning mõõnast taas jõudu koguv, janust kuivav lahvatus, mis näis ulatuvat igavikku — ja siis äkki vaibudes viskas sind kaldale. Ja eemalduv õnnetunne oli pigem juba vari, tolmukeeris tuttava ränduri jälgedes.

Tilkhaaval imbus tagasi teadvus. Anna keha toetus usaldavalt vastu tema külge. Naine hingas ühtlaselt ja kergelt. Uuesti haukus kuskil kaugel külakoer, justkui kinnitades tardunud rahu maa kohal. Siis nagises maja teises otsas voodi — seegi kostis ilmselgelt, nagu noaga lõhestades vaikust, järgnes lühike sumbunud oie, mille lõputu pakitsev rahu taas enda alla mattis.

*N*ad seisid haigla vastuvõtutoas akna juures ning vaatasid matuserongkäiku. See venis aeglaselt mööda udurõsket külatänavat. Kaks meest kandsid riste, nende järel veeti kahel vankril kirste, kõige lõpus tulid rodus mustas naised, mehed ja lapsed.

„Kaks veel... viis siis eilsega kokku," pomises velsker omaette. „See on sõja haigus, võib-olla ka nälja haigus."

„Kui ma tänaval käin, siis nad vaatavad nii imelikult, vist süüdistavad meid." Anna hääl oli kõlatu. Toas valitseva jaheduse tõttu oli ta ümber võtnud sineli.

Velsker pööras pead ning vaatas teda murelikult, võttis siis oma valge kitli rinnataskust piibu, aga ei hakanud seda toppima, vaid torkas niisama vuntside alla suhu. Tema raskelt rippuvate põskedega kortsukrobeline nägu meenutas vana melanhoolse buldogi oma.

„Nad ei süüdista kedagi... see on mure, mida te näete."

„Linnas moodustati eribrigaad... ilmselt homme-ülehomme jõuavad nad siia," ütles Toomas Hinnov. Ta istus lõdvalt, väga väsinult laua taga, valgeis määrdunud käistes käed toetumas lauale, ning vaatas enda ette.

„Jah, sääraseid külasid on praegu palju..." Velsker pööras end ringi, astus aknast mõned sammud eemale ja pigem vajus kui istus toolile. „Leiba lubasid nad ka?"

„Jah, leiba ja ravimeid... aga meie peame kütma hakkama, maja on külm. Külas on ju ometi puid. Metsad ümberringi, aga pole, millega kütta. Ma lähen veel üks kord ise tema juurde... esimees, kes laseb haigeid külma kätte surra..." Hinnov köhis. Ta hääl kähises külmavõetult. „Selline esimees tuleb anda kohtu alla..."

„Ära ärritu... saame puud ja kõik muu." Anna läks ta juurde ning silitas rahustades tema õlga. Aga jäi samas teda teraselt vaatama, kummardus ning katsus peoga mehe laupa. „Sul on palavik, Toomas. Kūmiņš, ta näeb nii halb välja."

*K*ui naaberkülas tapeti külanõukogu esimehi lausa üksteise järel, siis Rīmane külanõukogu esimees Liepiņš oskas kuidagi elus püsida. Tema kohta räägiti mitmesuguseid jutte. Need olid üsna vastukäivad. Nagu näiteks see, et Liepiņš lausa näljutas üle jõu käivate toitluskohustustega oma küla, aga ümberkaudsetes met-

sades elati tema andamitest suisa priisates. Aga oli ka neid, kes arvasid, et metsavennad lihtsalt kardavad Liepiņšit tema linnasidemete tõttu. Tal on seal keegi, teati, kutsub haaranguks sõjaväed kohale, kui vihastab. Juttudele vaatamata külanõukogu esimeest siiski austati. Ta ei pidanud end teistest paremaks, toitis suure vaevaga ära oma viie lapsega pere. Ja kuidas mitte austada, kui mujal on aina õudused, aga siin inimesed terved? Kuid kauaks sedagi, masendav surm jõudis tüüfusena ka Rīmanesse. Eks nii pidigi minema, arutlesid leplikumad, kui häda on ümber, küll ta leiab ka pilud, et täita kõik augud. Jah, muredest polnud pääsu, ronisid ustest ja akendest sisse, uputasid üleni. Ei osanud ka Liepiņš enam nendega hakkama saada. Varem oli kuidagi saanud, õigemini — oli püsinud hädadega tasakaalus. Rahva jutte kuuldes ta nüüd ainult muigas ning jättis oma saladused enda teada. Pahvis rahulikult piipu ning vastas põiklevalt piirkonnavoliniku umbusklikele pärimistele. Inimestega suhtles ta viisakalt. Talupoegi kutsus vana kombe järgi peremeesteks ning piirkonnavolinikule ütles aupaklikult seltsimees. Ja seda ei saanud öelda, et külanõukogu esimees oleks uut võimu petnud. Hommikuti käis ta talust tallu, veenis peremehi täitma riiginorme ning manitses kannatlikult kokkuhoiule. Hiljem istus hobuvankrile ning sõitis läbi raielangid. Pärastlõunati ajas ta inimestega asju külanõukogu majas.

Uue arsti tulekut märkab Liepiņš juhuslikult aknast välja vaadates. Ta istub päevinäinud laua taga, mis on teeninud küla muutunud võimuinstitutsioone juba paari inimea jagu ning mille põhilisteks väärtusteks on tammepuidu tugevus ja sahtlite rohkus. Need rikkis lukkudega sahtlid on praegu küll enamasti tühjad. Aga ilmselt mitte enam kauaks, linn on viimasel ajal hakanud saatma aina rohkem igasuguseid kohustusi-keelde-käske sisaldavaid pabereid. Praegu mahuvad need siiski veel vanade Saksa komandantuurikorralduste peale kenasti ära. Liepiņš võtab arsti tuleku rahulikult teadmiseks, aimates ühtlasi ilmumise põhjust. Tegelikult mõtleb Liepiņš läbi akna arsti silmitsedes ning laua ees seisva taluperemehe Osvalds Balderisega vägikaigast vedades murelikult hoopis sellele, kuidas täita teda hilisöösel külastanud võõra soovi. Päriselt polnud võõras küll teab mis võõraski. Ja soovidki olid pigem käsud, rangelt täitmist nõudvad käsud, mis ei jäänud alla linnast tulnutele.

Niimoodi oma muredega vaeveldes ohkab esimees sügavalt, võtab siis kärmelt käsile poolelijäänud jutuajamise.

„Nii et hobuse jalg...?“ uurib ta teisel pool lauda seisvalt tüüakalt mehelt.

„Vasemast esijalast lonkab,“ kinnitab kogukas Balderis rahulikult. Tema mureliktõsine pilk ei volksa kõrvale, vastab väärikalt Liepiņši omale. „Metsavooris venitas kõõluse ära, sellest lonkabki. Tead ise, mis tee seal on, ja meie Gunārs on loll, ei oska hobust

hoida. Nemad seal aga laovad peale, nagu tahavad, mis neil hobusest, ei neil inimesest ega loomast, ain't plaan.“

Osvalds Balderis vakatab ning pöörab pilgu põrandale. Ta on palju rääkinud, rohkem, kui tal kombeks, ning vaikib nüüd pahameelest nohisedes. Aga see jutt on tulnud murest ja külanõukogu esimeeski usub, et teine rääkis praegu tõtt. Osvalds Balderis on küla rikkaim mees, aga kindlasti ka hea peremees oma loomadele ja maalegi. Piirkonnavolinikuga ei saanud Liepiņš päris nõus olla — mis vereimeja too Balderis ikka on, mis verd saab imeda omaenese higist? Osvalds Balderise higi on kogu tema suur majapidamine kõvasti täis. Muidugi, eks kadetsejaid leidu, eks ole paljud, mis pattu salata, tema, Liepiņški, nende hulgas, vaadanud himuga Balderise loomi ning raske viljaga nisupõldu, hoolega seatud riistu ja targalt, justkui sajanditeks ehitatud maja. Ja kui väga hästi meelde tuletada, eks läinud piirkonnavolinik omal ajal Balderisele sulaseks mitte tarkade linnaraamatute soovitusel, vaid omaenda raiskuaetud, võlamüüki lastud majapidamise pärast. Keerulised on need lood, jah. Kuigi, eks Balderised ole uue aja kohta liiga uhked ning sulastele maksavad nad tõesti viletsalt. Muidugi, praeguse üldise vaesuse ajal pole Balderiski enam mingi rikas, aga vilja, mida Liepiņšile hetkel nii hädasti vaja, seda peaks tal siiski olema.

„Nii et voori ei saa... aga kui annad selle asemel kaheksa puuda jahu?“

Külanõukogu esimees pahvatab viimased sõnad ühe hingetõmbega. Selle mõtte on Liepiņši muidu aeglane ja ettevaatlik talupojapea sünnitanud lausa välgukiirusel. Kui Osvalds Balderis võtaks pakutud vahetuse vastu, oleksid kõik mured murtud ja Liepiņš saaks taas anda oma vaevatud hingele rahu. Aga Balderis on vana kaval rebane. Hetke vaeb ta oma mõtteid ning naeratab siis korraga.

„Üks hobusepäev kaheksa puuda vastu? Kaks täismehe kotti... ühe pere terve talve leib... keda sa lolliks pead?“

Viimased sõnad lausub ta juba kasvava vihaga. Ei, Liepiņš ei pea Balderist sugugi lolliks, ta saab isegi aru oma pakkumise võimatusest. Aga täpselt kaheksa puuda jahu olgu ometi homseks varahommikuks kottides valmis. Ei rohkem ega vähem, kaheksa puuda jahu või... õnnetus küla kohal.

„Sul on ju jahu, Osvalds?“ uurib külanõukogu esimees sõbralikult naeratades, lastes selgesti paista, kui palju temagi poolt oleks vastutulekut nende kaheksa puuda eest.

„Kas mul ei ole inimesi toita? Mul on kõik normid õiendatud, või on sellest sinu võimule vähe, ikka veel vähe?“

Osvald Balderis ei võtnud pakutud tooni vastu, ta on vihane. Normid on nülinud tema parkunud talupojaseljast seitse nahka. Hullud, halastamatud normid. Mis rõõmu on talupojal tööst, kui salved veetakse silma all tühjaks? Pole õigust maa peal! See võim

pole kergem eelmistest, kuigi on lubanud rohkem. Tühja, kõik on lubanud, ikka ollakse varmad lubama. Aga see võim pigistab nii, et hinge võtab välja, nii et töögi ei suuda enam toita. Aga ei, alles mõne päeva eest oli Liepiņš ise öelnud, et nüüd viimaks on kõik...

Nad tunnistavad teineteist vaikides. Muidugi, normid, rängad, tegelikult üle jõu käivad normid, mis lausa laostavad küla (kes küll on sellised välja mõelnud?). Ja neid norme näitavad paberid on kõik siin sahtlites tema, Liepiņši hoiul. Tema üksi teab ja teised peavad uskuma, et neid norme on tihti muudetud, ikka vanale uut lisades. Miks ei võidud muuta veel üks kord? Näe, Osvalds Balderiski on juba valmis uskuma. Toob ära oma kaheksa puuda, norib pisut uue võimu kallal ning elab edasi. Ja temal, külanõukogu esimehel, oleks asi kombes. Suur häda oleks mööda. Aga ta ei saa seda teha. Nagu Osvalds Balderiski täidab punktipealt kõik, mida uus, talle vastumeelt võim nõuab, nii ei suuda võimu petta ka vana talupoeg Liepiņš. Kuigi, küllap riik andestaks talle selle vale, vahest andestaks jumalgi, sest see vale pole sündinud tema, Liepiņši isiklikuks kasuks. Aga ei saa, kuidagi ei saa kaval mõistus korda armastavast talupojasüdamest üle.

„Normid on, jah, sul täis," tunnistab Liepiņš tusaselt, „aga vooripäev tuleb teha... aga kui me siiski jahuga..."

„Selle jahukoorma eest võin ma palgata pool küla sinna sinu voori," lõikab Osvalds Balderis järsult külanõukogu esimehe heietused katki ning tõuseb. Ta tunneb, et on võitnud, ning see teeb teda isegi veidi suuremeelseks. „Olgu, saadan Gunārsi härjarakendiga, ajagu kas või poolsurnuks, nagunii läheb tapaloomaks... on sul kõik?"

„Aga lihanormist on sul veel puudu."

See puuduv osa on tühine. Nii Liepiņš kui ka Balderiski teavad seda mõlemad. Aga raske on lasta teist niisama minema.

„Samast härjast saadki."

Osvalds Balderis läheb, kasukahõlmad lahti, ukse suunas. Nii suur on mees, et paneb toaõhugi liikuma, tuuletõmbus käib tema järel. Külanõukogu esimees tahaks talle veel midagi öelda, kas või riivateski jagada oma muret... Kuid ukse suunas rühkival peremehelgi paistab veel midagi hinge peal olevat. Juba ukselink peos, pöörab ta ringi.

„Ma ei tea, mida see sinu uus võim mõtleb, aga vilets on see peremees, kes hea tööhobuse hingetuks ajab. Ja see sinu uus võim on just säärane peremees."

Külanõukogu esimees vaatab teda mõtlikult.

„Sul on vanem poeg metsas, kõik teavad seda. Sa ei armasta uut võimu kriipsu võrragi, miks sa siis ootad temalt armastust?"

„Poiss on loll. Loll, et politseisse läks, ja nüüd peab redutama. Ütlesin talle juba siis, talupoeg tehku oma tööd, miski muu töö ei

tohi talle sobida. Aga see sinu võim pole tüdruk, et nõuab armastust. Talupoeg ei tohi armastada mitte kedagi teist, ainult maad peab ta armastama."

Osvalds Balderis tõmbab ukse kinni. Ja toas mõtleb külanõukogu esimees oma kaheksale puudale jahule.

„Puid?"

„Jah, halupuid, kas või saepakke, palke, saeme ja lõhume ise."

Arst istub luba küsimata teisele poole lauda. Ta nägu on kahvatu, haiglaselt kurnatud. Paguniteta ohvitserisineliga kehastab ta praegu külanõukogu esimehele kõike seda võõrast ja vägivaldset, mis on segi paisanud küla kunagise rahuliku ja toimeka elu. See noor, trotsliku vaatega nägu on valmis pigem süüdistama kui mõistma. Veel üks lisanduv mure tekitab esimehes vastumeelsust.

„Külanõukogul ei ole puid." Liepiņš noogutab sõbralikult. Ei mõista temagi neid noori sinelites mehi. Ent ta tahab nendega hästi läbi saada.

„Aga palke, metsa siin ju on," on doktor järeleandmatu. „Te tahate mulle iga kord selgeks teha, et teil pole tiku jagugi puid, aga kui ma õue lähen, vaatab igalt poolt vastu mets. Minul aga on haiged külmas."

„Metsa on, aga palke ei ole... keegi ei taha praegu metsa minna."

Külanõukogu esimees silmitseb tohtrit huviga. Kuigi nad tõõtavad ju teine teisel pool tänavat, puutuvad nad harva kokku. Ja sel tohtril on alati midagi südamel. Räägitakse, et ta olevat hea arst. Me mõlemad nõuame kogu aeg, aga tegelikult oleme palujad, armetud palujad. Ja need, kellelt me nõuame, teavad seda, mõtleb Liepiņš.

„Ümberringi on metsad ja inimesi ometi saadetakse raielankidele." Toomas Hinnov tunneb korraga nõrkust ning kummardub ettepoole, toetab käe lauaservale. „Ainult paari, kas või ühe hobusekoorma jagu..."

Ta häbeneb ise oma tooni ning vihkab sel hetkel enda vastas istuvat meest, keda ei näi kõigutavat miski.

„Kõik puud võtab endale linn. Neil seal pidi pool tööstust seisma kütte puudusel, rääkimata elumajadest. Ei jäeta meile midagi, jah."

Liepiņš torkab käe vana maavillase kuue taskusse ning tõmbab välja põlenud kabaga piibu. Hakkab seda siis kiirustamata täitma. Toomas Hinnov jälgib tahtmatult tema käsi. Käed näivad kohmakad, paindumatud ning liiga suured. Ja ometi talitavad need jämedad tursunud sõrmed osavalt piibu kallal. Nagu talitavad arvatavasti muudegi asjade kallal. Tema on harjunud teistsuguste, tundlike kätega. Need käed siin kuuluvad puude, vilja ja loomade juurde, maa juurde.

„Mul on haiged külmas," kordab Toomas Hinnov tusaselt, aga juba ilma vihata. Külanõukogu esimees ohkab. Laud kerkivad ning ta tunnistab murelikult noort meest, võtab siis lauasahtlist tulemasina ning süütab piibu.

„Kohe, kui voorid on läbi, saadan mehed metsa, saevad koolile ja teilegi."

„Mul on tarvis kohe, täna... mõistate? Mul on kopsupõletikuga haiged, tüüfusehaiged, aga mul ei jätku isegi tekke." Uuesti tunneb Toomas Hinnov nõrkust. Imestusega vaatab ta oma sinakaskahvatuid sõrmi, mis pigistavad lauaserva. „Õuedes seisavad puuriidad, aga minu haiged külmetavad... te käskige, sundige neid, kurat võtaks, kasutage oma võimu."

„Need on isiklikud puud, ma ei saa käskida." Liepiņš tahaks lisada, et neid kästakse niigi kogu aeg, kõik käsivad. „Ma ei saa neid selleks sundida," sõnab külanõukogu esimees vaikselt.

„Siis ma lähen ja palun neid... ja kui ikkagi ei anna, siis varastan, kuulete, varastan..." kordab Toomas Hinnov trotslikult, minnes joonelt ukse suunas.

Velsker Kūmiņšil oli seljas poolkasukas. Hõlmad lahti, astus ta vankri kõrval ning sundis huuli matsutades ja torisedes madalat hiirekarva hobust. Hobune oli laisavõitu, pingutuseta ja tüdinult vedas ta vankrit mööda külatänavat ning ei paistnud eriti hoolivat sunnist. Aga velsker tegi sedagi tööd tavakohase väärikusega. Higistav nägu muretõsine, tüse keha jäigalt, alistumatult sirge, astus ta aeglasel, mõõdetud sammul mööda külmunud poril praksuvat jääd. Toomas Hinnov ja Anna tulid tema järel. Vanker oli peaaegu tühi, ainult põhja peal kolises natuke halupuid.

„Pea, ptruu..." Velsker tõmbas hobuse ohjadest seisma. Kõik vaatasid õue. Maja otsaseina vastu ning aiagi äärde oli hoolikalt laotud puuriitu.

„Anders on hoolikas peremees." Velskri toon oli lugupidav, aga tema kahtlev ja murelik ilme lisas veel midagi öeldule juurde.

„Proovime," sõnas Toomas Hinnov lühidalt, avas värava ning astus õue. Ta koputas mitu korda tugevalt raskele tammeplankudest uksele, enne kui see avati. Peremees, tugev viiekümnene mees, silmitses teda umbusklikult.

„Meil on puid tarvis, haigla jaoks," selgitas Toomas Hinnov. „Haiged on külmas."

Peremees vaatas teda vaikides, ning justkui tohtri vahtimisest küll saanud, rändas tema pilk edasi hobusele ja vankrile. Kūmiņš astus nende juurde.

„Me palume ainult natukene, härra Anders. Härra Rimskis andis juba." Velsker naeratas leebelt. „See oleks jumalale väga meelepärane tegu, härra Anders."

Hinnovit haaras kõhahoog. Ta astus veidi tagasi ning jälgis lätlasi süngelt kõrvalt. Velsker kõneles edasi, siis läksid nad koos peremehega õuevärava juurde, peremees avas selle tusasel ilmel ning velsker juhtis hobuse õue. Nad said siit hea saagi. Kūmiņš rääkis vahetpidamata, kiitis majapidamist ning hiljuti istutatud õunaaeda. Nemad muudkui kandsid peremehe valvsa pilgu all aina uusi halusületäisi vankrisse. Pimeduse hakul, terve küla läbi käidud, said nad lõpuks kokku korraliku vankrikoorma. Vankri kolisedes ning õõtsudes jõudsid nad tagasi haigla õuele. Kui velsker ja Anna ladusid puid kiirustades seina äärde ning Toomas Hinnov kandis neid ahjukütteks sisse, ilmus õuele poisike. Vilets, lühikesevõitu palitu seljas ning hõõrdunud karvaga müts peas, seisis ta uksel ning jälgis nende toimetamist. See oli Jonas, ellujäänud laps põlenute paarist.

„Mine tuppa, Jonas, külmetad end ära," ütles Anna. Ta läks ja kükitas poisi ette ning tõmbas ta kallistades enda rinna vastu. Toomas Hinnov toetus puusaga vankriäärele. See poisike oli üks tema võite, ehk suurimgi võit tema sõjas. Ülekantud nahk kasvas hästi kokku ja põletusarmidki polnud teab mis suured. Nad olid rääkinud juba õpetajaga, talvest hakkab ta uuesti koolis käima. Kūmiņši õetütar lubas poisi enda pere juurde võtta. Ta juba elabki suuremalt osalt seal, sestpeale kui ilmad külmaks läksid ja haiglasse ilmus tüüfus.

Toomas Hinnov kummardus korjama uut sületäit halge. Kehas püsis imelik nõrkus. See oli jälitanud teda juba mõnda aega. Kõik need viimased päevad oli ta tundnud endaga midagi lahti olevat. Lihtsalt tühipaljas külmetus, oli ta kinnitanud endale. Aga täna oli halvem, palju halvem. Ajuti vajus õu tema ümber nagu ähmasesse uttu. Siis ta seisatas, nõjatus millegi vastu ja ootas. Enamasti see aitas. Ainult pidev külmatunne ei lakanud. Muidugi oli selle põhjuseks higist läbimärg pesu. Kohe kütab ta ahju ning kõik muutub paremaks.

„Näed, kui tubli," sõnas ta poissi ja Annat kõrvalt silmitsedes, „ja nemad ei uskunud. Mäletad, Anna, nad hoidsid teda juba seal..."

„Jaa... temast kasvab veel sihuke mees, et... mis sul on, Toomas?"

„Ei midagi... kohe." Süli oli puid täis ning Hinnov tõukas end vankrist lahti. Uuesti vajus justkui märg udulinik silmade ette. Jaladki ei tahtnud liikuda. Õu oli muutunud sooks, mis imes teda endasse. Miski kandis teda eemale, hääled kaugenesid. Ta nägi veel imestust Anna näol ja pingutas kogu tahet appi võttes. Aga tegi seda juba õue laskuvas suitsutihedas hämaruses. Õhk oli kalgendunud justkui sültjaks massiks, nii et rinnuski ruumi ei jätkunud. Halud pudenesid käest ning aeglaselt, kohmakalt, justkui vastu tahtmist varises ta külmunud õueporile.

„Mis temaga on? Mu jumal, Kūmiņš, mis temaga ometi on?"

„Kohe, proua, kohe viime ta tuppa... võtke kaenla alt, proua, püüame tõsta... kohe, kohe...“

Velsker kummardus ta kohale, punetas näost ning pingutas kõigest jõust.

Külanõukogu esimees Liepiņš jõudis koju surmväsinult. Tusasena vajus ta eestoas laua taha tooliile. Tõstis küünarnukid lauale, surus näo peopesadesse ning istus vaikides tükk aega. Tema kõhn, haiglase jumega naine sagis tema ümber, tõstis pliidilt lauale ahjupoti, siis kausid, seadis kõik söömaks valmis, aga ei julgenud meest sundida. Puudutadagi ei julgenud ning tema manitsev pilk hoidis vaiksed ka lapsed. Liepiņš oli üldiselt rahumeelne, tasakaalukas mees. Aga vahel võis ta ägestuda, äkilises vihasööstus lüüagi. Ning praegu, eemalolevana perest, kuigi selle keskel, näis ta just olevat säärane, ohtlik. Tõstnud väiksema tüdruku endale sülle, istus Vija mehe vastu toekale taburetile ning asus suppi jagama. Aga lapsed ei tahtnudki süüa, vaatasid pärani silmi isa. Vijat muutis natuke julgemaks see, et ta ei tundnud puskarilehka. Ometi otsustas ta veel oodata. Järsku tõstis Liepiņš pea ning jäi neid vaatama süngel, väga imelikul pilgul.

„Juhtus midagi või?“ söandas Vija pärida.

„Kaheksa puuda jahu...“ sõnas külanõukogu esimees ning vaatas koduseid läbitungival, raevukal pilgul.

„Mis jahu?“ ehmatas naine. „Mis jahu, söö nüüd ometi. Päris ära kurnanud end. Ma ju ütlesin sulle, ära võta seda kohta vastu. Rānis ei võtnud ju, kuigi temalegi pakuti.“ Naine vakatas. Mehe ilme kohutas teda.

„Ole vait...“ Liepiņši hääl kärises ähvardavalt. Ta vaatas üle naise pea aknast välja. Veel oli valge, aga oli juba ka aimata algavat õhtut. Ta nägi päris selgelt kaugel majade taga mustendavat metsa. Küla oli hõre, vaata kust tahad läbi, ainult metsad peatavad su pilgu. Ja see oligi hea, metsa vaatas Liepiņš alati meeleldi. Oli ta ju varem olnud agar küttki. Polnud sugugi raske kujutleda end, püss seljas, uitamas nende võimsate tüvede vahel, kummardumas jooma külmadest allikatest. Aga praegu tekitas seegi mõte vastumeelsust. Seal, Liepiņšile kallite metsade varjus, olid ka nemad. Nad tulevad koidu ajal. Aega on veel õhtu ja öö. Liepiņš lükkas end toolil tagasi ning kõhkles hetke. Tool nagises järsust, hoolimatust tõukest kaeblikult ja etteheitvalt. Siis tõusis külanõukogu esimees püsti. Naine vaatas teda altkulmu, aga ei öelnud midagi. Mehe õigus oli otsustada, nii oli nende majas seatud. Aga Liepiņš ei teadnud veel isegi päris selgelt, mida ta tegema peaks. Esialgu ta lihtsalt sundis end midagi tegema. Seegi kergendas natuke, nihutas turjal maadligi rõhuvat kaheksat puuda. Ta polnud end veel riidest lahti võtnud, seepärast läks ta otse ukse suunas. Ta läheb Šenga juurde. Öelgu piirkonnavolinik oma sõna.

Liepiņš pole kellegagi varem sellist asja jaganud, aga üksi seda praegu kaelast ära ei saa, seda tajus külanõukogu esimees üha selgemini. Lõpuks on piirkonnavolinik Šenga ikkagi võimu esindaja ning võimu teise võimu vastu vajab Liepiņš praegu hädasti.

Astudes mööda külatänavat majade vahel ning krimpsutades nägu suremistunde pärast jalgades, püüdis külanõukogu esimees korraldada oma hajevil mõtteid. Näe, nüüd läheb tema, Liepiņš, otsima oma võimult tuge. Aga seda polegi nõnda kerge teha, sest uue võimuga on külanõukogu esimehel üsna keerulised suhted. Kuis ei peakski nad olema keerulised, kui külal lasub veel teisegi võimu vari. See võim ise on küll taganenud sügavale metsadesse, aga käsi, näe, ulatub siia. Nii on tulnud külanõukogu esimehel toita uue võimu kõrval pisut vanagi.

„Miks sa minult nõuad?“ oli ta Kārliselt, endiselt külapolitseinikult, tol esimesel ööl küsinud.

„Sina oled võim, sinult küsingi,“ oli Kārlis järsult vastanud, oli tõstnud Saksa automaadi lauale ning muiates silmitsenud tagatoa uksele kogunenud Liepiņši peret. „Eks see uus võimgi nõua ju sinult, mis siis meiegi muud?“

„Tema pani mind kohale, mitte teie,“ oli ta söandanud mingi sisemise trotsi ajel vastu öelda, kuigi märkas naise vaigistavat märguannet ning isegi teadis, kui äkiline Kārlis võis olla.

„Nii et sina pead siis neid omaks?“ Kārlis oli talle ähvardavalt otsa vaadanud, oli pööranud end toolil ning jalad oma pika raske kere alt välja sirutanud. „Olgu, teeni siis neid, aga meid teenid sa kah. Meie sind ei pannud, aga maha võtta võime küll, päris maha, mulla alla kohe.“

Ja ta oli Kārlisel kõhu täis söötnud ning kaasagi andnud. Kārlis oli ka hiljem käinud ning teisedki olid käinud. See oli nagu mingi sõnadeta kokkulepe, mida mõlemad pooled katsusid pidada. Metsadesse taganenud võim ei püüdnud ennast külas päriselt maksma panna, aga oma käe oli ta sirutanud. Võib-olla sirutas ta mujalgi, ent mujal talitati teisiti, aga minul läks nii. Võib-olla oli naisel ka õigus, et poleks pidanud nõustuma, poleks pidanud vastu võtma seda ametit. Sest tegelikult oli ta ju uuegi võimu silmis kurjategija.

Külanõukogu esimees aeglustas sammu ja peatus siis hoopis. Põrnitses tusaselt tänavat ning maju selle ääres. Tõepoolest, kuhu ta läheb? Mida ta ütleb Šengale? Et ei suuda kusagilt leida kaheksat puuda jahu? Kelle jaoks leida? Šenga jaoks on kõik maailma asjad hästi selged ja lihtsad. Ja ta armastab palju pärida. Neil seal metsas on midagi kavas, et aega pole oodata. Lähevad ära, kaugemale? Ehk lähevadki, annaks jumal... ei, valmistuvad talveks. Ei lähe tark inimene talvel külast leiva juurest kaugele. Ja lollid pole nad ka, kui tahavad kaua sõdida, võitagi veel loodavad... Siis talveks... Oodake veidi aega, ja ta kogub need kaheksa puuda.

Külanõukogu esimees seisis paigal, süütas piibu ning tunnistas tänavat enda ees. Juba kiirustaski hämarus kohale. Metsad küla ümber tõmbusid mustavaks pigistavaks rõngaks. Liepiņš tajus selgelt nende ahistavat survet. Ei lähe ta Šenga juurde, ei anna neid asju arutada Šenga suurte ja selgete asjade kõrvale. Šenga oli omal ajal tulnud linnast sulaseks, seepärast polegi tal väiksemaid tõdesid, neid, mis külainimesel hinge sees hoiavad. Ta läheb koju. Tarvis veel üht-teist seada. Nad peavad talle aega andma.

Ja külanõukogu esimees pööraski ringi ning asus lontsival sammul kodu poole teele. Aga vaevalt kümmekond sammu astunud, peatus ta uuesti. Kiskus piibust vägevaid sõõme kiirelt kerkivasse ja laskuvasse rinda. Said neile vilja kokku, leiad meile kah, oli öelnud Kārlis. Kas või põlvili kerjad kokku. Hommikul tuleme... Kindla peale nad tulevad. Nad ei ole seni kunagi tulnud hulgakesi... Kas ainult jahu pärast? Kahe koti pärast? Ei, tuleb minna Šenga juurde, tuleb kutsuda linnast abi. Liepiņši süda aimas halba. Ja veel kord ümber pööranud, hakkas ta ohates astuma esjalgses suunas.

„Jahu? Tulid ja küsisid?“

„Jäh, kaheksa puuda.“

Kõhn sooniline Šenga jätkas edasi-tagasi kõndimist. Kõõritas seejuures silmanurgast vastumeelselt Gūniņa-muti, oma korteripērenaise poole. Gūniņa-mutt oli teadagi ohutu, pealegi poolkurt, aga siiski oli raske takistada seda vana üksikut naist rahuldamast oma päratut uudishimu. Šenga kandis seersandipaeltega sõdurimundrit, Vija hoolitsevate kätega harjunud Liepiņši silmis liiga kulunut, räpast ning higist haisvat. Aga Šengal ilmselt polnudki teist, polnud üldse midagi muud, et pesuks seljast võtta. Mis asjad võisidki mahtuda sõduriseljakotti, mis polnud pealegi sugugi pungil? Kui ta esimesel päeval külla tagasi tulles oli külanõukogusse sisse astunud, oli Liepiņš pidanud teda külast läbiruttavaks võõraks. Kõik teed olid neid siis täis. Aga kui too mustapäine mees oli pilkavalt naeratades ta ees seisnud ja ulatanud mingi paberi, oli Liepiņš ta sedamaid ilma paberitagi ära tundnud. Paber näitas, et küla oli saanud veel teisegi võimuesindaja, kellel peale paberi oli mõjukas Saksa parabellum. Šenga asus elama vana lesknaise Gūniņa juurde kostile.

„Neetud fašistid...“ Šenga küttis end üles. Pikad, tuba mõõtvad sammud kiirenesid üha. Ajuti seisatas ta akna all, trotslik ilutu nägu vihast krimpsus ning käed rusikasse pigistatud. „Külas on nälg, aga neil olgu olla... seina äärde tuleb nad kõik...“ Ja Šenga lisas raevutsedes mõned vandesõnad. Aga samas ta taltus, ilmselt isegi mõistes oma raevu mõttetust. Esimehe poole pöördudes päris ta juba üsna asjalikult: „Palju neid on?“

„Kust mina tean?“ Liepiņš kõhkles hetke ja lisas siis ettevaatlikult: „Kaks käisid, aga seal on neid muidugi rohkem... Abi oleks tarvis, kui nad hommikul kõik korraga...“

„Hommikul... hommik on kaugel.“ Šenga tarmukas ast mõõtis uuesti tuba. „Sul relv on?“ Piirkonnavolinik peatus ning süütas sigareti. Tema pruunide silmade kalk vaade uuris esimeest.

Liepiņš tundis ennast ebamugavalt. Kohe võib Šenga hakata küsima ka muud. Kohe tunneb ta huvi, miks need kaks käisid just tema juures.

„Ei... tähendab, jahipüss ju on, aga mis see automaatide vastu...“ Liepiņš otsis murelikult piibu välja ning üritas juhtida juttu ettevaatlikult talle vajalikus suunas. „Mõtlesin, sul seal linnas ju sidemed, abi oleks tarvis, saatku nad sõdurid. Ei me muidu vastu saa.“

„Sõdurid! Ega sõduridki seal niisama vedele.“

Šenga seisis mornilt keset tuba, keskendunud, ilmselt sügavalt mõttes. Tema vidukile tõmbunud silmad vaatasid kuhugi üle Gūniņa-eide pea. Eit aga askeldas, rõõmus külalise üle, tõstis pliidilt raske teekannu ja pani selle lauale. Asetas siis lisaks kolm savikruusi.

„Tulge, jooge teed, oma korjatud, headest maarohtudest,“ seletas eideke valjuhäälselt, otsekui rõõmustades oma häält kuulates.

„Olgu, joome siis teed,“ soostus Šengagi.

Aga kummalgi mehel ei paistnud laua juurde kiiret olevat. Külanõukogu esimees seisis ukse juures ning ootas. Šengagi läks lauast mööda toanurka, kus väljaõmmeldud voodikattel lebas nahktaskus parabellum. Šenga tõstis selle üles, kontrollis padrunipidet ning seadis siis vööle.

„Mis sa arvad, mitu meest me külast saame? Kui kas või kolmneli meest, mul on automaat ja kaks vinti.“

Šenga oli konfiskeerinud need külast. Neid oli seal kindla peale rohkemgi, siin-seal räästa all või maa sisse kaevatult peidus. Nüüd tahtis ta anda need tagasi samadesse kätesse, mille usaldusväärsuses ta alles äsja oli kahelnud. Liepiņš ei kiirustanud vastama, lasi teise pilgul kobada oma näos. See oli rumalus, kuigi relvi, jah, ta teadis päris kindlalt, oli veel paljudeski kätes.

„Ei usu,“ sõnas ta aeglaselt ja kaalukalt, „keegi ei taha astuda neile otse vastu.“

„Miks?“ Piirkonnavolinik muigas tigedalt. „Kardavad, värisevad oma naha pärast... või ehk käivad kah nendega ühes?“

„Muidugi kardavad,“ kinnitas külanõukogu esimees rahulikult, „pärast makstakse neile ja nende peredele kätte.“

„Kui nad kätte saame, ei maksa keegi neile kätte.“

„Usud sa, et me nad kõik kätte saame?“ Esimees viipas peaga ukse suunas. „Nemad seda ei usu ja neil kõigil on naised ja lapsed.“

Nad tunnistasid hetke teineteist. Liepiņši näol püsis rahu, mitte-midagiütlev, ebamäärane, võõra pilgu eest kaitsev rahu. Hallid

silmad vaatasid justkui kõike nähes, aga ei lasknud vaadata mehe enda sisse. Liepiņš sarnanes sel hetkel pisut maaga, mis teda kandis.

„Aga miks nad just sinu juurde tulid? Ehk mängid nendega ise kokku, mis?“

Šenga seisis otse tema ees ning uuris teda üksisilmi, pilukil silmades välkumas umbusk. Hääl oli veelgi karedam, sellesse oli siginenud uus, külm toon. Liepiņš kujutas endale hästi ette, milline oleks see hääl siis, kui piirkonnavolinik rohkem teaks.

„Ma ei tea,“ sõnas ta tusaselt. „Ehk sellepärast, et minu käest käib see vili läbi?“

Piirkonnavolinik näis hetke kaaluvat vastust, aga jäi nähtavasti rahule, sest ta toon muutus tavaliseks, taas sugenes sellesse usalduslikkustki.

„Oled kindel, et nad tulevad?“

„Jah.“

„Imelikud inimesed.“ Šenga ütles seda rohkem endamisi. Ta mõistis halvasti selle kandi alalhoidlikke külamehi. Neid ähvardati — ja nad kuuletusid. Neid mõnitati, tapeti, aga nad elasid niisama vagusalt edasi. Siin oli mingi sõlm, kogu selles esimehe jutus. Piirkonnavolinik aimas seda, aga aega oli napilt. Ta pidi jõudma linna ja tagasi. Läheb mootorrattaga. Mõte töötas juba uues, pingelises rütmis. Bensiini jätkub. Saaks enne pimedat metsast läbi...

„Ma sõidan linna.“ Šenga vaatas kella randmel.

Külanõukogu esimees noogutas. See jutt oli juba selge tarkus. Ei, ta polnud selles mehes siiski eksinud. Ta jälgis rahulolevalt volinikku, kes astus kärmel sammul riidevarna juurde ning tõmbas selga pihtkasuka.

„Enne hommikut oleme tagasi. Kus sa ööbid, külanõukogus?“

„Ei, kodus muidugi.“ Liepiņš vaatas talle mõistmatult otsa.

„Hmm... võta siis automaat.“ Piirkonnavolinik sirutas käe nagis rihmapidi rippuva automaadi järele ning ulatas selle esimehele. Too põrnitses relva ja raputas siis pead.

„Pole sellisest kunagi lasknud... las ta olla, mul on jahipüss.“

*H*aigus haaras Toomas Hinnovi järjest tugevamini oma võimusesse. Tund-tunnilt tõusis palavik, ta sonis, muutus ajuti rahutuks, kuid lõtvus samas, lamas tundide kaupa justkui tardunud, pilk suunatud lakke. See poolhämar tuba oli haiglaks muudetud majas kõige väiksem. Ühes seinas oli voodi, millel lamas haige. Selle lähedal vana, mõranenud klaasiga trümoopeegel. Ukse kõrval nurgas seisis kahe uksega riidekapp. Akna all oli laud ja kaks tooli.

Anna istus voodiäärel ning pühkis aeg-ajalt rätikuga tema näolt higi. Ajuti pani ta selle kõrvale ning pidi rakendama kogu jõudu,

et hoida palavikus visklevat keha põrandale kukkumast. Voodi kõrval põles küünal, aga hommik tungis juba tuppa, täites ruumi kollakaskahvatu hämuga.

Siis kuuliski Anna laske. Need kostsid küla servalt, aga ometi väga selgelt. Esialgu harvalt ning samas juba tervete valangutena rebestasid nad hommikujahedat tardunud vaikust, lakkasid ning algasid taas. Anna vaatas kella. Ta ootas kärsitult päeva. Ootas segase hirmutundega, nii nagu igatses taas vaikustki. Väsimus tundus nüüd kõrvaline, ta surus käed sülle ja istus kangelt voodiserval. Ta ei tahtnud millelegi mõelda, ei suutnud mõelda. Pinguldunud hädaohutunne hoidis kõik meeled valvel. Aga tulistamine ei lakanud, vastupidi, tihenes üha. Siis kuulis ta tänaval lähenevaid samme. Sammud peatusid maja ees. Välisuks lükati ettevaatlikult lahti. Anna tõusis kärmelt, ent istus samas taas kergendusohkega, kuuldes tuttavlikke, veidi lohisevaid asteid. Oligi Kūmiņš. Velsker hingeldas kiirustamisest. Tema magamatusest hallika varjundiga, tursunud silmaalustega nägu näis haletsusväärne ning varjas halvasti ärevust. Oli näha, et ta oli ülepeakaela tulnud. Kodupükste ning alussärgi peale oli tõmmatud ainult poolkasukas.

„Proua kah ei maga...“ Velsker püüdis naeratada, astus lamaja juurde ning silmitses teda. „On meie doktoril veidi parem?“

„Läbimärg, kaks korda vahetasin särki.“ Anna ohkas, võttis uuesti räti ning kuivatas haige nägu. „Ta ei saa millestki aru, muudkui sonib.“

„Paha lugu, väga paha...“ Velsker raputas murelikult oma suurt, halli juustelasuga pead.

Uuesti kostsid lasud — vintpüssipaugud ning automaadivalangud.

„Mis see on, Kūmiņš? Mis nad seal...? Keegi tulistab siin külas?“ Anna vaatas velskrit pärani silmi.

„Metsikuks läinud, päris metsistunud, ikka veel sõda...“ Velskri pilk rändas aknale, aga tõmbus sealt kohe tagasi, libises pidetult mööda tuba. „Peate ära minema, kullake, minge mu naabrinaise juurde, käisin ja palusin... lubas ära peita. Ta mu kauge sugulane.“

Anna mõistis, mõistis iga hetkega aina rohkem. Luges vastust velskri hallikast näost ja murelikust ilmest, mille taga näitas end selgesti hirm.

Velsker astus ebakindlalt üle toa ning istus laua taha toolile. Pigem vajus kui istus. Paistis, et jalad ei tahtnud teda hästi kanda. Ta näis korraga väga vana ja kuidagi lõtv. Mõlemad vaikisid, kuulatasid jälle tugevnenud, selgelt lähemale nihkunud laskude raginat.

„Seal on ju sõdurid.“ Anna tõusis otsustavalt, läks akna juurde ning uuris inimtühja tänavat. See paistis teda rahustavat. „Küll nad saavad nendega hakkama,“ sõnas ta veendunult, läks toa nur-

gas oleva kapi juurde, avas ukse ning võttis välja teekannu ja pool pätsi leiba. „Kohe keedan teed ja sööme natuke," teatas ta veidi pingutatud reipusega.

„Kes teab, kullake... sõdurid küll, aga..." pomises velsker. Ta toetas küünarnukid lauale. Suur paks lodev keha näiski püsivat nende najal. Ta pööras pead ning tema murelik pilk uuris uuesti rahutuks muutunud haiget. „Mis elu see küll on," pomises velsker, „sa, jumal, ju näed seda, see on hirmus..."

Küla serval käis tõeline lahing. Neid näis olevat ootamatult palju, seda metsast tulnud kirjut meestesalka. Koredate taluriiete ja vattkuubede vahel vilksatas Saksa välihalli ning politseimundri musta. Nad ahistasid, surusid külakeskuse poole selle kaitsjaid. Kaitsjaid polnud palju, väike salk sõdureid leitnandi saatel, lisaks piirkonnavolinik ning nendega liitunud külanõukogu esimees. Läbi aedade, järkjooksuga tule all lähemale nihkudes, majaseinte taha varjudes rõhuti raevukalt peale. Kaitsjad tõrjusid neid, tulistasid meeleheitlikult vastu. Kuigi mõlemal pool oli langenuid, muutusid jõud järjest ebavõrdsemaks. Leitnant langes õige pea, seejärel üks sõdur, siis veel teine. Neli neid veel järel oligi — kaks sõdurit, vasakust käest haavatud piirkonnavolinik Šenga ning küürutades palkseina taga varjunud külanõukogu esimees Liepiņš. Nad hoidusid kokku, taganesid vastu tulistades majast majani, liikusid juba üsna käeulatuses asuvate külanõukogu hoone ja haigla suunas.

Liepiņš tundis nõrkust. Juba esimestest laskudest saadik keha haaranud halvav pinge vaibus korraga. Käis tõmbus märjaks ning rõhus raskelt õlga. Aga ka see polnud millegipärast nii hull, kui ta oli kartnud... Ta nõjatus vastu palkseina, nihkus siis allapoole, kuni istuski maja ääres. Nii oli parem. Ja pea kohal palkseina täksivad kuulid ning laskude kõrvulukustav ragin — kõik vajus justkui mööda. Veidi imestunult vaatas ta otse tema ees seisvat ning tulistavat piirkonnavolinikku. Näol valu- ja vihasegune grimass, toetas Šenga haavatud käega kohmakalt automaati, surus võppuvat pära vastu õlga ning karjus hammaste välkudes midagi majaotsa juures tulistavale sõdurile. Võib-olla ta hoopis vandus omaette, võib-olla ka, et neid piirati ümber ja ta nõudis midagi sõdurilt. Aga sellelegi võimalusele mõtles külanõukogu esimees ilma ärevuseta. Ta oli liikunud, tulistanud, teinud kõike teistega kaasa pooleldi automaatselt, aga sellest hetkest, kui ta oli tundnud tuhmi lööki vastu õlga ning sellele järgnevat valusööstu ning kleepuvat märga, oli ta leppinud. Ja see leppimine oli teinud teda vabaks. Oli andnud talle tagasi tema mõtted ning nüüd tahtis ta kuuluda ainult iseendale. Ta oli võõras selles võitluses ja astus nüüd sellest välja. Ainult naisest ja lastest oli kahju. Neile mõeldes kummitas peas ähvardav võimalus. Aga tema ise oli valmis, kõigeks valmis. Võtku maa teda vastu, kui see nii peab minema. Ka lehmast oli kahju. Talvel pidi lehm tooma vasika, oma esimese vasika, ning lehma vaadates oli ta korduvalt mõelnud, et sünnitus tuleb raske. Vija oli neis asjus üsna saamatu. Ja kevadet tahaks näha, õunapuude õitsemist. Õunapuud peaksid andma head saaki. Mida see Šenga karjub talle? Kummardub näo ette ja karjub. Ons ta kurt või? Peaks katsuma tõusta... Vija võiks lastega minna õe juurde linna, kuni hullud ajad on möödas. Oleks pidanud ütlema, aga hüvastigi polnud õieti aega jätta. Šenga, jah, arvestas valesti, tõi vähe mehi kaasa. Ja ega pealetulijaidki paistnud esialgu rohkem kui käputäis. Ja korraga oli neid nii palju... jah, eksis Šenga ja eksis temagi... Šenga kukkus, mis Šengaga on? Ta peaks tõusma ja vaatama järele. Ehk saab aidata? Vaikus, imelik vaikus... Ta pöörab veidi pead, et paremini näha Šengat, aga volinikku ei ole. Ta näeb hoopis majatagust viljapuuaeda. Kelle aed see võiks olla? Ja maja? Täisjõus, aga käestlastud aed... Õunapuid on seal kah. Ta loeb kokku tervelt kümme. Ehk on ka rohkem, kindlasti rohkem, suur täies jõus aed. Laud on muutunud raskeks, rõhuvad tinaselt silmile... Kes see on? Mis ta tahab?

Nagu läbi uduloori nägi Liepiņš pikka Kārlist enda poole tulemas. Too seisatas ning silmitses teda huviga, automaat rippu käes. Aga Kārlis huvitas külanõukogu esimeest ainult hetkeks, rohkem soovis ta näha õunaaeda Kārlise selja taga. Nüüd astus too veidi kõrvale ning tõstis oma relva. Ning külanõukogu esimees naeratas rahulolevalt, praegu nägi ta aeda jälle hästi. Puud olid tõepoolest toredad, ainult, jah, peremehe kätt olnuks tarvis...

Nad kuulasid, sulgununa tuppa. Seinad ahistasid nagu sünged mõttedki, aga väljas tundus veelgi hullem. Väljas kestis põrgu, väljas otsustati nende saatust. Seepärast nad ootasidki. Ainult haige ei oodanud, ei kuulanud, ei mõelnud. Tema oli vaba, kannatlik oma hämaras maailmas, millest naasis ainult lühikesiks hetkiks.

„...Peab sööma, ole paikene, muidu jääd päris nõrgaks... veel lusikatäis, veel natukene..."

Velsker istus endiselt laua taga ning vaatas Annat, kes kannatlikult söötis vastupuiklevat Toomas Hinnovit, manitses teda.

„Proua Anna, kullakene, silmapilk peate minema... otsekohe..." Velsker Kūmiņš liigutas end, püüdis end jõuetult püsti ajada. Tema pehme hääl värises. „Siinsamas, vasakut kätt, esimene maja... tasakesi aia varjus, minge, kullake..."

„Kuidas ma nii... aga tema?" Anna vaatas kõheldes aknast välja. Hiline hommik juba erksaks tõmbunud valgusega polnud toonud muutust. Oli lisanud ainult hirmu. Tõrjudes raskeid mõtteid, seadis ta haige peaalust. Tal oli õnnestunud veidi Toomast

sööta. Palavikki alanes aeg-ajalt ja haige tuli meelemärkusele. Siis tundis Anna uut lootust, unustas kõik ja oli veidi õnnelikki. Ehk jääb Toomas ellu? Muidugi oli see tüüfus, hull haigus, aga siiski paraneti sellestki. Samas raksatas lask, kuul tungis naksudes haiglamaja palkidesse, siis veel üks...

„Kohe, ma palun teid, kullake, näete ju..."

„Jaa..." Anna tõusis. Tema nägu oli väga kahvatu, aga ilme otsustav. „Te aitate mind ja me kõik kolmekesi..." Ta tahtis tegutseda ning vaatas lootusrikkalt velskrit, kes, justkui kõik jõu endast välja andnud, oli toetunud oma laia tagumikuga tagasi toolile, vajudes iga hetkega järjest enam kössi.

„Ei, teie üksi, kullake, küll me siin kahekesi kuidagi..."

Kūmiņš hingeldas. Iga joon tema näos, higistav, õlgade vahele vajunud tüse voltis kael, tahte kaotanud, jämedatele reitele lõdvalt langenud käed — kõik väljendas lootusetust, allaheitmist. Alasti hirm matmas väärikuseriismeid, näis ta haletsusväärne.

Uuesti kostsid lasud üsna maja taga tänaval. Anna kummarduș haige kohale, püüdes tuua teda teadvusele. Rääkides, paludes, nõudes, raputades teda õlast, juba ise nuttes proovis ta meest tõsta istukile. Aga silmad haige poolsuletud laugude taga vaatasid tühjalt, suu pomises sonides midagi ning ahmis vilinal õhku. Velsker jälgis neid kaasatundvalt. Ja siis korraga tajusid nad imelikku vaikust. See algas tänavalt, levis maja ümber ning ulatus rusuvana tuppagi. Haige liigutas end. Tekile unustatud lusikas pudeneș põrandale, tehes põrgulärmi. Nad vaatasid seda ning seejärel ainiti ust. Velsker põrnitses seda viha ja hirmu seguga. Haige sonis uuesti. Kuumad lõhenenud huuled tõmblesid palavikuliselt.

„...õde, ruttu tampooni... klemm... Kūmiņš, miks te ei nõudnud?..."

„Rahune, kallis... kohe, kohe võtame palaviku alla."

Anna seadis haige laubale kompressi, jäi siis vaatama velskrit. Kūmiņš näis jälle justkui tukkuvat laua taga, oli toetanud pea kätele. Siis kuulsid nad hõiget maja taga. Sellele vastas mehehääl tänaval. Kostis jutukõmin, keegi lõi millegagi tugevalt vastu vastasoleva külanõukogu ust. Kuuldus sisselöödavate akende klaasiklirinat. Uuesti räägiti tänaval. Rasketes saabastes jalaasted tulid üle tänava, möödusid akende alt. Keegi avas haigla ukse...

Toauks tõmmati järsult lahti. Kolm habemessekasvanud nägu uurisid neid valvsalt. Siis langetas punaarmeelase vatikuues ning Saksa sõduripükstes mehemürakas automaaditoru ning astus hooletul sammul toa keskele. Teine, — kõhn keskealine politseimundris mees — seisatas ukse kõrval, hoidis oma automaadi laskevalmis. Kolmas, kõige vanem mees, kandis taluriideid. Teistel olid jalas säärikud, temal aga viltutallatud nöörsaapad. Oma püssi oli ta juba õlale visanud. Pikk mehemürakas heitis lühikese pilgu voodile ja püstitõusnud Annale selle kõrval. Seejärel takseerisid tema kalgid, põlglikud silmad velskrit.

„Sulle öeldi ju, ära tiku siia punaste haiglasse, hoiatati, mis? Kes need on, punased, ah?" Ta silmitses Annat ning siis uuesti velskrit.

„See on meie küla haigla," sõnas velsker väärikalt. „Tema on meditsiiniõde."

Kūmiņši nägu oli kahvatu, aga sellesse oli ilmunud ka mingi kummaline rahu. Kõhn kärsitu olekuga mees, kelle ligistikku asetsevad terava vaatega silmad uurisid valvsalt tuba, ütles sekka: „Näed ise, et võõrad... nagunii punased... mis sa nendega pikalt, Kārlis, kindla peale punased."

Pikk tõrjus teda käeviipega.

„Näen ise, mis siin on... Ja see seal?" Ta osutas voodile.

„Tema on meie arst," seletas velsker kiirustades, „külas on tüüfus ja temagi, vaeseke..."

„Sina, juudiraisk, pääsesid sealt ikka tulema... ja kohe punaste kampa." Kärsitu olekuga mehe kitsale näole venis muie. „Visa hingega oled."

„Jah, ma jäin ellu, Oskars, imekombel jäin... kuigi sa ei lootnud," sõnas velsker vaikselt, aga tema hääl kõlas kindlalt.

„Sa poleks tohtinud siia tulla, sind ju hoiatati," kordas Kārlise-nimeline mehemürakas süngelt. Ta vaatas akna suunas, mille tagant kostis uuesti jutukõminat, ja tõstis siis automaadi laisalt õlale.

„Ma olen velsker ja pean aitama, kui tarvis," ütles velsker rahulikult, aga tema hääl värises pisut.

„Enam ei aita sa kedagi." Kärsitu olekuga mees vaatas tigedalt oma automaati. „Nagunii kommunistid, kõik, kes nendega on, on kommunistid. Kui palju nad täna meie mehi tuksi panid, Kārlis!"

„Õige." Mehemürakas noogutas. „Tuled meiega kaasa, Kūmiņš, ravisid neid, nüüd hakkad meie omasid ravima."

„Ma ei saa..." Velsker vaatas voodi suunas, siis enda ette põrandale. „Ma ei saa neid jätta nii," kordas ta vaikselt. Ta istus endiselt raskelt toolil. Tema jämedate joontega näole olid ilmunud higipiisad.

„Kuulsid?" Kärsitu olekuga mehe hääl oli tõmbunud kimedaks. „Mis sa temaga jahid, Kārlis, ta ravib ainult kommusid."

„Tuled kaasa!" käratas Kārlis ning viipas peaga selja taha püssiga mehe suunas. „Kiirusta teda, Gunārs."

Kolmas, kõige vanem mees näis tundvat end siin ebamugavalt. Asetanud püssi seina najale, läks ta nurgas taburetil seisva veenõu juurde. Ta võttis kopsikuga vett, kavatsedes juua, aga justkui midagi meelde tuletades vaatas korraga haige suunas ning asetas samas veekopsiku tagasi ämbrisse. Kārlise märguande peale ta siiski noogutas, võttis seina najalt püssi, läks velskri juurde ning tonksas sellele ükskõikselt vastu õlga.

„Ma ei saa haigeid siia üksi jätta," pomises velsker. Tema nägu leemendas nüüd üleni higist.

„Noh...“ Oskarsi-nimeline kärsitu olekuga mees tõmbas silmad pilukile. „Ehk tahad hoopis seda?“ Ta kergitas automaati. Aga samas peatusid tema silmad Annal, kes oli voodi juurest seina äärde taganenud ning surus end justkui kaitset otsides seljaga vastu seina. Hirmunud vaade pärani silmis, jälgis ta toas toimuvat.

„Aga mis me tüdrukuga ja sellega seal voodis teeme? Nende kahe punasega?“ Kärsitu mehe kitsas nägu tõmbus tüdrukut silmitsedes muigele.

„Ah, las nad pealegi,“ arvas püssiga mees kõheldes, aga vaikis samas, tajudes endal kärsitu kaaslase torkivat pilku.

„Tunned kaasa või? Ma vaatan juba ammu, Gunārs, sul on punaste vastu na hale süda. Ehk hakkad varsti päris nende kampa, mis?“

„Mis, ma niisama... alles tüdruk ju, see ka puruhaige,“ pomises Gunārs ning jäi vait.

„Olgu, tüdruk tuleb samuti kaasa,“ otsustas mehemürakas, „lähme, linnast sajab neid varsti teab palju kaela.“

„Kuulsid?“ Kõhn kärsitu olekuga mees heitis automaadi üle õla ning astus Anna juurde. Tema kitsal näol püsis muie. „Leiame sinulegi tööd, meil juba leiba niisama ei vihuta... tule.“

Ta pilgutas kaaslastele silma, haaras Annal käest ning tõmbas teda ukse suunas. Anna võitles vastu. Naise nägu virildus valust, kuid ta huuled olid surutud tihedalt kokku. Korraks vaatas ta haige suunas. Too oli ilmselt uinunud ning lamas liikumatult.

„Näe, juba kipub mängima,“ püüdis Oskarsiks kutsutu lõõpida, aga vaatas samas abiotsivalt hiiglasekasvu Kārlise suunas. Too aga ei kiirustanud abistama, jälgis huviga teise rabelemist pealt. Tänavalt kostis taas hõikeid. Keegi tuli saabaste trampides läbi esiku. Uksele ilmus heledapäine salkus juustega noormees.

„Voss tõmbub tagasi metsa...“ kuulutas ta asjalikult ning jäi samas jalgu harki ajades, ise üleni põnevil, jälgima Oskarsi võitlust tüdrukuga.

„Jätke mind rahule,“ ütles Anna vene keeles. Tema nägu punetas vihast ja solvumisest.

„Mis te vahite?“ Oskars haaras Annal jõhkralt õlast, Anna lõi talle vaba käega vastu nägu ning rabeles lahti. Aga juba oli jaol ka heledapäine noormees ning väänas kaaslast abistades osavalt neiu käsi.

„Ohoo, päris võõrasulise kinni püüdnud,“ pomises noormees innukusest ähkides, murdes kätt, nii et neiu karjatas valust.

„Te ei tohi seda... kuulete?“ Velsker toetas käed lauale ning tõusis kohmakalt toolilt. „Kārlis, öelge neile, te olete ju inimesed... Ma tulen, kuulsite... laske ta lahti...“

Kasukahõlmad laiali, hingeldades nõrkusest, astus ta ebakindlalt — ja oli samas ometi väärikas, ähvardav isegi oma leppimatus pahameeles — Annat vedava kahe mehe poole. Oskarsiks kutsutud

kärsitu olekuga mees, jättes hetkeks oma saagi kaaslase hooleks, astus kõrvale, ning tõstnud automaadi, lasi peaaegu sihtimata, läheda maa pealt pika valangu Kūmiņši pihta. Velsker vaarus otsekui millegi vastu põrgates tagasi ning kukkus raskelt põrandale.

„No on tola...“ Pikk Kārlis silmitses tusaselt maas lamavat velskrit, kes ei liigutanud enam. „Sa, Oskars, oled loll,“ pressis ta põlglikult hammaste vahelt. „Ajasid end seal politseis ülemäära kuumaks. Sa, Gunārs, vaata too üle,“ lisas ta Gunārsile. „Kui tarvis, aita ühele poole, nagunii külmub ära.“ Pikk viipas peaga selja taha haige poole ning astus uksest välja.

Heledapäine ja Oskarsiks kutsutu lükkasid Annat ukse suunas. Anna oigas nende tugevas haardes, võitles mis jõudis, aga jõud olid ebavõrdsed. Sasitud, marraskil, veeti ta ukse taha. Gunārsiks kutsutu jälgis neid tülpinud näoga pealt. Ta hoidis kahe käega kinni põrandale toetatud püssi rauast ning ootas. Seisis liikumatult ning endiselt tülpinud näoga ka siis, kui toas oli juba jäänud vaikseks. Eestoast kostis veel kellegi summutatud häält, siis valitses sealgi vaikus. Kuuldus vaid lahtipaisatud, tuules kõikuva välisukse käginat. Eemal tänaval kolises plekk-kanister, kostis sammude müdinat ning hääli. Needki kaugenesid varsti. Lõpuks Gunārs justkui ärkas. Võtnud püssi ühte kätte, läks ta voodi juurde ning vaatas pikalt haiget. Too paistis magavat, näis üsna elutõimetu, ainult rind liikus kiirelt tõustes ja laskudes, lõõtsudes palavikust. Mees jälgis teda kaheldes, astus sammu tagasi ning tõstis püssi. Aga lasi relva taas alla. Tõmbetuul tõi läbi avatud toaukse ninna põleva puu lõhna. Ta vaatas aknast välja ning nägi külanõukogu katkipekstud akendest tänavale tungivat tihedat suitsu. Meeste hääled olid kadunud ning tänavalgi valitses sama vaikus mis toas. See näis tegevat teda rahutuks ning uuesti tõstis ta püssi. Kuskilt kaugelt maja tagant kostis naise karjatus ning samas üksik püssipauk. Ta lasi uuesti püssi alla ning kõhkles, pilk ainiti haigel. Lõpuks, jõudnud nähtavasti otsusele, riputas ta püssi õlale ning väljus toast. Külatänav tema ümber näis olevat otsekui välja surnud. Kiirustades astus ta mööda teed, heites tusaseid altkulmu-pilke juba tervenisti leekides lõõmava külanõukogu poole. Varsti keeras ta heinamaale, ning kahlates läbi pruunika kuluheina, jõudis metsa ääres meesterühmale järele.

Kirik seisis üksi ja mahajäetult nõlvakul keset küla. Katkiste tuhmunud aknaklaaside ning poollahti unustatud raske puituksega oli ta kui üksainus etteheide rasketest aegadest, mis kuidagi ei tahtnud lõppeda. Tuul keerutas tuhkjat lund hauakääbaste vahel, tõukas viltuvajunud, murdunud, sammaldunud riste ning tuiskas siis külasse. Sealgi valitses vaikus. Siiski andsid mõned suitsutop-

savad korstnad märku elusoojusest. Ja kirikutagune surnuaedki polnud päris inimtühi. Keegi eideke kohmitses ühe haua kohal, riibus kummargil olles prahti ning püüdis siis tagajärjetult süüdata küünalt. Korraga tõstis ta pea ning jäi silmitsema surnuaeda ilmunud sinelis meest. Mees kõndis haudade vahel, hoolega ringi vaadates, justkui midagi otsides. Paljapäi, sinel eest hooletult lahti, lähenes ta eidekesele. Mehe nägu oli haiglaselt kahvatu, sisselangenud põskedel ning teravdunud lõual mustendas habemeädal. Eidekese kohale jõudnud, ta peatus.

„Ega ei tea, ema, kuhu medõde sai maetud?“

Eideke ajas end sirgu, uuris teda kaastundliku huviga.

„Meie haigla õekene?... Tean küll, miks ei tea, olgu muld talle kerge... sinna, üsna aia äärde...“ Ta osutas käega.

Toomas Hinnov hakkas minema osutatud suunas, aga eideke kiirustas talle järele.

„Oot', ma näitan... kui võõras, ei see kohe...“

Nad läksid mööda haudadevahelist lumekirmes teerada. Eideke kõneles edasi, uurides ise vilkalt tulija nägu.

„Õuest leiti... kohe sinna surigi... inimesed on läinud päris metsloomaks kätte... Jumaluke, see olete ju teie, doktor, nii kõhnaks jäänud, päris otsas... ravisid siis ikka terveks?“

„Ravisid, ema, minuga said nad hakkama...“

Tomp tõusis kurku. Ta pööras näo vastu tuult. Tuhklumi kipitas põskedel. Surudes käsi sinelitasku, järgnes ta eidele. Lõpuks seisid nad madala hauakünka ees. Tuulest ümberaetud ning kustunud küünlatompe kattis osaliselt juba lumi. Väike puurist haua päitsis oli viltu vajunud. Toomas Hinnov püüdis seda otseks seada, aga jättis siis järele, otsis sinelipõuest kimbu eredaid paberlilli, kummardus ning pani need kohmakalt hauale.

„Näe, jah, tegi siin head, aga õnne ei olnud, pandi võõrasse mulda.“ Eideke niheles uudishimust. „Nüüd siis jälle meile? Teine tohter tuli ka.“

„Ei, ema.“ Toomas Hinnov raputas pead. Ta seisis haua ees ning vaatas seda.

Eideke ohkas kaasatundvalt. „Eks suure murega, jah... ikka õigem koju...“

„Ei ole kodu, midagi ei ole, ema... Kuhu te velskri matsite, ema?“

„Tema ka, hea inimene oli... tema panime naise kõrvale. Ma näitan...“

„Kohe, ema... kohe...“

Eideke ootas, jälgis teda vargsi kõrvalt. Oleks tahtnud veel midagi pärida tollelt surmast väljakistud arstilt, kes lasi tuulel takistamatult sasida oma sinelihõlmu, ei näinud märkavatki ilma karmust ning kelle hele pöetud pea püüdis osavõtmatult talve tolmavat pihulund. Aga ta ei söandanud, ja veel korra ohanud, lihtsalt ootas.

Toomas Hinnov vaatas hauda. Liiga madal, liiga üksik tundus

see talle. Ta polnud suutnud teda kaitsta. Oli olnud väetim kui laps. Oli tal õigus elada, kui see oli tema elu hind? Ja mis hakkab ta üldse peale selle kingitud eluga?

*R*aud hõõrub rauda. Rasked rattad pilluvad sädemeid. Pikad, inimestest tulvil vagunid. Sõjaväelased, naised, lapsed... Paljude kehade kuumav leitsak ja mahorkalehk puunaride kohal. Ta seisab tamburis, magamata, uimane, unetu. Võõrad jaamad, perroonid lõhkvel tunglevast inimmerest. Võõrad asulad, linnad... kuhu... kuhu?

*K*abinet polnud suur. Siia mahtus kuidagi ära raske kirjutuslaud, mille taga istus väikesekasvuline aastates mees, valge kittel seljas. Laua ees seina ääres seisid kaks tugitooli. Kabinetis oli veel kappriiul, mis oli korda armastava käega täis laotud raamatuid ja žurnaale. Seinal laua kohal rippus portree kellestki näpitsprillidega mehest. Veel jõudis Hinnov märgata kõrvalelükatud kardinate vahelt aknast paistvat võsastunud jäätmaad. Siis koondas ta kogu oma tähelepanu kirjutuslaua taga istuvale mehele. Vaikus oli veninud pikaks ning kogu enesekindlus, mis teda siia tulles oli saatnud, oli korraga kadunud. Vaatamata eale, mis küündis ilmselt kuuekümne ligi, ei paistnud üldkirurgia kateedri professor Murrov välja siiski mingi vanamehena. Juuksed olid meelekohtadel küll juba hallid ning pealael isegi tugevalt hõrenenud, aga nurgeline kõrge laup, lihav nina ning massiivne lõug ja sellesse justkui kogemata sattunud lopsakas elurõõmus suu kuulusid täies elujõus mehele. See nägu võinuks kindlasti näida heasüdamlik, rahumeelne, kuid tihedate kulmude alt vaatavad karmid samblakarva silmad andsid sellele tahtekindla, peaaegu ähvardava ilme.

„Nii et tööle ja otse ülikooli kliinikusse?“

„Mulle öeldi, et siia kirurgiaosakonda vajatakse kirurgi.“

„Siin on, jah, igasugu tarkpäid, kes muudkui kõike teavad... hmm, aga kas too teadja ei öelnud, et siin vajatakse ainult häid, mõistate, väga häid kirurge?“

Professor Murrov uuris kortsus kulmul enda ees seisvat noormeest. Too paistis päris roheline, verinoor. Tühja ta oskas. Professor nõjatus kehaga tagasi tooli seljatoele. Selles liigutuses oli tubli annus tõrjuvat järskustki. Ta näis olevat justkui rahulolematu, vihanegi tülitamise pärast. Ehk oligi. Aga terased silmad vaatasid kaaluvalt, pärisid, küsisid omaette.

Ta oli midagi valesti teinud. Hinnov tajus seda järjest selgemini. Tema küsimus otsustati siin, selles kabinetis. Kaadrite osakonnast öeldi küll, et koht on olemas, aga otsustas see vana turris olekuga professor. Ta oli juba rõõmustanud, oli tulnud mööda koridori, vaadanud vilksamisi sisse palatiuksestki ja hinganud

mõnuga endasse ravimite, desinfitseerimislahuste, palatite ja operatsioonitubade hõngu. Neid tuhandeid, ainult suurtele haiglatele omaseid lõhnu. Oli saatnud pilguga mööduvaid õdesid ning arste. Tõesti, siia tahtnuks ta jääda, sest ainult sellistes haiglates leiab kirurg endale tõelist tööd. Ta naeratas endamisi sellele mõeldes.

Professor aga nohises omaette, püüdes maha suruda pealekippuvat südameastmat ning solvumisärritust. Keegi püüab seal jälle teda segada, saates siia igasuguseid. Jah, tühja see noormees oskab. Teab mis kooligi lõpetanud.. Kõige õigem oleks ta ära saata. Las harjutab mõnes rajoonihaiglas. Juba endamisi otsustanud, kõhkles ta ometi, tõstis käed laual lebavale kirurgiaajakirjale ning vaatas. Miks too noormees naeratas? Vara on sul veel naerda, vara...

„Mina sind ei tunne," ütles professor järsult. „On siin kedagi, kelle käest ma võiksin küsida, kes võiks mulle öelda, mis te väärt olete? Kus te arstiks õppisite, vist mitte siin, tean kõiki oma poisse peast?"

„Õppisin Leningradis, mind ei tunne siin keegi."

Hinnov oli löödud, aga ka vihane, solvunud. Kas ta polnud tõepoolest naeruväärne, marssides raudteejaamast otse ülikooli kliinikusse? Sellel vanamehel siin oli õigus. Kui ta oleks ise tolle jändriku asemel, küsiks ta täpselt sedasama. Kirurgi umbropsu valida tähendas seda, et võisid saada endale hädavarese, kellest lahti ei saanud ja kelle puhul valutasid südant iga haige pärast, kelle kallale ta asus. Võisid muidugi saada ka hea või väga hea kirurgi, mis oli muidugi vähetõenäone. Sest kes laseb head ära ilma peale hulkuma? Aga kes oled sa ise? Hinnovi pilk oli peatunud professori kätel, pigmendilaikudega naha ja sõlmeliste liigestega suurtel sõrmedel. Kitli käise alt tungisid randmele hõredad hallid karvad. Need käed ei saanud enam olla väga kiired. Kindlasti mitte nii kiired kui Gussevil, kuigi, jah, ehk küll veel osavad. Aga igal juhul tunnevad need käed praegu muret, et saada teisi enda kõrvale, väledamaid. Ja sa ei tahaks sugugi riskida. Aga riski ometi, neetud vanamees, ma kinnitan sulle...

„Hmm... aga millistes haiglates olete praktiseerinud?"

Hinnov tundis lausa füüsiliselt, kuidas vanamehe pilk teda kompis.

„Ma pole töötanud haiglates... ma olin sõjas."

„Kellena?"

„Kirurgina."

„Mitu aastat?"

„Kolm..."

Küsimused järgnesid kiiresti üksteisele ning ta vastas niisama kiirelt. Ta nägi samblakarva silmadesse rahulolematuse kõrvale sugenevat imestust. Siin kabinetis hakati tema vastu esmakordselt tõelist huvi tundma.

„Mis teil seal oli, vigastused, põletused, murrud?"

„Jah."

„Rindkere, kõht... magu lõikasid kah, ainult ausalt?"

„Tuli ette..."

„Ise lõikasid või hoidsid konkse? Pettust ma ei salli, nagunii tuleb välja."

„Hoidsin konkse ja korjasin põrandalt tampoone, seal keegi muud ei teinudki..." Ta vakatas. See oli selge häbematus, mis solvumispainena pahvatas tast välja. Kohe tundis ta häbi ning kahetsustki. Aga vanameest tema vastas ei paistnud see miskipärast häirivat. Murrov niheles rahulolevalt toolil, otsis kitlitaskust sigaretipaki ning süütas suitsu. Nõjatus siis oma koguka kerega mõnusalt seljatoele ning muigas korraga.

„Miks sa seda siis kohe ei öelnud?" sõnas ta muutunud, heasüdamlikul toonil. „Lahenda nagu mõistatust."

Ta helistas telefoniga. „Kes, postiõde? Saatke Lange kohe minu juurde, silmapilk..." Pannud telefonitoru ära, silmitses ta uuesti Hinnovit. „Mis sa oma kätega teinud oled?"

Hinnov vaatas oma punetavaid vermeis käsi. Haavad olid tekkinud kätele mõni nädal tagasi, valutasid ning paranesid väga aeglaselt. Ilmselt oli see tüüfusest ning vitamiinipuudusest.

„Näita," nõudis vanamees võimukalt.

Ta tõstis vastumeelselt käed ning astus lähemale.

„Häbiasi, kirurgile on käed sama tähtsad kui klaverimängijale. Ja hoidma peab neid niisama palju. Olgu ravitud, pange salvi peale."

„Mis salvi?" Hinnovgi vaatas murelikult oma käsi.

„Kust mina tean?" purskas Murrov korraga tigestudes. „Ravige, tehke ükskõik mida, aga tehke nad lihtsalt korda. Enne kui operatsioonituppa lähed, näitad mulle isiklikult ette, selge?"

Kabinetti sisenes hoolitsetud välimusega pikakasvuline mees. Tõmmu, ilus, väärikas ja iseteadev, meenutas ta Hinnovile kuskilt trofeeajakirjast nähtud ameerika filminäitlejat. Tollelgi olid olnud üsna samasugused teravalt piiritletud vurrud ülahuulel. Mees heitis uudishimuliku pilgu Hinnovile ning vaatas siis küsivalt professorile otsa.

„Siin on uus mees. Sina, Lange, anna talle kaks oma traumapalatit." Murrov mõtles hetke. „...Ja Moorits otsigu veel üks üldkirurgiapalat lisaks. Hmm, esialgu aitab... kui õige mees, eks siis edaspidi näe. Näita talle, mis tarvis, ja vii Mooritsa juurde. — Mine siis ülikooli parteisekretäri juurest kah läbi," pöördus ta juba Hinnovi poole, „meil on nüüd nii seatud, et kes üliõpilastega tegeleb, peab end tema juures kah näitama."

„Üliõpilastega?" pomises Hinnov tusanedes, „ma olen kirurg ja pole kunagi..."

„Minu juures peab kõike tegema," katkestas professor teda pahaselt, „kust ma neid teadlasi järsku võtan? Teadust hakkate kah tegema, kõike teete... Lugenud oled? Muidugi ei ole, kus teil,

noortel, aega... tule siia...“ Murrov lükkas tooli järsult tagasi ja tõusis. Ta võttis Hinnovil küünarnukist ja viis ta raamaturiiuli juurde. Võttis ühe saksakeelse raamatu, siis teise.

„Lugenud oled? Ei ole? Siis pead, tingimata pead... kui keelt ei mõista, õpid ära. Kõik, mis siin on, pead läbi lugema. Naisemees oled?“

„Ei.“

„Väga hea... ja viina ära ka joo, tööta parem. Siin ravitakse parimate meetodite järgi. Meil ei tohi loll olla... minge nüüd.“

*M*oorits oli osakonnajuhataja. Tema kabinet paiknes pika koridori teises otsas. Nad läksid mööda koridori ning Hinnovi kõrval astuv Lange jagas vastutulelikult seletusi. Ta tegi seda kergel seltskondlikul toonil, lõbusalt ja irooniliselt. Nende edasiliikumine polnud kuigi kiire, sest Lange peatus sageli, kõnetas mõnd haiget, mööduvat õde või arsti. Nendegi kohta jagas repliike. Hinnov sai teada, et professor oli täiendanud end Berliinis, seal lühikest aega töötanud. Ja nüüd, peale sõda, pakkunud uus võim Murrovile kui ühele vähestest siiajäänud professoreist kelleltki kaupmehelt äravõetud nooblit ühepereelamut.

„Aga meie vana keeldus. Meie vana ütles neile, et ei armasta end sisse seada võõras kodus.“ Lange vaatas Toomas Hinnovile tähendusrikkalt otsa. „See on praegusel ajal üsna julge temp.“

Edasi rääkis Lange õdedest. Tublisid vana kooliga õdesid olevat kolm, preili Sirtak, preili Saarniit ja proua Torm. Uued on kehva väljaõppega, enamik ainult mingid kursused läbi teinud. Sõjaväe tarvis ülepeakaela koolitatud. Neid peab kõvasti kontrollima. Hiljuti tuli neile teinegi uus kirurg, mingist sõjaväehospidalist, venelanna Zinaida Vassiljevna, võttis oma medõegi kaasa.

„Teate, sõjaväearstid, välihospidalid ja mis seal kõik on, on meile täielik „terra incognita“.“ Lange kehitas õlgu. „Sõjaväemeditsiin on muidugi huvitav ala, aga praegu, rahuajal, teate...“

„Hospidalides tehti kõvasti tööd ja pidi oskama kõike.“

Hinnov ütles seda järsult. Ta tundis end puudutatuna. Ja korraga meenus talle günekoloog Arvi Kollomi valust virildunud nägu kanderaamil ja tema kohale kummardunud Marta.

„Muidugi, muidugi,“ kinnitati kõrval taktitundeliselt ja leebelt. „Eks ta muidugi üks erinev asi ole, meie vanagi peab sellest lugu, ütleb, et sõjaväemeditsiin olevat teinud meie eest üsna suure töö ära. Näe, ongi Moorits ise.“

Keset koridori seisid kaks valges kitlis arsti ning arutasid midagi omavahel. Lühem ja vanem, ettetungiva kõhuga mees noogutas sageli oma munajat, paljakspöetud kuklaga pead. Ta kandis jämedate sarvraamidega prille, oli käed torganud kitlitaskutesse ning

kuulas leebe arusaamisega umbes Hinnovi-vanuse kitsa närvilise näoga kirurgi kurtmist.

„Kulla Rei, mul ei ole sulle öövalveks eraldi õde palatisse kuskilt võtta. Sa ju tead, kuidas meil õdedega on.“

„Aga kui hakkab uuesti verd jooksma? Mul on kolm verejooksuga haiget palatis. Ja ühe puhul on kohe niisugune tunne, et hakkab.“

„Siis võta ta operatsioonilauale, niisugust ära jäta ööseks. Mis sa tollel kõhutraumaga mehel leidsid, oli ikka põrn puru?“

„Murrov saatis meid sinu juurde,“ pöördus Lange lühema mehe poole. „Meile tuleb uus kirurg tööle.“ Ta vaatas Hinnovi suunas. „Vabandage, kuidas teie nimi oligi?“

„Hinnov. Toomas Hinnov.“

„Võta vastu, Moorits, täiendus sõjameditsiinist.“

Lange toon oli viisakas. Ometi tajus Hinnov selles mingit varjatud pilget, mingit märguannet teistele. Teised kaks vaikisid ja silmitsesid teda huviga. Lõpuks ulatas noorem aeglaselt käe.

„Minu nimi on Rei. Arnold Rei. Muuseas, kunas te lõpetasite, ma mäletan kõiki viimaste kursuste omasid, kuid...“

„Ma õppisin Leningradis,“ katkestas Hinnov teda rahulikult.

Ta tundis end uuesti niisama ebamugavalt kui ennist professori kabinetis, tajus selgelt nende võõristust. Teda katsuti ja kaaluti kui tülikat asja, lootes leida mingit peidetud viga.

„Nojah, eks inimesi ole vaja küll...“ Mooritsa silmad pilkusid lõbusalt. „Ega õde juhuslikult kaasa antud?“

„Mis õde?“ küsis Hinnov segadusse sattunult vastu.

„Meditsiiniõde ikka,“ kinnitas Moorits. Tema lõtvade kurruvoltidega kaetud leebele näole valgus kaval naeratus. „Me küsime igalt uuelt tohtrilt. Parem ikka kui koos oma õega, nagu sohver oma masinaga või nii. Kust ma teile siin õde leian? Haigeid on ülearu, arste leiab kuidagi kah, aga õed on justkui maa alla kadunud.“

Mooritsa silmad naersid. Ta kõigutas oma jämedat keha lühikestel jalgadel ning vaatas Hinnovile lahkelt alt üles otsa.

„Kas professor kuulas põhjalikult üle?“ päris ta süütult.

„Põhjalikult, nagu kord ja kohus,“ kinnitas muigav Lange Hinnovi eest. „Raamaturiiulit näitas kah.“

„No siis pole muud, jah, kui tööjärg kätte,“ arvas Moorits.

„*K*ohver oli ka.“ Hinnov osutas sõrmega mantlite alla asetatud kohvrile. Riidehoidja, vana naine, pomises midagi rahulolematult, aga tõi talle sumadani. Hinnov tõmbas sineli ülikonnale peale ning nööpis kinni. Selle vana vineerkohvri oli ta ostnud ühe raudteejaama kõrval olevalt täikalt. Samas ostis ta jalutult invaliidilt halli ülikonna, puuvillase triiksärgi ning kingad. Kõik olid üsnagi kantud ning seetõttu odavad. Öösel oli ta tamburis vahe-

tanud sõjaväevormi ülikonna vastu. Ta oleks ostnud ka sineli asemele palitu, aga raha oli otsas. Ehk oli see kergemeelsus ja polnud mõtet kiirustada, raisates nii palju raha tsiviilrõivaste peale. Kuigi sõjast oli aasta möödas, kandsid inimesed tema ümber rahumeeli sõjaväevormi edasi. Paljud isegi ilmselt mitte vaesusest. Paistis, et seda peeti isegi heaks tooniks. Ja tõtt-öelda oli sõjaväevormist mõnigi kord kõvasti kasu. Seda eriti raudteejaamade piletikassades. Samuti kindlustas see vahel söögigagi. Ja ometi, kõik oli möödas. Nüüd tahtis ta olla lihtsalt arst. Sõjaväelane oli ta olnud ainult olude sunnil.

Haigla ees ootas voorimees hobusaaniga. Ta kõhkles hetke, aga kätt tasku pistes loobus samas. Rahast jätkus ainult napilt paari nädala söögiks. Kühmus, punetava näoga voorimees pukis uuris teda kõrvikmütsi alt tusaselt, kõigutades ootevalmilt ohje labakute vahel. Hobuvoorimehed oli uudis. Leningradis polnud neid juba enne sõda. Raudteejaamast tulles oligi ta pooleldi põnevuse pärast sõitnud voorimehega haiglasse. Et ta üldse selles linnas oli peatunud ning nüüd endale isegi töökoha otsinud, kas polnud see tegelikult juhus? Ta oleks võinud ju edasi sõita Tallinna või peatuda ükskõik millises teises linnas. Ja miks ta siiski ei sõitnud tagasi Leningradi? Mis sest, et Vorobjov oli surnud, kindlasti mäletasid teda seal teisedki. Aga tema ei läinud, miski tõrkus temas ning ta valis linna, mille tulekahjudest kuumi tänavaid mööda ta koos Martaga Arvi Kollomi ja Marta kodu oli otsinud. Nad olid nädalaid seisnud Emajõe taga ja siis oli diviisi medsanbat sõitnud läbi linna. Väärikas, nukker ja kuidagi kodune oli tundunud see alles suitsev linn. Ja Marta oli siit läbi sõites nutnud. Oma omakseid Marta polnudki tol korral leidnud. Need olid kadunud kuhugi põgenike voolu ning majaelanikud polnud midagi täpselt teadnud.

Hobuvoorimees tõmbas labaku käest ning otsis taskust välja pika ketiga kella. Siis vaatas voorimees Hinnovit uuesti, juba otse, pealetükkivalt, ilmse kavatsusega teda kõnetada. Seda ennetades tõstis ta kohvri lumelt üles ning astus härmas seljaga hobusest mööda tänavale. Kõige tähtsam oli leida nüüd kiiresti mingi tuba. Ta seab end siin linnas põhjalikult sisse, seab kauaks.

See oli lausa vedamine. Hinnov leidis endale toa juba selsamal päeval. Leidis üllatavalt lihtsalt. Väljunud ülikooli peahoonest sekretäri juurest, astus ta mööda värskelt sadanud pimestavpuhast lund alla südalinna suunas ning peatus suurt filmireklaami silmitsedes. Jooksis mingi trofeelint. Kino paistis üsna esinduslik ning tõotas paar tundi mõnusat puhkust. Ta oli juba peaaegu kindel, et läheb. Suure musklis mehe ja ahviga reklaam lubas elamusi. „Tarzan ja valge naine", luges ta põiki üle mehe jooksvat kirja. Ta oli vist isegi selle filmi kohta midagi Kollomilt kuulnud ja aega tal ju oli. Kõhutäitmistki võis sel moel edasi lükata. Aga taas mõeldes

oma nigelale rahatagavarale, astus ta edasi. Ning raekojaesisel väljakul kella vaadates tekkiski idee võtta ette mõni tänav ning majast majja käies uurida toa-asja. Kuna tuba pidi olema võimalikult odav, pidi tänavgi asuma mõnes vähenõudlikus agulirajoonis. Ta jättis jõeäärsed varemetes südalinnatänavad selja taha, läks üle õhkulastud Kivisilla kõrvale ehitatud pontoonsilla ning leidiski end varsti madalate puumajadega kõrvaltänavast. Sõda oli seda tänavat vähe räsinud. Tõrvatud pappkatuste ning kitsaste, justkui kokkusurutud akendega majad piilusid tagasihoidlikult üle lumevallide. Näisid laisalt kaasa tundvat möödatormavale ajale. Nad kõik olid ümbritsetud õuede ja aedadega ning majade uksedki asusid hoovides. Esimeses majas vaatas perenaine võõrastades tema paguniteta ohvitserisinelit ning raputas pead. Ei, tuba polnud välja üürida, teatati jahedalt. Üks tuba seisis küll praegu tühjana, aga poeg oli tulemas. Oli saatnud teate, et lähemal ajal. Võib-olla juba tänagi, need teated liikusid praegu ju nii aeglaselt. Hinnov noogutas arusaavalt. Järgmises majas polnud pererahvast ilmselt kodus või ei tundnud nad huvi külalise vastu, sest koputamisele ei avatud ust. Kolmanda maja valis ta risti üle tänava. Tegelikult oli seal kaks maja. Ta valis väiksema, õuepoolse. Ukse avas keskealine väikest kasvu naine. Maja koosnes ainult kahest toast ning köögist. Nagu rõõmsa näoga naine Hinnovile jutukalt seletas, kuulus väiksem maja suurema juurde. Siin oli enne sõda elanud teenijarahvas, õpipoiss ning majahoidja. Tema oligi see majahoidja. Õpipoiss võetud Saksa mopiga ära ning kuulda pole tast enam midagi. Aga peremees läinud Tallinna ja sealt Soome. Nüüd paigutatud suurde majja kaks perekonda, sõjaväerätsepa ja kellegi ametniku omad. Temal aga lubatud jääda tütrega kahekesi omaette. Ühe toa võiks ajutiselt välja anda küll, arvas naine väikse arupidamise järel. Eva veel noor, seni saavad nad üheski läbi.

Nad said kiiresti kaubale. Mindi tuba vaatama. See oli välisseina suunas veidi kaldu oleva laudpõrandaga väike ruum. Värv põrandal oli koordunud. Osaliselt kattis põrandat luitunud värvimustris kaltsuvaip. Toas oli korralikult ülestehtud raudvoodi, akna all vana kirjutuslaud tooliga ning vastasseinas kriuksuva uksega riidekapp. Viletsale sisustusele vaatamata olid selgelt tuntavad pingutused seda ruumi võimalikult õdusamaks muuta. Akna ees rippus säravvalge, värskelt triigitud sitskardin ning kirjutuslaual savivaasis olid juba rohetavate pungadega kaseoksad.

Nad seisid toas ja arutlesid sissekolimise üle, mis õigupoolest tähendas seda, et Hinnov oleks meeleldi juba tänagi siin ööbinud, sest kogu ta kraam peitus vanas vineerkohvris, mis ootas valmilt siinsamas pisikeses esikus. Miks mitte, oli nõus perenainegi, egas inimene või ometi tänaval ööbida. Sel hetkel ilmus perenaise selja taha umbes neljateistaastane kõhn tüdruk. Naine kohmetus hetkeks ning tema näole ilmus süüdlaslik ilme.

„Üürime selle toa arstile välja, ega sa ei pahanda, Eva?"

Tüdruk vaatas vaikides Hinnovist mööda, justkui mitte märgateski teda.

„Ega see teab mis kaua kestagi," lisas naine vabandavalt. „Küllap antakse tohtrile varsti päris omaette korter. Siis saad sinagi jälle omaette."

Tüdruk vaikis jonnakalt. Tema teravad õlanukid tungisid esile näotu mürkrohelise kodukleidi alt. Huuled kokku pigistatud, vaatas ta kinnisel ilmel tuba.

„Eks ta siis jäägu," ütles ta järsult, pööras ringi ja läks, raske must pats hüplemas seljal, sirges kaelas ning habrastes õlgades alistumatus ning kibedus.

Professor Murrovi üldkirurgia kateeder elas üle raskeid aegu. Kunagisest mõjukast ning hästikomplekteeritud kateedrist — arstiteaduskonna uhkusest — olid järele jäänud armetud riismed. Murrovi endine parem käsi, loodetud mantlipärija ning linna parimaid maokirurge dotsent Remmel oli põgenenud Rootsi. Rootsis olid leidnud pelgupaiga ka kaks kateedri endist assistenti. Lange ja Moorits olidki ainsad vanast heast raudvarast, nagu Murrov neid kutsus. Teaduslik kraad oli praegu ainult professoril endal. Ometi elavnes teadustöö kõikjal. Sõja painav surve oli lakanud. Innukalt sõlmiti uusi ning tugevdati vanu sidemeid, korraldati konverentse ning sümpoosione. Kateeder oli üle kuhjatud telegrammide, kutsete ning ettepanekutega. Iga päev tõi neid juurde. Algul püüdis Murrov neile ise vastata, istus kabinetis, prillid ninal, ning kirjutas rahulolematult ümber vastuste tekste. Aga sõitjat temast enam polnud. Siiski, korra käis ta traumatoloogiakonverentsil Moskvas, aga pöördus radikuliidi ägenedes tagasi juba järgmisel päeval. Saatku teisi, nõuti tungivalt dekanaadist ning pakuti lahkelt komandeeringuid, kuid professor keeldus põikpäiselt. Ta hakkas kutseid hoidma oma lukustatud lauasahtleis. Assistendid, „poisid", nagu ta neid kutsus, pidid tegema tööd, ravima haigeid ja lugema, mitte „ringi kappama". Kateedri viiest assistendikohast olid täidetud ainult kolm. Teadus ootas, pidi ootama esialgu. Operatsioonid kestsid varahommikust hilisõhtuni. Kõik teadsid, et võinuks olla märksa lihtsam, kui jätkunuks inimesi. Tööle tulla soovijaid leidus, kuid Murrov valis väga hoolikalt. Kogu oma kahaneva jõu pööras professor laguneva kateedri päästmiseks. Isekalt ja põikpäiselt, järeleandmatu pisiasjadeski, pidevalt näägeldes dekanaadiga, kogus Murrov tasapisi inimesi enda ümber. Ta teadis oma tõde. See polnud esimene kateeder tema elus, mille eesotsas ta oli seisnud. Ettenägelikult ja kavalalt korjas ta oma viimast pesakonda, mis pidi kunagi suutma paljut. Seepärast tundus mõnelegi üsna imelikuna tundmatu doktor Hinnovi ilmumine osakonda. Teab kust tulnud noormees, võõrast ülikoolistki pärit, mis muret võiks see tunda nende asjade pärast

ja üldse... Hinnov tajus seda rohkem või vähem varjatud võõristust, tajus seda jahedast viisakusest ning vaikusepausidest, mis tema läheduses tekkisid. Erinevalt Leningradist olid arstid siin üldse reserveeritumad, hoiduti rohkem omaette. Siiski, tasapisi elas ta osakonda sisse, õppis seda tundma ja tedagi õpiti tundma. Esimesel nädalal opereeris ta professori teise assistendina. Murrovi kõrval seista polnudki lihtne. Professori käed liikusid kärmelt, aga küünarnukke hoidis ta laialt. Hoolimatult nõudsid need ruumi, see muutis assistendi töö üsna vaevaliseks. Eemale astuda ei võinud, haavakonksud liiguksid paigast. Tuli end nihutada puusadest, leida sobivaid kehaasendeid — ja seejuures kõike jõudes. Teist korda oma elus sooritas Hinnov kirurgiaeksamit. Tahtmatult võrdles ta Murrovit Gusseviga. Nad olid täiesti erinevad. Murrov kindlasti assistendile raskem, sest prille operatsioonil mitte kandes kummardus lühinägelik professor sügavalt haava kohale. Käedki olid neil erinevad. Murrovi tõmbid ja tugevad talupojasõrmed näisid kohmakad Gussevi pikkade peente viiuldajasõrmede kõrval. Murrovi maolõikused kestsid kauem kui Gussevil, aga rindkere operatsioonidel oli ta tõeline virtuoos.

Nädala pärast nõudis professor Hinnovit enda vastu Lange asemele esimese assistendi kohale. See polnud tingitud tärkavast sümpaatiast, katse lihtsalt jätkus. Murrovil ei paistnudki olevat lemmikuid osakonnas. Kehvas meeleolus oli ta ühtlaselt tõre kõigi vastu. Kõndis, kulmud kokku veetud, kinnisel ilmel ringi ja noris iga asja kallal. Heas tujus olles oli tema nägu seevastu joviaalselt rahulolev, jutt lipsas siis meditsiinilt meelsasti ka mujale ja eriti professori Berliini-perioodile.

Hoidnud mõned nädalad Hinnovit enda kõrval, oli professori huvi tema vastu aga korraga otsas.

„Ise teed," kehitas Murrov ühel hommikul ükskõikselt õlgu, kui nad arutasid Hinnovi soolevähiga haige operatsiooni ning Hinnov päris, kunas professor leiab võimaluse.

„Aga teie?" päris Hinnov segaduses. „Kui ei sobi, võib ju edasi lükata."

„Misjaoks edasi, saab ta teil vahepeal järsku terveks või?" küsis Murrov sapiselt vastu. Ning juba arutles ta pahameelest nohisedes noorte arstide laiskuse ja saamatuse üle ning jõudis põhjalikult läbi võtta doktor Šuba — tolle hilinemise tõttu. Aga Hinnov ei teadnud siis veel midagi Murrovi seljavaludest. Ennast tühjaks pahandanud, peatusid Murrovi silmad igavleval Langel, kes oli end mõnusalt sisse seadnud odavat paberossi pahviva Arnold Rei kõrval pehmes tugitoolis ega paistnud toimuvast suurt hoolivat.

„Sina, Lange, lähed talle appi," teatas Murrov kategooriliselt ning hõõrus rusikaga kitli all selga. Nädala operatsiooniplaan läbi arutatud, tõusis ta ettevaatlikult ning läks kellegi poole vaatamata oma kabinetti.

Seda pikka neljatunnist operatsiooni koos omaette ümiseva

Langega võiski Hinnov lugeda oma sisseelamisperioodi lõpuks. Temaga oldi harjutud ja temagi oli harjunud teistega. Nagu oli harjunud pimedatel hommikutundidel köögis nõrga hõõglambi valgel jooma tulist poolmõru teed, peale hammustades silgu või pekiga leiba nagu kunagi kodukülaski. Nagu oli harjunud peale seda ruttama mööda kitsaid hangekühmus tänavaid, ületama nagisevat ajutist puusilda, mis siiski tundus olevat juba niisama igavene kui jäälõhes mustav jõgi tema all. Palgapäevadel kasutas ta vahel ka voorimeest, kuigi see oli sulaselge priiskamine tema võimaluste juures.

Õhtud tõid ta sama teed tagasi, ikka enamasti pimedas. Lühikesed kõrvalepõiked kesklinna poodi ning lõpuks hilisõhtused tunnid raudvoodi kõrval laua taga Murrovilt saadud raamatuid lugedes ning saksa keelt õppides. Nagu instituudipäevilgi. Kõik kordus järjekindlalt, monotoonselt, pidi nii ilmselt kestma aastaid. Aga ta oli rahul ja muretu, sest oli ise seda tahtnud. Öösel surmväsinult perenaiselt laenuks saadud asemeriietele pugedes oli ta tihti peaaegu õnnelik. Siiski, mõnikord une eel tundus talle, et seda kõike polegi teab mis palju, ning uued ähmased soovid tegid teda nõutuks. Aga neid võis siiski üsna lihtsalt edasi lükata, jätta need ebamäärase tuleviku tarvis. Ta oli ju veel küllalt noor.

Osakonnas töötas koos Murrovi endaga seitse kirurgi. Kolm neist, välja arvatud osakonna ametlik juhataja Moorits, olid samal ajal ka ülikooli teaduslikud töötajad, üldkirurgia kateedri assistendid. Teaduslik töö piirdus, tõsi küll, ainult üliõpilaste juhendamise ning mõningate praktikumide läbiviimisega. Moorits oli professor Murroviga umbes üheealine. Töötanud mõned aastad rajoonis, oli ta seejärel tulnud haavakliinikusse ning olnud siin nüüd üle kolmekümne aasta. Ta tundis kõiki haigla inimesi nende sugulasteni välja ning oli ka vanemate sanitaride ja kojameestega „sina“ peal. Moorits elas oma lastetu apteekrist abikaasaga üsna haigla lähedal, ning oli kujunenud tavaks, et hättajäänud valvearst saatis öösiti esmajoones just doktor Mooritsa järele. Ja kui professor Murrovi puhul väljakutsuja enne kõvasti kaalus, siis „Moori“ puhul tehti seda üsnagi kergekäeliselt, vahel pooleldi igavusestki. Alati käis see ühe ja sama stsenaariumi järgi. Sanitar saadeti haigla kojamehe juurde ning varsti võis operatsioonitoa aknast näha mööda teed ruttavat pihtkasukas ning kõrvikmütsis päratu pikka vimmas kogu. Teati, et Moorits tuli üsna hea meelega, „libises“ oma valvsa kaasa Erna range silma alt välja. Moorits armastas napsitada, ja kui kutsuti juba välja, siis polnud ka tagasiruttamisega kiiret. Tihti järgnes siis peale operatsiooni mõnus kahekesi-istumine pisikeses kabinetis, et arutada *casus*'t. Ja Moorits leidis sel puhul enamasti oma kapist teatud pudeligi. Mooritsat tasus kuulata, ta oli, nagu ise ütles, sajaprotsendiline

praktik ning suurepärane kirurg, kellest Murrov väga lugu pidas. Ja Moorits oli ka ainus, kes professorit eesnimepidi kutsus. Teised kirurgid olid erinevas vanuses. Vanuselt Hinnovile kõige lähemal seisis Arnold Rei, heledapäine närviline mees, kes suitsetas odavaid paberosse. Arnold Rei oli väga kiire ja korralik kirurg, aga inimesena seltsimatu ja kergesti haavuv. Murrov oli teda märganud juba üliõpilaste hulgast ning kohe peale lõpetamist jäigi Rei kateedri juurde. Langele Rei ei meeldinud. „Masin, mitte inimene,“ sõnas ta korra omavahel olles Hinnovile. „Sihuke lõikab kõike šablooni järgi, kõik maod, sooled ja kopsud on tal ühesugused, käsitöö, mitte kunst.“

Teine assistent, Anton Šuba, pidas traumapalateid esimesel korrusel. Ta oli tulnud ülikooli kliinikusse vabariigi lõpuaastail Riiast. Okupatsiooniajal oli tal olnud ohtlik arusaamatus sakslastega oma kahtlase sugupuu tõttu. Kes teab, kuidas kõik olekski läinud, aga Šubal oli õnnestunud terveks ravida saksa majori luupõletikus jalg ning kui sõjaolukorras vajalik spetsialist jäeti ta rahule. Šuba oli Langest aasta noorem, väga tõmmu, tihedate, meelekohtadel juba hallinevate juustega mees. Tema ilus, leebete joontega nägu sisendas usaldust. Šuba elas oma venelannast naise ning kahe tütrega üürikorteris ülikooli peahoone lähedal. Ta ei suhelnud haiglast kellegagi. Suviti sõitsid talle külla Riia sugulased. Rääkida armastas ta vähe. Suurte visiitide järel, kui arutati keerulisi haigusjuhtumeid, istus ta omaette ning vaikis. Aga luupõletikke ning -murde jagas ta hästi. Kui temalt vahel sellekohast nõu küsiti, vastas ta lühidalt ilma aktsendita eesti keeles ning vaikis uuesti, vaadates hajameelselt kuhugi kõrvale. Murrov suhtus temasse jahedalt ning nad opereerisid harva koos. Moorits seevastu kasutas teda meeleldi. Lange vangutas Šubast kõneldes mõtlikult pead.

„Ta ei salli Murrovit, kuigi võiks talle tänulik olla. Vana söötiski talle selle majori ette ning kiitis hiljem taevani. Vana nad uskusid, ta ju oli täiendanud end Berliinis.“

Ervin Langelt kuuliski Hinnov kõige rohkem oma kaaslaste kohta, haigla, ülikooli ja väikelinna eluga seonduva kohta. Kõik oli siin nähtaval otsekui peopesal selle jaoks, kes neist asjust vähegi hoolida viitsis, nagu Lange kord muiates oli väitnud. Ja Lange teadis tõesti palju, teadis ühtviisi hästi nii toimuvat kui ka olnut. Oma tavalise irooniaga rääkis ta intriigidest, mis ülikooli ning linnagi elus tähtsat osa olid etendamas või seda juba teinud. „Ma olen selle igava provintsilinna elav entsüklopeedia,“ kinnitas ta enda kohta ning väitis niisama kindlalt tulevikkugi teadvat. „Ega seda küll programmina keegi ära ei trükiks,“ lisas ta samas naerdes. „Kahju, tegelikult peaks ajaloolane olema naljahammas, sest aegki naerab inimese üle. Praegused on liiga sünged ja tõsised ja kõik nii ühte nägu, et neid kuulates hakkab igav.“

Nad opereerisid sageli paaris, istusid operatsioonide vahel puhates ning suitsetades arstide toas ning rääkisid kõigest. Talle meel-

dis kuulata Lange lõbus-iroonilist häält. Samuti pidi ta tunnistama Lange antud iseloomustuste tabavust. Ometi oli seda raske nimetada sõpruseks. Õigupoolest ta ei mõelnudki selle üle. Hinnov kuulas Langet alati huviga. Hea inimestetundja ning tähelepanelik vaatleja Lange juhtis tema tähelepanu asjadele, mis tihti panid küll imestama, kuid mille tõlgendamise vastu ta vahel tuliselt vaidles. Sõpruseks ei lugenud ta nende suhteid juba sellepärast, et Lange häiris teda pisut. Häiris oma härrasmehelike maneeridega, liigse seltskondlikkusega, isegi talle tundmatu, ainult veidi aimatava eluga, millesse Lange tööpäeva lõppedes varjus, istudes haigla ees alati ootavasse ettetellitud voorimehesaani.

„Ma ei saa," tunnistas Lange ükskord, „ei kannata täistuubitud ronge ja busse. Järjekordades jääksin ma lõppu, lootuseta pääseda edasi, sest ma ei oska trügida. Ma olen näinud, kuidas muidu täiesti viisakas inimene läheb seal endast välja. See kõik on hirmsam kui arvatakse. Kui see kestab kaua, kaotab rahvas oma väärikuse."

Jõukate vanemate pojana oli Lange õppinud näitekunsti ja muusikat. „Kui tulid Ameerika filmid, tahtsin hirmsasti saada filmitäheks," märkis Lange ühel puhkehetkel muiates. „Õppisin kooli kõrvalt teatristuudios. Siis sai minust džässihull. Harjutasime salaja koolikaaslase juures, aga meile anti peksa. Sellel, kelle juures me harjutasime, olid mingid segased suhted mingi poollõbutüdrukuga." Lange vaikis ning silmitses sigaretti oma sõrmede vahel. Ta suitsetas ainult valitud välismaiseid sigarette, hankides neid oma restoranitutvuste kaudu. „Meile anti, jah, kõvasti peksa," jätkas ta muretult oma veidi roonilisel toonil. „Tüdruku sõbrad õpetasid meid omal viisil. Minu vanemad kaebasid politseisse, aga seal ainult laiutati käsi. Kes teab, mis teil seal omavahel tegelikult oli, öeldi. Minul tegelikult vedas, olin kaval ja andsin kohe alla. Plaanisime kättemaksu, aga kõik jäigi sinnapaika. Gümnaasium sai läbi ja meiegi ansambel pudenes laiali. Isa juurde ärisse ei tahtnud, seal hoia kah muudkui küünarnukid laiali. Läksin arstiteaduskonda. Arsti ei sunni keegi võitlema." Lange naeratas omaette. „Mulle ei meeldi võidelda, poisikesest peale olin hirmus argpüks."

Mõnikord sõitsid nad Lange sunnil all-linna restorani lõunastama. Lange kui poissmees sõigi põhiliselt restoranides. Hea ja linnas tuntud kirurgina teenis ta Hinnovist märksa rohkem. Ka olid Lange kliendid enamasti jõukad inimesed.

„Arst peab hästi riides käima," selgitas Lange Hinnovile kord pooltõsiselt. „Hea välimus tekitab usaldust. Viletsalt riides arst on igaühe silmis vilets arst, hädavares, temasse on raske uskuda."

Hinnov vaatas ennast samal õhtul peeglist ja pidi tunnistama, et ta ei tekitanud mingit usaldust. Täikalt paar kuud tagasi ostetud ülikonna püksid olid lootusetult hõõrdunud ning põlvedest välja veninud. Pealegi olid säärtele ilmunud ebamäärast värvi plekid. Ta

usaldas püksid perenaise kätte, aga toogi pidi kurvastusega tunnistama, et seepki ei suutnud plekke välja võtta. Südant kõvaks tehes laenas Hinnov Langelt raha ning nad ostsid koos talle ülikonna. Valmisriiete kauplusest muidugi, selle juurde jäi Hinnov kindlaks, kuigi Lange soovitas kõik jätta tema rätsepa mureks. Uus helehall ülikond tundus Hinnovi meelest täiesti korralik, isegi moodne, kuigi ta seda kolleegi takseerivast vaatest sugugi välja ei lugenud.

Aga need restoranikäigud jäid meelde. Nad lasid end sõidutada „Ateeni" ette. Kaardileib ja tangud taganesid hõrgutava lihasupi ees. Sellele järgnes veelgi hõrgutavam praad. Laua kohal päevalgi püsiv hämarus lisas kõigele nõiduslikku lummust. Tõsi küll, mugavalt seljatoele nõjatuva ning sigaretti suitsetava Lange arvamus polnud sageli nii roosiline. Tihti leidis ta toitude juures üht-teist laita, mille puhul alati läheduses püsiv kelner viitas murelikult varustamisraskuste peale. Tavaliselt järgnesid sellele mõlemapoolsed minevikuekskursid. Jah, Lange oli kummaliste vastuolude segu. Loomult mitte kuhugi pürgija, oli temast ometi saanud suurepärane kirurg, kes ühesuguse osavusega tuli toime nii rindkere- kui ka kõhukirurgias. Murrov oli temalt korduvalt nõudnud pühendumist teadusele, lubanud tulevikus üle anda kateedrigi, aga Lange oli ainult viisakalt naeratanud ja tellinud haigla ette voorimehe, kes viis ta järjekordsele olengule. Paljud targad ja rumalad naised olid teda püüdnud, kõik nad olid ilusad, aga Lange elas edasi oma poissmeheelu. Tema emigreerinud vanemad olid mingite teadete kohaselt peatunud Inglismaal. Lange oli jäänud, Lääs polnud teda meelitanud. Ta jagas usinasti oma aega teatrite, restoranide ning kahtlaste seikluste vahel. Hommikuti tööle tulles oli tema nägu tihti kahvatu ja roidunud, kuid operatsioonilaua ääres kadus kõik. Tema väsimusest punetavais silmis säras rahulolu, käed liikusid osavalt ja kergelt ning peagi jutustas ta heatujuliselt järjekordset anekdooti. Selline oli Ervin Lange.

Moorits andis talle Murrovi loal palateid juurde. Kokku oli tal neid nüüd tervelt viis; üks luumurdude palat, üks palat põletushaigeid ning kolm palatit üldkirurgilisi haigeid. Murrov ei sallinud kitsa eriala spetsialiste. Kirurg peab oskama kõike, oli tema nõue. Palatid olid suured. Tihti viidi sinna lisavoodeidki sisse ning vahel oli Hinnovil kuni nelikümmend haiget. Ta oli ülepeakaela töö sees. Päevad venisid veelgi pikemaks. Aga ta oli õnnelik, nüüd vedas ta koormat samaväärselt teistega. Keegi ei vaadanud enam tema kui uustulnuka peale.

Talv aga väsis iga päevaga. Aknaklaasid tõmbusid päikeses soojaks ning räästaalused nutsid. Palatitesse kogunes leitsak ja paranevad haiged seisid tundide viisi akende taga.

Ta kavatses uuesti kasutada oma pentoniidisalvi.

„Argillae, jecoris aselli... lanolini... streptocidi...“ luges hiljuti osakonna vanemõeks määratud Veera Sobor apteegi tellimislehelt.

„Mis asi see on?“ päris ta imestunult.

„Põletussalv,“ vastas Hinnov heatujuliselt. Ta istus arstide toas äravajunud vedrudega diivanil ning tõstis põlvedele haiguslugude paki. Neid oli terve virn, ja nagu Murrov hommikul oli öelnud, olid nad kõik liiga halvasti täidetud. Haiguslugu on haige lugu, tema haiguse lugu, rõhutas Murrov. Seal peab kõik olema, kuigi lühidalt, aga kõik. Ja nüüd asus ta neid vastumeelsust ületades parandama. Sest tõesti, kui seal oleks absoluutselt kõik sees, nagu nõuab Murrov, millal jõuaks kirurg siis veel operatsioonituppa?

„Mis põletussalv?“ tahtis kõhetu, varanärtsinud näoga Veera Sobor teada.

„Põletussalv,“ kordas Hinnov, „kasutasin seda rindel, hea asi.“

„Rindel?“ Vanemõe ilme mahenes järsult. See oli sild nende vahel. Veera Soborgi oli tulnud rindelt. Oli töötanud hospidaliõena koos Zinaida Vassiljevnaga, nende osakonna ainsa naiskirurgiga. Hiljem oli Veera Sobor töötanud samas hospidalis vanemõena. Oli sealt leidnud endale mehegi. Veera Sobor rääkis sageli ja heameelega rindest. Seal olid tema arvates olnud tõelised arstid ja töökad õed. Rindel oli tehtud imesid. Imelik mõelda, aga see aeg oli tõesti parim aeg Veera Sobori elus. Rahuaeg oli teda muutnud rahutuks ja kärsituks. Oli lisanud loomupärasesse rangusse tilkhaaval vimmagi. Kõik muutus, ja Veera Sobori meelest polnud need muutused alati just parema suunas. Näe, meeski, tubli tankist, sõjakangelane, oli hakanud jooma. Kes oleks siis võinud teada?

„Rindel,“ kordas ta unistavalt, siludes käega paberit laual, „seal olid inimesed teised, seal osati töötada... kõik olime seal üks pere, hea pere...“

Ja võtnud tellimislehe, heitis Veera Sobor enne väljumist veel korraks pilgu noorele kirurgile. Temagi oli tulnud sealt, kus murele ja kannatustele vaatamata oli kõik olnud selgem ja kindlam. Ehk tundis see noor meeski ajuti sedasama ebamäärast kahetsust, mida välja ei juletud öelda, mis tundus nii imelik, isegi loomuvastane olevat? Sai siis sõja-aastaid pidada parimaiks oma elus?

Ta seisis jahedas rõskes ruumis ning hingas vastikustunnet maha surudes endasse imalat kloroformisegust haisu. Vastasseina ääres ratastega raamidel lebasid linadega kaetud surnud.

Ruumi keskel, juhtme otsas rippuva elektripirni all oli tsinkplekiga ülelöödud lai laud, kus lamas veel üks surnu, tema surnu.

„Kui vana?“ päris kraani juures kummikindaid kätte tõmbav suurekasvuline põllega mees.

„Nelikümmend seitse...“ Ta vastas masinlikult. Hinnovile tundus, et ta teadis sellest mehest, kes lamas seal tardunult, vahakollasena tsinkplekiga laual, absoluutselt kõik.

„Nii...“ Kummipõllega mees astus tsinkplekiga laua ette ning otsis pilguga instrumentide hulgast. Need lebasid korralikult rittapanduna tema vasakul käel samasugusel väiksel lükataval instrumentide laual, nagu neid kasutati igal pool operatsioonitubades. Mida tema, Hinnovgi, kasutas iga päev. Ja riistad ise olid ka üsna sarnased. Mees võttis skalpelli.

„Nii...“ kordas kummipõllega mees otsekui nautides oma madalat kärsitut baritoni. „Ja diagnoos, mis te talle panite?“

„Osteomüeliit, krooniline reieluu põletik, laskevigastusejärgne.“

Ta vaatas mehe kätt. See laskus noaga, tegi pika sujuva liigutuse. Liigutus oli professionaalne, korralik, täpne. Sellest mehest oleks võinud ilmselt saada hea kirurg. Aga oli saanud lahanguarst.

„Mis teil siis juhtus?“

Mees küsis seda nõudlikul, ülemuslikul toonil, lastes samas kätel vilunult käia. Igal teisel juhul oleks säärane toon teda solvanud. Aga praegu tundis Hinnov oma süüd. Kuigi süüdi olla polnud justkui milleski. Seda haiget oli ravitud mitu kuud enne teda. Kah üsna korralikult. Kõik, mis võimalik, oli tehtud. Ometi püsis süüja ebamugavustunne. Ning too noorepoolne tugev meeski pidas seda ilmselt enesestmõistetavaks. Hinnov rääkis, tegi seda masinlikult. Ta teadis sellest mehest vist tõepoolest kõike. Rääkis, ning süütunnegi kontrollis kõike, seisis justkui kolmandana kõrval, kaaludes iga sõna. Ei, kõike polnud tehtud. Kui miski asi ei õnnestunud, kui haige paranemise asemel suri, siis ei saanud kõik hästi tehtud olla. Järelikult võis paremini, järelikult oli süüdi...

„Selge on üks, me ei oska neid ravida...“

Ta pomises seda pigem omaette, mingi sisemusest paisuva raevuga.

Patoanatoomi käsi peatus ning mees vaatas teda ilmse huviga.

„See siin on eriti raske vorm ja te olete jalagi amputeerinud,“ sõnas ta aeglaselt. „Maksas ja põrnas on mädasiirded.“

Jah, ta oli operatsiooniga puhastanud luud, oli teise operatsiooniga eemaldanud isegi jala, aga miski polnud aidanud. Tähendab, see haigusjuht oli ravimatu? Ja siiski, mees oleks võinud elada... Tugev mees, kes oma jutu järgi oli pool aastat tagasi võtnud naljaviluks mullikagi turjale.

„Jah, maksas, põrnas ja ka kopsudes on mädakolded... ongi kõik.“

Mees oli lõpetanud oma töö. Tema tõsine keskendunud nägu püsis endiselt karm-asjalik, aga sellesse oli lisandunud ka mingi rahulolu. Ta astus kraanikausi ligi, pesi kindaid ning tõmbas need siis käest. Tuli siis Hinnovi juurde ja seisatas ta kõrval.

„Näidake oma diagnoosi."

Hinnov ulatas talle haigusloo. Mees sirvis seda hoolikalt, valvsal ilmel, pani siis käest ning võttis aknalaualt sigaretipaki.

„Mul on kange kraam, soovite?" Ta ulatas paki Hinnovi suunas.

„Ükskõik."

Aga suitsetamine ei vaigistanud imelikku, iiveldustundega segunenud ärevust.

„Lugu on korras," võttis patoanatoom jutuotsa uuesti üles. See kõlas nagu kohtuotsus. „Praegu on selliseid vist palju. Millega te ravisite?"

„Puhastasime, penitsilliinisüstid... pärast amputeerisime." Hinnov kehitas õlgu ning vaatas mehest mööda.

„Jaa, mõnikord ei aita isegi penitsilliin," oli patoanatoom meelelʼdi nõus. „Ravid mis sa ravid, lõpuks ikka amputatsioon... või isegi nii..." Patoanatoom vaatas mõtlikult lahangulaual lebavat laipa, mille vahakollased küljed olid kaetud räpakassiniste laikudega. Ta ütles seda rahulikult, peaaegu sõbralikul toonil, aga miskipärast see ärritas Hinnovit. Ehk sellepärast, et ta praegu just sama oli mõelnud. Muidugi, vähesed paranevad ilma varem või hiljem järgneva amputatsioonita. Aga sel mehel oli ta viinud penitsilliini operatsiooni ajal otse koldesse ning hiljem süstinud luu ümber lihasesse... Aga seegi polnud aidanud, seegi... Ei, me ei oska luupõletikku ravida, keegi ei oska... See oli osakonna viimane penitsilliin, mis läks sinna lihasesse luu ümber. Teised haiged jäid ilma, tähendab, ta oli lihtsalt raisanud...

„Jaa, seal mõtlesime, kui sõda lõpeb, kui võidame, lõpeb ka surm. Aga teda, paistab, jätkub..."

„Jaa, jätkub... Te olite rindel?" Hinnov küsis seda, vaadates uuesti mehe käsi, tugevaid, osavaid käsi, kirurgi käsi.

„Loomulikult. Ja teie?"

Nad silmitsesid teineteist pikalt, meeste kombel. Hinnov nägi armi suunurgas, nägi sarnakaid, halvasti raseeritud põski, teist, väiksemat armi kulmul hallide, terava pilguga silmade kohal. Kõik selles näos oli karm, vilunud kujuri kiirustava käega tahutud. Selles oli otsusekindlust ning jonnakustki. Igatahes sisendas see nägu usaldust. Määrdunud valge kitli alt paistsid kaitsevärvi kalifeed.

„Mina ka... vabandage, miks te hakkasite patoanatoomiks?"

Ta oli tahtnud öelda „lahkajaks", aga teadis, et see väljend oleks meest võib-olla solvanud.

„Miks? Noh, on meidki tarvis..." Patoanatoomi näole ilmus muie. „Teie ravite, eks, noh ja meie vaatame, miks ja kuidas, kontrollime nii-öelda silmaga üle, selgitame vigu nii-öelda... Teate, kuidas siin vahel on, näen, kuidas tulevad ja närveerivad. Üks püüdis vargsi selja taga diagnoosigi ümber kirjutada. Mõni kukub kaplema, keerutavad, teame... Nii, jah, on meilgi tööd. Olete partei liige?"

„Jah."

„Väga hea." Patoanatoom noogutas rahulolevalt. „Meil, endistel sõjameestel, on palju ühist. Vormi kannate edasi?"

„Ei."

„Asjata, enneaegu võtsite seljast... arvasime, jah, et võit muudab kõik iseenesest. Ei muuda, palju asju tuleb siingi, kodus, korda ajada, resoluutselt, sõjamehe kombel..."

Hinnov tundis endal patoanatoomi jahedat tähelepanelikku vaadet. Aga näoilme ja häälgi olid sõbralikud. Võib-olla ei osanud need silmad lihtsalt teistmoodi vaadata.

Patoanatoom sirutas talle käe.

„Saame tuttavaks, minu nimi on Nikolai Must. Teie nime ma tean, töötate meil sügisest, Toomas Hinnov, eks ole?"

„Te olete hästi informeeritud."

„Peab..." Patoanatoom muigas taas. „Aga mis me siin seisame, lähme minu juurde."

Nad läksid, patoanatoom ees, kõrvaltuppa. See oli pisikene tuba kirjutuslaua, tooli ja vahariidega kaetud kušetiga. Aknalaual seisid mõned klaaspurgid preparaatidega. Hinnov istus kušetile. Patoanatoom võttis kummipõlle eest, riputas ukse kõrval olevasse nagisse, istus siis laua taha ning hakkas lehitsema haiguslugu.

„Siin klapib, selge asi... aga vahel keedavad sellist putru kokku, ravib jumal teab mida, aga siin ahhetab..."

Hinnov kuulas teise madalat baritoni, nägi laua kohale kummardunud laia kitlis selga ja püüdis korrastada oma hajevil mõtteid. Kas polnud see imelik? Miks see mees siin oli hakanud kirurgi asemel lahkajaks? Kõrval lahanguruumis valitsev hais imbus ka siia. Aga toda meest laua taga ei paistnud see häirivat. Kuidas võis siin päevast päeva töötada?... Ta oli amputeerinud jala liiga hilja... Aga haigegi polnud sellega kohe nõus ning esimesel operatsioonil sai põletikus luuosa korralikult puhastatud. Kõik luutükid said eemaldatud... Ning algul oli paistnudki, et paraneb, mädavoolgi lõppes ja nahk kasvas peal kinni...

„Te kasutate mingit uut meetodit oma põletushaigete raviks?"

Patoanatoom oli lõpetanud kirjutamise, lükkas haigusloo kõrvale ning süütas uue sigareti. Toogi siis teadis, kõik pärivad iga päev... Murrovgi oli eile küsinud...

„Kasutasin... salv on otsas, ei saavat teha, komponente polevat." Ta nihutas selja vastu seina ja vaatas tusaselt enda ette. „Meie medsanbati apteek oli rikkam kui see siin... ülikooliklii-nik."

Aga patoanatoomile näis tema pahameel isegi rõõmu valmistavat. Ta pööras end toolil ringi, silmitses Hinnovit huviga ning noogutas nõus olles.

„Täiesti õige, ainult apteeki süüdistada on tulutu, see ei vii kuhugi. Seal töötavad inimesed. Tuleb leida, kes. Personaalselt. Ainult nii saab midagi muuta. Soovite?“ Patoanatoom võttis laualt suitsupaki ning ulatas Hinnovile. „Uut kardetakse, üks rumalusest, teine teadlikult, tuleb välja selgitada, kes on kes...“

„Ei, meditsiin ise pole valmis, oleme alles päris alguses, ehkki oleme võtnud poosi, nagu teaksime kõike. Aga kui meetod on vilets, siis on ta vilets, kuulugu kas või vanajumalale endale.“

See oli mingi raevukas tusk, mis voolas sõnadesse. Ta tahtis rääkida neist vaevavaist mõtetest, mida aeg paistis aina kuhjavat temasse. Tahtis, sest teine paistis teda mõistvat. Ja tilluke, rõskete kiviseintega ruumgi tundus korraga üsna õdus. Ta rääkis, tõmbas kanget tubakasuitsu ahnelt kopsudesse ning tundis mõnu kergest pearinglusest, mida see tekitas. Teine kuulas teda rahulikult, sõrmitsedes haiguslugu oma tugevate kirurgisõrmedega, ning jätkas siis tõde teadva inimese resoluutsel toonil:

„Igasugused on roninud välja, nagu ussid päikese kätte end soojendama... aga pole viga, sõda võita oli raskem. Paljud neist siin lootsid, et me ei tulegi tagasi.“

Nad tõusid. Hinnov võttis laualt haigusloo. Uuesti läksid nad läbi kitsa lühikese koridori, möödusid ratasraamidel lebavaist surnuist. Uksel surus patoanatoom tal tugevalt kätt.

„See on väga hea, et sa parteis oled. Edaspidi ütlemegi sina. Lähemal ajal kogun ma kokku kõik endised rindemehed. On tarvis rääkida.“ Ta vaatas Hinnovile tähelepanelikult otsa. „Et on tarvis palju muuta, selles on sul õigus. Aga pea meeles, et need muutjad saame olla ainult meie, rindemehed.“

Õhtupäikese punetav kuma haaras endasse terve tänava. Päike ise näis rippuvat kaugemate katuste kohal, nihkus siis veidi ning toetus juba oma hõõguva servaga otse tänavasillutisele. Hinnov läks koju. Märtsis ostetud drappmantel oli sellisel õhtul juba liiga soe. Ta võttis portfelli teise kätte ning avas palitunööbid. Lükkas siis kaabugi higiselt otsmikult tahapoole. Aeglustanud pisut kõndi, astus ta mööda aiaäärset kõnniteed. Omamoodi toredad olid need inimtühjad agulitänavad õunapuuõites aedade vahel. Ja seal, otse vastu päikest, näis lõppevat kõik — aiad, majad ning su oma elugi ühes tänavaga. Paljudele oligi ta tõeliselt lõppenud. Keegi ei tohi surra kellegi eest. Anna oleks võinud elada ja velsker Kūminš samuti. Too vuntsidega, ühtaegu naljakas ja väärikas mees. Ja nüüd lamavad mõlemad kauge küla surnuaial ning tema ei oska oma kingitud eluga õieti midagi peale hakata. Muidugi, ta täidab oma kohust, ehk aitab omakorda mõnd elu... aga

Anna poleks tohtinud. Ta tajus järsku tugevat vastumeelsust. Oli see siin tõesti tema kodu? Need harjumatult kõrged plangud ning kiivakiskunud, maadligi agulimajad, mis justkui loodud igavesti varjama neis peituvat nukrust. Tema enda üksindus paiskus talle näkku neilt luitunud plankudelt. Ta märkas oma kätt pigistamas õuevärava raudkäepidet, raputas siis justkui millegi üle imestades pead, avas värava, läks üle hoolikalt puhtaks pühitud siseõue, kus nööridel rippus kuivav pesu, ning avas esikuukse. Köögis pliidi all põles tuli. Kuumad pesuaurud püsisid veel õhus ning seepärast oli avatudki õuepoolne aken. Köögist viisid kaks ust mõlemasse tuppa. Tegelikult oli neil endilgi kitsas ja mis tulu tema piskust üüristki...

„Tere... ma oleks võinud puud ja turba ise tuua, tädi Asta...“

Hinnov peatus keset kööki, silmitses pliidi ette tõstetud korvi puuklotside ning turbaga ning seejärel poolküljetsi pliidi kõrval askeldavat kõhna naist. Silm märkas ka pliidirauale valmistõstetud teekannu. Hinnov naeratas. Ta teadis, see oli tema jaoks. Perenaine hoolitses tema eest mingi hämmastava visadusega. See oli algul olnud üsna ebamugavgi. Ta oli tõrjunud, tundes end häirituna, oli vahel jäigalt keeldunud ja lõpuks alistudes pakkunud raha lisaks. Aga perenaine oli rahast keeldunud. Te ju maksate mulle üüri, oli ta öelnud. Õuelgi rippuva pesu hulgas oli ta märganud enda asju. Aga puud ja turvas oli siiski tema töö, selline oli olnud tema enda nõutud kokkulepe.

„Leppisime ju kokku, et kütte toon mina,“ kordas ta etteheitvalt.

„Pole midagi, Eva tõi.“ Naine vaatas teda heatahtlikult. „Tohtril jälle pikk päev.“

Naise selja taga olev irvakil uks lükati vaikselt seestpoolt kinni. Hinnov muigas, astus siis oma tuppa, võttis mantli seljast ning riputas varna. Vähe oli siin muutunud sissekolimisest saadik. Samas märkas ta oma töölaual purki asetatud värskeid õunapuuoksi. See oli juba Eva kätetöö. Imelik oli see lapseohtu tüdruk. Hoidus eemale, võõrastas, aga lilleõied või purki torgatud värsked oksad olid alati olemas. Hinnov ei sulgenud tööle minnes kunagi oma ust. Ja õieti polekski seda teha saanud, sest tubadel puudusid lukud. Aga isegi kui oleks, oleks see tundunud kohatuna. Nad olid ta omaks võtnud, vähemalt perenaine, sest tüdruk võõrastas teda vahel küll lausa silmanähtavalt. Tasapisi oli ta hakanud perenaist tädi Astaks kutsuma ja märkas, et see viimasele meeldis. Asta mees oli surnud juba enne sõda tuberkuloosi. Asta oli töötanud kogu aja majahoidjana, töötas nüüdki. Vahel pesi ta võõrastele pesu, et kuidagi ots otsaga kokku tulla. Hinnov võttis end särgiväele ning läks kööki käsi pesema. Tema selja taga askeldati kärmelt. Kann tõsteti lauale, seati valmis klaas, lusikas ja taldrik.

„Söö kohe, tee on kuum, ja võta kooke ka. Sain turult täna jahu.“

Hinnov toob toast portfellist oma normileiva, lõikab viile, mää-

rib margariini peale ning asubki sööma. Perenaine otsib veel tegevust, aga siis, otsekui mingile otsusele jõudnud, istub laua taha oma üürilise vastu.

„Võta kooki," sunnib perenaine, „ja särk anna pärast mulle, pesen üle, kaelus juba must."

Ta käsi nihutab koogitaldriku Hinnovile lähemale. See on punetav, pesemisest tursunud ja ketendav käsi. Käsi, mis tundub õrnusteks kohmakas. Hinnov on näinud seda kätt laskumas silitusvalmina tüdruku kondisele õlale. Aga üsna abitult on käsi sealt tagasi tõmbunud ja tüdrukugi silmad on sel puhul väljendanud pigem imestust.

„Särk käib veel küll," kohmab Hinnov. Ta proovibki kooki, võtab teise ja kolmandagi. Nirud on need sõjajärgsed söömaajad, nälg ei taha kõhust kaduda. Seepärast pannkoogidki, mis sest, et veekarva ja nätsked, on üsna pidusöök.

„Peab pesema, hommikuks on kuiv," ei ole perenaine rahul. „Arstil pannakse kohe tähele, igaüks vaatab... Eva ei puutunud midagi, kurjustasin, siis vaatan, silmad läigivad, kuum üleni. Ta seal kogu aeg kleidiväel peenarde kallal, aga ilmad veel jahedad. Ehk tohter vaataks oma silmaga üle..."

Ongi perenaise mure välja öeldud. Hinnov noogutab, muidugi ta vaatab.

Tüdruk on tõmbunud seina vastu ning mässinud end tekki. Hinnov istub vana diivani servale ning katsub peoga patja peituvat pead. Kuum ja higine on see tõepoolest. Ja kõhib tüdruk ka. Ta toob kuuldetoru ning hakkab kuulama. Aga tüdruk tõrgub siin veelgi rohkem.

„Eva, mis sa rähkled," kurjustab kõrval seisev ema, „lase tal kuulata, Eva."

„Pole mul midagi viga... mida sa, ema?" Tüdruk punastab veelgi enam solvumisest, aga annab siiski alla.

„Tal on ju kopsud kah nõrgad, viimaks nagu ta isalgi," hädaldab perenaine. „Muudkui üks külmetus teise otsa."

Hinnov tõmbab vastupanu ületades tekki allapoole, nööbib lahti pluusi. Eva käed kord tõrjuvad, siis lõdvenevad alistudes. Ta vaatab kurjalt ema suunas. Kui stetoskoobi ots puudutab kõhna pingul rinda, võpatab tüdruk, vaatab siis huuli kokku pigistades tigedalt kõrvale. Ta on kui metskass, valvel ja tõrges. Hinnov aga ei näi seda märkavatki. Ta on asjalik, keskendunud.

„Hinga sügavamalt... nii... veel..."

Ei, kopsud on korras, veidi bronhiiti küll, aga põletikku pole. Tavaline külmetus.

Ülikooli keemiahoones valitses juba õhtune vaikus. Ülemisel korrusel olid tuledki kustutatud. Seda ei saanud aga öelda keemiahoone Toomemäe-poolse tiiva alumise korruse kohta. Välisuksest

sisenes inimesi. Enamasti olid need noored mehed. Sõjaväefrentšides, kalifeedes jalutasid nad koridorides, kogunesid ajuti salkadesse, suitsetasid ning arutasid midagi omavahel. Nad tundsid ennast vabalt ning hääledki kõlasid tugevalt, tagasihoidmatult. Nad polnud veel kohanenud nende kitsaste ja umbsete koridoridega. Paljud kandsid rinnal ordeneid ja lahingumedaleid, nii et inimhäälte sekka kostis vahel metallikõlksatusi. Oli ka erariides mehi ning üksikuid naisigi, kes kandsid patšokkõlakute ning rõhutatud taljega pintsakuid. Mood oli selline, mehelikkus valitses kõikjal. Siis anti koridori mööda edasi mingi korraldus ning saabaste, säärikute ja kingade tümin suundus kiirustades heledalt valgustatud ringauditooriumi poole. Need olid distsipliiniga harjunud inimesed ning mõni hetk hiljem hõljus tühjenenud, vaikinud koridorides üksnes hallikas tubakasuits.

Ringauditoorium sai üsna tihedalt täis. Poolkaares pingiridade ees oli väike poodium tahvliga. Tumedale põhjale oli kriidiga kirjutatud mingi keemiline võrrand. Tahvli ees oli laud, mille taga istusid tusane sõjaväevormis mees ning rangeilmeline prillidega naine. Kolmas tool oli tühi. Sellel istunud mustas ülikonnas mees oli äsja tõusnud, läinud puldi taha ning alustanud paberilt lugedes oma kõnet.

Hinnov tundis nälga. Kõhus pigistas õõnes tühjus ning ta vaatas sageli jalgade juures põrandal seisva portfelli suunas, kus normileiva kõrval olid veel hoolikalt pakitud tangud ja suhkur. Lõunasöök oli läinud operatsiooni nahka. Siiagi oli ta jõudnud vaevalt õigeks ajaks. Kodus ootas juba kindlasti kuum tee pliidiraual. Hinnov pidas end poliitikast eemalseisvaks. Muidugi oli ta tundnud raevu ja nördimust neljakümne esimesel aastal. Oli võtnud osa tormilistest miitingutest väljakuil ning auditooriumides ning samal sügisel astunud parteisse. Aga nüüd oli ta arst, ja kas polnud arstiamet iseenesest midagi poliitikakauget? Muidugi maksis ta kohusetundlikult liikmemaksu ning istus koosolekutel, aga tema mõtted viibisid enamasti sealgi oma haigete juures.

Kõneleja oli lõpetanud, nüüd pakuti sõna ning korraga täitis ringauditooriumi ärev sumin. Nad olid kannatlikult talunud rutiini, aga neil oli palju öelda. Üksteise järel võeti sõna. Nad olid tulnud rindelt, olid tulnud õppima, aga neil polnud kuskil elada. Õppejõud võtsid neid kui gümnaasiumipoisse, aga nad polnud enam ammugi gümnaasiumipoisid. Sõda oli kustutanud kõik nende võlad, oli murdnud ka koolide kasvatusreeglid. Oli murdnud ühed tõed ning asemele seadnud teised. Kõik oli pahupidi pööratud ses meeletuks muutunud maailmas. Kõik tõed vajasid uuesti tõestust ning vead nõudsid kordamist, et harjuda uuesti ses sõjahäältest toibuvas maailmas. Jah, nad uskusid, et nende tõde tähendas palju, sest neile oli kinnitatud, et nad suudavad palju muuta. Ning eelkõige tajusid nad hästi oma õigust seda teha.

Õigust, mis oli omandatud läbi kannatuste ja hirmu. Professorid, endisaegsed kasukad, kõrvalepööratud pilgud ja sosinad ärritasid neid. Ning nad rääkisid õhinal, kuni hääled kulusid kähisevaks. Rääkisid neile mittevajalikena tunduvaist õppeainetest, mida nad nimetasid kahjulikeks, rääkisid natsionalismist ning sabarakkudest.

Hinnovil oli palav. Mingi ärevus oli vallanud ka teda. Tõesti, kui palju oli tarvis muuta. Ja siis, endagi hämmelduseks, leidis ta end eest poodiumilt kõnepuldi kõrvalt. Ta rääkis medsanbatist, rindehospidalidest ja ülikoolihaiglast, rääkis haavatutest, haigetest, kel on õigus saada parimaid ravimeid, keda tuleb opereerida ainult parimate meetodite järgi, rääkis konservatismist ning kuritegelikust ükskõiksusest. Siingi oli, mida muuta, siingi pidi võitma uus, võitma kõige lähemal ajal, resoluutselt ja raevukalt. Talle plaksutati tormiliselt. Ta seisis hämmeldunult nende ees, juba kohmetu, ja läks siis kiirustades tagasi oma kohale. Ja pingiridade vahele tõustes märkas ta järsku Veera Soborit. Naine istus üsna läbikäigu lähedal ning vaatas teda vaimustunult.

Ees poodiumil jätkusid kõned. Valiti uut ülikooli parteisekretäri. Pikakasvuline mees astus kõnepuldi taha. Temagi kandis sõjavägevormi. Rääkides toetas ta oma tugevad käed puldi servadele. Näis, nagu hoiaks ta seda oma haardes.

„Me oleme muutunud liiga leplikeks, liiga sallivaiks...“ Kõneleja hääl ning sünge pilk justkui rullisid ennast raskelt üle pingiridade. „...Oleme kaotanud endise valvsuse, me ei tunne huvi, kes elab ja töötab meie kõrval. Aga peame küsima, küsima karmilt, printsipiaalselt, nagu on meile õpetanud partei, peame küsima igaühelt, kes ta on, kuidas ta on elanud. Et lõplikult võidaks uus, peame puhastama oma ridu. Iga üliõpilane, iga õppejõud, iga professor peab väärima meie usaldust. Just teis, endised rindemehed, näeb ülikooli parteikomitee oma peatuge selles vastutusrikkas töös...“

Ta kuulas seda häält, miskipärast tuttavlikku, ning uuesti köitsid tema tähelepanu käed kõnepuldi servadel. Need olid tugevad, tundlikud käed, kirurgi käed. Ja korraga tundis ta mehe ära. Meenus lahangukamber, formaliinihais, rõsked kiviseinad ning hele elektripirnivalgus kulunud instrumentidel... Mehe nimi oli vist Nikolai Must...

*K*oosolek lõppes veidi enne südaööd. Tühjustunne kõhus oli muutunud tuimaks piinavaks valuks. Ilmselt oli see mälestus kahest Leningradi sõjatalvest, sest nälja tugevnedes kaasnes peaaegu alati valu. Lahkuti tihedas summas läbi kahe külgukse. Möödudes presiidiumilauast, kuulis ta hüütavat oma nime.

„Doktor Hinnov, üks hetk!“ kostis selja tagant.

Hinnov pöördus ringi. Frentšis ja kalifeedes patoanatoom tõstis

presiidiumilaualt mingeid pabereid oma päevinäinud portfelli ning vaatas tema suunas.

„Oota, Hinnov, lähme koos...“ Mehe hääl oli resoluutne ja võimukas, aga ometi ka ühtaegu sõbralik. „Hästi rääkisid, ei teadnudki, et sa selline kõnemees oled.“

Mehed kätlesid, ning Hinnov ootas, kuni teine sulges oma portfelli. Nad lahkusid viimastena. Nikolai Must kustutas tuled ning sulges võtmega auditooriumi. Nad läksid mööda tühja koridori, peatusid ning süütasid sigaretid.

„Väga hästi rääkisid,“ kordas patoanatoom, „aga küsimus po e meditsiinis. Oleme endid lõdvaks lasknud, aga tead, milline on praegu rahvusvaheline olukord?“ Patoanatoom vaatas Hinnovile rangelt otsa. „Ei taheta uskuda, et see, mis oli, oli võib-olla kergemgi sellest, mis praegu tuleb ära teha.“

Mindi mööda koridori edasi. Hinnov tajus üha selgemini väsimust. Väsimus oli isegi suurem kui nälg, kuigi kõht valutas endist viisi. Aga patoanatoom tema kõrval polnud veel rahunenud. Ta tajus seda mehe sammudest, hääletoonist, raskest pahinal hingamisestki. Ja siis meenus talle, et see mees oli äsja valitud ülikooli parteisekretäriks.

*H*ämarus tänaval tundus pigem mingi vinena. Vaikse ja imelikult kergena püsis see kõnnitee kohal. Rohetav Toomemäe nõlv lõhnas sirelite järgi. Nad läksid mööda ülikooli peahoonega külgnevat kitsast põiktänavat alla.

„Kas sa sõja ajal töötasid ka...?“ Hinnov takerdus järsku. Ta tahtis ikka öelda „lahkajana“. „...töötasid arstina?“

„Patoanatoomina, tahtsid küsida?“

Hinnov tundis, kuidas teine vaatas teda muiates.

„Tead, aga mulle meeldib minu töö. Nüüd jääb muidugi aega vähemaks... Mida teeb sisearst — kompab täielikus pimeduses. Ja paljut kirurgki operatsioonil näeb? Suurem või väiksem auguke, ühe vea leiate üles, aga kõrval on võib-olla suurem, too viibki hauda. Aga patoanatoom näeb kõike, miski ei jää tema silma eest varjule. Tema otsustab, on nii-öelda kohtunik. Vaatad ja arutad endamisi, mida oleks võinud, oleks pidanud teisiti tegema.“

Tänav suubus raekojaesisele väljakule. All mustendas jõgi ja otse väljaku lõpus tõusid hämarusse rasked tinajad varjud. Need olid Katariina-aegse Kivisilla varemed, kaldaperve rõhuv, lõhkesurvest murdunud graniitplokkide lasu. Kõrval seisis ajutine puusild, hädine, nagisev, vaevatud oma pikaleveninud ajakoormas.

„On sul perekond?“

„Ei...“

„Minul oli... jäid Leningradi.“ Nikolai Must vaikis korraga, torkas käe rinnataskusse ning otsis sealt paberossipaki. „Neljakümne

esimesel, kohe esimesel talvel... mõlemad... poeg oli kuuene. Jäid rusude alla. Kraanat polnud. Seisin pool päeva juures, kuulsin, kuidas naine oigas. Õhtul toodi buldooser, aga juht oli täiesti kogenematu... Ma keeran siit paremale...“ Parteisekretär noogutas Hinnovile ning pööras kaldaäärsele tänavale. Rühikus kuhugi kadunud, õlad ette vajunud. Mitte noor, vaid keskealine, väsinud mees, portfell käe otsas lõdvalt rippu, kiirustas ta suveõisesse hämarusse.

„Miks te panite põletushaavale seda salvi, õde?“

Hinnov ei varja oma raevu, ei hooli sellest, et haige lamab veel sidumislaual, ei hooli õe jahmunud ilmest, näole kerkinud hirmustki.

„Kõik kasutavad ju...“

„Kõik... kui kõik teevad lollust, ei tee teie seda siin minu haigete peal mitte. Ma ju keelasin. Ainult minu salvi, kuulsite?“

Ta ei hooli, et ta hääl kostab koridori, et õde vaatab teda pärani silmi. Harjumatu, kohutavgi näib ta sellisena kogenud meditsiiniõe preili Saarniidu silmis. Aga kui lugupidamisega harjunud preili Saarniit näeb toimuvas peamiselt hirmsat kasvatamatust, siis Hinnovil jätkub silmi ainult põletuspinnale laotatud roheka õlise salvi jaoks. Kuidas nii võib, ta ju ütles, rääkis neist igaühega eraldi... ja ometi iga päev uuesti?

„Teie salv lõppes otsa... ja siis ma mõtlesin...“ Preili Saarniidu iluks solvunud näol punetavad ärrituslaigud, aga toon on praegugi vaoshoitud. Oi, tema ju teab, kuidas peab, aga see hirmus, lausa häbematu doktor, see peaaegu poisike, kes läheb nii kergesti, nii inetult endast välja. Ta ei andesta iialgi, mitte iialgi...

„Kõik ju kasutavad seda...“ Preili vakatab ja vaatab hirmunult sidumislaual lamava haige suunas.

„Miks te ei tellinud uut... panna niisama üht salvi teise otsa... Te olete vilets, peata õde... rumal, jah, rumal ja saamatu...“ Kurgus pigistab, nöörib ängistus. Ta ei vali sõnu, raev ei vali...

„Kõik kasutavad, kõik...“ Ta kuuleb neid sõnu iga päev...

Õde seisab, kohmetunud, teadmata, mida teha, nutt võitlemas trotsi ja häbiga. Keegi pole talle nii kunagi öelnud. Ta hoiab käes spaatlit. Sellelt nõrgub, tilgub põrandale rohekat salvi. Veidi tilgub seda ka haavale.

„Minge ära... Minge kohe, silmapilk...“

Ta ajab õe välja, astub siis haige juurde ning asub omaette pomisedes salvi maha võtma. Kurgus pigistab endiselt. Iga päev „kõik“, aina „kõik teised“, nagu raudbetoonist sein, mille taha nad poevad. Ta eemaldab salvi ja laseb teha permanganaadiga vanni, et saaks päriselt puhtaks. Raev vaibub juba. Nii vihastada ei tohi, ta teab seda, see ei kõlba mitte kuhugi...

„Mis teil juhtus?“

Sidumistoa uksel seisab vanemõde, kõhetu ja range Veera Sobor.

„Ta pani minu salvile Višnevskit otsa, määris nagu pannile rasva, mõistate? Ma ütlesin talle, ta teadis, aga määris seda õlipläga...“

„Aga lõppes ju otsa, ja kui teisedki...“ Veera Sobor kehitab õlgu ning ta hääl muutub tooni võrra veelgi rangemaks. „See ei anna teile veel õigust...“

„Annab...“ Hinnov vaatab Veera Soborile otse silma. „Annab,“ kordab ta uuesti tõusvas raevus. „Ma ravisin sõjas selle salviga haavatuid terveks, surmale määratud tankiste ja lendureid, mõistate?“

„Sõjas?“ Midagi Veera Sobori näos muutub. Veera Sobor mäletab hästi ešelone täis sidemeis tankiste ja lendureid, mäletab vaguneid täitnud kõrbenud liha läppunud, imalat haisu. Tema Sergeigi oli olnud nende hulgas ja eks teinud nende doktor Veremeigi ravi tookord imet. Ja järsku usub ta millegipärast seda noort häbematut kirurgi, kes on näinud, on tundnud sedasama, mida temagi. Ja need siinsed õed, tõesti... kas nad polnud liiga ninakad, käitusid vahel tema, Veera Soborigagi nii nagu pirtsakad aadlidaamid?

„Hästi, doktor, ma ei teadnud... muidugi me tellime, täna tellin, isiklikult... Saarniidu küsimust me veel arutame, igasugust kodanlikku rämpsu on siia haiglasse kogunenud...“ Veera Sobor noogutas sõbralikult. „Ma ise räägin õdedega.“

Hinnov ei märka vanemões toimunud muutust. Ta ei tea, et on saanud endale liitlase. Pigem teab ta seda, et kontrollida tuleb ikka ja jälle temal endal. Sest vaatamata oma rangusele ja tarmukusele on Veera Sobor ka ise tihtipeale lohakas. Ning see tarmukuski on suures osas pigem näiline.

Veel solvunud, kummardub Toomas Hinnov rahulolematult haige kohale ning pühib maha võõrast salvi, et peale kanda oma. Muidugi, seegi salv pole veel küllalt hea tema jaoks, ta teab juba mõnda selle puudustki. Aga ta on võrrelnud seda teistega ning mõistab, et praegu on see tema, provintsilinnaarsti loodud pentoniidisalv siiski parim olemasolevaist. Ja eks täiusta ta seda üha enam.

„Te kutsusite, professor?“

Hinnov seisis keset kabinetti ning tajus ainsa pilguga, et professor polnud tujus. Murrovi tüse valges kitlis keha nõjatus raskelt tugitooli ning massiivne hallikirju pea oli laskunud sügavale õlgade vahele. Kandiline rasvavoltides lõug toetus peaaegu rinnale ning samblakarva silmad jälgisid süngelt sisenenut. Ta näis pahura, ülesärritatud vana lõvina.

„Õde Saarniit tahab meilt ära minna, kirjutas täna lahkumisavalduse.“ Murrovi käsi laskus järsult tema ees olevale paberile. Lihavad sinakad huuled pahaendeliselt kokku surutud, vaikis ta

viivu ning lisas ilmse ärritusega hääles: „Õde Saarniit on töötanud meil kümme aastat, aga enam ei taha, läheb ära."

„Ta on lohakas õde, las minna..."

Hinnov sundis end rahulikult vaatama vana professori raevust tumenevasse näkku.

„Nii, ja kellega me siis töötama hakkame, haigeid ravima, ma küsin?"

„Tema läheb, teised jäävad. Ta ei taipa absoluutselt midagi steriilsusest ega tahagi teada."

Hinnov tajus oma hääles vallanduvat trotsi. Ta oli seda aimanud, ette näinud, ja ta tahtis olla lõpuni rahulik, sest kunagi tuli ju neid asju arutada. Mul on õigus, Murrovgi teab, et Rita Saarniit on vilets õde, kordas ta endale. Ja ometi tundis ta vastasistuva mehe ärritust imbumas endassegi.

„Miks arvatakse, et meditsiin on see viimane koht, kuhu kõik sobivad? Kõik ei sobi meditsiini, siin on rumalus kahekordselt ohtlik."

„Ehk teie, noor mees, lubate ka minul otsustada minu töötajate sobivuse üle?" Murrov nohises rahulolematult. Tugevad jämedad sõrmed mudisid kärsitult sulepead ning Hinnov teadis sellest kindlalt, et oli läinud liiga kaugele. Murrov võis iga hetk plahvatada. „Ja mis tüli teil doktor Reiga täna hommikul oli?"

Nii, nad jõudsid ka Reini. Hinnov teadis, et professor pidas Reid oma õpilaseks. Reid hindas Murrov väga, see polnud kellelegi saladuseks. Ometi polnud tal võimalust taganeda, seegi asi vajas sirgeksrääkimist. Tulgu siis kõik korraga, kuule siis ka oma lemmiku kohta...

„Kõikide arstidega sai kokku lepitud, et hoiame põletushaiged eraldi palatites. Kõik peavad sellest kinni, ainult doktor Rei sülitab sellele. Panna mädase haavaga haige põletushaige kõrvale..."

„Aga kui tal polnud kuhugi haiget panna? Varem on pandud ja polnud häda midagi."

Professor Murrov uuris huviga enda ees seisvat noort kirurgi. Viha asemel tundis ta juba pigem hämmingut. Tol mehel siin ei saa tulevikus kerge olema, liiga kergesti kipub ta tülli. Niimoodi õigust ajades jäädakse sellest harilikult ilma. Alla surudes nukrusega segunevat kaastunnet, võttis professor lauanurgal lebava ajakirja, silmitses seda hetke ning viskas põlglikult tagasi lauale.

„Näe, siin uued mehed kirjutavad, akadeemikud ja puha. Põletiku puhul pidavat ravima närve ja reflekse, kõik puha unega. Kütad unerohtu peoga sisse ja ootad... uneteraapia. Aga tegelikult kõik vanaviisi, hoia haav puhas, verd ja vett üle kanda, ja kui põletuspind liiga suur, oma nahka üle kanda... Sinu salvidest pole siin sõnagi, neil ükskõik, mida sa peale paned..."

Murrov ohkas tüdinult, tõusis tooli nagisedes püsti ning läks

akna juurde. Küünarnukid õieli, näpud vöö vahele torgatud, vaatas ta tusaselt välja, pöörates Hinnovi poole kitlit kummiva suure kühmus selja.

„Ei saa ma neist uutest meestest aru... Näe, lindudelgi peremured. Täna tulin, üks laulis, sibas siis varemete vahel ringi, otsis midagi. Temalgi raske, eks need tulekahjud siin põletanud nendegi kodud." Ta pööras ringi ja jäi Hinnovit vaatama oma tursunud laugude vahelt. „Tean, mõtlete vahel, miks vanamees muudkui küürus oma suurte meeste ees, topib oma vanu raamatuid pihku... Aga teed nende järgi — ja läheb korralikult, kuigi tingimusi pole vahel ollagi. Need uued asjad, jah... unepalatid, salvid ja refleksid, aga teiegi kasutate seda kindlat vana..."

„Minu salv kaitseb allesjäänud nahka, kaitseb allesjäänud epiteelisaarekesi mäda eest, mis nad muidu hävitaks..." Hinnov hingas sügavalt, ning märgates muigavat virvet vana professori suunurkades, jätkas kiirustades, ägedalt: „...Põletuste tõelist sügavust me ju hindame alati mõne päeva järel, eks? Kui on välja kujunenud demarkatsioonipiir, kui surnud kude on silmalegi näha. Aga siis on need epiteelisaarekesed juba surnud, hävitatud meie poolt haava kirurgilisel töötlusel, mis on äärmiselt robustne. Ja ülejäänu teeb mäda. Kui me suudaksime neid eluvõimelisi saarekesi kaitsta... siis polekski tihti tarvis nahka üle kanda..."

„Ja muidugi tahad sa öelda, et sinu salv ongi just see õige?" Murrov läks tagasi laua juurde ning istus. Seljatoele nõjatudes takseeris ta noormeest rahuloleval ilmel.

„Minu põletushaiged paranevad nädal kiiremini kui akadeemik Džanelidzel. Ja paranevad ka need, keda tema ei usu paranevat."

Nii, lõpuks oli see öeldud, mitte kelkides, vaid teades. See oli nii. Ta oli võrrelnud oma ülestähendusi kuulsa grusiinlase avaldatud andmetega, võrrelnud hoolikalt, erapooletult. Tema haiged paranesid tõepoolest kiiremini. Nädal, isegi poolteist kiiremini kasvas peale nahk ning armidki polnud nii kohutavad. Ei, ta ei pruukinud oma salvi häbeneda kellegi ees.

„Miks ma peaksin sind uskuma? Sind ei usu mitte keegi." Murrov vaatas talle teravalt otsa. „Isegi kui see tõsi oleks," jätkas ta halastamatult, „isegi kui see salv tõesti midagi väärt oleks."

„Ma tean, teie suurmeestel on alati kõik selge, neil on alati selge piir, mida võib ja mida ei tohi, kustsaadik tasub ja millal on asi lootusetu. Aga kas teile ei tundu, professor, et sellistena nad polegi teab mis suured... neid piire peab ju ükskord ometi edasi nihutama, kunagi ju peab..."

Ei, ta ei kartnud seda vana professorit siin, ei kartnud mitte kedagi. Kibedus ja viha, mida ta tundis, pühkis hirmu, pühkis austusegi. Kui nad tahavad, ta võitleb nendega, võitleb igaühega neist...

Vana professor vaatas teda pilukil laugude vahelt, ja otsekui

millelegi kinnitust saanud, noogutas pead. Taas vajus lõug raskelt vastu rinda.

„Aga sina tee sellest oma põletusest ja salvist kandidaaditöö valmis. Siis ehk keegi loeb, mõni proovib järelegi..."

„Kandidaaditöö?" Hinnov raputas murelikult pead. „Ma olen praktiseeriv arst ja üldse... see võtab aega."

„Muidugi võtab... kes ütles, et ei võta? Aga kui sa usud, et su jahmerdamine millekski kõlbab, siis tee sellest teadus." Murrovi toon oli korraga nõudlikult käre. „Tee nii, et sest keegi teine kah aru saab... Küll need noored on tänapäeval laisaks läinud kätte... Minge ja tehke oma tööd, aga seda pidage meeles, tüli oma majas ma ei kannata... minge."

Suvi oli lõppemas. Lühike, jahe ning kuiv, andis ta augusti lõpus teed lausvihmasagaratele, mis üha pikenedes ning omavahel liitudes täitsid päevi ning nädalaid. Ajalehtedes ning raadiodiktorite teadetes kõneldi raskustest viljakoristamisel. Ometi oli põhitoon optimistlik. Taastati varemeist linnu, täideti ning ületati plaane. Ja tõepoolest, midagi pidi tublisti paranema, sest samal sügisel kaotati ära kaardisüsteem. Seda hämmastavam oli aga masendav viletsus, mille Hinnov leidis kodukülast eest.

Ta oli saanud augusti lõpus vennalt kirja. Tegelikult oli kirja kirjutanud Mihhaili naine, see oli väga lühike ning üpris segasevõitu. Ta oli lõpuks saanud oma kodukülla saadetud kirjale vastuse. Vastuse, mis ei toonud küll kuigi palju selgust ega rahugi hinge, pigem vastupidi. Jah, Mihhail oli elus, aga sellest hoolimata olid asjad väga halvad. Mihhaili naine pöördus tema kui ainsa sugulase poole ning palus tungivalt abi. Mis abi, mil moel — seda oli konarlikest hüplevaist ridadest võimatu välja lugeda. Kiri oli vene keeles, ärev, täis ohuaimdust ning sundis kiirustama. Hinnov võttis välja saamata jäänud puhkuse ning valmistus ärasõiduks. Muidugi oli kõik tulnud äärmiselt ebasobival ajal. Täie hooga käisid katsetused salvidega. Ta koostas uusi retsepte, lisas valgele savile ning lanoliinile kalamaksaõli ja vismutit. See parandas salvi absorbeerivat toimet ning vähendas kuivamisohtu. Tal oli õnnestunud ka tõsta salvi põletikuvastast mõju. Streptotsiidile või sulfasoolile lisatud vähene kogus permanganaadilahust mitmekordistas nende mikroobidevastast toimet. Oksüdeeritud streptotsiidi sisaldav salv tõmbus aeglaselt pruunikaks, aga tema mädavastased omadused paranesid veel järgneval ning ülejärgnevalgi päeval. Seda tuli põhjendada, tuli luua mingi teooria, ning ta lõi selle. Iga uus samm, uus leid hämmastas ja rõõmustas uute võimaluste poolest. Murrov andis nüüd tema kätte kõik põletushaigete palatid. Põletuspindade suurus ja sügavus mõõdeti täpselt ära, ta tegi mikrofotosid, määras haavapinnal mikroobe, valmis-

tas preparaate ning uuris neid ise mikroskoobi all. Kõik märgiti üles. Ta valvas kiivalt õdede töö järele, nõudis, kontrollis ja õpetas väsimatult. Õed kaitsesid end, protesteerisid, avaldasid igal viisil pahameelt ülemäärase tagantsundimise puhul, aga tasapisi harjusid tolle veidi imeliku, alati teotsemisõhinas, norivalt nõudliku kirurgiga. Temast endast ning ta põletuspalatitest liikusid haigla peal mitmesugused jutud. Hinnov ei paistnud neid märkavat. Avalik arvamus kudus tema ümber vähehaaval juba legendi, tema aga tegi oma tööd, tegi teadust. Temalt nõuti tõestust. Hästi, ta tõestab!

Jah, Somovi külas oli paljugi muutunud. Majad seisid küll endist viisi, lähestikku, aga mingi väsinud tardumus uitas tarede õuedes, hulkus mööda külatänavat. Sõda oli Somovi külast seekord otse läbi astunud. Saksa karistusüksus oli partisane otsides põletanud küll ainult ühe maja, sellegi küla servas, aga elanikke oli küla kaotanud ligi poole võrra. Neid oli ise lahkunud, viidud küll itta, küll läände, ning tagasi tilkus ainult üksikuid. Endiselt istusid majaesistel pinkidel õhtuti vanaeided, aga külatänavad püsisid nendegagi tühjad. Murevaevast kortsus nägude, vimmas selgade taga seisid toanurkades ikoonide kõrvale ülesriputatud meeste ja poegade fotod. Rängalt kimbutas Somovit ka tuttav vaenlane — nälg. Virelev küla näis olevat kaotanud lootuse jalule tõusta. Oli küll taas organiseeritud kolhoos ning kohal käisid esindajad masinatraktorijaamast. Aga kogu nendegi tehnika koosnes kolmest ennesõjaaegsest igivanast traktorist, mis teadagi enamjaolt seisid tagavaraosade puudumise tõttu. Masinatraktorijaama direktor andis küll lootusi, tankitehasteks ümberehitatud traktoritehased olid taas ümberseadistamisel, aga need olid siiski paljalt lubadused, mida seni jagati lahkelt kõikjal ning mille vastu nõuti vägagi konkreetset vilja, liha ning kartulit. Plaanid sadasid üksteise otsa, aga küla taga künti näljast nõrkade lehmadega põldu. Kündsid needsamad noored-vanad naised, kes aitasid jõuetuid lehmi põhuasemeilt üles, avasid viljavolinikele tühjade aitade uksi ning pühkisid sinna sekka sabassõrkivate, näljast vinguvate jõmpsikate ninaaluseid. Päris väikseid lapsi oli külas vähe, polnud, kellega... Ja väheste järelejäänud noorte meestegagi oli midagi lahti. Narmendavad voltis sinelid kõhnunud kehade ümber, tolknesid nad mööda küla. Joodi samagonni, mille ajamisega tegelesid peaaegu kõik, arutleti ärbeldes tulevikuplaanidegi üle, kuid habetunud räämas näod püsisid ometi nõutud. Sekka taoti küll sepa tühja ääsi taga mõni saharaud õigeks, vahel pinniti sirp või vikatki, aga need pisteti, nägu kõrvale pöörates, eitedele pihku.

Mihhail oli terve. Sõda polnud teda endale tahtnud. Ordenidki kõlisesid sõduripluusil. Aga vennas Mattias oli surnud. Ja mitte

lihtsalt surnud, langenud sõdurisurma, vaid maha lastud naaberkülas, politseiniku munder seljas. Jah, vennast oli küll kahju, aga surm oli olnud siiski häbiväärsem kui kaotusevalu. Mattias oli mobiliseeritud kohe sõja algul, kuid tema alles formeerimisjärgus üksus sattus kiirelt edasitungivate sakslaste kätte. Üksus olnud veel relvadeta. Ja see ei teinud neid ka sõduriteks sakslaste silmis. Komissar lastud kohapeal maha ning komandör lükatud möödaviidavasse vangikolonni. Teised lastud kaelast ära, kodudesse laiali. Suur-Saksamaa vajas sõdimiseks hädasti vilja ja eks mõistetud sealgi, et põllul nagu rindelgi on mehi tarvis.

Mihhail rääkis sellest vaiksel, surutud toonil, näoilme kinnine ja peaaegu ükskõikne. Nad istusid laua taga teineteise vastas. Hinnovi selja taga pliidi juures askeldas Mihhaili mustapäine, pruunide silmadega naine. Kunagi võis ta iluski olla, aga praegu pesitses kiiresti kortse koguval näol ainult mure. Seda reetsid ka lohakad, hoolimatud liigutused, millega tüsedavõitu naine pliidil potte nihutas ning tuld sättis. Mure näis nõnda suur olevat, et abiks võetud trotski seda matta ei suutnud. Ja tõepoolest — Mihhaili joomakurnatud nägu oli haletsusväärne. Määrdunud laubale kleepunud juuksed olid tugevalt hõrenenud ning kirjud sekka ilmunud hallist. Halli oli rohkelt ka mitmepäevases habemeädalas lõual. Magamatusest punetavad silmad ekslesid pidetult, võõrana toas, pöördudes ikka ja jälle puskaripudelile ning kahele klaasile laual. Eemalt jälgis neid kaheksaaastane sinkjasmustade patsidega tüdruk. Paljasjalgsena, koredas luitunud kleidis saalis tüdruk ema ümber, verevaene nägu vanainimeselikult tõsine. Hinnov tundis end ebamugavalt. Vend tundus võõras, tolle pere veel võõram.

Sakslased olid pannud Mattiase külavanemaks. Neid, sakslasi endid, polnud külasse jäänudki. Olid käinud-tulnud vahetevahel, et midagi ära viia. Neile oli siin endi asemele asjameest tarvis, kes käskude-kohustuste järele vaataks ja teateid edasi annaks. Kedagi polnud maha lastud, kedagi polnud Mattias kiusanud, ja külaski justkui ei vaadatud selle peale vihaga, et keegi sedagi tööd tegi. Ja selle partisanide looga polnud külal samuti mingit pistmist.

„...Meil millegi säärasega ei tegeldud, kõik vaiksed inimesed. Karistusüksus sattus siia pooljuhuslikult ning põletas maja pigem hooletusest maha — nad ööbisid seal. Tegelikult oli Mattias puruloll. Ja veel lollim, et laskis end lõpuks veel mundrissegi toppida. Aga külale oli ta teinud ainult head, oskas asju rahulikult ajada... Loll jah, igavene loll, et sinna tükkis, oleks ma siis siin olnud..." Mihhail vedas sõrmed raevukalt läbi juuste, toetas küünarnukid lauale ning jäi seda põrnitsema. Tema näoilmes segunes härdameelne kaastunne ning viha. Ning oma jutugi sekka poetas ta vaheldumisi sõimu ning ohkeid.

„Mitte keegi ei pidanud vaenu meiegi vastu, panid mu esiotsa kolhoosiesimehekski..."

„Seda sa said, jah, kah mul uhkust," kähvas naine pliidi juurest, „poleks vastu võtt, poleks kellelgi silma torgand ja risti kurku... ma ju ütlesin, ütle ära..."

„Noh, keski ju pidi..." Mihhail liigutas nõutult õlgu ning valas uuesti samagonni klaasidesse. Tõstis tusaselt klaasi ning jõi.

„Rajoonistki toetati, ütlesid, ega sina pole venna asju teinud. Kes siis teadis?" Mihhail ohkas. „Ja kohustused on nüüd sellised, et kuidagi ei vea välja. Annad kõik, mis sul on, aga ikka jääb puudu." Mihhaili pilk volksas uuesti üle pudeli ning peatus äkitselt tüdrukul. „Leena, tule isa juurde," kutsus ta, „tule, tule..."

Tüdrukuke läheneski, aga nähtavalt vastumeelselt.

Hiljem jõid nad rohuteed ning sõid kõrvale halvamaitselist viljahernejahust leiba. Hinnov rääkis neile oma linnaelust, tundes ise samal ajal piinlikkust, et ei taibanud kaasa võtta toitu. Linnas elati paremini, jah, märksa paremini. Nad olid ennist läinud läbi küla ja vend oli elavnenult seletanud, mis oli muutunud, mida ta ise oli jõudnud esimeheametis olles teha. Ükskõiksuski oli korraks taganenud ta näost. Ja külaelanike lähedal oli vend veelgi elavnenud, rahulolu tundes seletanud, kuidas tal oli õnnestunud sepikoda uuesti sisse seada. Mis sest, et püsivat seppa polnud. Kõik, kel tarvis, võisid minna ja ääsi üles kütta, ise oma riistadvärgid korda teha. Ta rääkis valjuhäälselt, mööduvate inimeste kuuldes, nagu tahaks ta midagi tõestada. Ehk tahtiski, ehk oligi nii tarvis. Aga keegi ei tulnud nendega rääkima, isegi teretustele ei vastatud. Neid nagu ei märgatudki. See tundus imelik, väga imelik, et nad seisid, kõndisid ja rääkisid ainult kahekesi. Hinnov mäletas küla kommet võõraste ja kaugelt tulnute puhul lähemale astuda ja pärida ning ise heietada eluolust. See oli tõesti väga imelik. Aga seoseid ja tagapõhja hakkas ta aimama alles peale viletsat sööki, kui vend uuesti oma esimeheametist kõnelema hakkas.

Jah, nad olid jäänud plaanile võlgu. Somov ei jaksanud. Nende „Kommunismi Võidu" kolhoos oli rajooni kehvemaid. Siis oli hakatudki süüdistama esimeest. Too ei pingutavat nagu tarvis. Ei selgitavat suure maa vajadusi. Lisaks olevat ta halb organisaator ning soosivat kahjureid.

„Kust ma pidin neile võtma kahjureid?" Mihhaili lahjad põsed tõmbusid veelgi enam lohku ning paokil huuled lasid paista kollakaid vigaseid hambaid. „Tööd teha pole kellegagi, aga neile on süüdlasi tarvis, otsi neile kahjureid..."

„Vot ja saidki, leidsidki sinu," segas naine taas kurjalt vahele. „Kui ise ei otsi, otsivad nemad. Mis ma ülesin, keegi ei liiguta sinu eest sõrmegi, kaitsed neid, aga neil ükspuha, mis sinust."

„Jäta, Niina..." Mihhail vaatas vennale süngelt otsa. „Vaat nii,

võtsid mu maha, ei kõlba esimeheks. Hea veel, et kahjuriks ei tehtud... aga nüüd Mattiase pärast kah...“

Hinnov vaikis. Ta uskus venda ja tundis kaasa. Aga küllap asjad selguvad ja rahvaski rahuneb. Ta otsis pilguga toast tuttavaid asju. Tagatoa uks oli lahti ning ta nägi seina ääres reformpõhjaga raudvoodit. See seisis täpselt Aroni voodi kohal ning määrdunud püüriga padjal lebas oskamatult värvitud puust peaga kaltsunukk. Voodi ees oli taburet, see paistis olevat endine. Hinnov oleks hea meelega tõusnud ja järelegi uurinud, aga see tundus praegu kuidagi kohatu. Ta liigutas tasakesi vana loksuva tooli teravast servast surema kippuvat jalga ning vaatas uuesti endassetõmbunud venda.

„Nad ei tereta mind enam,“ sõnas vend tasa, huuli vaevalt liigutades. „Pärast seda, kui too asjamees rajoonist käis ja nendega rääkis, nad enam ei tereta.“

„Jah, pole meil siin enam miskit elu.“ Mihhaili naise käed vajusid õmblustööga raskelt sülle ning ta vaatas oma tihedaid kulme kibrutades nõudlikult mehevenda. „Peab ära sõitma.“ Naise suunurgad tõmmu naha all liikusid ning ta surus huuled tihedalt kokku. Mihhail ja Niina vaikisid, nagu oodates midagi.

Nüüd mõistis Hinnov täielikult kirja. Temaga taheti nõu pidada. Loodeti noorema, aga haritud venna nõule ja abile. Jah, kirja ta mõistab, aga mis nõu saab ta neile anda? Inimesed võivad Mattiase pärast tõesti vimma kanda, aga vaevalt saab see kaua kesta. Ja kuhu nad sõidavad, mis hakkab Mihhail linnas peale?

„Ehk laabub siingi kõik?“ arvas ta ettevaatlikult ning võttis laual lebavast pakist sigareti. Ta oli viimasel ajal rohkem suitsetama hakanud. Operatsioonide vahel ja hommikuti ning öösiti nagiseval reformvoodil und oodates tõmbas ta tihti mitu suitsu järjest. Mõru maitse ei kadunudki suust.

„Võib-olla...“ Mihhail võttis laualt klaasi puskariga ning jõi. Kurrud suunurkades, silmade ümber ja laubal olid juba sügavad. Nahk hõrenenud juuste all meelekohtadel ketendas. Mihhail vananes, vananes keskea teatud perioodidele omaste järskude sammudega. Hinnov tajus seda selgelt, tajus kaastunde ja süümegagi.

„Nad ei räägi minuga enam,“ kordas vend, „ma võin teha ükskõik mis tööd.“

„Ma võin muidugi järele uurida,“ lubas Hinnov ja vaikis, mures sellegi ebamääraselt antud lubaduse täitmise pärast. Kuid samas tema nägu selgines. „Aga mis siis, kui metsavahiks? Tahad sa tulla metsavahiks?“ küsis ta.

Imelik, kuidas see mõte talle pähe tükkis. Mälu lükkas selle ette. Nimelt mälu. Too läbilastud õlaga metsavaht oli ju öelnud, et nad vajavad inimesi. Eesti metsad vajavad valvureid. Ja kindlasti antakse neile elaminegi. Sedagi vist oli too vanapoolne metsavaht

lubanud. Aga Eesti metsades tulistatakse. Neis metsades liigub igasugust rahvast. Lõppenud sõda on peitnud end metsadesse, hingitseb tihnikuis. Too oli Saksa automaadi kuul, mille nad olid õlast välja võtnud. Aga Mihhailil polnud valida. Kui sinuga ei räägita enam, on see vahel hullem kui kuuli võimalus tihnikust.

„Metsavahiks?“ Mihhail vaatas talle imestunult otsa. „Mis ma seal tegema hakkan?“

„Kui vajatakse, küll seal siis tegemistki leidub,“ sõnas noorem vend toonil, nagu oleks kõik otsustatud. „Ma uurin järele ning kirjutan kohe. Teie aga seadke end valmis.“

Hinnov nägi nende nõutust, aga tema plaan meeldis talle endale järjest enam. Peaasi, see näis täiesti reaalne. Ja lõppude lõpuks vajati praegu igal pool töökäsi.

„Kas nad ikka perekonnale elamist annavad?“ uuris juba Mihhaili nainegi asjalikult.

„Annavad, metskondadel on majad ja põllumaadki.“ Ta ütles seda pooleldi umbropsu. Täpselt ei teadnud ju midagi. Aga miskipärast oli veendumus, et asi annab korraldada. Ta tahtis neid aidata. Ta nägi, kuidas Mihhail oli vajunud mõttesse. Käsi pigistamas tühja puskariklaasi, põrnitses ta toanurka.

„Kui nad lasevad meid üldse ära sõita?“ kahtles Mihhail. „Pabereid, lubasid on tarvis.“

„Kuidas nad saavad teid keelata?“ ei saanud Hinnov aru. „Annate avaldused, astute kolhoosist välja... neil pole õigust...“

„Pabereid on tarvis,“ kordas vend süngelt, „ilma pabereteta ei müüda piletitki, küsivad luba.“

„Teil on ju passid... mis luba veel tarvis?“

„Ei ole meil mingeid passe,“ selgitas naine kõrvalt, „kõik paberid on nende käes. Ei lasta siit kedagi nii kergelt.“

Hinnov vaatas neid hämmeldunult. Temal oli pass. Ta võis võtta end töölt lahti ja sõita teise linna, sõita maale, ükskõik kuhu. Nemad siin ei võinud, neil polnud passegi. See tundus uskumatu.

„Sa pead saatma meile kutse,“ ütles Mihhail. Tema hääles oli juba kindlust, otsustavustki. „Siis ehk kuidagi. Templiga paber, et on töökoht ja elamine.“

Nad arutasid ärasõidu üle sel õhtul veel kaua. Järgmisel päeval sõitis Hinnov tagasi. Rongis mõtles ta veel kord kõige üle järele. Tegelikult Mihhaili asi ei tundunud sugugi nii hull. Küllap laabub kõik seal kohapealgi, jõudis ta otsusele.

Selsamal sügisel saatis ta ajakirjale „Kirurgia“ oma esimese artikli. Ta käsitles selles raskekujuliste põletushaavade ravi oma salvide abil. Kirjeldas seal üksikasjaliselt kahte ülirasket juhtumit, mille puhul põletuspind ületas viiskümmend protsenti kehapinnast. Surma piiriks loetud kolmekümne protsendi asemel ter-

velt nelikümmend kolm ja isegi nelikümmend seitse protsenti. Ta lisas juurde fotod, mis olid võetud haiguse erinevaist perioodidest. Artiklit ei avaldatud. Kahe kuu pärast saatis ta järelepärimise ning veel kuu hiljem saabus masinakirjas trükitud toimetuse vastus, milles kuival toonil soovitati meetodit veel kord katseliselt kontrollida, kuna toodud andmed ei tekitavat usaldust ning toimetuse konsultatsioonide põhjal üleliiduliste juhtivate põletuskeskustega võib järeldada, et sm. Hinnovil on ilmselt tekkinud eksitus põletuspinna ulatuse ning raskuse määramisel.

Murrovil oli olnud õigus, tema tulemusi lihtsalt ei usutud. Ja salvist mitte sõnagi. Ta kõndis mitu päeva haiglas süngena ringi, ärritus kergesti ning noris õdedega pisiasjade pärast. Lõpuks prahvatas ta kõik Murrovile välja. Nad istusid kahekesi professori juures kabinetis. Murrov kuulas solvunud, end jutuga uuesti üles kütnud Hinnovi rahulikult ära.

„Noh ja mis siis?“ ütles professor kuival toonil. „Loomulikult nad ei uskunud. Sina esitad neile oma salvid kui mingi imemeetodi. Meditsiinis ei usuta imesid, mu härra.“

„Andmed olid õiged,“ raevutses Hinnov, „põletuspinnad ja sügavus, kõik... ja fotod olid ju ka.“

„Meditsiin on juba oma loomult konservatiivne,“ jätkas professor häirimatult. „Kui kaugelt ta uuega peale hakkab... sajad katsed teab mis loomadel, kes on inimestest jumal teab kui erinevad, siis veel kord seesama kliinikutes, näpuotsaga, kuulsate professorite, akadeemikute valvsa silma all, ja kui kõik väga hea, alles siis veidi laiemalt. Muudkui kahtleme ja kõhkleme, ning õieti teeme. Ja sellegipoolest tuleb hiljem mõni rohi ära keelata.“

„Ning laseme inimestel surra, kasutades ikka ja jälle oma viletsaid, harjunud meetodeid.“ Hinnov vaatas tusaselt oma valkjashalliks luitunud kirurgipükse, mille kottiveninud põlved kirendasid halvasti väljapestud vereplekkidest.

„Ja ikkagi, see on hea, et oleme konservatiivid.“ Murrov vaatas teda mõtlikult. „Kiirustamine ja tormamine toob rohkem halba. Kui palju on juba usutud neid imemeetodeid. Ja lõpuks — ikka seebimull. Ning arvad, et nende eest ei maksta eludega?“

Murrov hingas sügavalt. Ta tundis rinnas tuttavat pigistust. Professor tõusis, läks akna juurde, avas selle ning jäi murelikult vaatama haiglatagust tühermaad. Ta tahaks seal veel näha haiglat, uut ja moodsat, tõelist ülikoolikliinikut. Ta on sellest rääkinud mitmetele asjameestele, aga linnavõimud ei kiirusta, muud mured olevat pakilisemad. Kas näevadki tema silmad sel tühermaal midagi kerkimas? Aga koht on nii soodne. Terve haiglalinnak, nagu Euroopa moodsate ülikoolide juures kombeks, mahuks siiagi lahedasti ära. Näe, see noormees kiirustab oma meetodiga nagu tema oma haiglaga... Keha raskus rõhus kopse. Kabinet oli

siiski liiga umbne, ehk otsida kuskilt põhjatiivast jahedam ruum? Või polnud asi siiski kabinetis, vaid tas eneses? Sest kas polnud ta tundnud tihti samasugust tunnet ka operatsioonitoas? Need noored poisid tema kõrval justkui ei vajanudki õhku. Raske oli vananeda, oi kui raske. Kõik tõrkus kehas, hoidis ahnelt kinni iga jõuraasu. Ei, vanadus on pigem haigus, ebaloomulik siin seinte vahel. Ära minna ja puhata, on ju mõningad säästudki? Ei, praegu ei tohi. Nendesamade poiste pärast ei tohi. Ja mis sealgi? Seinakella tiksumise saatel... Kell tuli ka vahetada. Murrovit häiris selle metalne põrkav kõla. Tagus nagu sinu sees, luges midagi sus üle... palju jäänud? Ta on närvilisemaks läinud. Nende poistegagi on aina raskem hoida end vaos. Kes ütles, et vanadus toob rahu? Toob mõistmise? Vale, inetu vale, ta ei mõista ju neid. Ja mis ümber toimub, sedagi ei mõista. Ei tahagi mõista. Sinu ümber on kaos ja sa tahad päästa üht jalatäit maad. Kui vähe on neis austust. Aga ilma austuseta ei saa, kultuur püsibki austusel vana ees. Aga tema seal tugitoolis ootab. Täis trotsi vana ja pingul lootust uue tarvis. Aga see läheb tal mööda, peab minema. Kohe ta ütleb talle... kohe...

„Vaata, meditsiin peabki olema konservatiivne. Tema ei saa olla tuulelipp, sest ka inimene on loomult konservatiivne, temagi ei taha muutuda. Ja see, kes temaga tegeleb, peab olema samamoodi. Aga sina tööta edasi ja oma artikkel trüki ära meie ajakirjas. Siin usutakse kergemini...“

Ja Hinnov läheb, vähe lohutatud, täis solvimistuska. Aga ta ei jäta, seda teavad nad mõlemad. Ikka ja jälle, täis uudishimu, ronib ta üles mööda vaevalisi astmeid, kus kuld tolmu ning hallitusega lootusetult segi. Palju kordi teeb ta seda, kuni väsib. Ja siis jääb ainult austus. Aga seda teab neist kahest praegu ainult tema, vana mees akna juures.

*M*ure ei tule kunagi üksi. Sama päeva õhtul sai ta kirja Somovist. Halva, vapustava kirja. Vennas oli arreteeritud. Üsna varsti on tulemas kohuski. Tuttavad, hüplevad, kohmakad read, taas vennanaise käega. Ta luges seda kirja oma toas voodiserval istudes. Uudis oli masendav. Aga teist korda kirja lugedes tükkis pähe mõte, ehk on nii isegi parem. Nüüd lahendatakse Mihhaili asi lõplikult, ja kui ta pole süüdi (loomulikult pole; milles võibki teda süüdistada?), vaikivad ka jutud ning küla suhtuminegi muutub.

Ta läks kööki, istus laua taha ning jõi teed, mõtted endiselt venna juures. Tema läheduses askeldas perenaine ning poolavatud ukse taga vuristas õmblusmasinal Eva. Eva tahtis saada õmblejaks, oli õmmelnud endale juba seeliku ja pluusigi. Temalt, Hinnoviltki, oli kutsevaliku kohta nõu küsitud. Ta oli kõik heaks kiitnud, poolt ja vastuväited, ning Eva oli vist veidi solvunud. Aga ta oli seda teinud

oma rahu pärast. Õhtuti, kui pea vahel väsimusest ringi käis, vajas ta eelkõige rahu. Häirimatus, lõtvunud keha mugaval istmel, see oli peaaegu nauding. Ja praegugi, kui perenaine oli just tuppa läinud ning ukse selja taga tasakesi kinni lükanud, tundis ta tekkinud vaikuses aknast välja vaadates kergendavat rahuldust. Piserdas jahedat vihma. Tuul oli kandnud õuegi õunapuulehti; porist kirjud, katsid nad lompe. Kuuri räästa all seisis haluvirn... Küll ta saab varsti vabaks, kinnitas lootus. Uurija ning kohtunikud otsustavad faktide põhjal, aga Mihhail on olnud alati väga kohusetruu, korralik inimene. Ja miks pidid nad üldse Mihhaili arreteerima? Vend ju ei vastuta venna süü eest. Pealegi on Mattias ju surnud... Mattiasestki on kahju. Mis teda ometi oli sundinud? Istunud rahulikult kodus, kui juba nii läinud. Tegelikult polnud ta Mattiasest kunagi päriselt aru saanud. Aronit oli mõistnud südamega, Mihhailis oli seisnud justkui kogu nende kodu püsimine. Mihhail oli otsustanud alati, kuidas neil edasi elada. Ja kui Aron oli mingil moel nende südametunnistus, siis Mihhail oli nende mõistus ja praktiline meel. Aga Mattias? Mattiase heitlikkus võis teda tõugata, kuhu tahes. Mattias oli solvunud imekergelt, oli alati täis ägedust. Kuidas ta võis neid teenida?... Hirmus on nii surra... Aga Mihhail saab vabaks, uurivad tema asja ja vabastavad...

„Ons tohtril midagi halvasti või?"

Perenaine on tulnud kööki, seisab pliidi juures ning vaatab teda. Ja Hinnov räägibki kirjast. Ta on miskipärast seda rahuliku olekuga naist usaldama hakanud. Tajub sirget, lihtsakoelist headust. Mure, mida naine tema pärast näib tundvat, on kui sugulusside.

„Kui kohus tunnistab õigeks, usub rahvas kah," arvab Hinnov lõpuks.

Asta seab end istuma noormehe vastu ning vajub mõttesse.

„Halb, kui karistatakse ilmaasjata," sõnab ta aeglaselt. „Meie majaperemees läks sakslaste juurde kolmekümne üheksandal aastal. Müüs maja maha tislermeistrile. Kuulus meister oli. Tegi peenikest mööblit, väljamaalegi telliti ja maksti talle hästi. Tal oli suur pere, viis last. Oleks võinud minugi ära ajada. Tal ju vanem tütar läks mehele ja ruumi oli kitsilt. Aga ei ajanud. Aga neljakümnenda aasta sügisel kutsuti mind ühe võimumehe juurde.

Siis võeti kõiki vabrikuid ja töökodasid üle. Aga meie tislermeister oli ostnud just enne uut võimu endale pisikese töökoja. Ja eks seda töökoda tahetud võtta niisamuti. Mõnel võeti niisama, aga mõned saadeti lisaks ära kah. Meie tisler, näed, nimetan teda ikka „meie", sest hea inimene on ikka kuidagi oma, meie tisler aga hakkas vastu. Oli öelnud, et oma tööga ta ostsin ja teenin sellega edasi oma perele leiba. Tal oli üks sell seal ka. Kahekesi tegid. Oli sellil lasknud minna ja üksi edasi. Hakkas vastu jah, noh, ja tahetigi siis temast lahti saada. Otsiti tema vastalisi. Eks kõigil ole vastalisi. Minult nõudis võimumees, et tunnistaksin, et peremees oli minu

vastu halb. Et kurnas või nii, kuidas seda tol ajal nimetatigi. Ei tunnista ma midagi, ütlesin tollele võimumehele, pole mul midagi tunnistada. Noor, range vaatega mees oli. Kopsuhaige moodi ja hästi närviline, sihuke haige jume. Miks sa ei tunnista, küsis, kas uus võim ei ole sulle meele järele? On küll, vastasin. Oligi, kes muidu vähese haridusega majahoidjat pärisinimeseks pidas. Ikka poolinimene. Aga uus võim pidas. Ütlesingi, mina pean sest uuest võimust väga lugu. Siis tunnista, käskis. Pursuid tuleb kahjutuks teha. Et nad enam pead ei tõstaks, tuleb nad likvideerida. Kasutas sellist võõrast sõna hästi sageli. Aga mina ikkagi ei tunnistanud. Mis kurnaja tema on, küsisin, tegi tööd ja ostis oma raha eest? Aga sina poleks suutnud osta, vaatas mulle muiates otsa, tegid kah eluaeg tööd, aga maja sul pole ja töökoda kah. Ei ole, ütlesin, aga minu töö pole seda väärt kah, et tema eest nii palju maksta, haridust on vähe, jõuaks tütrelegi anda." Asta ohkas. „Ei tunnistanud mina tema vastu, jah. Aga leidsid teisi. Võeti kõik ära ja äragi oleks saadetud, aga sõda tuli peale. Ja kui sakslased ära läksid, läks meie tisler oma perega üle mere Soome. Enne ärasõitu käis veel minu juures. Ütles, võta sealt mööblist, mida tahad, nagunii jääb võõrastele. Ei taha mina minna, ütles, aga jääda kah ei julge. Kahju, hirmutati tubli inimene ilmaaegu ära. Inimesed usuksid sellesse uuesse võimusse päris meeleldi, kui tema ise usuks kah."

Uks avaneb tasa ja Eva ilmub kööki. Ta on end kamminud. Pikka tumedasse patsi seljal on põimitud helepunane lai siidpael. Heitnud emale ja üürilisele valvsa altkulmu-pilgu, astub ta veepange juurde, haarab nõtket keha sirutades riiulilt klaaspurgi ning tõstab sellesse kopsikuga vett.

„Eva, sa juba kastsid lilli," märgib ema asjalikult.

„Kaktust ei kastnud ju." Tüdruku käsi kopsikuga peatub järsult. Lõkendades näost, kulm vihaselt kipras, pöörab ta selja ning kaob ukse taha.

„Sa tahad abielluda, see on selge märk..."

„Ei taha..." Hinnov kõhkles. „Mul pole õiget korteritki, ainult üürituba."

„Siis muretse endale lihtsalt naine, noh, armuke või nii." Lange nõjatus rahulolevalt tooli seljatoele ning uuris pead pöörates saali. „Vaata, kui palju neid siin on, ja enamik on selleks täiesti valmis."

Hinnov teadis seda ilma vaatamatagi. Tõesti, õhtuti kogunes restorani hulgaliselt naisi. Tuldi enamasti paari-kolme kaupa. Lihtsais ümberpööratud kleitides, nõelutud sukakannad täikalt hangitud kingades, istusid nad, jalg üle põlve, kiiskavpunased huuled lõkerdusvalmid. Oli ka teistsuguseid. Pikkades ennesõjaaegsetes kleitides, keedes, sõrmustes ning käevõrudes, mida asjatundma-

tugi silm oskas eristada võltsist, hoolitsetud ning elegantsed, aga näole tardunud mingi võõrdumusmask. Nood teised hoidusid rohkem varju, aga sealtki püsis saal nende hindav-valvsa vaate haardes.

„Neist ei saa kunagi õiget naist.“ Hinnov kehitas põlglikult õlgu. „Nad on...“ Ta kohmetus, hoides tagasi keelele kippuvat sõna.

„Odavad, tahtsid öelda, või ehk litsid isegi,“ täiendas Lange rahulikult. Ta jälgis häirimatu mõnutundega saali. „Enne sõda käis neid siin küll... ja praegugi ehk mõni vanast mälestusest, aga neli viiest, keda sa siin näed, on täiesti korralikud naised. Vähemalt olid alles hiljuti ja hommepäev on seda meeleldi edasi.“ Lange võttis laual olevast pakist sigareti. Lähedal seisev kelner astus kärmelt tema kõrvale ning süütas selle osavalt. Lange lasi sellel rahulikult toimuda ning jätkas siis oma harilikul iroonilis-tõsisel toonil: „Need naised siin on parimad kogu linnas, aga praegu on nad õnnetud ja sina ning mina ning rumal maailm on selles süüdi, et nad siin peavad istuma.“

„Sa räägid nii, nagu tunneksid neile kaasa.“ Hinnovi toon oli jahe. Ta tundis umbusku, ärritustki õhtuse restoranisaali ning Langegi vastu, kes näis end tundvat siin ülihästi. See õhtut endasse koguv restoran oli tõesti märgatavalt erinev päevasest. Päevane asjalik rütm, kelnerite sagiv rutt, taldrikute-lusikate-kahvlite klõbin oli asendunud rahuloleva, loiu, äraootava roidumusega.

„Nad ei näe sugugi õnnetud välja.“

„Sellepärast tulebki neid ainult imetleda, et nad ei vala oma muret nagu solki pidevalt meie jalgadele. See on suurim kunst siin ilmas, mitte teha oma õnnetusest räästaalust teiste jaoks, vaid leida selles pisirõõmegi. Iga kord, kui neid vaatan, ütlen endale, sa oled suurim elajas, suur lurjus, Ervin Lange. Ühe oleks sa võib-olla võinud päästa.“

Hinnov vaatas teda imestunult. Lange näol püsis muie, kuid selles oli ka kurvavõitu irooniat, mis on pigem nalja väsimus võitluses tõega. Kahtlemata oli Lange imelik inimene ja palju temas tekitas Hinnovis võõrastust. Lange oli temast kümme aastat vanem, ja vaatamata oma laitmatule maitsele ning härrasmehelikule elegantsile oli ta juba keskeas mees teravalt sisselõikunud kurgudega otsaesisel ning suunurkades.

„Olen tahtnud juba ammu küsida, miks te ise ei abiellu, Lange.“ Nad olid juba mõnda aega sina peal, aga vahel ta teietas Langet endiselt. Teietas, kui tajus eriti selgelt võõrastust, eraldusriba nende vahel — nagu praegugi.

„Olen seda väga palju kordi tahtnud teha.“ Lange takseeris naeratades lauda. „Tellime veel salatit, ja kui sa vastu pole, siis ka konjakit juurde.“

Alkohol surises jalgades, vajutas keha mõnusalt toolipolstrile. Lange tantsis tema lähedal põrandal, juhtides pikakasvulist sihvakat naist osavalt teiste paaride vahel. Naine oli kena, ilmselt kõige kenam siin saalis. Lange oli ta eksimatult üles leidnud. Nad rääkisid omavahel millestki ja naine naeris muretult, toetudes oma hoolitsetud käega Lange õlale. Siiski, naer rikkus kõik. Naise naer oli pärit tänavalt. Ja korraga tundis Hinnov tuska. Ta tundis end siin võõrana, veel üksildasemana kui õhtuti oma toas. Häirisid higist kleepuvates valgetes särkides ning lõdvaks lastud lipsudega mehed orkestris, trummari tursunud joomarinägu, närvepiitsutav muusika, valjuhäälne jutt ning kellegi naer selja taga... Ta oleks võinud võtta lisaks veel ühe haiglavalve. Hinnov sundiski end mõtlema tööle, ilmunud artiklile ning ülehomsele konverentsile. Ta teeb ettekande põletusravi probleemidest ja see tuleb mahukam kui artikkel, mis ilmus lühendatud kujul. Aga toimetusele polnud sellestki piisanud, kärpis veel omapoolseltki ning tõstis mitmed lõigud ringi. Häbi mõeldagi. Nagu mingi hüüdlausete kogum, korralik Ameerika senaatori valimiskõne, nagu Lange oli muiates tähendanud. Uue põletusravi täpne kirjeldus, tulemuste võrdlustabelid jäidki tervenisti välja. Ta helistas toimetusse, aga seal vaata et oodati talt tänugi. Loevad läbi ja hakkavad kasutama, ilmtingimata hakkavad, oli toimetaja kinnitanud. Mida hakkavad, kui seal pole retseptuuri, ravikäiku, mitte midagi pole? Oleks muidugi pidanud rahulikumalt... Olgu, põrgusse see artikkel, ülehomme ta sunnib end lõpuni ära kuulama. Tal on korralik, väga korralik tõestusmaterjal. Ta tundis end juba veidi paremini. Rüübates aeg-ajalt konjakit ning valades lisa, tajus Hinnov endasse tasapisi imbuvat rahulolutunnet. Ta noogutas heasoovlikult tantsivale Langele ja tolle greta-garbolikule daamile ning teda ei häirinud, et seda ei pandud tähele. Veelgi rahulolevamana silmitses ta lähedal laudades istujaid ning märkas kohe kaht naist. Nood rääkisid millestki omavahel. Õigemini rääkis peamiselt üks, neist vanem, ilmselt veidi üle kolmekümne aasta vanune naine, ebamäärast värvi hõredate juuste ning kitsa närvilise näoga. Ta seletas midagi innukalt oma kaaslasele. Noorem, mustapäine, kuulas malbelt naeratades, noogutas aeg-ajalt nõusolevalt peaga, kuid ta elaval ja ilmekal näol paistis pigem nõutus. Orkester alustas hoogsalt uut tantsu. Kiirelt klõbisesid kontsad Hinnovi selja taga põrandal. Tegelikult ei osanud ta õieti ühtegi tantsu. Kord uusaastaööl oli ta tantsinud Marta ja Annaga. See aga oli olnud nii ammu, ja kes pidas siis sammudest? Praegu aga tundis ta järjest tugevnevat soovi tõusta ja minna selle naise juurde, kes oli toetanud oma küünarnuki lauale, naeratas edasi oma malbet ja nõutut naeratust ning oli korra vaadanud tema poole. Ta kõhkles veel silmapilgu, tõukas siis tooli otsustavalt tagasi ning tõusis.

Naine polnud siiski nii noor, nagu eemalt oli paistnud. Hinnov

märkas silmanurkades puudri all rohkeid juuspeeni kurde. Neid oli ka täidlasel kaelal. Naine tantsis hästi ja ilmse mõnuga. Tema väledad jalad püüdsid algul Hinnovile peale suruda mingeid keerukaid figuure, aga mehe kohmakavõitu ülestunnistuse järel leppis ta kiirelt. Hinnovile õpetati käigupealt selgeks paar vajalikku sammu, mis sobisid mõlemale. Naise nimi oli Irma. Vestlus, mille üle Hinnov oli muret tundnud, kulges sundimatult, vabalt.

„Me käime siin sageli," tunnistas naine. „Algul tundus imelik ja häbigi oli, aga nüüd meeldib. Ma õppisin siin uuesti tantsima, kõik olin unustanud." Ta vaatas usaldavalt Hinnovile otsa ja naeratas. „Aga teie ei tunne end siin hästi, vaatasin kohe kaugelt."

„Ei tunne," nõustus Hinnov.

„Siin peab harjuma, kõigega peab harjuma, siis hakkad ootama nagu pidupäeva. Saad murest eemale. Mina ei loodagi siit teab mida, mulle polegi palju tarvis. Aga Evi, minu sõbratar, loodab."

„Mida ta loodab?"

Hinnov vaatas uudishimulikult väikest naist enda ees. Nägu tantsust õhetav, värvitud huuled veidi paokil, näis ta olevat peaaegu õnnelik. Naise sinepikarva silmade pilk oli enamasti ühtaegu mänglev ja valvas. Aga praegu vaatasid need sinepikarva silmad Hinnovit otse ja tõsiselt.

„Evi ei loodagi abielluda, ta ei ole ju ilus, ja praegu on ilusatelgi raske mehele saada. Aga ta tahab saada last."

Last? See imelik avameelsus hämmastas Hinnovit. Aga ainult hetkeks. Sest kui järele mõelda, polnud tolle Evi soovis midagi üllatavat.

„Ma ei tea, mispärast ma teile seda kõike räägin," ütles naine ja naeratas koketselt. „Vist sellepärast, et teile siin ei meeldi. Mulle ka vahel ei meeldi, vahel ei meeldi ma iseendalegi."

Ümberringi tantsiti, aga nemad seisid peaaegu paigal. Seisid tihedalt teineteise vastas ning Hinnov tajus oma käe all läbi riide naise keha soojust. Miski pigistas kõris. See oli nukrus, ärevus ning lähedustunne ja kartus kõike samas kaotada. Tants lõppes, paarid nende ümber eemaldusid ning tal oli hirm, et Irmagi lahkub oma kohale ning ta jääb jälle üksi. Aga naine seisis paigal, ei paistnud häiritud olevat tema tusasest vaikimisest ning ootas kannatlikult uue tantsuloo algust.

„Polegi siin paha, mis?"

Lange seadis end rahulolevana tema vastu toolile istuma. Tema higine nägu oli lõbus, aga esialgne õhetus oli kadunud, asendunud mingi haiglase kahvatusega, milles näojoonte meeldiv korrapärasus näis laiali valguvat. Kogu tema olekus harilikult püsiv elegants oli praegu moondunud pigem halvasti varjatud lohakuseks. Halli rätsepaülikonna kuub oli kortsunud ning revääril ilutses huulepumatiplekk.

„Vean kihla, et mõtled praegugi tööst." Lange muigas, võttis laualt konjakipudeli, uuris selle silti ning valas pead raputades pitsidesse. „Hea prantsuse konjaki kõrval on see lake. Kõik käib alla. Niisiis, lugupeetud härra mõtleb tööst, käib nagu hea truu hobune aina sadulaga ringi. Aga mina viskan ta seljast ja soovitan sullegi." Lange jõi oma pitsi tühjaks ning süütas sigareti. Tema käsi värises pisut. „Nad vajavad meid ainult seal, mõistad mind? Kohe, kui kitlid seljast ajame, ei vaja meid keegi. Mitte kedagi ei huvita doktor Lange või doktor Hinnov ülikonnas või mantlis. Mis nad teevad, söövad, magavad või on nukrad, on neil hea või halb? Ainult meie neetud valged kitlid, need inglisärgid või kuradikuued, tähendavad neile midagi. Noh, miks sa mind nii vaatad?"

Hinnov ei tajunud ise oma pilgu teravust, mis paistis Langet häirivat. Ta lihtsalt vaatas enda vastas istuvat meest, üht linna parimat kirurgi, keda ta austas ning põlgas läbisegi. Hinnovile meeldis temaga arutada oma kõige keerulisemaid haigeid ja pähekerkivaid ideid. Lange terav küüniline mõistus leidis vaevata nõrgad kohad näiliselt kõige veenvamaltki esitatud tõestuses. Peale selle omas ta hea arsti üht hädavajalikumat omadust — intuitsiooni segaste haigusjuhtude tarvis. Miks ei tahtnud Lange, kahtlemata väga võimekas arst, teha teadust?

„Miks sa ei taha endale Murrovi kateedrit?" küsis Hinnov otse. „Vana ütles mulle kord, et lootis sinust endale järglast. Sul oleks naljaasi kandidaat ja doktorgi ära kaitsta."

„Milleks mulle tema kateeder?" Lange kehitas õlgu. „Hakata vinnides tudengiplikadele päevad läbi loenguid pidama? Kandidaat ja doktorikraad, ütled, kateeder kah otsa? Tunned mulle veel kaasagi, et näe, kus rumal, ei haaragi kinni? Aga mina näen, et oled roninud mingist torust sisse. Sihukesse hästi peenikesse ja pressid muudkui edasi. Loodad, et jõuad valguse kätte. Aga ümber pole sul midagi, paljas toru. Ja teises otsas ei pruugigi midagi olla, mõistad? Pressid end kuidagi läbi, aga valgust pole, akadeemiline lubjatolm, kipsnäod ja skleroos. Võib-olla tahan ma olla ainult arst, mõistad, enam-vähem korralik arst. Ja tähendagu nendele vaestele kuraditele minu ümber ainult minu käed, mitte mu tiitlid."

„Aga kui sa tunned, et ravid rämpsu asjaga või viletsa meetodi järgi, kas sul ei teki tahtmist seda paremaks teha?"

„Sa oled parandamatu. Vahel improviseerime ju kõik, nagu heas džässis. Aga miks riputada seda suure kella külge?... Muuseas, see Armeenia konjak polegi nii paha. Lugupeetud härra, te rikute oma akadeemiliste manitsustega kogu mu õhtu ära. Mingi kahtlane tüüp piirab juba mu kaunitari."

„Aga sina hakkad veel koos minuga teadust tegema, küll sa näed," kinnitas Hinnov jonnakalt. Tal oli palav. Ta tundis oma nägu õhetavat. Särk kuue all kleepus higist, aga tal oli hea olla.

Ei, Lange eksib. Meditsiin vajab, et keegi tuleks ja temaga midagi ette võtaks, teda muudaks. Ja meditsiin polegi nii konservatiivne, nagu arvab professor Murrov, sugugi mitte...

Tänav oli halvasti valgustatud. Rentslites seisis prahisegune, tõrjuvalt mustav vesi. Naine oli vahetanud restorani fuajees oma kingad botikute vastu ning kõndis nüüd vaikides ja omaette kõnniteeservale hoidudes tema kõrval. Juba riietudes oli ta kuidagi muutunud. Lõbusasse ning muretusse ilmesse oli sisse murdnud tõsidus, ja praegu mööda seda hilissügist tänavat astudes tundus naine iga sammuga üha kaugenevat temast. Nad pöörasid pikale, viletsa munakivisillutisega tänavale, millel ei paistnudki tulevat lõppu. Kahel pool tänava ääres seisid samasugused madalad õueväravatega puumajad nagu Hinnovigi tänaval. Irma elas päris kaugel, peaaegu linna piiril. Viimaks peatuti maja ees, mille tänavapoolsed aknad olid luukidega hoolikalt suletud.

„Nii," ütles naine vaikselt ja kuidagi tujutult, „olengi kodus." Ta seisis kõnniteeserval, pea vana viltkübara all veidi viltu, ning paistis midagi hoolega kaaluvat. Siis vaatas ta Hinnovile otsa ja naeratas. „Ega see teab mis koht ole, aga lõbus oli küll, eks?"

„Jah."

„Tegelikult mulle seal ei meeldi. Alati, kui tulen, kirun ennast ja luban, et mitte kunagi enam, ja siis lähen jälle, lähen edaspidigi." Naine naeratas jälle.

Hinnov vaikis ja vaatas teda. Naine oli armas, väga armas, ja uuesti hoomas Hinnov lähedust, tajus mingit silda nende vahel. Ehk taastas selle naise sõnade tagant, kuraasi tagant selgesti tuntav ebakindlus? Ta astus sammu ning seisis nüüd otse naise vastas. Võttis tal õlgadest, tõmbas enda ligi ning embas teda. Naine ei puigelnud vastu, ei tõrjunud, kuid tema huulepulgarasvased huuled ei vastanud, kehagi ei vastanud, andis ainult järele. Siis laskis Hinnov ta lahti. Naise nägu kübara all näis tardunud, liikumatu tänavalaterna hämaras helgis.

„Sa tahad sisse tulla, eks?" Naise hääl oli täiesti rahulik. Hinnov vaikis. Tugev, korraks teda haaranud sööst oli vaibunud. Ta tundis oma huultel võõrast huulepulga maiku. See naine käib seal pidevalt, mõtles ta, aga millegipärast see teadmine ei häirinud teda.

„Jumal, ma olen peast segi, muidugi tahad, ja muidugi oled sa abielus. Ja homme oled sa tema vastu hea, ilmatuma hea, sest oled ju süüdi..." Irma hääl oli muutunud teravaks, ebameeldivaks, järsuks. „Teid oodatakse koju, aga teile on sellest vähe..."

„Mind ei oodata kodus... olgu, ma lähen."

Hinnov noogutas naisele, surus käed mantlitaskutesse, pööras ringi ja hakkas tagasi minema. Ta ei tahtnud sellele naisele midagi seletada. Kes nad olid, kaks võõrast inimest, polnud siin seletada midagi. Ta läheb koju ja heidab magama...

Naine seisis paigal, huuled kokku surutud, ilme pinevil, justkui kuulaks ta midagi.

„Oota," sõnas naine korraga tasa.

Hinnov peatus ning pööras end aeglaselt ringi. Naine astus veidi ebakindlal sammul tema poole, seisis siis otse tema ees ning uuris teda pinevalt.

„Sa ei ole nende hulgast, kes käivad seal pidevalt. Ma tean, et sa pole selline, kohe teadsin... ja kui oled abielus, siis ole... Sa ära pane mind tähele, ma ei oska veel elada... ei üht- ega teistmoodi... aga sina ära pane tähele..." Ta rääkis kiirustades, otsekui mitte lootes oma sõnade peale, ent tahtes neist vabaneda. Astus Hinnovile veelgi lähemale, nii et kehad puutusid peaaegu kokku. „Mina ise ei taha, et sa lähed... ära mine."

Ta võttis Hinnovi käe ning surus selle korraga oma näo vastu. „Ära mine..."

Nad läksid läbi kitsa pimeda esiku. Naine vajutas kuskil lülitile ning Hinnov leidis end olevat köögis. Soemüüri ja mustava rauaga pliit ning laud akna all tekitasid tas tuttava tunde. Siis märkas ta kuivama tõstetud pisikesi kalosse ja nöörile riputatud lasteriideid.

„Me oleme vaiksed, eks, ei aja neid üles."

Naine seisis keset kööki ja vaatas rahulikult Hinnovit. Elektripirnivalguses näis tema nägu kahvatu, väsinud. Ilmselt oli ta Hinnovist mõned aastad vanemgi.

„Riputa mantel sinna." Naine osutas käega esikuukse kõrvale seinale kinnitatud nagile, tõmbas kummardudes botikud jalast ning asetas need korralikult pliidi ette. „Ma kohe..." Ta nööpis endal mantli lahti, avas toaukse ning kadus selle taha.

Hinnov istus lahtiriietumata laua äärde ning süütas sigareti. Uuesti riivas ta vaade kalosse ja kuivama riputatud pesu. Kui vana ta võib olla? Või on neid isegi mitu? Irma oli ju öelnud „neid". Ja see naine käib mööda restorane... Hinnov tundis tülpimust. Ka köök ja soemüüriga pliit tekitasid vastumeelsust. Toauks avanes uuesti. Naine oli üleriided ära võtnud, seisis siidpluusi ja seeliku väel. Ta tuli sukkades üle kaltsuvaibaga kaetud köögipõranda ning peatus Hinnovi kõrval.

„Kõik on korras," sõnas ta vaikselt. „See sind ei ehmata?"

„Ei," valetas Hinnov.

„Kõik on nii läinud." Naine ohkas, aga naeratas samas. „Sul endal ei ole?"

„Ei."

„Siis ehmatab, aga olgu. Kohe joome teed." Ning juba ümber pöördudes heitis ta üle õla: „Kartsin juba seal toas, et lased mul jalga."

Ei, Hinnov ei lasknud jalga, võttis selle asemel mantligi seljast. Soojas köögis peitus õdusus. Seda oli pliidis ja selle ääres askeldavas naises, hoolikalt läikima nühitud nõudes ning puhtaksküüritud, veidi kiivas laudpõrandas. Oli lauas ning istmiku all nagisevas

toolis, isegi kuivama riputatud lapsekalossides ning pliidinurga taga pesukausis.

Hinnov lükkas kingadki jalast ning tõstis seina äärde. Seda tehes märkas ta sokis auku ning püüdis seda kanda nihutades varjata.

„Ma õmblen kinni," kostis asjalikult pliidi juurest.

Ta ajas end kohmetult sirgu, seisis ettevaatlikult keset kööki sokkide väel, otsekui kartes midagi ümber ajada. Nainegi oli pööranud end pliidi juures ringi ning silmitses teda naeratades. See oli imelik naeratus, pigem mingi soe sära, mis lähtus justkui silmadest ning levis näo igas lohus, igas kumeruses. Tal on väga ilus naeratus, mõtles Hinnov. Siis tundis ta naise huuli. Tundis teistmoodi kui enne. Need olid tundlikud, tugevad ja neilt oli kadunud pumati maitse.

Uni oli uhtunud ta oma hämarusse, aga nüüd oli ta uuesti virge. Tuba oli palav ja kogu keha oli higiga kaetud. Siis märkas ta naist. Too magas sügavalt, ühtlaselt, tahaheidetud pea toetumas käele. Irma, naise nimi oli Irma. Ja kohe meenus talle kõik. See pidi olema tagatuba, sest nad olid tulnud läbi mingi ruumi. Naine oli sulgenud ettevaatlikult ukse, aga oli seisnud sealsamas, justkui valmis põgenema. Oli seisnud ja vaadanud teda laelambi valgel. Vaadanud uurivalt ja valvsalt, otsekui püüdes milleski selgusele jõuda. Ta oli silmitsenud tuba, selle nappi ja odavat sisustust, ja siis oli ta ise millegipärast kõnelema hakanud. Oli rääkinud sõjast ja endast, oli rääkinud Annastki. Oli rääkinud vahetpidamata, nagu ennast millestki vabastada püüdes. Aga kergendust polnud tulnud ning teda oli korraga vallanud häbisööst ja ta oli uuesti tahtnud ära minna. Irma oli teda vist mõistnud, oli tulnud ise tema juurde ja siis oli ta teda kaua oma käte vahel hoidnud. Kohmetult, ettevaatlikult, siis aina tugevamini, ja naine oli aina sosistanud, kiirustades sõnu üksteise selga ajades.

„Kas me õpime veel kunagi uuesti elama?" oli naine miskipärast aina korranud. Ta oli teda rahustanud, teda mõistnud ning samas mõistmatusest ärevusse sattunud. Nüüd ta teadis, et ta polnud mõistnud midagi. Ta oli püüdnud juhtida voolu kallaste vahel, mida arvas end tundvat. Midagi ta ei teadnud, sõda oli lõiganud tema elust välja selle, mis oleks lasknud tal Irmat mõista. Ja ka Annat oli olnud liiga vähe, et tühemikku täita. Kui üks neist oligi loomulik, siis ainult Irma, ja temagi mitte täielikult. Temaltki oli võtnud sõda tema aega. Jah, Irma oli vist üksi mõistnud nende kaotuse tõelist suurust. Mõistnud läbi tema mõistmatuse, sest ühel hetkel oli naine justkui murdunud, justkui kaotanud lootuse ja temast eemale tõmbunud. Oli teda jõhkralt kõrvale tõrjudes läinud voodi juurde ja hakanud seda üles tegema. Ning siis, pilk põgenemas kõrvale, võtnud end ise riidest lahti. Kiirustades ja samas takerdudes, justkui millegi toimumist peatada tahtes ja sellest tahtmisest ülesaamist samal ajal soovides. Ta oli vaadanud naise ilusat, aeglaselt paljastuvat keha ning Irma polnud talle seda keelanud, oli pigem ükskõikne, nagu polekski Hinnovit toas. Aga kui ta teda emmata tahtis, oli naine uuesti jõhker ja tõrjuv.

„Mis sa mind katsud, saad mind ju nagunii?" oli ta öelnud ning korraga kurjalt naernud. „Solvusid, jah, praegu käib see just nii, muidu veate kogu hinge laiali."

Aga ometi oli ta end hiljem tema vastu surunud, kallistanud, arutuseni hellitanud. Oli teinud seda otsekui end unustades, läbi meeleheite ning vabanemisrõõmu.

„Mu kullake... kallis..." oli ta hääl habisenud mehe kõrva ääres. Ja Hinnov oli uskunud. Oli uskunud temasse ja endasse ja aega, mis ootab neid ees. Temagi oli end unustanud, oli rääkinud, ehitanud öö hämaruses hõbeniitidest elu, oma ehitise tugevuses kindel olles.

Aga praegu tundis ta taas üksindust. Naine lamas tema kõrval kägarassetõmbunult ja magas. Ta tundis naisest õhkuva odava lõhnaõli imalteravat lõhna ja see häiris teda, süvendas veelgi üksindust. Aeglaselt nihkus aknaluukide vahelt sissepoetuv ööhelgitriip seinal. Ja taas roidumus, uni, põgenemine.

Ta ärkas mingist ebamugavustundest. Toas oli harjumatult palav. Niiske, ahju köetud õhk kleepus silmadele ning näis auruna rippuvat linade kohal. Ta tundis janu. Ehk oligi janu, kraapiv kuivus suus see, mis oli teda üles äratanud? Ei, veel olid mingid hääled ja võõrastusest tingitud äng. Uuesti kuulis ta sosinat.

„...Ta magab."

„On küll, ma vaatasin..."

„Ta ei tule, ei saa tulla, ema ju ütles..."

„Kuidas ei saa? Tuli ju, näed... isa... isa..."

„Ole vait... see ei ole isa... isa ei ole."

„On küll... ma vaatasin, ausõna... ta on siin..." sosistas poisihääl kõvenedes jonnakalt, nutuvalmilt.

Hinnov avas silmad. Toas püsis valguse ja mingi kummalise hämaruse segu. Kitsa akna ees olev sitskardin oli osaliselt kõrvale lükatud ning sissevalguv hommik tõrjus ööd varjudena nurkadesse. Ukse juures seisid poiss ja tüdruk. Tüdruk umbes kümnene, tema heledama peaga vend ilmselt paar aastat noorem. Nad seisid tihedalt üksteise ligi ukse kõrval. Kummagi pead kammimata, tüdruk öösärgis ja poisike trussikute väel. Tüdruk hoidis poisil tugevasti käest. Nad vaatasid Hinnovit pärani silmi, nägudel kõhklus ning valvas ärevus.

„On küll," kordas poisike, astus sammu ettepoole, aga tüdruk hoidis teda käest tagasi.

„Oled ju issi, meie issi, eks? Maret, mis sa tirid... sa tulid tagasi, eks?“

Hinnov tõusis küünarnukkidele ja vaatas tüdruku pinevas ootuses nägu.

„Ei ole,“ kinnitas tüdruk pahuralt, „ma ju tean, lähme ära, Toomas... tule.“

„Ei ole,“ pomises poisike. Tema pisikeses kitsas näos võitles jonnakas protest pettumusega ja ta surus end veel tihedamini õe vastu.

„Aitab, minge ära oma tuppa,“ nõudis terav hääl Hinnovi selja tagant. Ta oli naise unustanud, kuigi too viibis siinsamas kõrval, selja taga. Nüüd mäletas ta kõike, vähemalt talle tundus, et mäletab.

„Lähme, Toomas...“ Tüdruk avas ukse ja tõmbas poissi käest enda järele. Hinnovilt silmi pööramata taganes poisike ettevaatlikult. Ta oli endiselt üleni pinevil ja millegi ootel nagu lõksuaetud metsloomake. Ukselävel nad peatusid veel kord, poisi käsi tüdruku puhus, ning vaatasid vaikides.

„Minge, mitu korda ma pean ütlema?“ kordas naine vihaselt, aga selles vihas kõlas ka meeleheide. Lapsed sulgesid ukse. Hinnov tõusis istuli. Ta pidi kiirustama, et jõuda hommikusele valve üleandmisele haiglas. Aga veel rohkem tahtis ta siit lihtsalt ära. Juba riides, vaatas ta naist voodis. Irma lamas, pea surutud patja. Tema silmad olid pärani. Ainult väike terav lõuaots liikus tasa, habisedes. Siis ilmusid silmanurkadesse pisarad, algul üksikult, justkui tühjusest korjatud, siis üha enam ja enam, nõrgudes pidurdamatult üle põskede.

„Ma tõusen kohe üles ja teen sulle süüa,“ sõnas ta tasa, aga ei liigutanud end. Ent Hinnovil polnudki isu, oli ainult mingi kannatamatu tusk. Kui ta läks läbi eestoa, istusid lapsed kahekesi vana raudvoodi serval. Tüdruku peenike käsi oli ümber venna õlgade ning ta rääkis poisile midagi tasakesi. Poiss ei vaadanud enam tema poole, istus kumaras voodiserval, põrnitsedes oma paljaid jalgu.

Noor mees tema ees toetus kargule ning komberdas aeglaselt mööda haiglakoridori. Vasak säär oli üleni sidemeis ning ta hoidis hoolega, et jalg ei puudutaks põrandat. Hinnov oli äsja seda jalga sidunud, homme seob uuesti. Homme, ülehomme ja ka järgnevatel päevadel. Mees viibis haiglas juba kolmandat kuud. Kaks korda oli Hinnov operatsioonilaual puhastanud luud, kraapinud välja mäda, eemaldanud luutükke. Ja mõlemal korral tundus, et hakkabki paranema. Luust nahani ulatuv uuris sulgus, korra kasvas nahkki peale. Ja ometi algas kõik uuesti, nahk tõmbus punakaks, põletikuliseks ning varsti avanes uuris ja uuesti tilkus sidemesse mäda. Oli luupõletikke, mis jäidki peale esimest operatsiooni kinni. Kasvav luu täitis hävinud kohad ja haige kirjutati tervenenult välja. Aga neid oli vähe, neetult vähe. Penitsilliin ja streptomütsiin olid head rohud, aga siin aitasid nad vähe. Õieti ei aidanud miski. Ajuti kirjutati selliseid haigeid küll koju, teades, et nad tulevad tagasi, uuteks pikkadeks kuudeks, uuteks operatsioonideks, ning kõik kokku kestab aastaid, pikki aastaid, kuni ükskord teeb kirurginuga viimase hädaoperatsiooni. Aga siin oli veel aega. Ta teeb veel ühe lõikuse ning eemaldab osa luust, mis on ilmselt surnud ja seepärast kasvuvõimetu. Paneb veel kord sisse antibiootikumi ning hakkab loputama... Homme ta ütleb, ütleb sellele mehele, et on tarvis veel kord.

Hinnov silmitses haige pidžaamas selga ning meenutas tema nägu. Kitsas, lähestikku asuvate kulmudega tundlik nägu. Kuulab ära, surub huuled kokku ja vaikib. Ei kauple, ei päri. Aga seal palatis on ka haige, kes käib oma jalaga siin juba kaks aastat. Ja ühel samas palatis oleval sääreluupõletikuga mehel amputeeris ta jala teisipäeval...

Jah, ta paigutab tolle tundliku näoga kingsepa Erik Saare kuskile mujale palatisse. Aga kuhu? Pole viga, kirjutab homme kellegi välja ja sinna asemele... Erik Saar ei usu enam teda, aga haige peab uskuma oma arsti, peab uskuma, et tema puhul tehakse kõik, viimseni.

Osakonna õde läks mööda koridori ja noogutas talle. Lange tuli vastu ja peatus, tahtis temaga rääkida, aga Hinnov läks edasi. Raevutunne vohas, paisus tas üles, nagu tõus murrab endale teed kaldakivide vahel... Lisaks lihasesüstidele hakkab ta viima streptomütsiini ka otse mädakoldesse. Kaks korda päevas. See on valus, väga valus, aga kingsepp kannatab välja... Aga seegi ju ei aita, ta teab juba ette, et ei aita...

Patoanatoomiline konverents algas kell kaksteist päeval. Vaatamata sellele, et kasutati üsna avarat, üliõpilastele loenguteks mõeldud ruumi, oli see puupüsti täis ning õhk kahe tunni pärast läppunud ja raske. Arutlusel oli kolm lahkdiagnoosiga surmajuhtu. Kaks siseosakonnast ning üks kirurgiast. Kirurgiaosakonna juhataja Mooritsa haige juhtum jäeti viimaseks. Hinnov tundis end halvasti. Tihti pealetükkiv köha ning palavusest kitli alla kogunev higi olid ühtmoodi ebameeldivad. Ilmselt oli ta end külmetanud. Ta vaatas kärsituse ning kaastundega tooliridade vahelt äsja etteastunud noort kleenukest naisarsti, kelle kahvatul arglikul näol punetasid ärevuslaigud ning kes üsna vaevaliselt tuli toime oma häälega.

„...Haige toodi õhtul raske südamepuudulikkusega ning me alustasime kohe ravi...“

„Miks te kasutate kogu aeg sõna „meie“?“ Teise patoanatoomi kõrval laua taga istuva Nikolai Musta toon oli rahulolematu ning

järsk. „Te võtsite haige vastu, diagnoosisite ning määrasite ravi, teie üksi... või ma eksin?“

„Jaa, muidugi...“ jätkas naisarst ebakindlalt. Punased laigud tema näol olid levinud ka kaelale. „...aga ta oli väga raskes seisundis ja ma mõtlesin...“

„Või siiski ei mõelnud ja ravisite muudkui robinal... vale haigust?“

Patoanatoomi hääl oli jahe-pilkav. Ta vaatas muiates saali, mida läbis heakskiitev kahin. Mõni rida Hinnovist eespool pistsid kaks üliõpilast pead kokku ning itsitasid omavahel. Mõned vanemad arstid vaatasid mornilt enda ümber, aga vaikisid. Ülikooli parteisekretäriks valitud, jätkas Nikolai Must tööd ka patoanatoomina. Ta oli muutnud varasemad harvad ja loiult kulgenud patoanatoomilised konverentsid regulaarseteks. Arutati kõiki vale diagnoosiga surnud haigeid. Ja hämmastav oli varasemast nii erinev inimrohkus neil konverentsidel. Oli ka rahulolematuid, kes heitsid patoanatoomidele ette, et nood olid muutnud konverentsid lahtisteks. Tõepoolest, peale arstide ja üliõpilaste istus siin nüüd alati ka meditsiiniõdesid ja isegi sanitare. Tihti astus siia sisse ka haigla kütjà Koroll, vaatas rahulolevalt ringi, leidis kuskilt endale tooli ning istus, rasked nõgised käelabad lõdvalt põlvede vahel, salapärane ja kaval muie viinast tursunud näol.

„Las nad tulevad,“ tõrjus Nikolai Must kõik vastuväited, „nõukogude inimese tervis ja ravi on kogu ühiskonna mure, me ei lase seda muuta kellegi eraasjaks.“

Hinnovile need konverentsid siiski meeldisid. Siin vaieldi, öeldi välja, mida mõeldi, tundmata aukartust kellegi ees, kaitsti ning purustati teooriaid. Aga praegu oli ta väsinud ning tal oli kahju saali ees seisvast noorest naisarstist ning murelikult tema taga istuvast hallipäisest Mooritsast.

„Haige kliiniline seisund oli tervenisti tingitud südamest...“

See tugev ning rahulik ja enesekindel hääl kuulus siseosakonna juhatajale Karrole. Tema kõrge laiaõlgne kogu oli hästi nähtav esimeses toolireas. Nüüd ta tõusis, pööras end näoga saali poole ning uuris seda karm-rangel ilmel. Teda peeti väga heaks spetsialistiks ning keegi ei vaielnud talle vastu. Kahingi saalis vaibus ning paljud vaatasid ootavalt sekretäri suunas.

„Ta tuli kui südamehaige,“ kordas doktor Karro, „selles polnud mingit kahtlust. Ja ravitaktika oli õige.“

„Kas te olite ise valves?“ katkestas teda sekretär. „Olite või ei?“

Karro kaitseb oma arsti, mõtles Hinnov rahulolevalt. Teda juba vastu seina ei suru.

„Ei, aga...“ Karro kõhkles hetke, kuid sellest piisas saalile. Uuesti sosistati omavahel. Sekretärigi näole ilmus muie. „Mis „aga“? Kumb teist selle haigega tegeles, teie või tema?“

Nikolai Must viipas peaga noore naisarsti suunas. Tema hääl oli jahe ning Hinnov mõistis, et Nikolai Must ei karda ka Karrot. Too

imelik äge mees ei kartnud vist kedagi. See võis tekitada võõristust, aga tekitas samas kahtlemata ka lugupidamist. Neid mõlemat, nii lugupidamist kui ka võõristust, oli Hinnov märganud sageli toda meest ümbritsevate inimeste nägudel. Aga siseosakonna juhataja Karrogi ei taganenud, takseerides oma rahulikul moel sekretäri.

„Selle haigega tegeles doktor Hint, aga ma usaldan teda.“

„Ja ometi oli haigel kopsupõletik, mida ei diagnoositud ning millesse ta suri.“

„Haige suri südamepuudulikkusesse...“ Korraks doktor Karro hääl justkui komistas, aga jätkas siis samas selgelt: „...suri südamepuudulikkusesse ning seda raskendanud kopsupõletikku, mida me kahjuks ei diagnoosinud, kuid...“ — Karro kõrgendas häält — „...kuid mille diagnoosimine niisuguses olukorras on äärmiselt raske.“

Hinnovile tundus, et nad olid kuidagi sarnased, nii siseosakonna juhatajat jahedalt ja mõtlikult silmitsev sekretär kui ka tugev ja enesekindel Karro. Sarnased ja samas ometi väga erinevad. Mõlemad ligi neljakümnesed, rahulikud ning kõigutamatud, ühtmoodi ranged isegi. Aga juba siin algas erinevus. Kui Karro rangus oli pedantse inimese lugupidamist nõudev rangus, mis alati vajas lipsu, heledat kraed ning teravaid püksiviike, siis sekretärist patoanatoomi rangus oli pigem treenitud sõjaväelase karmus.

„Me uurisime laipa hoolikalt ja me leiame, et südamepuudulikkuse ja surma tekitas raske käestlastud kopsupõletik. Ta sai ainult südameravi ja mitte midagi kopsupõletiku vastu...“ Sekretär vaatas Karrole ainiti otsa. „Usun, et arstina te ei püüa ometi väita, et kopsupõletik on südamehaigel selline tühiasi, mida ei peagi ravima. Teda raviti valesti.“

Doktor Karro vaikis. Tihedad kurrud tema suunurkades olid süvenenud.

„Jah, kaasuva kopsupõletiku tõttu võib ravi antud juhul hinnata tõesti osaliselt puudulikuks,“ sõnas ta aeglaselt.

„Teda raviti valesti,“ kordas sekretär järsult. „Muuseas, on siis kopsupõletiku diagnoosimine tõesti nii raske?“ Ta naeratas pilklikult. „Muidugi, kui südame kõrval korralikult ka kopse kuulatakse...“

„Ma kuulasin küll tema kopse...“ See oli noorukese naisarsti hääl, mis justkui murdus. Neiu närviliselt kokkupigistatud sõrmede vahele oli silmunud taskurätt. Kõhn käsivars tõusis, aga vajus samas jõuetult alla. „...Aga kopsudes rägises kõik...“ Tema veretuks tõmbunud huuled liikusid vaevalt. „...kõik oli ühtmoodi ja ma mitte kuidagi...“

„Rahustuge, Maria, sealt ei kuulnud tõesti midagi peale kopsuturse...“ Siseosakonna juhataja Karro vaatas rahulolematult patoanatoomide laua taga istuvat Nikolai Musta. „Jätke ta rahule, see oli tõesti keeruline juhus... vabandage, ma ei tea muidugi, kas

te olete kunagi ühtki haiget ise ka ravinud, või... hmm... lahkate ainult laipu?"

„Kui see teid väga huvitab, siis jah, olen," vastas sekretär häirimatult, „aga praegu on jutt konkreetsest surmajuhtumist ning vigadest, mis selle surma põhjustasid... ja enne arutelu lõppu pole raviarstil õigust lahkuda..."

Viimased sõnad olid mõeldud noorele naisarstile, kes, taskurätt rusikasse pigistatud, läks solvunud ilmel ukse suunas.

„See pole arutelu, vaid tont teab mis," ütles doktor Karro õlgu kehitades ning istus.

Kahin, mis saalis peale siseosakonna juhataja teraval toonil öeldud solvangut oli järgnenud, sumbus taas hämmeldunud vaikusesse. Sekretär polnud lasknud end häirida, rahulik ja külmavereline, näis ta üle olevat kõigest isiklikust.

„Ma usun, et kopsupõletikku on vahel tõesti raske diagnoosida," jätkas sekretär kõigutamatult, „eriti kui on tegemata jäetud kopsuröntgen."

„Mõtlesin tõesti, et südamest... ja sel juhul..." Maria-nimelise sisearsti veidi enesekindlust kogunud hääl takerdus uuesti. Ta vaatas abipaluvalt oma osakonnajuhataja poole. Aga too vaikis tusaselt.

Kopsuröntgen oli tegemata, nad ravisid südant ja... Hinnovil polnud raske ette kujutada, mis seal oli toimunud. Loomulikult oli see viga. Nikolail oli õigus. Ning uuesti peatus Hinnovi pilk vanamehelikult kühmus istuval Mooritsal. Moorits oli opereerinud haiget kahtlustades maohaavandi mulgustumist ja kõhukelmeõõne põletikku. Haigel olid olnud väga tugevad valud kõhus ning kõik oli viidanud sellele — aga kõhuõõne avamisel kelmepõletikku polnud. Haavand küll oli, aga see polnud mulgustunud ning haige suri kaks tundi peale operatsiooni südameinfarkti.

„...Südameinfarkt.. nojah, ma saan aru..." Moorits vaatas enda ette. „Aga kas ta ei võinud tekkida lõikuse ajal või pärast seda?"

„Ei, ka meie oskame midagi ja teame, kas südameinfarkt on päris värske või vanem," katkestas sekretär teda järsult. „Ta tuli haiglasse infarktivaludega. Te ju teate, et südameinfarkt annab valusid ka kõhtu. Miks te ei kutsunud sisearsti haiget vaatama? Üks pea on üks pea, aga kaks on parem. Või kuidas?"

„Ei kaevanud ta südant ühti," pomises Moorits rahulolematult. „See haavand oli tal kõik aeg häda teinud."

„Aga teie olete arst. Pealegi oli vanus infarktiks kah sobiv, viiskümmend." Sekretär uuris Mooritsat peaaegu kaastundlikul ilmel. „Kas te olite tõesti täiesti kindel, et haavand on mulgustunud ja kelmepõletik olemas?"

„Einoh..." Mooritsa madalad libajad õlad vajusid kitli all otsekui väsides allapoole. „...päris kindel polnud kah."

„Nii et päris kindel ei olnud, aga võtsid kohe raskele operatsioonile?" Sekretäri toon oli muutunud, nüüd oli see taas karm ja halastamatu. „Teete te alati nii?"

„Haavand ju oli..." Mooritsa sõlmeliste liigestega vanamehekäed liikusid põlvedel, otsekui tahtes millestki haarata. „Hirmsasti sedamoodi, et auk sees ja põletik kah..." pomises ta, nagu kõneleks iseendaga.

Me oleme siin kohtunikud ja meiegi üle mõistetakse kohut, mõtles Hinnov. Aga kas peab seda just niimoodi...? Ta oli teinud hommikul ainult ühe operatsiooni, aga tundis end rampväsinuna...

Arstide kõrval viibis ruumis rohkesti meditsiiniõdesid ning üsna ukse lähedal seisis hooletult seinale nõjatudes kütja Koroll. Tema viinamaias, pondunud joontega nägu oli praegu rahulolev ja keskendunud. Ja veel paljude teistegi nägudel märkas Hinnov samasugust rahulolu. Murrov ei käinud siin enam. Ühel Nikolai Musta poolt läbiviidud patoanatoomilisel konverentsil oli professor Murrov püsti tõusnud ning kõigi ees avaldanud arvamust, et sellised konverentsid on seni olnud ikka arstide omavaheline asi ja peaksid selleks ka jääma. Sekretär oli talle vastu vaielnud.

Me selgitame siin tõde ega aja mingit salaasja, oli ta öelnud, neil on õigus seda teada saada niisama hästi kui meilgi. Siis oli ta hetke vaikinud, silmitsenud professor Murrovit pika imeliku pilguga ja lisanud muiates: „See ei meeldi teile, eks? Paljud inimesed kardavad praegu tõde, neil on, mida varjata. Aga me pole midagi unustanud ja neilt nõutakse vastust."

Imelik oli see kõik. Hinnov kuulis eestpoolt kostvat sekretäri ja Mooritsa häält. Aga õeldu hajus justkui udupilve tema ümber. Ta nõjatus raskelt toolile. Õhk oli muutunud veelgi umbsemaks ning ta tajus vere valusat survet meelekohtades. Nikolail, ta nimetas sekretäri mõttes Nikolaiks, oli ilmselt õigus tõe suhtes, mis ei saanud kuuluda ainult ühtedele. Aga teiselt poolt, see, mis siin toimus — miks ei suudetud siin arutleda asjalikult ja mõistvalt, nagu olid suutnud nemad medsanbatis? Sealgi mindi vahel ägedaks ning isiklikukski, aga Gussev segas alati vahele, tõstis uppiläinud vankri tagasi teele. Ainult asja huvides, me ei tulnud siia nääklema, armastas ta korrata. Aga siin peeti kohut, vihast kohut. Miks ei ole siin Gussevit, mõtles ta endamisi.

„Nimelt kohus..." Sekretär süütas käigult paberossi. „Oled kuulnud, mis praegu kogu maal toimub? Kontrrevolutsioon liigutab ennast. Olime liiga liberaalsed, ja nad seadsid end mugavalt sisse ülikoolides, akadeemiates. Ja mis on tulemus — meie eesrindlik revolutsiooniline teadus tammub paigal. Põllumajandus kiratseb. Miks? Kas enam ei konstrueerita uusi masinaid või ei aretata

viljasorte, mis päästaksid meid näljast? Tehakse, andekaid inimesi meil jätkub, aga nende töö ei jõua tehastesse ja põldudele...“

Nad läksid jala haiglast südalinna. Aeg-ajalt nad peatusid, sekretär süütas järjekordse paberossi ning rääkis edasi. Ta astus pikkade hoolimatute sammudega Hinnovi kõrval, üks punetavate sõrmedega käsi hoidmas paberossi, teises raske täistuubitud portfell, mida Hinnov oli märganud juba tol korral ringauditooriumis. Sel talvel oli sekretär lõpuks sineli välja vahetanud pika musta mantli vastu. Peas kandis ta soome mütsi, mis oli liiga suur ning vajus madalale laubale. Talv püsis veel täies jõus. Hinnovile meeldis see pikk südalinna viiv tänav. Meeldis ka lume krudin taldade all ning härmatis pärnade võrapihkude vahel. See tänav rahustas juba oma olemasoluga. Aga sekretäril oli õigus, ajalehed tegid ärevaks, palju tekitas neis hämmeldustki.

„...Nimelt kohus,“ jätkas teine tema kõrval, „iga meie hinnang neile olgu kohtuotsus. Leiame nad ja toome rahva ette. Natsionalism, kosmopolitism ja ilatsev kodanlik liberaalsus on täna nende sirmiks. Aga meie ei liberaalitse. Kui kaua püsib revolutsioon tugev ja elujõuline? Niikaua, kuni ta suudab end vabastada külgekleepuvast kõntsast. Pidev, halastamatu enesepuhastus, ning me liigume edasi ja võidame...“

„Siiski, meditsiinis... ükski arst ei taha sihilikult...“ Hinnovile meenus Mooritsa higistav, ähmis, madalale kummardunud vanamehenägu.

„Meditsiinis siis sinu arvates võib?“ Sekretär vaatas talle teravalt otsa. „Me ju arutasime seal surnuid. Aga mõned neist oleksid võinud elada. Vea taga on alati suhtumine või lihtsalt rumalus. Miks me peame kohusetunde puudumise või rumaluse eest pead silitama? Miks peame neid varjama avalikkuse eest? Las vastutavad, las vaatavad rahvale näkku. Ja me karistame neid, karistame karmilt...“

Ta pesi Lange kõrval kraani all operatsiooniks käsi, hõõrus harja ja seebiga peopesi ning sõrmi, vaatas läbi klaasseina juba lõikuslaual lamavat haiget ning kuulas hajameelselt Lange arutlemist.

„...Professorite armee on vastas. Peksad pea puruks. Vana käitus sinuga veel hästi, lasi vaielda üsna kaua, enne kui riivi ette lükkas.“

„Oma haigeid ravin ma nii, nagu õigeks pean,“ pomises Hinnov solvunult. Ta tõstis käe ning uuris murdunud küünt nimetissõrmel. Käeseljal oli samuti korralik marrastus. Eile oli ta saaginud ja lõhkunud puid ja praegune harjaga pesemine justkui kõrvetas nahka. Lange meenutus rikkus veelgi enam tuju. Murrov on despoot, see on selge. Nii ei lahendata vaidlusi. Mis on parem, seda näitavad ravi tulemused, just nimelt tulemused ja mitte kõlavad

nimed. „Murrov on täiendanud end Berliinis ja Moskvagi professorid arvestavad temaga, ja vana hoiab ka kogu teaduskirjandusel silma peal, teab kõike, mis mujal toimub.“

Lange lõpetas pesemise, kuivatas õe ulatatud steriilse käterätikuga käsi ning silmitses kraani kohale kummarduvat Hinnovit muiates.

„Vana jaoks on kõik siin meditsiinis paika pandud, on sõdurid, ohvitserid ja kindralid. Ja et iga sõduri ranitsas marssalikeppi pole, teab ta mitte halvemini kui meie. Ise tulid ju sõjaväest, peaksid teadma küll. Meie sinuga oleme praegu sõdurid. Aga kindralid asuvad vana jaoks juba teisel pool pilvi, ta ei loodagi neid maa pealt leida.“

„Me kummardame nii agaralt tolmu, et ei julgegi vaadata, mis selle all peidus on.“ Hinnovgi kuivatas oma käed ära. Need punetasid üleni ja valutasid. Imelik, kui õrnaks on muutunud tema käed muid töid tehes. Ja harjaga pesemine muudab iga tühisegi kriimustuse lausa punetavaks vorbiks. Ta peab Langega rääkima, peab leidma endale siit liitlase. Lange mõistab, ta on tark arst, kindlasti mõistab...

„Lange, mis sa kavatsed selle läbilastud jalgadega partorgiga ette võtta?“

„Vana ju ütles, et jalad on mokas. Mitu tundi metsa vahel poris. Põletik oli juba sees, kui meile toodi.“

„Me peame antibiootikumi viima otse koldesse, otse luusse.“ Ta vaatas Langele pinevalt otsa. „Mikroobid ja mäda on ju seal. Tõstame antibiootikumi kontsentratsiooni seal mitmekordseks. Luu hakkab paranema, küll näed.“

„Vana ju ütles, luu on seal hävinud. Nägid röntgenit? Vana ütles, kui jalgu ära ei amputeeri, levib mäda...“

„Murrov... Me ei oska neid lihtsalt ravida, Murrovgi ei oska.“ Ta ütles seda südametäiega, vaatas tigedalt oma käsi ning siis läbi klaasi haiget, kelle pea juures seadis narkoosiõde juba maski.

„Murrov on selle maja elav ajalugu.“ Lange toon oli jahe. „Muuseas, Murrovi doktoridissertatsioon on kirjutatud luupõletike ravist. See sinu antibiootikumi koldesse viimine pole ka midagi uut. Kohe, kui sest kirjutati, hakkas vana seda proovima. Talle meeldis see meetod algul väga. Aga midagi ei aidanud, bluff nagu muugi, sellepärast vana eile vihastaski.“

Nad vaikisid, tõmbasid õe abiga operatsioonikitlid selga ning asusid oma kohale lõikuslaua taha. Hinnov tajus selgelt, et Lange oli solvunud. Aga praegu nihkus kõik ajutiseks kõrvale. Silmad jälgisid skalpelli, avanevat haava. Klemmid, ligatuurid, uuesti skalpell, haav laiemaks, konksud...

„Õde, uinutage haiget sügavamini, meie kolleeg on täna halvas tujus.“

Lange viis ligatuursiidi klemmi alt läbi ning vaatas üle maski Hinnovi suunas.

„Ei ole, Lange, kuula, me paneme nõelaga tilkuma, viime operatsiooni ajal nõela luusse ja jätamegi sinna koldesse. Ei süsti, vaid laseme antibiootikumil ise tilkuda, mõistad?“

Hinnovi käed korraks isegi peatusid haavas. Tahaks mõtteid jagada, kuulda kogenud kirurgi Lange arvamust oma uue idee kohta, mis oli tekkinud nii äkki ühe õhtupooliku vaikuses ning tundub nii lihtne ja nii ainuvõimalik oma reaalsuses.

„Kus ta tilgub, põletikus luus on endas ülerõhk,“ tõrjus Lange. „Vana teab sest asjast rohkem kui meie sinuga kokku. Sul on ju põletushaigused, tegelegi nendega ja tee oma kandidaat valmis.“

„Tegelengi, aga mul on ka luupõletikud, sinul ja teistelgi on. Mina sel mehel jalgu ära ei amputeeriks, vaid raviks.“ Uuesti murdis end häälde raevukas trots. Ta kohe ei saanud rahulikult. „Viime nõela abil penitsilliinipudelisse lisaõhku, siis tilgub ühtlaselt, ma proovisin. Ma nõuan endale koeri ja hakkan nende peal katsetama. Aga mul on abi tarvis, Lange. Lööd kampa, mis?“

Lange vaatas teda, raputas pead ning hakkas korraga naerma.

„Kuulete, õde, meie Edisonil säriseb jälle midagi. Sa oled parandamatu, tõepoolest.“

„Mulle tehakse spetsiaalne nõel, luunõel, tegin joonise ja leidsin mehe, kes lubas valmis teha. Ma usun sellesse, Lange. Penitsilliin tilgub pidevalt, ööpäevad läbi, ja otse koldesse... see muudab kõik, Lange, küll näed.“

Võidukas rõõm, kuid ka solvumus tormlesid tas läbisegi. Miks oli Lange nii rahulik, see oli ju ilmselge revolutsioon luupõletike ravis? See õnnestub tal, kindla peale õnnestub. Ta oli seda nädalaid endas kandnud, kõhelnud ja vaevanud end uue kavatsusega. Temagi oli lugenud Murrovi väitekirja, kogu kättesaadavat kirjandust selle kohta ja teadis nagu Langegi, et tavalised luusüstid ei viinud kuhugi. Aga tal oli idee, ja võib-olla saab ta endale abiliseks Lange. Seda tarka, väga head kirurgi vajaski ta kõige rohkem enda kõrvale.

„Lööd siis kampa, Lange, lubad seda?“ uuris ta lootusrikkalt. Ta tahtis öelda Ervin, kutsuda teda eesnimepidi, et väljendada oma rõõmu, aga nad kumbki polnud sentimentaalsed. Lisaks veel Lange alatine jahe iroonia...

„Näete, õde, kus on inimesel jonni... olgu, vaatame siis seda sinu asja. Aga täna tuled koos minuga teatrisse. Muuseas — väga hea etendus. Armastate te Tšehhovit, õde Abel?“

Teater, mis puutub siia teater? Ta otsib juba täna selle mehe uuesti üles ja laseb teha ühe asemel kolm paari luunõelu. Ja koerad, nad peavad eraldama talle katseteks koeri...

„Nii, võite haigele osakonnast järele kutsuda, õde Abel. Milline tähelepanuväärne päev, ajalooline päev, kui ajalehekeeles väljenduda. Meie lugupeetud Edison, doktor Hinnov, kuulutab täna välja kultuurirevolutsiooni...“

*T*a oli sellepärast väga õnnelik Lange nõustumise üle, et kedagi teist tal lihtsalt polnud. Doktor Rei oli talle ära öelnud. Vabandustki välja mõtlemata, nagu sel puhul muidu kombeks. Oli ära öelnud üsna teravalt, ilmse sooviga teda solvata.

„Mul on väga kahju,“ oli Rei külmalt õlgu kehitades öelnud, „kuid mul pole nende tudengiharjutuste jaoks lihtsalt aega.“

Rei ei kannatanud teda silmaotsaski. See äratundmine oli hämmastanud Hinnovit. Loomulikult polnud nad rohkemat kui kolleegid. Ja lõpuks, üks inimene ei pruugigi teisele meeldida. Aga et selline mittemeeldimine võiks tähendada rohkem kui ükskõiksust, võis ajendada isegi tegudele selle inimese vastu, oli üllatav. Oli siis mittemeeldimine nii tähtis, oli see vaenuks piisav põhjus? Ka Gussev ei olnud armastanud Arvi Kollomit, kuid kordagi polnud Hinnov märganud nende vahel vaenu. Niipalju kui ta mäletas, olid nood saanud rahulikult, peaaegu sõbralikult hakkama.

Arstide toas istudeski tõmbus Rei Hinnovist demonstratiivselt eemale. Isegi rääkis temaga haruharva. Korra oli Rei palunud operatsiooni juurde kedagi appi. Hinnov oli olnud üksi arstide toas, kui õde kutsuma tuli. Ta oli läinud, ise mitte millelegi mõeldes. Aga Rei oli teda ümber riietumas nähes käratanud õele, et mingit abi polevatki tarvis.

Oli see kõik nüüd tolle ammuse valvetüli sünnitis? Jah, imelik oli see uus maailm, kuhu ta sõjast tulles oli sattunud. Võib-olla oli see sellest, et polnud enam ohtu, mis oli inimesi liitnud, polnud enam kõike isiklikku tagaplaanile suruvat sõjapainet? Ja küsimus polnudki ainult Reis ega temas. Hinnov märkas sedasama meeldimist-mittemeeldimist teistegi arstide ja õdede vahel. Sümpaatiast või antipaatiast sõltus, kas sind toetati, aidati või sulle tekitati raskusi, kas sind kiideti või mustati tagaselja; sõltus võib-olla isegi see, kas sinu kohta saadeti kuskile anonüümkirju ning kas neid kirju seal käiku lasti või mitte. Moorits võeti osakonnajuhataja kohalt maha just nende anonüümkirjade pärast. Moorits oli naernud, kui teda peaarsti juurde välja kutsuti. Teda süüdistati amoraalsetes eluviisides. Jah, Moorits polnud abielus ja tema Ellu, kellega ta koos elas, oli tema endine koduabiline.

„Ütlesin neile, et kui see on nõnna tähtis, küsigu Ellu käest kah,“ seletas ta peaarsti juurest tulles võidukalt. „Mis inetut seal saab olla, kui ma end oma kodus hästi tunnen? Ja mis meie, kaks vanainimest, saamegi inetut teha?“ lisas ta vanamehelikult itsitades.

Oma majapidajannat keeldus Moorits lahti laskmast. Tal on väga väike pension, ta ei tule sellega välja, oli ta öelnud. Seepeale soovitas peaarst tal oma majapidajannaga abielluda. Kuid kangekaelne Moorits lükkas sellegi variandi tagasi. Kakskümmend aastat nii ilusti elatud, mistarvis praegugi seda tsirkust vaja, oli ta öelnud. Aga peaarsti kabinetis ei oldud sellega nõus. Te olete arst, ja patsiendi silmis loeb teie, arsti moraal väga palju, oli öelnud

seal viibinud ülikooli parteisekretär. Moorits oli selle peale ainult käega rehmanud.

„Ma ütlesin neile," kuulutas ta arstide toas rahulolevalt, „et minu patsienti võib rikkuda ainult see, kui ma viletsalt nuga käes hoian."

Jah, Moorits kõndis osakonnas ringi, hall pea trotslikult õieli, rääkis igaühele juhtunust vähemalt kolm korda, pugistas naeru ja uuris kuulajat oma värvitute, kurdudesse uppuvate vanamehesilmadega. Ehk püüdis ta lugeda samal ajal teise mõtteid? Ehk otsis isegi kirja kirjutajat? Igal juhul pidi ta rääkima ka tollele, sest omade hulgast too kirjutaja ju oli. Jah, tüse Moorits pidas end ülal nagu võitja, kutsus paljusid küllagi, kutsus vaatàma toda moori, kellega tema tüdrukuarmastust pidavat. Aga kahe nädala pärast võeti Moorits peaarsti käskkirjaga koha pealt maha ning asemele pandi Šuba. Hoop oli targalt sihitud. Tea, kas Moorits enne teadiski, kui tähtsaks ta ise oli oma kohta pidanud? Ta püüdis veel naerda, ütles, et alles nüüd saab ta õieti opereerida, pole segavaid pabereid ega midagi. Reakirurg olevatki ainus õige kirurg. Ta noris Murrovigi kallal, et too on professoriameti ja tudengitega sehkendamise tõttu tükkis viletsam kirurg kui kas või Lange, kui kas või tema, Moorits. Murrov ainult vangutas Mooritsa ärplemist kuulates pead ning vaikis. Aga tema ilme oli pigem kaastundlik kui solvunud. Ja oligi nii, ärplev Moorits murdus veel kiiremini kui võitja ja pilkaja Moorits. Varem koridorides ning palatites vilkalt ringi liikunud, kärmelt igale poole sekkunud, kõike teadnud Moorits püsis nüüd, peale oma kabinetist väljakolimist, visalt arstide toas. Enam ei peatanud ta koridoris arsti, õde või haiget, et õpetada, arutleda, endal muhe naeratus näol. Nüüd püüdis ta neist kiirustades poolküljetsi mööduda. Kõige rohkem tegi Murrovile muret Mooritsa näol püsiv hämmeldunud, lapselik imestus, mis andis vanale mehele kuidagi kohtlase ilme. Tegeldes Šuba endise laua taga loiult haiguslugudega või hoopis meelsamini lõsutades äravajunud vedrudega vanal arstide toa diivanil — nii veetis ta suurema osa oma ajast. Oma haigeid oli tal varemgi vähe. Olj ta ju osakonnajuhatajana olnud pigem nõuandja ning kaasàlööja üksnes rasketel operatsioonidel. Nüüd kutsuti teda harva ja ta ei läinud ka kuigi meelsasti. Kogukana istus ta diivanil, lõug toetunud rinnale, ükskõikne ja eemaletõmbunud. Tihti näis ta tukkuvat, ehk tukkuski. Ka märgati nüüd esmakordselt tema astmaatilist hingamist.

Šubat peetigi uue määramise tõttu algul anonüümkirjade kirjutajaks. Aga enamik sellesse varsti ei uskunud. Tihti on nii, et üks teeb ja loodab, aga võidab hoopis teine. Igatahes ei paistnud ametikõrgendus rahulikku Šubat muutvat. Ta pidas Murrovi ning Mooritsaga osakonna asjades sageli nõu. Mooritsaga käitus ta väga lugupidavalt. Nii vaibuski tasapisi kõik ning osakonda kärarikkalt ja elurõõmsalt täitnud Mooritsa asemel harjuti vaikiva

varjutaolise Mooritsaga; ka seni märkamatu Šuba asemel harjuti uue, märksa väärikama Šubaga. Ja ka anonüümkirjade kirjutaja ei huvitanud enam kedagi.

„Kui ainult sellega jääkski," kahtles Ervin Lange hiljem, kui keegi juhtunut puudutas.

„Miks ei peaks jääma?" arvati õlgu kehitades. „Millest tal enam kirjutada?"

„Uss on õunas ja õun on kah täitsa küps," sõnas Lange selle peale irooniliselt muiates. „Aga kirjutada leiab alati millestki."

*T*eatri kitsas fuajeekoridor oli vaheajal rahvast tihedalt täis. Hinnov ja Lange liikusid aeglaselt jalutajate summas, tõmbusid siis kõrvale ning seisatasid akna all. Hinnov suitsetas ning kuulas vaiksel häälel arutlevat Langet.

„...See on endine saksa teater. Kui meie suur „Vanemuine" põles, siis mõtlesin, et ei tulegi enam mingit teatrit, mitte midagi enam ei tule... See Tširskovi „Võitjad" on muidugi... hmm... omapärane tükk... Miks nad ringi vahetasid? Peab järele küsima, varem sellist kommet siin polnud..."

„Kui ma Leningradis elasin, käisin mõned korrad teatris, aga siin jäi kõik kuidagi kõrvale," tunnistas Hinnov, „aegagi ei ole, aga täna mulle meeldib."

„Paljas sõda ja see kära pole just kõige parem asi lavale. „Võitjad"... Tširskov, pole kuulnudki sellist nime... Ja näitleja haiguse pärast nad seda ära ei muutnud, terve kuu kavast on maha tõmmatud. Kuulsin, näitlejad rõõmustasid kui lapsed, kui Tšehhovi „Kolm õde" kavva võeti. Praegu armastatakse lavalgi teha paljast poliitikat, aga nemad tahavad mängida inimest. Täna ma tutvustan sind mõnega neist. Väga huvitav rahvas..."

Hinnov lasi viimased sõnad kõrvust mööda. Ta märkas eemal, juba tühjeneva fuajee teises otsas seismas Nikolai Musta. Ülikooli parteisekretär kandis korralikult pressitud ohvitserifrentši ning vestles kellegi lühikesekasvulise mustas pintsakus mehega. Ma lähen räägin temaga, mõtles Hinnov miskipärast rõõmustades. Tal oli mure. Tõepoolest, ehk võis Nikolai Must teda aidata? Ülikooli parteisekretäri ametikoht kätkes endas võimu. Küll ebamäärast, pigem aimatavat, ilma konkreetse alluvussuhteta, ja ometi peitus just selles ebamäärasuses rohkesti võimalusi. See võim oli justkui märkamatult end kõikjal sisse seadnud. Seda mitte märgata, mitte teada polnud lihtsalt võimalik. Võib-olla Nikolai Mustki ei saa teda aidata, aga ta küsib. Ja kui sekretär ei aita, mõtleb ta midagi veel välja. Ta peab saama katsekoeri, peab neid luunõelu katsetama... „Seal on Nikolai Must, kah rindearst, lähme räägime temaga," kutsus ta Langet endaga ühes. Aga Lange keeldus jahedalt. Ja ta läks üksi, kitsas koridoris õlaga möödujaid riivates.

Nad teretasid käepigistusega. Nikolai Must uuris teda tähelepanelikult, aga sõbralikult, ega varjanud oma rõõmu kohtumise üle.

„Hinnov, rindemees, kirurg," tutvustas ta Hinnovit oma kaaslasele. Too noogutas, silmitses Hinnovit samuti tähelepanelikult, aga jahedalt.

„Olen mitu korda sinu peale mõelnud," sõnas sekretär oma järsul ja otsekohesel toonil, „teed oma meditsiini, opereerid."

„Jah, tööd on kõvasti," Hinnov noogutas. „Kunagi mõtlesime, saab sõda läbi, muutub kirurgi elu kah rahulikumaks, aga praegu tõstame lisavoodeid koridori."

„Muidugi, inimesi peab aitama, aga praegu ei piisa ainult meditsiinist, umbrohi on vohama hakanud. Ja käed rüpes seda pealt vaadata ei tohi." Sekretär vahetas mustas pintsakus mehega pika mõistva pilgu. „Kuidas etendus meeldib?"

„Meeldib... kuigi etendust muudeti. Tulime vaatama Tšehhovi „Kolme õde", aga see jäeti miskipärast ära."

Musta pintsakuga mehe juuresolek häiris millegipärast Hinnovit. Sekretär polnud nimetanud mehe nime ega ametit. Teda oli esitletud võõrale. Võib-olla häiris teda võõra jahe reserveeritus ning see aupaklikkuski, mida Nikolai Must näis tundvat mehe vastu. Hinnov tundis endal sageli võõra valvsalt uurivat pilku. Isegi kui too naeratas — justkui ilma nähtava põhjusetagi —, jäi silmavaade ometi jahedaks ja teravaks.

„Võib-olla tehti õigesti, et ära jäeti. Meil pole muidugi midagi Tšehhovi vastu, Tšehhov on muidugi suurus, aga meile võõras. Nimelt — kes on Tšehhovi kangelased? Nõrgad, tahtejõuetud inimesed. Töö hirmutab neid, elu hirmutab. Meie vajame teist kangelast, aeg vajab teist, julget, resoluutset. On ju Simonov, see tänane Tširskov ja tema „Võitjad", kas või Jakobsoni „Võitlus rindejooneta" — väga head näidendid. Neid toetame kahel käel. Rahvas mõistab neid. Aga võõral, rahva teadvust mürgitaval või natsionalismi propageerival kunstil ei saa olla kohta meie ühiskonnas. Ja kas see ongi tõeline kunst, mis seisab rahvast kaugel, ei taju tema vajadusi? Ei, kunst saab olla suur ainult oma eesmärgi läbi. Kui ta ei teeni rahvast, teenib ta kodanlust. Kas rõhutute või rõhujate poolel, ainult nii, keskteed ei ole."

Nikolai Must kõneles otsustaval, veendunud toonil, hoogu sattudes ja häält veidi kõrgendades, ning Hinnov märkas, kuidas möödajalutavad inimesed vaatasid neid. Tal oli korraga miskipärast ebamugav.

„Partei tegeleb praegu kunstiküsimustega," ütles mustas pintsakus mees rahulikult vahele. „Kindlasti tehakse seal vastavad järeldused."

„Jah, praegu pole kõrvalisi asju, kõik on tähtis, mõistad? Ei mina ega sina tohi kõrvale jääda. Meile seda ei andestata ja meie

ise ei andesta." Sekretär vaatas Hinnovile ainiti otsa. „Just selle peal kontrollime igaüht. Muuseas, kas sa tead, et see teie professor Murrov tegi kaastööd sakslastega?"

„Mis kaastööd, ta lihtsalt ravis inimesi."

Hinnov nägi Langet koridori keskel vestlemas kellegi naisega. Fuajee oli jalutajatest tühjenenud. Viimased järelejäänud suundusid saaliuste poole. Kohe jätkub etendus. Ta tundis tuska ja võõrastust mehe vastu, kes seisis tema vastas, ja mingit imelikku ohutunnet teise, lühema suhtes. Ja ometi — Nikolai Mustas peituv tarm, tema võimukas ja nõudlik tahe meeldis talle.

„Ravis... meil on mõningaid andmeid, aga olgu. Sa ei mõista veel paljut... võiksid mulle külla tulla. Kuigi me ei sõdinud koos, pean ma sind oma sõjasõbraks. Sinagi olid Leningradis..."

Hinnov nägi sekretäri mõtlikuks tõmbunud näos nukrust. Ja uuesti tundis ta lähedust, tajus peeni närvitundlikke niite, mis siduvad teda selle mehega, kes omas võimu ning kes isepäiselt rühkis edasi mööda oma valitud teed, mis pidi rohkendama õiglust. Seda õiglust polnud lihtne teha, tihti tekitasid selle nimel tehtud teod hämmingutki. Ning korraga meenus Hinnovile arstide toas diivaninurgas konutav Moorits.

„Meil võeti hiljuti anonüümkirja pärast üks osakonnajuhataja maha," sõnas ta nördinult. „Kuidas võib inimese üle otsustada mingi anonüümkirja põhjal?"

„Paljalt anonüümkirja pärast ei võeta kedagi maha," sekkus tükk aega vaikinud musta pintsakuga mees. Tema toon oli korraga järsk. „Aga sellistes kirjades peituvat tõtt pole meil õigust samuti tähele panemata jätta."

„Seltsimehel on õigus," toetas sekretärgi, „nende kirjadega tegeldakse väga hoolikalt, ja kergekäeliselt ei langetata meil otsust ühegi inimese kohta. On sul veel mingi mure?"

„On," tunnistas Hinnov, „aga selles sa mind vist aidata ei saa."

„Siiski..." Sekretär naeratas. Valvas pinge ta näolt oli kadunud. „Siiski, partei suudab praegu aidata paljusid, lase tulla."

„Ma vajan koeri oma katseteks, katseloomi..."

„Koeri?"

„Jah, vajan neid luupõletiku uue ravimeetodi katsetamiseks. Tahan viia spetsiaalsed nõelad luusse, otse koldesse, ja siis pidevalt tilgutada selle kaudu antibiootikumi."

„Huvitav... luupõletik... seltsimees ei tea, see on väga raske, tihti surmagagi lõppev haigus..." Nikolai Must noogutas musta pintsakuga mehele. Ja pöördus taas Hinnovi poole: „Ja see sinu professor, Murrov, ütles sulle ära?"

„Murrovil pole katseloomi. Käisin kateedris ja rektoraadis, koeri pole, ja millal saab, ei tea."

„Nii see neil käib. Inimesel on idee, praktiline, kasutoov idee, aga ei lasta ellu viia... just võimekaid nad kardavadki kõige rohkem... Peab saali minema... Teeme nii, astud paari päeva pärast minu

juurest läbi, peame nõu... Sa mõtled, et see kõik on niisama, aga ümberringi käib võitlus, seal sinu kateedris, siin teatrilaval, tehastes; instituutides, maal... julm, halastamatu võitlus. Nad suruvad meile peale oma kunsti, oma pseudoteadust, nad vihkavad meid iga meie edusammu pärast. Ainult raugematu valvsus aitab meil võita. Neile ei tohi kaasa tunda...“

„Sa rääkisid ülikooli parteisekretäriga... tunned teda?“

„Jah.“

Hinnov tunneb seda öeldes ebamäärast rahutust. Nad istuvad juba oma kohtadel saali keskel. Eesriide taga sagivad lavatöölised, seades kolistades dekoratsioone paika. Ei, Nikolai Must suhtub temasse hästi, kinnitab ta endale. Aidatagi lubas ning kutsus külla. Ometi püsib mingi ärevus. Kui ta rääkis Mooritsast ning anonüümkirjadest, oli sekretär teda imelikult vaadanud. Ning samuti too musta pintsakuga mees, kelle nime ja ametit ta ei tea. Ta oli tundnud kummalist ohutunnet seal nende vastas seistes. See on rumalus, rahustas ta end samas. Sekretär on asjalik mees, ehk aitabki...

Nad läksid mööda lavatagust kitsast koridori. Neist möödus veel grimmis näitlejaid ning lavatöölisi. Lange kõndis eespool umbes kolmekümneaastase blondi naise saatel. Nad lobisesid omavahel sundimatult ning Lange kutsus teda Ingaks. Naine oli Hinnovi meelest silmapaistvalt ilus, pikka kasvu, hoolitsetud naha ning õlgadele langevate nisukarva lokkis juustega. Tema kaunis nägu olnuks uhke ja väärikas, kuid rohekad lõbusjultunud silmad kahandasid tasakaalukust, lisades samavõrra elavust. Ta astus pikkade hoolimatute sammudega, lastes paista oma sihvakatel säärtel. Ilmselt tundis Lange teda kaua, ja võib-olla Inga oli oodanudki Langet, sest lava taha tulles leidis Lange ta silmapilkselt üles. Inga oli siin täiesti omainimene, ilmselt näitleja, seda võis aimata tugevast, hea diktsiooniga häälest ning käigu pealt vahetatud repliikide sisust.

„Elli, said sa teksti kätte?“ peatas Inga möödaruttava närvilise näoga naise.

„Ei, jube lugu,“ vastas Elliks kutsutu silmanähtavalt ärevusse sattudes, „ja homme on esimene proov. Kard viskab mu välja... kohutav.“

„Ära pabista, saadan Saimaga ära... Ahto, pead oma mundrit laiendama, kõht ronib välja,“ heitis Inga lahtinööbitud polkovnikumundris tüsedale mehele, kes seina ääres võileiba pugis.

„Üleeile oli palgapäev, veel nädal — ja kõik saab korda, ja kui sa mind armastama hakkad, veelgi kiiremini,“ vastati talle naerdes.

„Räägi näitejuhiga, ehk halastab ja annab sihukese osa, eks siis näe.“

Inga naeris pead kuklasse heites, kuid see naer tundus Hinnovile vulgaarne. Langegi nägu säras rahulolust. Ilmselt tundis ta end suurepäraselt — erinevalt murelikust, ärevil Hinnovist. Elegantne oma hiirhalli ülikonna ja punasetriibulise lipsuga, püüdis ta mööduvate naiste pilke. Mõnda ta tervitas, aga tegi seda teistmoodi kui Inga, vaoshoitult ja väärikalt.

„Kohe ma tutvustan sind...“ kinnitas Lange lõbus-reipal toonil Hinnovile, „andekas tüdruk, tuli hiljuti provintsist... Inga, kui vana Olga on?“

„Häbematu, daami kuuldes teist kiita.“ Inga raputas tehtud meelepahast nägu krimpsutades pead. „Olga on igatahes kakskümmend. Ta ajas muuseas kaks korda teksti segi... tšš...“

Nad jõudsid üsna koridori lõppu. Vahekäigu kahes seinas paiknesid uksed. Inga peatus ühe ees, koputas ning astus kohe sisse. Hinnov nägi läbi poolavatud ukse sõdurivormis kõhna noort naist. Naine istus peegli ees ning kammis tõrksal ilmel oma tihedaid kastanpruune, pisut punaka läikega juukseid. Tema selja taga taburetil istus kindralivormis näitleja. Jalg lohakalt üle põlve, suitsetas too paberossi ja seletas midagi elavalt žestikuleerides. Ajuti purskas ta rõkkavalt, kogu keha rappudes naerma.

„Lase nüüd jalga, Karl,“ sõnas Inga taburetil istuva mehe ette seisma jäädes sõbralikult, „meil on külalised.“

Mees pöördus ning silmitses lõbus-häbematult muiates Langet ja Hinnovit, aga tõusis siiski kuulekalt ning astus naerdes ning Hinnovit küünarnukiga riivates koridori.

„No tulge nüüd ometi.“ Inga vaatas läbi ukseava nende poole.

See väga väike ruum oli täis kuhjatud mitmesuguseid riideesemeid. Hinnov leidis endale vaevaga koha naela otsa riputatud raske sineli kõrval. Lange jäi seisma keset tuba, uurides seda talle omase sundimatu naeratusega. Inga istus koduselt äsja vabanenud taburetile. Peegli ees istuv sõduripluusis neiu jälgis neid peeglist. Jätnud rahule oma juuksed, eemaldas ta vatitupsuga punakat grimmi näolt.

„Kreemita hästi sisse, see punane ärritab hirmsal moel nahka... Ma ei talu laval paugutamist, need sõjanäidendid on tegelikult koledad.“ Inga ohkas tüdinult. „Nad tulid sind õnnitlema,“ teatas ta seejärel asjalikult ning süütas sigareti. „Sa olid selles õudses näidendis nende arvates võrratu.“

Neiu vaikis, aga naeratas siis korraga ja tema kitsas tundlik nägu lõi üleni särama. Samas naeratus vaibus, huuled pigistusid kokku ja nägu omandas sedamaid uuesti tõrksa, peaaegu karmi ilme.

„See on vilets näidend,“ teatas ta huuli põlglikult torru ajades, „ma pidin täna mängima „Kolmes ões“ Mašat. Nad vahetasid Tšehhovi jumal teab kelle vastu.“

„Kullakene, tänu nendele sõjanäidenditele tehakse praegu igal pool väga kenasti karjääri ja koosolekutel kiidame neid lausa taevani," ütles Inga. Tema pilukile tõmbunud silmad vaatasid iroonilselt noort naist enda ees. „Maša on sinu esimene tõsine osa ja see on väga, väga raske. Ja kriitikud on meil vägagi kurjad."

„Kard jäi minuga proovis täiesti rahule," tõrjus peegli ees istuv neiu ägedalt. „Kard oli sunnitud tüki maha võtma komisjoni pärast, ajutiselt. Ta ise ütles seda."

„Sa tead ju küll, et meie peanäitejuht on täielik tõbras." Olga kehitas põlglikult õlgu. „Praegu ei võeta midagi ajutiselt maha, praegu, kui midagi lendab, lendab alatiseks, koos naha ja karvadega. Praegu ollakse väga põhjalikud, mu kullake."

„Pole viga, küll ta mängib ka Mašat ja kõiki klassikuid," sekkus Lange naeratades jutuajamisse. "Mu sõber on teatrihull ja lausa põleb soovist teiega tutvuda." Lange heitis kiire julgustava pilgu Hinnovi suunas. „Ta on muuseas linna parim kirurg ja tulevane dotsent."

„Kirurg?" Neiu silmitses Hinnovit huviga. „Te opereerite inimesi, teete neile iga päev valu. Teie töö on hirmus."

„Seda muidugi, aga vahel on neil pärast ka hea meel." Lange toon oli lõbus ja pilklik. Ta viipas Hinnovile käega. „Tule lähemale, heida end nende küünte ja hammaste alla nagu džentelmenile kohane."

„Me paneme nad endale välja tegema, eks ole, Olga?" kuulutas Inga himukalt suitsu pahvides.

Hinnov astus lähemale ning esitles end. Neiu ulatas talle kärmelt kitsa, läbikumendavate soonekestega käe.

„Minu nimi on Toomas Hinnov, aga tegelikult, ausõna, ma ei taipa teatrist midagi." Hinnov naeratas kohmetult. „Olen alati mõelnud, et seda polegi väga tarvis."

„Olga... Olga Mõrd... uskuge mind, see on hirmus tähtis, teatrit peab mõistma, teater annab..." Olga takerdus, otsides sobivat sõna. Erutusest pingul, ninatiivad ärevusest värelemas; huuled veidi avatud, näis ta Toomas Hinnovi silmis väga ilus.

„Teater on mäng," aitas Lange sõbralikult, „aga neetult ilus mäng, meie loomuste, hingede, kirgede mäng."

„Ei, teater annab võtme elu mõistmiseks... teater on kõik." Olga noogutas veendunult pead. „Elu on rohkem mäng kui teater. Teater on tema sisu, selle mängu sisu."

„Tee ruttu, muidu ei jõua me kuhugi," torkas Inga ning uuris käekella. „Oma perekonnanime pead sa küll kähku ära muutma, see on lausa jõle."

Lange naeris. „Oleme mõlemad silmapilk valmis pakkuma oma abi."

„Teater on ainult siis midagi väärt, kui ta on hea, tõeliselt hea." Inga tõstis käekoti põlvedele, ning tuhninud selles, leidis huulepulga ja hakkas üle Olga õla peeglisse vaadates huuli värvima.

„Jaa, kuidas ma tahaks mängida Tšehhovit, Ibsenit, tema Norat..." Olga ohkas, lükkas kummardudes lavakingad jalast, tõmbas tualettlaua nurga tagant välja poriplekkidega botikud ning sikutas need oma kõhnade jalgade otsa. Tõusnud seejärel ning tõmmanud Hinnovi abiga selga lihtsa odava mantli, seisatas ta hetkeks keset tuba justkui mõttesse vajunult ning deklameeris siis korraga naeratades:

„...Ütelge mulle, miks ma täna nii õnnelik olen? Ma oleksin nagu purjelaeval, pea kohal on avar sinine taevas ja seal lendavad suured valged linnud... Millest see tuleb, millest...?"

„Tubli..." Inga noogutas ning kontrollis peeglisse vaadates asjalikult oma soengut. „Aga täna ajasid sa teksti kaks korda segi. Ja laval sosistada pole mõtet, tagaridades ei kuule sind keegi."

„Kard ütles, et see sulas täiesti sisse," vaidles Olga vastu. Tema silus neiunägu tõmbus veidi mossi. „Ja mulle tundus nii loomulikum." Ta ohkas pisut teeseldult. „Muidugi tuleb kõvasti tööd teha... mu jumal, kui kole mantel. Sa viid mu oma rätsepa juurde, eks?"

„Viin-viin, aga hoiatan ette, ta on neetult kallis. Kuhu te meid siis kutsute?" Ingagi tõusis ning takseeris mõlemat meest.

„Loomulikult „Ateeni"." Lange kummardas galantselt.

„Ma tõesti ei tea..." Olga vaatas murelikult kella. „Pidin oma perenaise lapsele eesti keelt õpetama... ma lubasin last aidata üüri eest. Tõesti ei tea, ei, ma vist siiski ei saa."

„Kuule nüüd, milline lapsikus..." Inga kummardus uuesti, heitmaks viimast pilku peeglisse. „Tänasel päeval, oma esietenduse päeval läheb tema koju. Homme õpetad teda niipalju kui tarvis, täna on sinu pidupäev."

„Ma ei tea... olgu siis..." Olga pigistas huuled otsustavalt kokku.

Nad läksid sama koridori mööda tagasi. Neiu kõndis Hinnovi kõrval, aga vaikis. Ta näis tujust ära olevat, ja alustanud paar korda vestlust, loobus Hinnovgi varsti.

Sekretär pidas sõna. Hinnov sai isegi õiguse kasutada kaht omavahel uksega ühendatud kivipõrandaga ruumi. Kunagi kuulusid need ülikooli vivaariumi juurde. Nüüd seisid nad — nagu vivaariumgi — tühjadena, laokilejäetuina ning unustatuina. Täis igasugust tolmu ning hallituskõntsaga kaetud koli, seinad niiskusest märjad, jätsid nad masendava mulje. Ta tegi ise hädavajaliku remondi. Töötas seal kõik vabad õhtud. Ning tasapisi ilmusid sinna klaaskapid kokkukorjatud instrumentidega, ilmus mahakantud operatsioonilaud ning ratastel lükatav väike operatsioonilampki. Ilmus veel ühte ja teist, ning ülikooli mahukasse paberibürokraatiasse tekkis dokument kirurgilise katselaboratooriumi loomise kohta. Hinnovile meeldis see sõnaühend — kirurgiline katselaboratoorium — ning ta kasutas seda meeleldi. Lõpuks sai ta

ka koerad, ja ühel päeval Langega operatsioonitoast tulles tuletas ta Langele tema lubadust meelde.

„Mis me hakkame seal tegema?“ päris imestunud Lange, kes asja lõplikult sinnapaika jäetud arvas olevat.

„Hakkame luunõela katsetama,“ vastas Hinnov rahulikult. Arstide tuppa jõudnud, tõmbas ta oma sahtli lahti ning näitas Langele kolme jämedat terasläikelist nõela. Lange uuris neid imeliku kujuga riistu asjalikult, kuigi suurema huvita. Iga nõel koosnes kahest erineva pikkusega teravaotsalisest osast, mis olid omavahel metallmanseti abil kokku joodetud.

„Selle otsa,“ osutas Hinnov lühemale osale, „torkame läbi penitsilliini- või streptomütsiinipudeli korgi...“

„Ja arvad, et hakkabki tilkuma?“ kahtles Lange. „Põletikukoldes on rõhk tihti üsna suur.“

„Me viime pudelitesse süstlaga lisaõhku, tekitame surve.“

Hinnov püüdis säilitada rahulikku tooni, aga ärevus ja õhin murdsid end sisse, häälgi muutus kiirustavaks. Ta teadis hästi, kui tähtis on vestluskaaslasele teise vaoshoitus. Kõigutamatu jäine rahu on tuhat korda mõjusam mis tahes ennastsüütavast, veenda püüdvast kõnevoolust. Hinnates sellist võimet teiste juures, suutis ta seda oma ideid ja kavatsusi esitades haruharva järgida. Ta oli kogunud neid mõtteid endasse, kandnud neid kaua kaasas, justkui kontrollides ja kaaludes nende kasvavat jõudu. Ning lõpuks murdsid nad end temast laavana välja, hõõgkuuma ja talitsematuna, kõrvetades ja ärritades, enne kui nad veidi jahtununa talutavaks muutusid.

Ta seisis kirjutuslaua juures, surus käed valge kirurgikitli taskutesse ning jälgis pingsalt Lange näoilmet. Too uuris vaikides nõelu, asetas need siis tagasi lauale.

„Viid kahjustatud luusse ja jätadki sinna?“

„Jah, lugesin läbi kogu kirjanduse, kuskil pole sel viisil kasutatud. Niikaua kui ravimit sisse viiakse, jääb nõel paigale.“

„Aga kas sul luba on? Luba nende nõeltega katsetamiseks, ma mõtlen.“

„Luba?“ Hinnov vaatas teda imestunult. „Me katsetame; tõestame kõigile... see on ju revolutsioon kogu traumatoloogias, Lange. Muidugi antakse luba. Kui koerte peal õnnestub, on see kindel.“

„Praegu on segased ajad...“ Lange vaikis uuesti, silmitses mõtlikult nõelu.

Doktor Rei tuli arstide tuppa. Möödus neist tusasel ilmel ning istus akna alla oma töölaua taha. Mõne aja pärast astus sisse Moorits. Ta näis vana ja väsinud. Nähes Langet, tahtis ta ilmselt tollele midagi öelda, aga mõtles samas ümber, hingas sügavalt — või oli see ohe — ning hakkas vastu valgust uurima röntgenifilme. Me oleme muutunud, mõtles Hinnov. Vaikus püsis arstide toas. Lange oli astunud lauast eemale ning istunud diivanile, suitsetas

omaette. Me justkui kardaksime üksteist, mõtles Hinnov. Ja kõik peale neid kaebekirju. Ainult Murrov, tema veel ei karda. Ainult Murrovi juuresolekul nad vaidlesid, arutlesid endiselt, olid nagu varem, peaaegu nagu varem. Kuigi Murrovgi oli muutunud, oli karmim, nõudlikum, järsemgi kui enne, aga tema juuresolek tundus ometi korjavat süü ja umbusu nende vahelt.

Hinnovi sisustatud katselaboratooriumis on külm. Väljas võimutseb talv. Kütta tuleb ise. Ta küsib kojamehelt-valvurilt puid, tuleb varem kohale ning hakkab kütma. Ahi on vana, aga kuidagi ikka soojendab. Kella seitsme paiku tuleb Lange. Tihti ta hilineb, aga Hinnov ei ütle midagi, rõõmus veel, et teine üldse tulebki. Hinnov kuulab kannatlikult ära paar lõbusat anekdooti, toob vivaariumist katsekoera ning nad alustavad. Aga kui operatsiooni pole, askeldab ta üksi. Üheksal koeral on tekitatud kunstlikult luupõletik. Kolme koera ravib ta oma luunõeltega, kolmele süstib antibiootikumi lihtsalt lihasesse ja kolmele viiakse antibiootikumi ka luusse, aga mitte püsivalt tilkudes, vaid süstidena. Ta peab iga koera kohta päevikut, uurib iga päev haavu, peab silmas mädaeritust ning viib kindlatel päevadel koerad röntgenisse ja teeb ülesvõtted. Seda pole lihtne korraldada. Häda on antibiootikumiga, mida õieti ei jätku haigetelegi ja mida ta — haiglast saamata — hangib lõpuks sõjaväehospidalist. Lihtsam pole ka röntgenifilmidega. See kõik nõuab kohutavalt aega ja närvikulu. Ta on kõhnunud ja perenaine Asta tunneb muret tohtri enda tervise pärast. Vivaariumis tuleb käia mitu korda päevas, sest viinamaias valvur unustab pahatihti koerad söötmata. Koeri on kokku kümme. Muidugi oleks parem, kui koeri oleks rohkem. Ta aimab, et tema tulemus võidakse katse piiratud mahu tõttu kahtluse alla seada. Aga koeri lihtsalt pole. Muidugi liigub hulkuvaid koeri tänavatel veel küllaldaselt ning koertepüüdjad on nõus ülikoolile neid rohkemgi hankima, aga ülikoolil puudub selleks raha. Ja vist ei suudaks ta viieteist-kahekümne koeraga paremagi tahtmise korral üksi toime tulla. Sest ka abilise jaoks pole ülikoolil raha. Tema aga teeb kõik ilma. Ilma palgata, ja on rõõmus veel pealekaubagi, et võib. Lange raputab selle peale ainult pead. Mõelgu Lange mis tahab, kas pole varemgi, kas pole kõigil aegadel nii tehtud, et midagi üldse tehtud saaks? Aga tegema peab, aega viitmata, sest luupõletikke esineb väga palju, ja ravi, mis ravi see on, lausa viletsus. Meie asi on ravida, ütleb Lange, mitte pusida ja proovida. Meie pole leiutajad, vaid praktikud. See on suurte maailmakuulsate kliinikute ja akadeemikute asi. Seal istuvad need, kellel see leivatööks. Aga kui nad ei suuda? vaidleb Hinnov vastu. Kui ravi nende järgi on siiski vilets? Mis siis? Siis tuleb oodata, arvab Lange, sest ravimeetodid on läinud ikka paremaks. Sest kui midagi on halvasti, siis sunnib see otsima paremaid lahendusi. Ja kunagi see leitakse kindlasti.

Mine ütle seda haigetele, ei tagane Hinnov, ütle neile, et oodaku, et teiste jaoks leitakse kunagi parem. Ei, Hinnov pole neis asjades Langega sugugi nõus. See on ka meie asi, kinnitab ta. Kui kiire millegagi on, teame kõige paremini just meie, praktikud. Ja mõeldagi on meie kohus, iga arsti kohus.

Ta ootab teatri ees. Jalad külmetavad saabastes. Ta teeb mõned kiired jalutusringid ning peatub kuulutustahvli juures. Uurib seda, aga ilma huvita. Kui ta oleks kümmekond minutit varem jõudnud, oleks pääsenud saali. Olgal oli kohtki kinni pandud. Nüüd tuleb oodata veel ligi poolteist tundi, ehk rohkemgi, kuni etenduse lõpuni. Muidugi, ta poleks üldse pidanud Olgale lubama, et tuleb. Olga ju teab, et tal on töö. Hinnov on vihane enda peale. Ta on hakanud andma kergelt lubadusi, nagu kas või praegu see. Aga näine talle meeldib, meeldib iga nädalaga üha rohkem. Vaatamata sellele, et ta vahel tema peale isegi vihastab. Seda küll seesmiselt, peidetult. Ja selge on seegi, et Olga kõrval, neiule otsa vaadates, on kogu viha justkui pühitud. Olga on hämmastav, imeline naine ja Hinnov talub tema lobisemist rahuliku kannatlikkusega, isegi rõõmsa kannatlikkusega. Ja võib-olla see polegi lobisemine, Olgale lihtsalt meeldib rääkida asjadest, mis on tema, Hinnovi jaoks liiga kauged ja vähetähtsad. Olga räägib aina teatrist, uuest rollist Shakespeare'i näidendis, mis režissööril kavas ja mida too loodab mingis repertuaarinõukogus läbi suruda. Kogu see asi olevat keeruline, Olga jutu järgi veel keerulisem kui temal, Hinnovil, hankida katseloomi. Ja veel räägib ta põnevusega teatritükkidest, mis mujal teatrites käimas, ja teatritülidest, mis Hinnovit enam põrmugi ei huvita. Aga ta kuulab kannatlikult needki jutud ära. Arutleb vahel harva kaasagi. Tõepoolest, ta on saamas teatriinimeseks. Hinnov muigab sellele mõeldes.

Varbad tulitavad saabastes ning külm tuul lõõskab püksisäärte alla. Ega mantliski teab mis soe ole. Talv on krõbe, linn on lund täis. Leningradiga võrreldes on see linn talvel vaikne ja ilmetult igav. Tuul pühib hangedelt tuisklund ning inimesed ruttavad kühmutõmbunult, kraede varju pugedes üle Kivisilla varemete kõrvale ehitatud puusilla. Sõjavägi selle ehitas — omaenese poolt purukslastu asemele. Puusild paistab siia jäävat igavesti, kiunub ja naksub tuulega võidu. Miski ei köida pilku, miski ei rõõmusta südant. Ei meeldi see linn Hinnovile talvel.

Inimesi hakkab tulema eesuksest. See muudab mehe korrapealt erksaks. Ongi vist esimesed kiirustavad lahkujad? Ta läheb ja seab end teatri peauksest veidi eemale, trepi kõrvale. Olga tuleb hiljem. Aga vahel, kui roll lubab, tuleb ta isegi enne külastajate lahkumist. Hinnov ootab teda siin sageli. Ja iga kord kuulab ta ära väikese epistli oma ebapiisava teatriarmastuse kohta. Aga kas tema nõuab Olgalt, et too armastaks meditsiini? Ei nõua ju. Ja muidugi

ei saa küsimust nii püstitada. Talle meeldivad teatud etendused, mõnel neist on ta viibinud korduvalt, aga vaimustavat armastust kogu teatri vastu...? Just kogu teatri, sest Olga paistab armastavat teatris isegi viimast kui tooli, ehk naelagi seinas. Ehk jätab ta osa oma meeligi sinna, sest tulles on ta alati kuidagi kauge ja võõrastav...

Hinnovi saapad trambivad sooja tehes kõnniteelund. Ehk jõuavad nad kuskil restoranis tassi kohvi või teed juua, parimal juhul isegi, kui restoraniköök juba lõpetanud pole, midagi süüagi? Olga pole nõudlik, see meeldib Hinnovile. Söövad, joovad tassi kohvi või teed, ja siis saadab ta Olga koju. Olga tuba polegi ta veel näinud, perenaine olevat väga range, ei kannatavat võõraid. Ja ega Hinnov pressigi peale, kuigi tahaks, jah, üsnagi tahaks veidi rohkem lähedust. Endagi poole ei pea Hinnov sobilikuks teda kutsuda, ja nii jäävadki jalutuskäigud mööda Tartu tänavaid. Ilusatel vaiksetel õhtutel on need pikemad, aga sellisel kui täna isegi üsna kiirustavad. Mõni ehk tüdineks neist üsna varsti, aga Hinnov on rahul. Olga on avastus, ikka veel hämmastav avastus tema jaoks, ning ta avastab teda tasahilju, kannatliku, rõõmsa rahuga endas.

Pisikeste akende taga on juba pime. Operatsioonilauale suunatud valgus helgib instrumendikappide klaasustel ning põgeneb sealt hääbudes põrandale. Kaugemalt kostab vivaariumikoerte haukumist. Hinnov opereerib koera. Lange annab maskiga narkoosi, tilgutades maski marlikattele pudelist eetrit. Mõlemad on valgetes kitlites. Hinnovil on see määrdunud, plekiline, Lange oma on puhtam, tõmmatud vesihallile šoti sviitrile peale.

„Ta ei maga sul korralikult, tõmbas jalaga..."

„Jube lõhn sel eetril..." Lange haigutab. „Peni magab norinal. Minuga on varsti sama lugu, kui sul veel kaua läheb."

„Kohe hakkan nõela sisse viima, siis ongi valmis..."

„Veel mõned tilgakesed, penike, pead kannatama... Ingal on täna esietendus. Küsin vahel endalt, kes kurat mul käsib siin sinuga jännata."

„Sa teed ajalugu. Aga Ingaga abiellu, siis pole tarvis proovidel istuda... Nii, paneme penitsilliinipudeli otsa ja kohe hakkab tilkuma..."

„Miks abielluda?" Lange muigab. „Praegu on meil vabad, niiöelda spontaansed rõõmud. Pärast teeme kõike sedasama, aga kohusetundest. Sundus aga alandab, pisendab inimest."

Nii nad lobisevad ja see tihti korduv tüütugi jutt on siiski meeldiv Hinnovi kõrvale. Sama meeldiv nagu igaõhtune argiseks muutunud töö nende kiviseinte vahel. Hästi pikkamööda, läbi selliste hallargiste õhtute läheneb ta oma eesmärgile. Koerte jalad paranevad või kestab põletik. Luunõelte otsa torgatakse uued pudelid rohuga. Vahel asetab ta neid ringi. Juba on selgunud paremad

nõela asendid ja sisseviimise võtted, juba tegelevad mõtted ka uue, täiustatud nõela variandiga. Ehk on Langel tõesti siin igav, kuigi temagi oli rõõmustanud, kui esimesel koeral raske luupõletik paranema hakkas. Vahel nad arutavad isekeskis, millisel haigel tuleks neid võtteid rakendada. Muidugi, ehk kõrvaltvaatajale tunduks see, mis siin toimub, isegi tühine, naeruväärne, suure teaduse pilamine. Aga just nii, sellistel hallidel õhtutel selgineb teadmine, koguneb tarkus, mida vajatakse suurtes palatites, sidumistubades ja operatsioonisaalides. Praegu teab seda ainult tema, pisut aimab ehk Langegi. Ei, need on kallid õhtud Hinnovile.

„Nii, ongi kõik...“ Hinnov on valmis, astub operatsioonilauast eemale, Lange aga askeldab murelikult koera ümber.

„Vist sai palju, kohe võtame maski maha...“

„Vaata, et ta sul ikka üles ärkab.“ Hinnovgi on murelik. Üks koer surigi narkoosi, aga keegi neid juurde ei anna.

„Ma olen kirurg, mitte narkoosiõde,“ tusatseb Lange.

Viimaks hakkabki peni vilinal hingama ning juba klaasistunud silmadesse ilmub taas elu. Mõlemad jälgivad seda rahulolevalt.

„Ärkab... ärka, penike...“ Lange askeldab rõõmsalt koera pea kohal ning teadustab viimaseid ülikooliuudiseid.

„...Eile toimus muuseas ülikooli suures aktusesaalis väga tähelepanuväärne koosolek. Meie teadus muutub aina põnevamaks. Keegi ajalooprofessor pidas bioloogidele vapustava loengu, lausa tampis nad nii-öelda maa sisse. Too kuulus akadeemik Lõssenko olevat tõestanud juba ammu, et geenid ja kogu pärilikkus on jama ning üldse kogu see morganism-veismannism pealegi veel kahjulik riigivastane tegevus. Lood tingimused ja saad, mis tahad. Lõssenko olevat saanud niimoodi kaerast nisu või rukist või midagi säärast... Aga meie bioloogid ikka muudkui oma geenidega... Raiskavat riigi raha ja levitavat valeõpetust. Kaks professorit võeti kohalt maha. Üks läks ise, tõusis ja marssis saalist välja, et tema sellest osa ei võta... aga maha oleks võetud nagunii. Nüüd räputatakse neid üle kogu riigi. Oled lugenud lehti? Muudkui peksavad üksteist... Imelik kogu see asi... kõik aplodeerisid, sihuke sumin... imelik, jah, uurid midagi ja oledki vaenlane valmis. Mis sa arvad, on meil geenid või ei ole?“

„Ei tea.“ Hinnov kehitab õlgu. „Meie oleme kirurgid. Ärata peni üles.“

Jah, on Hinnovgi lugenud lehtedest neid artikleid. Ja tedagi on hämmastanud ägedus, millega see kõik toimub. Kui ühest küljest vaadata, siis on riigil vahendeid tõesti napilt ja kasutada tuleb neid äärmiselt ratsionaalselt. Aga see praegune arutu sõim, kus harva vilksatab arukas argument... Kellele on seda tarvis?

„Noh, ja mis bioloogid ise?“

„Üks nende professor proovis, aga vilistati maha... ja siis veel üks. Sa ei arva kunagi ära... Murrov oli seal. Ta tõusis ja läks sinna ette, kui see professor maha vilistati.“ Lange vaatab Hinnovile pinevalt otsa. „Meie Murrov, mõistad, ütles, et see on häbiväärne... seal kõigi ees.“

„Murrov?“

Hinnov peseb oma käsi pangest pesukaussi tõstetud jäises vees. Aga käed ei tunne külma, õigemini tunnevad seda märksa vähem tema kummargil seljast. Murrov oli seal, oli seal ja sekkus... Kui oli, siis ei saanudki vist teisiti. Ta kujutab endale ette, mis seal toimuda võis.

„Vilistati, ja üliõpilased trampisid jalgadega. Neid oli seal terve hulk. Vana oli päris näost ära.“

„Ja sina?“

Murrov läks sinna. Tema, Hinnov, on alati hoidunud sellistest koosolekutest, aga Murrov läks. Miks?

„Mina?“ Lange hääl on korraga tige. „Mina vaikisin...“

„Nemad kaklevad, filosofeerivad, aga meie ei filosofeeri, teeme tööd. Tööd teha ja uskuda sellesse, mis sa teed, on kõige tähtsam, mõistad?“

Hinnov tunneb end hästi, tunneb end seisvat tugevalt kahe jalaga maapinnal. Katse läheb edukalt. Nõeltega ravitud koerte jalad paranevad. Miski ei tohi teda segada. Ta ei lase end millestki segada. Kõige tähtsam on töötada. Kõik muu selgub aja jooksul. Tema asi on teha oma tööd. Ometi surub ja pigistab miski valusalt rinnas. Murrov oli seal, vana, rahulolematu, kangekaelne Murrov.

„Paljud vaikisid, aga enamik vaatas presiidiumi suunas. Sealt hakati plaksutama ja siis kõik...“ Lange hääl on nukker. „...Haistsid nagu jahikoerad... aga meie vanal viskas üle... muudkui plaksutasid, trampisid või vilistasid... ja lehes kirjutati, et toimus põhjalik, sügavalt teaduslik arutelu... imelik. Nüüd võtame, penikene, su sülle ja viime tagasi puuri... kuule, need penid vist juba vihkavad meid, kui juurde lähen, tõmbuvad nurka. Ja õieti teevad, üks hull loom see inimene on, koergi saab aru...“

Jah, talv on Tartus kõle. Talvel jätab justkui miski linna maha. Seevastu kevadel, hangedest välja sulades, linn kuidagi tihkeneb. Kui teine, uus linn poetab end päev-päevalt vana sisse. Korraga on jõekaldad täis urbades pajusid, mustav vesi tormleb ja viskleb vana Kivisilla murdunud graniitrüngaste vahel, kannab teisal laiseldes jõeäärseilt luhtadelt kokkuuhutud põhuheina, oksi ning terveid palke, surub tõustes, rinda pingutades kaldaid kahel pool madalaks. Ja korraga märkad, et linnas on lõpmatult aedu. Lopsakad pargidki pisenevad nende survest. Sirelipõõsad tungivad varemetegi vahele, uputavad needki kõikematva roheluse alla. Jah, kevad Tartus on gigantne lõhnav lillesülem linna poolitava veesoone kohal. Suvel seevastu umbub linn uuesti vaikusse. Aga see on teistmoodi vaikus kui talvel, ilma tuuleta, rambe ja rohulõhnane. Jõgigi unistab, loksutab ükskõikselt madalate parrastega

üleveopaati. Paljud valivad siis silla asemel paadi, puistavad läikiva mündi paadimehe musta nahkpauna ning seavad ennast pingile. Keegi ei kiirusta. Päikesepronksine, sakris peaga paadimees ootab veel veidi, hindab pilguga koormat ning lükkab vette rasked tahutud aerud. Poolpõiki üle jõe, rohkem voolust kantuna see käibki.

*H*innov kaitses oma kandidaadikraadi kevadel. Õpetatud nõukogu istus koos klassitoaga sarnanevas väikeses auditooriumis, mille tolmustel akendel sumisesid esimesed kärbsed. Ta kirjutas kriidiga tahvlile oma põletussalvi kolme eri variandi retseptid ning joonistas ravitulemuste võrdlevad tabelid. Tulemused olid head, tal ei pruukinud häbi tunda. Tema meetodil paranesid haiged märksa kiiremini. Suurte põletuspindade puhul võis hea haavapuhastumise tõttu nahka üle kanda juba teisel nädalal. Doonorinaha irdumine ja häving toimus tunduvalt harvem kui akadeemik Džanelidzel. Jah, ta ei võrrelnud oma ravitulemusi mingi tavalise rajooni- või linnahaiglaga, vaid kuulsa, üleliiduliselt tuntud Leningradi Koolkonna omaga, vaieldamatu autoriteediga. Kui ta esimest korda nimetas akadeemik Džanelidzet, tekkis tema ees istuvate õppejõudude ridades rahulolematu kahin. Teda kuulati edasi, aga ta märkas nende nägudel valvast kahtlust. Tal oli näiteks kolm haigusjuhtu, mil põletusala ületas isegi poolt kehapinda — Džanelidze järgi kolm täiesti lootusetut juhtumit. Ta peatus neil üksikasjalikult. Pentoniidisalv koos oksüdeeritud norsulfasooliga oli need haiged päästnud. Nad vaikisid ja kuulasid teda edasi. Aga nad ei uskunud teda enam. Ta nägi nende nägudelt selgelt nende otsust. Ta oli põletuspindu mitmes haigusfaasis pildistanud ja näitas neile fotosid. Nad vaatasid fotosid ning sosistasid omavahel, aga nende tõrksus tõendusmaterjali vastu oli silmanähtav. Ta lõpetas ja ootas, pettunud pika vaikuse üle, mis oli järgnenud tema viimastele sõnadele. Lõpuks esitas oponent mõned küsimused, aga tegi seda loiult ja nähtava huvita. Ta vastas neile lühidalt. Küsimused ei puudutanud Hinnovi arvates peamist, uute salvide murrangulist tähtsust põletushaavade ravis. Oodanud veidi kärsitult, rääkis ta sellest ise.

Nad kuulasid ja vaikisid, justkui oodates midagi. Siis kõneles tema teaduslik juhendaja professor Murrov. Rääkis tehtud töö mahukusest ning huvitavatest tulemustest, mis kahtlemata rikastavad kaasaegse põletusravi üsna mitmekesist arsenali.

Rikastavad, ainult rikastavad? See oli reetmine. Kui üks ravimeetod on teistest mäekõrguselt üle, siis ta lihtsalt ei rikasta, teda ei saa lükata kui mingit halli tinasõdurit teiste sekka, vaid temaga tuleb asendada, just asendada kõik teised... Ta hoidis end vaevaga vaos, seisis, käed lõdvalt külgedel, sünge vaade enda ette põrandale suunatud, ja vaikis. Siis tuldi teda õnnitlema. Tal suruti

kätt, ta vastas Nikolai Musta käesurvele, vaatas tuttavatesse ja võõrastesse nägudesse, noogutas, pomises midagi, aga ei võtnud tegelikult osa. Tegelikult istus ta väikeses, kõrge müüriga piiratud nišis, mida nimetatakse iseendaks, istus seal omaette ja ei teinud sealgi õieti midagi. Sest mõtted ei leidnud kuidagi pidet. Imelikul kombel ei osanudki nagu millestki mõelda. Ta teadis ainult, et pole õnnelik. Ta ei tundnud rõõmu, polnud mingit kordamineku ega saavutatu tunnet, ja käesurumised ning õnnitlused ei tähendanud sel puhul midagi.

*T*a leidis end üliõpilaste käratsevast summast ülikooli peahoone ees. Eksamisessioonid, rigieksamidki olid paljudel läbi ning täna jagati juba aulas mingile teaduskonnale lõpudiplomeid... Nad seisid, ülemeelikud, hajevil, süled täis lilli. Ehk peaks temagi rõõmustama — pikk, kaks aastat kestnud töö oli seljataga. Ja ta ju teadis, et tema salvid olid head. Praegu kasutas neid küll ainult tema ise, aga teisedki veenduvad, peavad veenduma. Ta hakkab sõitma teaduslikele konverentsidele, sümpoosionidele, tõestab uuesti, uuesti ning veenab. Tal jätkub kannatust, ta on veel üsna noor, et seda võiks jätkuda...

„*S*ai see nüüd siis läbi?“ kuuleb ta enda lähedal sõbralikku, väga tuttavlikku häält. Ongi, tema korteriperenaine, keda ta mõtteski kutsub harjumuspäraselt tädi Astaks, seisab siinsamas ligidal ning tuleb nüüd tema juurde. Ta on püüdnud end pidulikuks seada, see ligi viiekümnene lihtsakoeline naine. Õuel ja tänaval askeldamisest juba päevitunud aval nägu särab headusest ning uurib teda murelikult. Sooja kevadpäeva tõttu lahtinööbitud, luitunud mantli alt paistab hoolikalt triigitud, niisama luitunud samblaroheline kleit. Tal on käes kimp punaseid tulpe ja ta näeb veidi naljakaski oma hallisegustelt juustelt kuklasse libisenud pearätiga.

„Jäid nad ikka sinuga rahule, Toomas?“ pärib tädi Asta, silmad juba hirmul.

„Ma ei tea...“ Hinnov püüab naeratada, aga tajub ise, kui viletsalt see tal välja kukub.

„Su töö siis ei olnudki nende silmis küllalt hea ja ei tehtud sust teadusmeest?“ uuritakse murelikult edasi.

„Vist ikka tegid, tädi Asta... kraad kinnitati.“

„No siis on kõik hästi.“ Naine ohkab südamepõhjast ning ulatab Hinnovile tulbid. „Siis on hea, jah, pole töö raisku läinud... Eva, tule siia, anna oma lilled kah.“ Naine vaatab otsides selja taha. Nüüd näeb Hinnovgi Evat. Tüdruk seisab eemal sagivate tudengite hulgas, kohmetunud ja võõrastav, paberisse mähitud lilled nõutult allavajunud käes. Eva tulebki lähemale, aga see polegi nii

kerge. Külg ees, nihkub ta läbi ülikooli peahoone ette moodustunud inimsumma. Hinnov ja Asta lähevad talle vastu.

„Palju õnne teile."

Eva püüab naeratada, aga punastab ning tõmbub samas häbist pingule. Emast pool pead pikemast vibalikust tüdrukust on saanud igapidi neiu. Ja see, et ta praegu tunneb end ebakindlalt, ei tähenda sugugi, et ta oleks loomult pelglik. Seljale langeva patsiga pea uhkelt püsti, suunurkades trotsigi, seisab ta tarmukana Hinnovi ees.

„Tegid siis ikka põletusravi neile selgeks?"

Ervin Langegi on siin. Nagu alati heatujuline, rühikas, energiat täis ja härrasmehelik. Tema elegantselt laokil hõlmadega rätsepamantel, heast inglise riidest samblahall ülikond ühes sinisetriibulise, hästisobitatud lipsuga ning kreemikad nahktallaga kingad tõmbavad endale nõelutud sukkadega tudengineidude pilke. Väga aeglaselt paranevad sõjahaavad, vaene lihtsus annab tooni veel pidupäevalgi ja snooblikkus mõjub selles erandlikult.

„Ilusad lilled! Inga muidugi unustas."

Lange viipab peaga tänava suunas ja nüüd märkab Hinnovgi tänavanurgal seisvat Ingat. Aga mehe kärsitu pilk teeb sedagi kohe kindlaks, et laiaõlalise kostüümi ja moodsa kübaraga Inga on üksi. Olgal on proov, mõtleb ta hajameelselt, imelik ärevus valgumas lainena üle keha.

„Lilli meil tõesti pole," jätkab Lange tähendusrikkalt muiates, „aga meil on idee, nii et kui tulevane dotsent leiab natuke aega..."

„Muidugi... me kohe, ainult korraks," sõnab Hinnovi perenaine rutakalt, „me läheme Evaga kohe koju."

„Mul on väga hea meel, et te tulite..." Hinnov tahaks võtta selle vananeva naise käed oma pihku, aga seisab ainult piinlikkusetundes kohmetult tema ees. Siiski tahaks ta kiiresti siit ära tänavale. Ja uuesti vaatab ta tusaselt Inga suunas, kuid rahustab end samas. Nad lähevad kohe teatrist läbi ja ta näeb teda tingimata.

„Lähme ära, ema," kutsub Eva järsult. Tema neiunäol õhetab solvumus.

Ta tahaks neile kõigile midagi öelda, midagi head, midagi rõõmustavat, aga mõtted tormlevad peas, on ainult kärsitus ja nõutus.

Tema suhted Olgaga olid keerulised, õigemini olid seda just viimasel ajal. Nad tundsid teineteist juba aasta, aga siiski polnud tõelist lähedust. Ta oli püüdnud ületada viimseid barjääre, kuid neiu oli keeldunud, oli vastanud tõrjuva jahedusega, millele oli järgnenud nädalaid, kus nad polnud kokku saanud. Ja siis oli alanud kõik uuesti. Ta oli vahel vihastanud, hämmeldunud omaenese kangekaelsusest, et oli üha taas ja taas alustanud. Sest kes ta Olgale lõpuks oli? kordas ta vahel endale. Saatja, igavene saatja, kellest lahkuti alati teatud põiktänava nurgal. Kes viibis küll ka

etendustel, vahel restoranides, embas teda ning suudles, kuid kellest samas eemale tõmbuti ning kiirustades ära mindi. Jah, Olga oli sõbralik, kuid karm tema vastu. Ta oli kahtlustanud, et Olgal on keegi teine mees, oli seda oma tavasid hüljates püüdnud järele uurida Ingalt ja Langelt. Aga need, kui teadsidki, siis vaikisid. Lange oli vastanud pärimistele põiklevalt, pigem nalja visates.

„Sa tee talle abieluettepanek," oli soovitanud muiates, „see seab ta raskesse olukorda. Ta kas nõustub ja teab, mida talt nõutakse, või keerab selja. See igatahes sunnib otsustama."

Inga oli kehitanud ainult õlgu. „Tal on peas paljalt teater, kui sinna kunagi üldse veel midagi juurde mahub."

Ja siiski kahtlustas Hinnov, et Olgal on keegi teine. Kahtlustas eriti just nende jahenemiste ajal, mil nad kokku saadeski enamasti vaikisid. Ning lõpuks ei pidanud ta vastu, küsis seda Olgalt endalt.

„Ma elan võõraste juures ja nad ei taha, et keegi seal käib," vastas neiu järsult ja pigistas huuled tugevalt kokku, nagu ta tegi halba tujju sattudes. Sel puhul võttis tema nägu kurja, otsustava ilme. Ja siiski, üsna sageli märkas Hinnov nendel kohtumistel Olga näos ka rõõmu. Kogu neiu olek näis siis vabanevat mingist kammitsevast pingest. Ta naeris ja lobises meeleldi ning nad uitasid tunde mööda tänavaid. Ja tal polnud oma ajast sugugi kahju. Aga viimasel korral oli Olga olnud kogu aeg millegipärast tugevalt ärritatud. Nad olid lahkunud peaaegu tülitsedes ning Hinnov polnud teda näinud terve nädal. Ta oli korra helistanud teatrisse ning Olga kättegi saanud, aga neiu oli jahedalt keeldunud kohtumisest. Tal polevat lähemal ajal sugugi aega. Ja tänagi polnud ta tulnud, tema, Hinnovi üsna tähtsal päeval. Ta läheb Lange järel ning püüab eemalt teraselt silmitseda Inga nägu. Nad teavad midagi, mida tema ei tea, varjavad tema eest. Mõtted on hajevil, visklevad nagu palavikus ringi.

Ta polnud eksinud. Kõik selgus juba mõne päeva järel.

Noormees toodi verejooksuga sisse hilisõhtul. Hinnov oli haiglavalves, ning kui teda valvetuppa kutsuti, nägi ta tumedapäist, väga lopsaka juuksekasvuga noormeest ning tolle kohale kummardunud noort naist. Noormees istus kõveras toolil, kõhis ning oksendas seejärel kaussi, mida naine tal aitas hoida. Valveõde ütles neile midagi ja nad mõlemad vaatasid korraga tema suunas. Ta tundis Olga kohe ära. Aga siis, sel silmapilgul ei mõelnud Hinnov veel midagi. Ehk imestas veidi, aga sellekski polnud tal õieti aega. Noormehe kõhn, terava jonnaka lõua ning pruunide naiselike sametsilmadega nägu oli väga kahvatu. See sundis teda kohe vaatama kaussi. Selles oli veri. Värske, punane, klimpidena, mis võis olla nii kopsust kui ka maost. Ta pani noormehe lamama ning asus teda läbi vaatama. Kui kopsust, siis tõenäoliselt tuberkuloos, aga niisama hästi võis joosta ka veresoon maohaavandist. Need

olid esimesed peas vilksatanud mõtted, kui ta haiget kompas ja kuulas. Aga ta teadis, et arvesse võib tulla palju muudki. Noormehe välimuses häiris teda loid lõtvus, mis ei tulenenud ainult nõrkusest, pigem lisandus sellele veel lohaka elegantsi sisse poetunud räpasus ning apaatia. Mingi eriline apaatia, mis paistis ka noormehe tihedate kulmude alla peitunud tumedaist silmist. Ta küsitles noormeest. Too ütles enda olevat terve. Ei, tuberkuloosi pole ta põdenud. Isal siiski midagi oli, võib-olla tõesti kopsutuberkuloos, sest ta köhis küll. Ka maohaavandit pole varem leitud. Mingeid kõrvetusi ega valusid kõhus pole olnud. Alles täna päeval, jah, hakkas paha, siis oli natuke valusid ja hakkaski oksendama. Noormees vastas vastumeelselt ja järsul toonil. Uuesti uuris, kompas ning kuulas ta teda. Olga seisis tema selja taga, aga Hinnov oli ta unustanud, täielikult haaratuna oma kahtlustest. Opereerida kohe või siiski oodata? Aga kui opereerida, siis mida? Rindkere, kops... või siiski magu? Avab kõhu — ja seal pole midagi, see oleks katastroof... Ta uuris veel kord verd kausis. Maost, soolest tulev veri on tumedam, maomahla fermendid lagundavad seda. Aga kui korraga jookseb palju, jookseb mao täis ja see samas välja oksendatakse, pole mingit vahet, niisama hele. See siin oli hele ja silm ei andnud midagi. Ei, ta ei opereeri praegu, teeb röntgeni ning jälgib... tilgutab verd ja lahuseid. Vahel jääbki nii verejooks seisma... Ta tegi õele korralduse, et haige saadetakse kohe röntgenisse, kirjutas haiguslukku esialgse ravi ning otsustas minna osakonda veregruppi määrama. Kui Hinnov, veri katseklaasis grupi määramiseks käes, vastuvõtutoast väljuma hakkas, pidas Olga teda kinni.

„Mis tal on?“ päris Olga. Neiu huuled tõmblesid, aga tema hääl kõlas kindlalt. Ta vaatas Hinnovile pinevil ilmel otsa.

„Ma ei tea...“ Hinnov hakkas seletama oma kahtlusi, nagu oleks seda teinud teisele arstile või lähedasele inimesele, aga vaikis samas. Neiu, kes seisis otse tema vastas, ei olnud ju arst, ei olnud isegi lähedane inimene, kellele puistad mureängis südant. Neiu, see noor naine, kes tema vastas praegu seisis, oli võõras. Ta kannatas. Hinnov luges seda selgelt tema igalt näojoonelt. Olga, keda ta nii hästi tundis, kannatas tolle võõra noormehe pärast. Hinnov nägi valu tema kahvatus näos, märkas lohakust riietuses ning korraga kujutles ta endale selgesti ette Olgat kiiruga riietumas, et otsida telefoni ning kutsuda kiirabi. Olga oli seal, tema juures... tolle verd oksendava noormehe juures. Ja kuulus praegugi sinna, tolle noormehe, teda ähvardava hädaohu juurde.

„Kas teda... pead teda opereerima?“ küsis Olga ja uuesti märkas Hinnov, kuidas neiu huuled võbisesid.

„Võib-olla,“ vastas ta tusaselt, „esialgu me jälgime teda.“

„Ja ta ei... sure?“

„Me ravime teda... teeme kõik,“ tahtis ta öelda, aga neiu näos hirmu nähes mõtles ümber. Uuesti oli neiu talle lähedane, tolle

rusuv äng pigistas tedagi. Ja tavapäraste sõnade asemel raputas ta pead ning haaras rahustades neiu lõdva, raskelt rippuva käe.

„Ei... ta ei sure.“

Hinnov püüdis seda öelda nii veenvalt, kui suutis. See neiu, kes seisis praegu tema ees ja kelle käe ta kaastundeimpulsi ajel oli haaranud, oli ju Olga. Ta tahtis, pidi teda rahustama, nii nagu oskas. Sanitarid selja taga aitasid noormeest ratasraamile. Too püüdis sinna heita, pigem aga segas aitajaid, ning üks sanitaridest, paks, pahura näoga naine, pomises midagi. Olga pöördus neid vaatama. Hinnovgi vaatas, valmis käratama sanitarile, aga vaikis. Olga käsi libises tema peost. Ei, Olga oli võõras, kuulus tolle juurde seal, ja Hinnov teeb kõik, et päästa toda noormeest. Ta peab päästma teda Olga jaoks, ilmselt tema jaoks, sest tol noormehel paistis olevat Olga üle mõju, mida ei olnud temal. Ta pööras selja ning läks veregruppi määrama.

Kui ta hiljem palatisse läks, seisis Olga koridoris. Valveõde oli neiu palatist välja ajanud.

„Käivad siin igasugused, segavad tööd,“ kurtis ta Hinnovile. Ning muidugi oli valveõel õigus. Olga ainult segas. Kindlasti oli valveõde käskinud tal päriselt lahkuda, sest omaste juuresolek oli rangelt keelatud. Kuid Olga lubas end tõrjuda ainult koridori, seisis seal ukse lähedal ning ootas, kannatlik ja tõrges ühtaegu. Hinnov kuulas õe torisemist, aga ei sekkunud. Ta mõtles röntgeni peale. Kopsus polnud kollet. Tähendab, veri tuli maost. Nüüd nad tilgutavad, kannavad verd üle, aga kui verejooks jätkub? Võib-olla tuleks kohe opereerida, sest verd oli vähe. Ta teatas operatsioonituppa, et seal oldaks valmis. Ja uuesti sukeldus ta valvearsti töösse, käis palatites, vaatas raskemaid haigeid ning tegeles valvetoas kiirabi toodutega. Verejooksuga noormehe seisund oli parem, kuulis ta osakonda helistades. Igaks juhuks ta käis ja vaatas ise üle. Peale vereülekannet oli noormehe kahvatu nahk tõmbunud taas roosaks. Vererõhk püsis. Ta soovitas Olgal koju minna ning läks ise opereerima kiirabi toodud ägeda pimesoolega haiget.

Aga hommikupoole ööd kordus uuesti verejooks. Nüüd tuli seda ka pärasoolest. Osakonna valveõde teatas talle sellest operatsioonituppa. Vaevu lõpetanud operatsiooni, kiirustas ta palatisse. Külma higiga kaetud, kahvatuhall, lamas noormees liikumatult voodil. Ta katsus pulssi käel. Vererõhk pidi olema väga madal, sest pulssi õnnestus kombata alles kõrgemalt. Nad kandsid verd üle kahte veeni ning linna mõlemad kiirabiautod saadeti otsima doonoreid. Ta kutsus Mooritsa endale appi. Kui nad läbi vaikse, aovalgusest hämara koridori operatsioonituppa käsi pesema läksid, nägi Hinnov uuesti Olgat. Võib-olla naine polnudki lahkunud, tõenäoliselt oligi ta seisnud kogu aeg selles palati vastu jäävas koridorinišis ja kõike pealt näinud. Aga ta ei tahtnud praegu mõelda sellele, tuli mõelda eelseisvale operatsioonile, mis võib lõppeda kõige halvemini. Kõik muu polnud praegu oluline. Veel unine

Moorits nohises tema kõrval, aga selles nohinas polnud vimma. Moorits tuli alati, pesi nüüdki hoolikalt, näilise aeglusega käsi ning kuulas tema seletusi haigest. Noogutas vahetevahel ning nohises edasi. Ei, Moorits sisendas kindlust. Ta oli teinud õieti, et Mooritsa kutsus. Aga verd oli varuks vähe, kas nad tulevad välja? Ja uue murega silmitses ta ratasraamil operatsioonituppa lükatavat haiget. Kas õnnestub peatada verejooks?

Haavandit polnud. Nad tühjendasid mao sinna kogunenud verest ning ta uuris tähelepanelikult selle seina. Haavandit polnud, aga jämedad, justkui tursunud veresooned katsid tiheda nöörja võrgustikuna mao pinda, ronisid üles mööda söögitorugi. Ta leidis ka rebenenud, veritseva koha, siis teise. Nad vaatasid Mooritsaga teineteisele otsa ja vana kirurg raputas murelikult pead. Ta lükkas käe sügavamale haava ning katsus maksa. Oligi tihe. Maksa sidekoestumine, tsirroos... Veri pressib end vastu tihenevaid, umbuvaid sooni ning valgub tagasi. Sooned laienevad, kuni rebenevad ja algavadki verejooksud. Mida saavad nad siin teha? Ta õmbleb üle veritsevad kohad, nad võivad võtta osa maostki välja, aga veresooned laienevad uuesti. Tingimata laienevad, tingimata tekivad uued verejooksud, kuni üks on viimane... Aga ta opereerib, sest aega on vähe, verd on vähe. Ta teeb, mis ta tegema peab, aga teeb seda läbi tusa. Ja vana Mooritski nohiseb tema vastas aina tugevamalt. Selline lõikus on halvim kirurgile, selline lõikus teeb viha, muserdab, lõhub arstis endaski midagi.

Hiljem istuvad nad kahekesi arstide toas ning vaikivad. Kõrvalt vaadates näivad nad justkui isekeskis tülis. Nii matab kirurg oma haiget. Ta ei lähe hauale, matustele, mis toimuvad võib-olla päevi, nädalaidki hiljem. Tema tõmbab otsad kokku siin, oma lõikuse järel, teades juba, mis sünnib tundide, päevade pärast. Ta ei taha minna palatisse, vaid istub siin ja vaikus loeb tema otsust. Mitte alati pole see niimoodi, aga mõnikord just nii... Veidi aja pärast läheb ta siiski, harjumus võidab väsimuse, võidab pettumusegi. Juba on kadunud vaikus koridoridest, liiguvad haiged, valveõed vahetuvad välja, ilmuvad esimesed arstidki. Ta teretab, noogutab peaga ning läheb koridori lõpus oleva palati suunas. Olgat ei ole. See on hea. Ta ei tahaks praegu kellegagi rääkida, veel vähem sellest haigest. Aga varsti kannab ta sellest ette hommikusel valvekoosolekul. Kannab ette nagu teistestki valvekorra ajal vastuvõetud haigetest, kannab ette monotoonselt ja kiretult.

„*T*a ei sure ju, eks?“

„Ei...“

„Tal on täna parem, ma kohe vaatasin, et parem.“

Hinnov vaikib. Ta pressib endast vaevaga välja iga sõna. Võib-olla Olga näeb tõesti, et tema Harril on parem. Olgu siis nii. Aga Olga ei näe naha algavat kollasust, sapi ladestumist naha alla

ja algavat mürgistust. Seda soodustas verejooks ja ülekanded, mis olid hädavajalikud, sel hetkel isegi elupäästvad. Kuid maks ei pidanud vastu. Jah, tema Harri on elavam, vahel heidab juba naljagi. Tänagi päris, millal antakse süüa. Kuid Hinnov teab, et kollasus süveneb. Mürgine sapp ringleb kõikjal, aina rohkem koguneb seda verre ja miski ei asenda haiget maksa, ei aita teda. Aga praegu Olga usub, vist Harrigi usub. Ühest ohust pääsenud, ei usu nad teist. Olga käib siin iga päev, iga päev otsib ta paranemismärke. Nad arutlevad pikalt omavahel ja täna lahkub ta siit rahulikumana, magab paremini, et homme taas tulla. Nad ei kohtu enam, enam ei helista Hinnov talle, nüüd tuleb Olga ise, aga tuleb teise juurde, tuleb kutsumata ja kärmelt. Jätab vahel proovegi vahele. See noormees mängib nende teatriorkestris, olevat pealegi andekas. Olga räägib tema andekusest mingi erilise kirega. Ja Hinnov teab nüüd sedagi, et Olga elas seal oma üürikorteris koos sellesama Harriga, kes lisaks oma andekusele jõi üpris rohkelt viina. Ta püüab seda kõike mõista, sest õnn vajab vahel valetki. Olga lihtsalt vajas toda Harrit temast enam. Ja ometi, nüüd Olgaga rääkides ning teda vaadates tunneb ta pettumust. Ehk on selles solvumistki. Aga ta ei näita seda välja. See polegi väga raske, sest temagi tunneb muret tolle andeka joodiku pärast, tunneb muret algava sapimürgistuse pärast. Siiski, ehk polegi asjad nõnda hullud, vahel on selline kollasus ka mööduv, vahel paraneb maks sedavõrd, et töötab pikki aastaid muret tegemata. Ei, ta ei taha lisada Olgale uusi kahtlusi, ehk kõik siiski laabub. Ning noogutanud Olgale julgustavalt, jätkab ta oma igapäevast palativisiiti.

*H*arri suri kolmandal nädalal peale operatsiooni. Läks kõige halvemate ootuste kohaselt. Viimased päevad viibis sidrunkollaseks tõmbunud nahaga orkestrimees väiksemas palatis. Siin oli veidi hämaram ning verevalumilaikudega naha ebaloomulik värv ei torganud nii väga silma. Harri ise ei tundnud enam midagi. Tumenenud mõistus oli hääbunud kuskile elu kaotava keha sügavusse. Olga püsis kaks viimast päeva väsimatult tema kõrval. Hinnovit hämmastas tema visadus. Olga ei nutnud enam, istus voodi kõrval, pilk liikumatult surijal. Kindlasti käiski ta vahel ära, aga iga kord, kui Hinnov palatisse astus, istus neiu seal. Peaaegu alati ühes asendis, küünarnukid toetatud põlvedele, pea viltu haige suunas, justkui oodates midagi. Nad rääkisid harva, vahetasid vahel mõne sõna, aga enamasti vaikisid. Kõik oli niigi selge. Korra käis ka Inga. Hinnov juhatas Inga palatisse ning jättis nad kolmekesi. See, mis seal palatis tolle sidrunkollase orkestrandiga toimus, oli lõppvaatus, raske, aga siiski üks teiste hulgas. Elu kaotas surmale, sest surm oli püsivam, tema mehhanismid olid lihtsamad kui hapral, ülikeerulisel elul. Ta oli õppinud kaitsma

elu ja ta oli rakendanud kogu oma kunsti, oma tunded ja tahte, et võita. Nüüd rakendas ta seda mujal, sest kõrvalpalatites käis samasugune võitlus. Sugulased loodavad kauem kui arst, viimnegi hingetõmme surivoodil soojendab nende usku. Armastus on kõige järeleandmatum. Teda ei veena isegi eemal ootav hauakaevaja, kes, mullased käed toetatud labidavarrele, ootab oma tööd. Arst on esimene, tema matab haige siis, kui lõpeb lootus. Surm on pikk lahkumine.

Ta viibis ka matusel. Läks, ise õieti teadmatagi, miks. Arstid ei käi oma patsientide matustel, seda pole tarvis. Selles oleks ehk midagi loomuvastastki. On ju surm liiga sagedane külaline nende töös. Aga kuulnud, et Lange läheb sinna koos Ingaga, lubas temagi minna.

„Ma tulen ka," ütles ta lihtsalt.

Lange vaatas teda imestunult, aga ei öelnud midagi. Ja hiljem ei mõelnud ta enam oma imeliku otsuse üle. Läks sel juba sügisesse vinduval augustilõpu päeval otse surnuaiale ning seisis seal teiste hulgas. Ajuti rabistas vihma. Tema ümber seisid vihmavarjude all näitlejad. Mõnda neist mäletas ta lavalt, aga rohkem oli täiesti tundmatuid. Ilmselt olid need orkestrandid. Ta nägi Langet seismas Ingast veidi tagapool ja üsna ees seisis Olga. Hinnov vaatas teda. Kõhna keha ümber võõtatud kevad-sügismantli alt paistis must kleit. Kogu solvumus oli kadunud, nagu pettumuski. Ka lähedustunnet ei olnud, liiga võõras ja kauge tundus Olga talle praegu. Siiski, midagi oli. Ehk oli see mure, mingi imelik mure selle eespool seisva naise pärast.

Tal oli kümme katsekoera ning neist jätkus sügiseni. Viimane, rähmaste silmadega, võimsat kasvu hulkurpeni suri septembri esimesel nädalal. Ta andis kojamehele veidi piiritust ning korrapealt lahkeks muutunud ingerlane hankis sedamaid kuskilt presenditüki ning labida. Nad kaevasid anatoomikumi taha mahlaka rohuga kaetud nõlvakule augu ning matsid koera maha.

Ta jäi veel paigale, noogutas hajameelselt ärakiirustavale ingerlasele, otsis taskust sigaretipaki ning suitsetas. Päike kuumas kuueseljal, aga käeulatuses kasvavad sirelipõõsad ning eemal seisvad pärnad kandsid juba sügise närbi lehti. Koeri ta enam ei saa, ja sellega olid katsedki lõppenud. Aga ta ei muretsenud selle pärast. Tegelikult oli ta rahul. Kuuel koeral oli ravi luunõelaga andnud tulemusi. Kahel oli jalg paranenud täiesti ning ta oli võinud katset korrata. Kaks koera olid surnud katse algusjärgus narkoosist. Hiljem oli narkoosi surnud veel viis koera. Lange polnud tõepoolest narkoosiõena suurem asi. Ühel koeral oli luuprotsess edasi arenenud ning ta oli surnud veremürgitusse. Viimane koer oli jäänud kopsupõletikku. Ta oli süstinud talle kaks päeva penitsilliini, aga kui ta täna laboratooriumi jõudis, oli koer juba surnud. See viimane pen: oli teda miskipärast armastama hakanud. Oli vaadanud talle oma rähmaste silmadega otsa, juba suutmata jõuetusest tõusta, ning liigutanud saba, endal küljed lõõtsumas õhupuudusest.

Hinnov kustutas sigareti ning pööras mööda jalgteed tagasi. Ei, see tänavaid tundmaõppinud peni ja teisedki olid surnud asja eest. Ta ei pruukinud kahelda, luunõelad olid efektiivsed ning kahtlemata ootas luupõletike ravi nende abil suur tulevik. Tal on kõik üles kirjutatud. Katse on igapidi korrektselt korraldatud. Homme räägib ta Murroviga ning nad võivad välja valida haiged meetodi kliiniliseks kasutamiseks.

Ta jalutas aeglaselt mööda mäenõlvale tõusvat teed, oli täis imelikku, rõõmsat ärevust. Tal on õnnestunud lahendada veel üks probleem. Ja kindlasti pole see vähem tähtis kui põletusravi. Tema põletussalve kasutatakse praegu küll ainult tema enda osakonnas, samal ajal kui kuulsa Džanelidze meetodit rakendatakse kõikjal. Ja ometi, raskete ja suurte põletuspindade puhul on tema salv märksa tõhusam. Ta mõistab juba praegu, kui raske on võistelda kuulsate kliinikutega, mille väljatöötatud ravimeetodeid haaravad õhinal kõik. Aga olgu, ta tõestab neile, et provintsihaiglaski tehakse, suudetakse midagi...

Nad tõmbasid valged kirurgikitlid seljast ning riputasid kappi.

„Kõigepealt läheme teatri juurest läbi," ütles Lange, vahetades haiglasandaletid valgete kingade vastu.

„Milleks?" Hinnov uuris umbusklikult Lange muigel nägu. Peale toda matust pole ta kordagi käinud teatris, pole ka kordagi helistanud. See, mis olnud, on ju möödas. Ei, sinna pole tal asja.

„Inga ootab mind, meid mõlemaid. See vananaistesuve ärasaatmine ja lõbureis laevaga on tema idee. Ei sobi ju kasutada ühe daami ideed ilma tema osavõtuta."

Ei sobi, pidi Hinnovgi tunnistama. Ja ometi tundis ta vastumeelsust. Seal võis ta kohata TEDA, sosistas mõte juba ärevalt. Siiski, kui õhuke on koor, kest, millesse lõplikult arvasid olevat pakkinud, peitnud sind vaevanud pained. Juba puhus kuumav tuul tolmu sinu salalaegaste pitsereilt.

„Tegelikult võime ka Kvissentalis süüa," arvas Lange juba tänaval, pühkides taskurätikuga higi laubalt.

Hinnov noogutas. Tõepoolest, siin kruusakõnniteede ja munakivisillutise kohal näis õhk lausa hõõguvat. Nad mõlemad olid lühikeste käistega suvepluusides, aga higistasid vahetpidamata.

„Seal on päris korralik puhvet. Võtame Inga kaasa ja sõidamegi kohe."

Inga ootas neid juba teatri fuajees. Ta kandis rohekamustrilist,

avara kaelusega ning õlgu paljaks jätvat siidkleiti. Temagi oli jõepuhvetiga sedamaid päri.

„See sinu restoran on praegu lihtsalt üks kerisega saun," nõustus ta heatujuliselt. „Ma kavatsen täna igatahes ujuda." Ja Inga viibutas tähendusrikkalt pungil võrkkotti. Siis heitis ta pilgu käekellale.

„Ootame veel veidi, Olga tuleb ka. Neil lõpeb kohe proov."

Olga? Ta vaatas tähelepanelikult ilusat päevitunud Ingat ja tema kõrval seisvat, niisama päevitunud ning lõbusalt lobisevat Langet. Nad mõlemad olid alati ilusad, alati heatujulised, valmis naerma. Mure justkui möödus neist kaarega. Iga päev sisaldagu neil vaheldust, lõbu. Argipäevi tuleb karta, oli öelnud Lange, me mäletame oma elu pidupäevade järgi. Kui see ongi nii, siis on see ainult pool tõde, sest nagu rõõme, mäletame ka muresid. Kas see pidev ahju ääres jalgade soojendamine ei tüüta sind ära, oli ta vastu küsinud. Sest kas pole elu pigem rännak pikal teel, mida mööda oma eesmärgi sihis kiirustatakse? Võib-olla oli Langelgi mingi eesmärk, aga siis oli ta pigem lonkija sel teel...

Ta kuulis lähenevat kontsaklõbinat, väga tuttavlikku klõbinat, ning nägigi samas neiut. Olga oli juuksed üles kuklasse kinnitanud. See jättis vabaks tema pika sihvaka kaela. Ta oli vähem päevitunud ning kandis lihtsat vööga kittelkleiti. Hinnov vaatas Olga kitsast tarmukat nägu, mis oma teravnenud sarnadega tundus veelgi kitsam, kui ta arvas mäletavat.

„Noh, olemegi kõik koos." Inga muigas rahulolevalt. „Nüüd kiirelt laevale, enne kui suvi otsa lõpeb."

Hinnov tundis ängistust. Nad olid noogutanud tervitades teineteisele ja Olga nägu oli olnud seejuures rahulik, peaaegu ilmetu ja ükskõikne. Aga kui nad läksid välisukse suunas ning kui Hinnov kõrval seistes talle ukse avas, tundus mehele korraga, et Olga naeratas. Või oli see lihtsalt vari, mis libises üle neiu näo? Ning samas oli Olga uuesti tõsine, peaaegu range.

„Teate, eile õhtul pidin ma mängima vanaeite, ja uskuge, ma tundsin end täielikult temana, hirmus lugu, eks?" Inga peatus ning otsis käekotist sigaretipaki. „Ma tean, et tänaval ei sobi ja mulle ei meeldi, aga tühja kah... seisin pärast õhtul peegli ees ja kordasin endale, nüüd ongi need sinu osad... hirmus lugu, mis?" Ta kummardus Lange ulatatud tiku pealt tuld võtma, pilgutades samal ajal osavalt taganttulijatele silma.

„Muuseas, Sarah Bernhardt märkis kah kunagi ühes intervjuus, et noorena õnnestusid tal peamiselt vanaeided, aga küpses eas sunniti teda pidevalt mängima lollakaid armunud tüdrukuid."

„Ah, Ervin, kui ma ei armasta sind muu pärast, siis galantsuse eest igatahes..."

Nad näisid õnnelikud ja rahulolevad. Ta vaatas Langet, kelle käsi kerge liigutusega poetas kuuetäskusse tikukarbi, kes ühtviisi hästi näis tundvat end kallis rätsepaülikonnas ja kortsukiskunud valges kitlis, lõbujanuses restoranisuminas ning operatsioonilambi pingsas ja nõudlikus valguses. Kuhu kuulus ta tõeliselt? Või kuhu kuulus ta käele toetuv Inga? Või Olga? See noor naine, kes astus tema kõrval, peaaegu riivates ta külge. Astus küll sellisel segamatul, endassetõmbunud ilmel, nagu kõnniks üksinda kõrbes. Hinnovisse aga valas justkui keegi kannu tühjaks, solvumise ja ärevuse tulipalava kannu. Ja imelikul kombel tundis ta, et oli seda kohtumist oodanud, vägagi oodanud.

Perenaine on juba tõusnud, teeb pliidi alla tuld. Hinnov tahaks temast märkamatult mööduda, aga teda on nähtud, ning ta peatub sunnitult naeratades.

„Tere, tere... nägin täna öösel sinu ema unes. Sina rääkisid eile temast ja mina nägingi. Sinine, valgete mummudega kleit oli seljas. Noorem minust, üsna noor, aga teadsin kohe kindlalt, et sinu ema... Ja me rääkisime temaga, aga ei mäleta enam, millest, mitte ei mäleta, kohe nagu peast pühitud... tea, mis see peaks tähendama?"

Perenaine peatub, halg pliidi alla pistmiseks käes, ja jääb mõttesse. Hinnov joob uuesti mõrul ilmel vett, istub siis ettevaatlikult laua taha taburetile. Ta ainus ülikond on üpris kortsunud. Lips on valge kraenurga taha nihkunud. Imelik on enda sisse vaadata, kui oled õnnelik ja õnnetu läbisegi. Olga on imeline naine, imeline. Kas tõesti on kõik näitlejad sellised? Ta räägib justkui ainult sinu hingega. Kirurgil on käed. Tema tarkuski väljendub käte kaudu. Näitleja tarkus ja hing on tema hääl. Hääl ongi tema hing...

Toast ilmub öösärgis Eva. Hinnovit nähes ta ehmatab veidi, aga juba veidi julgust kogunud, silmitseb meest vargsi eemalt. Ning turtsatab korraga omaette naerda.

„Kõtt, paljajalu," pahandab ema. „Mis sa turtsud nagu kass?"

Eva grimassitab nägu, kergitab solvumisvalmilt õlanukke, ent vaade volksab jälle üürilisele. Ja uuesti hoiab ta vaevaga naeru tagasi, joob vett ning kaob ukse taha.

Jah, imeline inimene on Olga. Aga siin on perenaine, Asta-tädi, kellega eile sai kõnelda emast ja täna näeb ta teda uneski. Mis on Asta-tädil? Ja emal, kui ta elas? Neil on süda, süda on neil silmis ja suuski. Imelik, sinul on käed, neil on süda ja Olgal on hääl... Ja siis mõtleb ta venna peale. Mis on praegu Mihhailil? Mis annab talle tuge? Tusk valgub peale. Juba istubki ta süngena laua taga, vaatab enda ette, vaikib.

Hinnov ei tahtnud õigupoolest pidada oma sünnipäeva. Polnud ju õiget kohtagi. Kuhu pidi ta kutsuma oma külalised — sellesse imepisikesse, viletsalt sisustatud toapugerikku? Ja kui mahutadki

kuidagi — mida paned nende ette? Söögid, lauanõud ja puha. Aga Lange lubas rahulikult muiates tulla, lubas kutsuda kellegi kaasagi, ärgu Hinnov proovigugi sõpradel pidu ära rikkuda. Kõndinud mõned päevad murelikuna ringi, pühendas Hinnov asjasse ka perenaise ja leidis ootamatult tuge. Tädi Asta oli rõõmuga nõus oma üürilist abistama. Temagi leidis, et kolmkümmend on sünnipäev, mis vajab väärilist tähistamist. Nii olidki kaks tähtsamat probleemi — lauanõud ning toiduvalmistamine — korrapealt leidnud lahendaja. Tädi Asta askeldas innukalt köögis, keetis ning küpsetas. Koolilõpueksameiks valmistuv tütargi rakendati ajuti tohtri heaks abiks. Hinnovile jäid ainult poeskäigud. Kui ta pungil portfelli põrandale asetas ning abi pakkuma kippus, tõrjus Asta selle südamliku otsekohesusega. Talle meeldis see noor kirurg. Oli kuidagi südamegi külge kasvanud, päris nagu omainimene. Ja mis siin salata, vahel vanade sõbrannadega kokku saades ei saanud tädi Asta kordagi jutu sees puudutamata jätta ka oma tublit tohtrit. Tihti rääkis ta temast kahekesi olles tütregagi. Kuigi, jah, Evaga polnudki see nõnda põnev nagu vana tuttavaga, kes proovis su käest viimset kui raasu teada saada ning kelle puhul võisid teadmise lõppedeski salapäraselt pead noogutades vaikida. Eva kuulas seevastu peaaegu pahuralt, ei pärinud midagi ega lisanud ka oma. Vahel võis ta äkitselt vihastudagi, võis kannal ringi keerata ning toastki välja tormata.

Kuna perenaine oli sünnipäevamured vabatahtlikult enda kanda võtnud, võis ja pidigi ta pärima külaliste kohta. Siin valmistas üüriline talle pettumuse. Hoogsates ettevalmistustes oli tädi Asta ind veelgi kasvanud ning vaimusilmas nägi ta oma toas (kuna tema tuba oli suurem, tuli sünnipäevalaudki loomulikult sinna üles seada) korralikku rahvarohket pidulauda. Eks sõjast tulenenud toidumured olid veidi leevenemas. Tädi Asta vana ümmargune söögilaud andis lihtsalt pikendada, nii et sellestki polnud muret. Aga nüüd, pärimise peale, teadis üüriline korraldavale perérahvale lisaks ainult kaht külalist nimetada, Lange ja Olga ja oligi kõik. Ei, kedagi teist polnud ta kavatsenud haiglast kutsuda. Aga tädi Asta ilmutas siin ootamatut kangekaelsust. Tohtril pidi ju olema palju sõpru ja tuttavaid. Ja tema OLI ARVESTANUD KÕIGI TOHTRI SÕPRADEGA. Kimbatuses Hinnovile meenus nüüd kärmesti Nikolai Must. Patoanatoomist sekretäriga ei kohtunud ta küll sageli, seda peamiselt kummagi hõivatuse tõttu. Aga nende suhted olid sellegipoolest väga head ning muidugi oli Nikolai Must tema sõber. Niisiis lisandus veel üks külaline. „Rohkem pole," väitis Hinnov õlgu kehitades. „Või pean ma kutsuma oma patsiente?" ütles ta naeratades ning asja naljaks pööratés. Nii tuligi Astal taanduda. Suuremat tuba polnud seega tarvis ning perenaise lahtitõmbamata laud seati üles üürilise toas.

Moorits tuli tema juurde ning surus õnnitlusi pomisedes kätt. Moorits oli hakanud viimasel ajal enda eest vähem hoolt kandma. Õigemini, oli selle peaaegu lõpetanud. Lõtv kollakaskahvatu nahk põskedel ning lõual oli valgeis habemetüükais. Vesihallid silmad kottis laugude vahel vaatasid väsinult ja ükskõikselt. Särgikrae oli võidunud, räpane. Ning ammu polnud keegi pressinud põlve kohalt kottis pükse. Kättki surus ta ükskõikselt ning rohkem kohuse sunnil. Teda vaadates meenus Hinnovile Mooritsa majapidajanna haigus. Vana naine, kes hoolitses Mooritsa eest ja kelle pärast Moorits oli pidanud pahandusi taluma, oli paar nädalat tagasi saanud ajuinfarkti ning lamas halvatuna Mooritsa juures kodus. Moorits oleks võinud teda haiglasse panna, kuid polnud seda miskipärast teinud. Nüüd olid korter ja halvatud naine tervenisti tema kaelas. Mismoodi Moorits selles supis hakkama sai, ei teadnud keegi. Hinnov mäletas juhtunut ainult vilksamisi. Sellest räägiti (rääkisid vist osakonna õed) ühel-kahel päeval, tunti muret, ja seejärel kõik vaibus. Aga nüüd, tatsuval vanamehesammul eemale astuvat Mooritsat pilguga saates, tuli talle see meelde. Kulunud, ätilikuks muutunud Moorits äratas tas kaastunnet. Võimatu oli selles haletsusväärses, räämas, kiirelt vananenud mehes ära tunda liikuvat, lihasejõust ning tervisest pakatavat, iseteadvat Mooritsat, keda ta oli kohanud esimesel tööpäeval koridoris.

Lange lähenes ja surus silma pilgutades omakorda kätt. Naeratavad naiselikud huuled lasid paista säravvalgetel hoolitsetud hammastel. Lange oli kasvatanud etteulatuva ülahuule varjamiseks vurrud, mis olid niisama tihedad ja tumedad nagu tema lokkis filmitähejuuksedki. Lange oli dändi ja hea kirurg. Aga Hinnov nägi ka märgatavalt hõrenenud, juba hallinevaid meelekohti.

Keedeti kohvi. Nad istusid, jõid ja lobisesid.

„Imelik," arutles Murrov. Ta tõstis laualt kohvitassi ning hoidis seda ettevaatlikult jämedate sõrmede vahel näo ees. „Tulin täna hommikul mäest üles „Vanemuise" teatrist mööda. Ilus teater oli, sellist annab otsida. Vaatan, istub seal terve parv kuldnokki, suured ja väikesed läbisegi. Pesad endale seal teinud. Muudkui keksivad mööda lõhutud müüre ja laulavad. Neil igal pool hea. Tervel linnal pole hea ja maalgi pole hea, aga neil on. Neil on hea ka siis, kui meil pole hea..."

Murrov oli õnnitlenud teda täna esimesena. Õnnitlenud reipalt, poolpilklikult, kirurgi kombel. Aga praegu istub tugitoolis, melanhoolne ja kõrgelennuline. Murrov on muutunud tujukaks, mõtles Hinnov, tujukaks ning solvub väga kergelt...

„Aga vanale Murrovile heidetakse ette, et loeb saksa keeles ja pakub teistelegi. Aga mis ma teen, kui on tark kultuurne rahvas ja palju häid asju välja mõelnud. Ütlevad, et Murrov lömitab saksiase ees, aga Murrov tunneb lihtsalt aukartust tarkuse ees..."

Murrov rääkis seda pomisedes, justkui iseennast milleski veen-

des. Sisseastunud doktor Rei muigas teda vaadates, astus siis Hinnovi juurde ning õnnitles samuti. Aga tegi seda jahedal murelikul ilmel ning käesurvegi oli pigem põgus puudutus. Seevastu uus osakonnajuhataja raputas kaua Hinnovi kätt. Šuba õnnitlus oli nagu pisikene peokõne. Kuid Hinnov tundis talle pigem kaasa. Tundis kaasa isegi läbi kohmetuse ja häbi, mida Šuba kiitus temas tekitas. Šuba tahaks neid liita, rõõmustabki seepärast alati nii kärarikkalt, on pidevalt liiga energiline, otsekui püüdes seda olla kõigi eest. Kõigi eest on raske midagi teha. Kõigi nimel midagi kuulutadagi, nagu Šuba seda viimasel ajal kipub tegema, on lihtsalt naljakas. Aga ainult Lange teeb selle kohta vahel mõne pilkliku märkuse, mis Šubat hirmsasti solvab. Ja Hinnovgi annab siis mõttes Šubale õiguse. Ei tee ju Šuba seda mitte rumalusest, vaid püüab turgutada osakonna vana head vaimu. Kogu ühiskond talitab praegu nii, hüüab reipalt kaasa norutajaid. Sõjahaavadest virguv maa vajabki sellist tooni. Ei, Šuba seisab hea asja eest. Kui nad kõik veidikenegi pingutavad, taastub osakonnas sõbralik ühtsus.

Hinnov vaatas enda ümber, vaatas vana lõvina tugitoolis troonivat Murrovit, kohvikannu juures malbe naeratusega askeldavat Šubat, Murrovi poole küünituvat ja midagi vaiksel häälel seletavat Langet ja kinnise näoga Reid, kellega rääkides ta tundis alati ärritust. Ta vaatas neid ja talle tundus, et ta tunneb neid juba ammu-ammu. Tunneb nagu seda tuba ja vana majagi, millel pole tema jaoks enam saladusi. Ja ta vaatas Mooritsat, kes istus lõdvalt diivaniotsal ning paistis juba tukkuvat. Ta tunneb neid kõiki nende heade ja halbade külgedega. See teadmine tekitas tas rahulolu ja veidi hämmeldustki, sest töötas ta ju siin alles kolmandat aastat.

Nad istuvad Hinnovi väikeses toas ümber laua. Neid pole tõesti palju. Üksi tulnud Lange istub hajameelselt Nikolai Musta kõrval. Tema teisel küljel istub Eva, edasi Hinnov ja Olga, kelle kirsipunane sametkleit Eva murelikke pilke endale tõmbab. Toa ja köögi vahet askeldab perenaine Asta, aga lõpuks seab temagi end tütre kõrvale taburetile istuma — kuulama juttu, mis ühelt teemalt teisele libisedes täidab tugevnedes-paisudes tuba. Tähelepanu keskmes asetsev rahulolev Olga juhib seda ilusa naise enesestmõistetava õigusega.

Kuid Eva näib löödud olevat. Mossis ilmel jälgib ta näost õhetavat näitlejat, kes taldrikul olevat kooki näksides vestleb kõigi kolme mehega korraga.

„...Inimene vajab väga tunnustust ja seda, et teda natukegi armastataks. Mulle meeldivad väga kirjanikud, kes oma tegelasi armastavad...“

„See üleüldine armastus on nagu hapuks läinud vein,“ sekkub sekretär järsult. „Kirik muidugi määrib seda nagu mett igale poole, aga kui kirjandus seda teeb, on ta rämps ja tagurlik. Inimest tuleb hinnata selle järgi, mida ta mõtleb ja palju kasu toob ühiskonnale, see on ainuõige kriteerium. Armastada lihtsalt niisama, nii võib armastada ka vaenlast, siit on üks samm reetmiseni.“

„Raske on teada, millest inimene mõtleb,“ arvab Lange. Ta naeratab viisakalt sekretärile, aga Hinnov aimab tema sõnades irooniat.

„Millest mõtleb, seda näeme tema tegudest,“ sõnab sekretär järsult.

„Kes teab?“ Lange tõstab oma pitsi. „Terviseks, dotsent. Aga tegudega on vahel nii, et kui inimene on nurka aetud, siis ta valetab, teeb kõik, et lihtsalt ellu jääda. Armastust on siis raske loota.“

„Teid, arste, on raske armastada. Inimesed tulevad teie juurde valu pärast ning tihti te teete seda neile veelgi juurde. Ja kui te ei suuda neid aidata, valetate neile, sisendate lootust.“

Olga hääl on pehme, meloodiline, see justkui voolaks. Hinnov istub tema kõrval ja tunneb tema lõhna. Võib-olla, ilmselt ongi see mingi parfüüm, aga praegu on seegi osa Olgast, tema ise, mida tahaks veelgi suuremas koguses endasse hingata. Nad on sõbrad, lihtsalt sõbrad. Olga oli palunud seda. Ja tallegi oli tundunud see mõistetav. Olgu siis sõbrad, ja siiski on vaimustav, et Olga on siin. Aga rõõmu kõrval püsib ka tusk. Liiga palju on selles praeguses Olgas veel toda teist, kes ootas seal palatiukse taga koridoris, kes võõra ja kaugena seisis seal hauaserval. Ta räägib armastusest sellise enesekindla õigusega, aga kas polnud selles, tema enda armastuses ka valet, kas või tema, Hinnovi jaoks? Rahutud, imelikud mõtted teevad sünnipäevalapse tusaseks ja seepärast on ta häälgi tahtmatult terav:

„Meid ei peagi armastama, me pole mingid tüdrukud, ajame kuidagi läbi. Haiged peavad mind usaldama. Nad vajavad abi ja ma teen oma tööd.“

Olga arvamused oleksid tihti rumalad, on ta vahel mõelnud, kui ta ei puistaks neisse seda, mida ta nimetab hingeks. See teeb lihtsagi võimatult keeruliseks.

„Head kirurgi armastatakse siiski,“ sekkub uuesti Lange, „armastavad naised, patsiendid ja katseloomadki... aga ainult head kirurgi, teiste kohta kirjutatakse anonüümkirju... ja vahel ka heade kohta, kui nad pole veel selgusele jõudnud.“

„Mina aga, kui mängin laval ja vaatan saali, siis tahan küll väga, et nad minu tegelast armastaksid. Vahel ma suudan seda uskuda ja siis on väga kerge mängida.“

Olga vaatab enda ette ja naeratab. See on puhas ja vaba naeratus, kogu nägu justkui kiirgaks seda. Aga nii tundub ainult Hinnovile, Langele ja heasüdamlikule Astale, kes maitseb prooviks enda tehtud salatit ning tunneb muret külaliste väikese isu pärast. Eva näeb ses naeratuses võltsi. Eva, kes on näinud nii palju vaeva enda kallal ja kes ennist oma toas peegli ees oli jäänud ülimalt rahule oma varakult valmisostetud lõpukleidiga, mida ta täna kannab esimest korda, tunneb praegu, et on üsna lähedal

meeleheitele. Praegu kahtleb ta miskipärast kõiges, nii oma kleidis kui ka laenatud moežurnaali järgi tehtud keerukas soengus ja kitkutud kulmudes, mis samuti peegli ees tundusid üsna sobivat. Eva on löödud, masendatud ja õnnetu. Ja salamisi, imetluse ning vaenuga uurib ta Olgat. Ei, naeratus pole tal ehtne, see on läbini teaterlik, võlts, on Eva kindel.

Lange vaatab teda kõrvalt ning muigab endamisi, võtab laualt šampanjapudeli ning valab klaasidesse. Tahab valada ka Evale, aga Asta tõrjub pudeli tütre klaasist resoluutselt eemale. Lange kohmetub, naeratab siis kavalalt.

„Usun, et teie ja teie tütargi võiksite pisut tänasel päeval..."

„Ei, ei..." Perenaine seab uuesti käe kiivalt kaitsma oma ja tütre klaase.

„Ema, ma ju lõpetan keskkooli, pealegi saan ma kahe kuu pärast kaheksateist."

Eva punastab trotsist ja häbist. Kuidas küll ema nii võib, teiste ees?

„Võib-olla peaksime siiski järeleandmise tegema?" rakendab Lange oma kõige armastusväärsemat diplomaatiat. „Lubage Eval täna õhtul olla minu daam, näete ju, kui üksi ma olen."

„Kahe kuu pärast võib Eva endale tõesti pisut rohkem lubada, aga korralikuks tüdrukuks peab ta jääma sellegipoolest," on perenaine kõigutamatu. Eva kirtsutab nina, aga meelepahas on juba ka lapselikku alistumist. Lange vaatab igavledes toas ringi, muigab siis korraga ning pilgutab tüdrukule vandeseltslaslikult silma. Tõuseb seejärel ja läheb kirjutuslaua otsale tõstetud grammofoni juurde. Selle on ta ise koos plaatidega kaasa toonud. Ta sorib veidi plaatide hulgas ning seab ühe peale. Mõne hetke pärast täidab tuba fokstrott.

„Just nii, daamid ja härrad, pole küll palju ruumi, aga proovime." Lange noogutab rahulolevalt vastuseks imestunud pilkudele, läheb ning kummardab tantsule kutsudes Eva ees. Tüdruk kõhkleb, vaatab salamisi Hinnovi suunas.

„Te ei ütle mulle ometi ära, Eva?" sõnab Lange.

„Ma oskan nii vähe," tõrgub tüdruk.

„Siis õpime." Lange võtab Eva käe ning viib vastupunniva, üleni lõkendava tüdruku poolvägisi tantsima. Asta noogutab rahule jäädes heakskiitvalt. Hinnov kuulab hajameelselt Nikolai Musta, aga sekretär räägib peamiselt teda aupaklikult kuulavale Olgale. Ta hakkab purju jääma, toetub küünarnukkidega lauale, hääl on muutunud karedamaks ning kähiseb veidi.

„...Mina olen ka arst... patoanatoom, teate, on selliseid arste, kes päris lõpus... on ravitud, on proovitud, aga meie näeme nii-öelda kõike, hindame, selgitame... kus on ravis tehtud vigu..."

„Te lõikate laipu? Toomas rääkis mulle, see on kohutav..." Olga vaatab sekretäri hirmu ning ka mõningase imetlusega. „Meil öeldakse, et näitleja peab suutma kõike... aga seda ma ei suudaks."

„Peab suutma..." Nikolai Musta käsi haarab salati ja võileivataldrikute vahelt viinapudeli ning valab oma pitsi. „Kes me, patoanatoomid, oleme? Kohtunikud, just nimelt, sest kui inimene meie juurde jõuab, tähendab, kuskil oli viga, eksiti, tehti midagi valesti. Arsti peab kontrollima... teie terviseks... nii jah. Teie olete kohtunikuks meie üle seal laval, aga meie siin, tõelises elus..."

„Ei, meie ei taha olla kohtunikud." Olga armas nägu tõmbub mõtlikuks. „Inimest peab mõistma. Meid huvitab eelkõige inimese hing."

„Ei saa huvitada see, mida pole... Teate, mina olen palju näinud, väga palju..." Sekretäri tihedad kulmud ronivad laubal üles ning nende kohale kurduvad rahulolematud, sünged voldid. „Vist kõike olen näinud, aga hinge pole... hinge pärast ei võta me kedagi vastutusele." Sekretär pahvatab korraga naerma. „...Ikka tegude pärast, nii jah... Teiegi asi on näidata vigu, ja näitategi, jagate oma kangelasele kannatusi või rõõmu, oletegi kohtunikud."

Olga mõtleb. Kitsas valev käsi tõuseb toetama pisikest teravat lõuga ning huuled kipuvad kui puhudes torru. Hinnov ei saa muidu, kui peab teda kõrvalt imetlema. Lahe muretus istub praegu tema südames. See on nagu rõõm, või ehk pigem selle kumav vari, end allika äärde puhkama seadnud rändaja rahu. Ei, Olga pole olnud talle kunagi võõras. Saab siis valu teha võõraks? Kas ei asu need valupalavikus rebitud haavad siis sinu enese kehal? Või kas saavad verele soonivad sidemed olla katkemisnõrgad?

„Ei, hing on," kinnitab Olga, „inimene on väga keeruline ja tema hing ongi ta salapära."

„Pole õige, inimene on üsna lihtne." Nikolai Must silmitseb iroonilselt muiates Olgat. „Te ei kujuta ette, kui lihtne ta on, ja kui vigugi tegema hakkab, teeb ta aina ühtesid ja samu. Silma peab olema, sorid teda terava pilguga, lahkad nii-öelda, ja kohe tead, kes ta on."

„Ei, hing on," kordab neiu vaikselt mingi jonnaka tusaga, „peab olema, muidu oleks see hirmus..."

„Lähme tantsima, Olga," kutsub Hinnov. Temagi tahaks praegu, et Olgal oleks õigus, mis sest, et sekretäri argumendid on veenvamad. Ta märkab, et Asta on vaikselt lahkunud oma tuppa. Aga sõber on purjus. Nikolai Must teeb kõike mingi kirega, ennast hoidmata, kõike välja pannes. Tema tegudes — nagu sõnadeski — tajub Hinnov sageli visadust, mis on üsna sarnane meeleheitega. Põletab end, ei hoia, ning teisigi kõrvetab, on ta sekretäri kõrvalt jälgides mõelnud. Nad ei kohtu sageli, aga tunnevad kokkusaamisel ometi siirast rõõmu. Aga vahel teeb Nikolai teda nõutuks. Praegu peaks ta jälgima, et Nikolai enam viina ei võtaks. Hinnov teab, kui kurnatud see suur tugev keha tegelikult on. Aga kuidas sa kontrollid? Ja nii hea on tantsida Olgaga. Ehk tunneb Olgagi seda, mida tunneb tema? Küsiks talt naerdes, läbi pilke? Aga seda ta ei oska. Olga näeks teda läbi. Vahel on tunne, et Olga teab

neist asjust nooruselegi vaatamata rohkem kui tema. Sellepärast, et Olga pole olnud sõjas, sõjas oldi lihtsamad. Hinnov tahab olla lihtsalt õnnelik, õnnelik Olgaga, Olga läbi. Ja veel tahab ta ravida oma haigeid, sest seegi on õnn. Miks Lange pilgutab talle silma? Nemadki tantsivad... Peab hoiatama Langet, Eva pole mõni kogenud Inga. Ei tohi tüdrukul pead segi ajada... Mis Nikolaiga on, tahab tõusta? Ta ei tohi enam juua...

Aga sekretäril on tekkinud mingi kavatsus. Ta tõuseb, käega lauale toetudes. Nägu pingul mingist trotsist, vaatab ta enese ette.

„Ma tahan öelda seda... meie aeg on raske... sõda purustas, aga me ehitame üles... ja kes meid segavad... nendega halastamatult... kõigilt nõutakse... just nii... see aeg vajab tugevat, leppimatut inimest... ainult tugevaid..."

Ta hääl, mis kähiseb veelgi enam kui enne, sumbub järsku ning mees vajub tagasi toolile. Lange on keeranud muusika vaiksemaks ja vaatab teda kõheldes. Nad kõik vaatavad seda suurt, röötsakil istuvat meest, kes ise vahib kortsus kulmul enda ette. Ja Hinnovil on temast miskipärast kahju ning teda solvab veidi Lange mujie, kes on keeranud muusika uuesti valjemaks ning edasi tantsides ütleb midagi Evale. Midagi, mis tüdrukut ilmselt ärritab, sest korraga tüdruku keha jäigastub, vihast lõkendades tõmbub ta Langest eemale.

„Ei... see pole tõsi... nii inetu... ei, ei..."

Ja Eva põgeneb toast, jättes hämmeldunud Lange seisma keset ruumi.

„Noori daame peab hoidma, Ervin." Olga ähvardab Langet sõrmega.

„Tõepoolest, mis sa talle tegid, vanapoiss?" nõuab Hinnovgi pooltõsiselt. Lange kehitab õlgu, püüdes varjata tuska.

„Mitte vähimatki... imelik..." Lange vaatab kahetsedes köögi suunas. Sealt kostab kiirustavaid jalaasteid, siis paugatab välisuks. Mees vaatab, ikka veel segaduses, enese ümber.

„Ehk peaks kah... veidi tuulutama," kohmab ta ebakindlalt ning läheb omaette pomisedes Evale järele.

Olga silmitseb hindavalt tuba, siis enda ees seisvat hajameelset Hinnovit. Vaikselt naeratades vangutab ta pead.

„Tantsite minuga, aga tegelikult ei märkagi, tunnistage üles, mõtlete pidevalt kellelegi teisele?"

Hinnov raputab jonnakalt pead, aga vaikib. Ometi kõnelevad tema õnneläikes silmad enda eest.

„Olgu, lähme meiegi välja," otsustab Olga ning ohkab. Aga selles ohkes on naiselikku rahulolu. „Tulge siis ometi..."

Sekretär istub vaikseks jäänud toas üksi laua taga ning näib üksisilmi uurivat oma lauale toetuvaid küünarnukke. Siis tõstab ta käe ning nööbib higistavat, kahvatuks tõmbunud nägu krimpsutades lahti kaelusenööbid. Kitsad veretud huuled liiguvad, otsekui sosistades midagi.

Kaldaäärse nõlvaku all kasvavad hõbepajud. Tõusev vesi uhub nende tüvesid. Tihedalt ridastikku, näivad nad kasvavat otse jõest. Oksad painduvad, riivavad mustavat, laisalt prahti ja kõdu oma turjal kandvat vett. Tõesti, ilus on Emajõgi hommikuste udude ajal. Nad on jalutanud tunde, saatnud vaheldumisi teineteist ja nüüd jõudnud kaldapealsele. Olga kõnnib pisut eespool, pea katmata, tihedad ruskepruunid juuksed katmas mantlikraed ja selgagi. Mantlihõlmad lahti nööbitud, trotslik, uljas ja romantiline läbisegi, hingab ta ahnelt endasse hommikut.

„Sul on külm," tunneb Hinnov muret. Ta võtab naise punetava käe ning soojendab seda pihkude vahel, püüab siis tõrkumisest hoolimata kinni nööpida palitut, siis lihtsalt seisab ja kallistab.

„Ole nüüd mõistlik... vaata, kui ilus, taevas nagu kõneleks jõega... ta suust tuleb hingeauru." Olga vabastab end ettevaatlikult, torkab käed taskutesse ning astub nõtkel sammul edasi. „Kui hea, et me siia tulime, mulle meeldib see jõgi." Ta tõuseb varvastele ning teeb mantlihõlmadega tiibu matkides mõned balletisammud. „Tead, vahel ma tunnen, nagu mängiks minus muusika, ja siis tahaks lendu tõusta... kogu keha on helinat täis ja tundub sulgkerge. Siis tunned, et võiksid seda... Ma tahtsin õppida balletti, aga kui me emaga lõpuks Tallinna elama läksime, olin juba liiga vana."

„Kus su ema praegu on?"

„Ära läks... ema tahtis eluaeg pääseda Euroopasse. Ta tantsis operettides ning unistas suurest lavast. Ega ta nii andetu olnudki, aga temagi jäi hiljaks..." Olga tõmbab mantlihõlmad järsult koomale, nagu oleks tal korraga hakanud külm, tuleb Hinnovi kõrvale ning seab oma sammud mehe astumise järgi. „Ema oli mul alati fantasöör, ja kui ta läks, tahtis ta mindki kaasa võtta, aga vanaema ei lubanud. Nagunii tuled tagasi, ütles vanaema, pole mõtet tüdrukut väntsutada. Vanaema oli mul sihuke karm, oli meil mehe eest, tema sõna maksis kõige rohkem. Aga vanaema eksis, need, kes on läinud, ei tule enam kunagi tagasi. Tegelikult ma pole sellest õieti kellelegi rääkinud, see pole praegu hea. Kui teatristuudiosse õppima läksin, ütlesin, et hukkus pommitamisel. Meil üks tüdruk visati vanemate pärast välja. Kõigilt küsiti, kes on su isa ja ema ning mida nad tegid sõja ajal. Aga isa ma ei mäleta üldse. Vanaema ütles, et ta oli pillimees, aga kumbki ei rääkinud tast meeleldi. Ükskord näitas vanaema mulle teda turul. Ta oli pikas pruunis mantlis ja kandis kaabut, aga ma ei näinud tema nägu, ta ostis midagi ja seisis meie poole seljaga. Tahtsin minna tema juurde, aga vanaema ei lubanud. Ta pole sinu vastu tundnud kordagi huvi, ütles ta, pole siis asja sinulgi. Me läksime koju, aga koduteel tõmbasin end lahti ja lippasin tagasi. Otsisin, jooksin ennast hingetuks müügilaudade vahel, aga ta oli juba läinud. Hiljem mõtlesin, hea, et ei leidnud. Millest me oleksime rääkinud?

Mis oleks mul olnud temale öelda või temal minule? Aga sel hetkel tundus kõik nii iseenesest selge.“

Hinnov kuulab teda ja talle tundub, et ta mõistab, tunneb neiut lõpuni, mõistab tervenisti. Justkui voolaks midagi Olgast temasse ümber.

„...Vanaema ei tahtnud, et minust saaks näitleja. Sul ei ole siis kunagi õiget kodu, ütles ta. Ja kui ma siiski hakkasin stuudios näitlemist õppima, ei rääkinud ta minuga mitu päeva...“ Olga kummardub ja tõstab kõnniteelt üles kellegi murtud oksarao. „Ma olen alati olnud jonnakas... Teadsin, et ta lepib ära. Ja ta andiski mulle andeks. Peale stuudiot ei saanud ma Tallinnas ühtki osa. Minu sõbratar tundis Viljandis lavastajat ning too kutsus meid enda juurde. Sõitsimegi, aga mul ei klappinud temaga, kärkis minu peale. Kuju pidi tulema su seest, olema sinu teine mina. Närvitses pidevalt ja ajas meidki närvi. Ütles, et ma ei olevat midagi väärt. Ometi võttis kätte ja lavastas „Nora“, mõtle, Ibseni „Nora“ provintsiteatri külakomöödiate asemel. Olime rõõmust ogarad. Kuidas ma tahtsin mängida Norat! Ma palusin, nutsin vist isegi, aga ta ütles, et mul ei olevat annet. Ja siis ma tulingi sealt ära. Kindlasti oli ta targem kui me kõik seal kokku, aga tal ei olnud õigus. Kunagi ma kindlasti mängin Norat. Ja mitte teab mis provintsiteatris, vaid Tallinnas. Tšehhovit tahtsin ka väga mängida, aga see võeti repertuaarist maha, polevat kaasaegne. Ongi juba hommik... Kui palju ma räägin! Sina ei ütle midagi, ainult mina... aga hea on. Ei, tõelikult sa vastad, sellepärast räägingi, et kogu aeg on tunne, justkui vastaksid, kõneled vaikideski minuga...“

Ta kuulab Olgat ja ei kuula ka. Sõnad on mattunud ta enda erutuse alla. Ta on otsustanud ja teeb seda kohe, silmapilk. Olga öelgu, öelgu praegu...

*H*innov avab tasakesi esikuukse. Parema meelega tahaks ta praegu olla üksi, omaette, et kanda segamatult oma rõõmu. Siis näeb ta tüdrukut. Eva istub taburetil akna all. Ta on toetanud lõua kätele, näib olevat sügavasti mõttes ja murelik. Hinnovit märgates muutub ta ilme ärevaks, kohmetuks. Mees istub hooletult tema vastu teisele poole lauda ja silmitseb läbi avatud ukse oma tuba. See on hoolikalt korda seatud, põrandki on pestud ning laud kohale tõstetud.

„Tädi Asta oleks võinud ju oodata, eks ma ise...“

„Mina tegin.“ Eva hääl on tusane. Korraks vaatab ta vilksamisi mehe otsa ning samas uuesti läbi köögiakna igituttavlikku, hirmus igavat õue. Hinnovi laokil, hajameelses olekus on mingi poisilik hämmeldus. See teeb teda tüdruku silmis naljakaks ning sellisel hetkel ei tundugi ta Evale nõnda vanana. Sellisel hetkel julgeb Eva isegi tujutseda, jonnida temaga.

„Sina?“

Eva võtab lusika, songib selle varrega lauavakstut ning ei suuda varjata õhetust.

„Polnud midagi teha ja und ka ei tulnud... arvasin, et teil läheb kaua aega... ja läkski.“

Ei, nüüd on üleni lõkendavat nägu raske peita ning tüdruk tõuseb taburetilt, et ära minna, aga Hinnov haarab tal käest.

„Suur tänu... oot, kuidas ma sulle?“ pomiseb mees. Ta torkab käe kuuetaskusse ning tõmbab välja paberraha. „Lähed kinno, eks ole, võta, osta pilet.“

Ta tahab pista raha tüdrukule pihku, aga Eva ei lase, pigistab käe rusikasse. Tüdruku ilme on vastumeelsusest pingul.

„Kuidas te võite küll mõnikord olla... nii vastik...“

Hinnov vaatab teda segaduses.

„Mis sul on, Eva, oota... tahtsin ainult, tõepoolest ei tahtnud solvata... Oled vist Lange pärast vihane, mis ta sulle siin enne...?“

Eva on jõudnud juba ukse juurde, aga peatub nüüd ja vaatab tagasi.

„Tahate tõesti teada? Te ju ei mõtle praegu üldse sellele... aga olgu, ükskõik... Lange ütles, et ma... olevat teisse armunud...“

Ta vaatab mehele vihaselt, aga samas ka kuidagi ootavalt otsa. Hinnov on hämmelduses, puhkeb siis naerma.

Eva võitleb vapralt oma solvumisega. Aga haavumine on tugevam. Ta lükkab ukse järsult lahti ning põgeneb oma tuppa. Hinnov vaatab talle arusaamatuses järele. See kõik siin on natuke imelik, aga ta unustab selle kohe. Rahulolev ja hajameelne, hakkab ta tasakesi ümisedes endale kohvi keetma. Asta tuleb kööki, seab pada pliidile, aga jääb samas oma üürilist tähelepanelikult uurima.

„Sa, Toomas, oled täna üsna teine... juhtus midagi või?“

Hinnov muigab salapäraselt, haarab siis perenaise käte vahele ning tõstab ta kõrgele lae alla.

„Asta-tädi, ma võtan naise...“

*N*ad kolisid ära juunis. Kui Eva emaga mööda tänavat kodu poole tuli, seisis maja ees juba veoauto. Nende tühjal ja vaiksel kõrvaltänaval võinuks see hakata silma juba kaugelt, ometi ei märganud nad seda kohe. Seljas lõpukleit, juustes valge siidpael, sädistas Eva, üleni põnevil ema kõrval, kiirustades vahel teda tagant, vahel, vastupidi, tagasi hoides ning aiaäärtes õitsvatele sirelitele osutades.

„...Tunned, ema, kuidas lõhnab? Ma lähen ja lõikan täna tingimata oksi vaasi... no vaata ometi... me hakkame nüüd sinuga jalutama iga päev...“

Asta kuulas tütart ühtviisi leebelt naeratades. Temagi kandis täna oma parimat, mustast siidist kleiti, mille puhul Eva oli nina kirtsutanud, et ega ema ometi matustele tulnud. Siiski, sinu lõppe-

nud koolipõlve matustele, oli ta läbi solvumise vastu naljatanud. Ei tahtnud, ei viitsinud tütar mõista kõiki ema muresid. Aga teiselt poolt, eks vist nii see pidigi olema. Kas polnud temagi oma ema, talutüdruku vaeva väheseks pidanud ning samuti nõudnud? Asta pilk libises murelikult üle oma mustast halliks kulunud ning lääpas kinganinade ja sealt tütre veidi küll korralikumatele, kuid siiski märgatavalt kantud, heledast nahast kontskingadele. Konts pidi hästi kõrge olema, see olevat moes. Nii palju oli siiski õnnestunud Evale aru pähe panna, et kingadki said komisjonist ostetud. Näh, ainult üks päev see kooli lõpetamine, aga kui palju muret ning säästudki kõik korraga otsas. Jah, imelik on teine inimene sinu kõrval, olgu kas või oma laps. Algul saab su murede-rõõmude kõrval oma osa — ja mahub sinna muudki —, aga siis kasvab ja uputab, matab kõik muu korraga enda alla. Ja näed, et polegi muud elu, ainult tütar. Tiirlevad teisel tahtmised varblaseparvena siia-tänna, raputavad sindki, nii et väsid. Ja väsinuna tunneb Asta end viimasel ajal üsna sageli. Ja kui nüüd Eva kavatseb tõesti edasi ülikooli — jõuab ta senikaua?

„Eva, ehk õpiksid siiski õmblemisametit, või kui hirmsasti sinna ülikooli tahad, siis parem juba mingit maa-ametit, loomaarst kah ju arst ja neile makstakse ilusti, meie Elvi teab."

„Jäta, ema..."

„Aga arstidele ei anta ju millaski korterit, näed, meie omagi, hea tohter ja puha," pani ema viimased trumbid mängu. „Praegu saame küll hakkama, aga kui oma pere, tahad paremat."

Tütar vaikis. Sel teemal on nad palju rääkinud, kuigi otsus ise veel üsna värske. Ja Eva teab, et ema lepib, lepib lootusetusega pääseda kunagi tagasi maale, puhta õhu ja metsade-põldude keskele. Nad mõlemad teavad seda igatsust. On mõelnud Asta sedagi, et ehk peaks üürilisest tohtril end vaadata laskma — selle väsimuse ja rinnapistete pärast. Aga eks tal ole raskemad haiged ja üleüldse pole praegu aega haige olla. Kui nüüd Eva sisse saaks? Kui nad hommikul olid sellest rääkinud ja ta hästi leppida ei tahtnud, oli Eva järsku vaikseks jäänud ja teda kaua aega imelikult vaadanud. Kas ema tahab siis, et temastki saab ainult majahoidja, oli tütar järsku küsinud. Majahoidja... See sõna ja toon olid teinud korraga Astale valu. Valu seeläbi, et tema, Asta, oli korraga mõistnud, et tütargi on tema pärast valu tundnud. Aga kas polnud ta seda tööd sellepärast võtnud, et neil ikka kodu olemas oleks? Oli muidki töid valida, kui väga tahtsid, aga paljud paremad tööd ei andnud siis ega anna nüüdki kodu nii kergesti kätte, kui andis seda lihtne majahoidja amet. Aga Eva tahab saada arstiks. Ometi oli ta hommikul tundnud selle valu kõrval ka uhkust. Sest kindlust tüdrukus oli, seda oli ta varemgi märganud. Ehk rohkemgi kindlust kui temas, end kiiresti painutama harjunud, leplikus naises, kellele elugi tihti ainult poole inimese osa näis mõõtvat.

„Kas sa Toomaga selle üle aru oled pidanud?" oli ta seepeale

pärinud. Aga Eva oli miskipärast vihastanud. „See on, ema, minu elu," oli ta võõrastust tekitaval toonil öelnud ja siis vaiksemalt lisanud: „Tema ju ei otsusta minuga oma elu üle, ma tahan ise kellekski saada, mitte kellegi nõuandel ega upitusel..."

Asta ohkas tütart vargsi kõrvalt vaadates. Nojah, võõra upitamist ei taluta, aga oma ema muresid seejuures kah ei kaaluta. Tuulepea on Eva, tuulepea, jätkuks tas ainult kindlust, oleks selles asjas isasse. Oli see mees mis oli, aga oma kahel jalal seista oskas...

„...Ja õhtul on meil lõpuball, tõeline ball," jätkas tütar kõrval oma muretut vadinat, „...tantsime, ja siis kõik linna peale. Kuidas ma armastan tantsida... ema, ma õppisin ühe tüdruku käest tangot kah... Ema, mis auto see meie maja ees on?"

Nad märkasid veoautot peaaegu üheaegselt. Selle peale oli tõstetud juba natuke kraami. Õuevärav oli pärani.

„Näe, jäämegi üksi," pomises Asta ning tema toonist oli raske aru saada, oli ses rohkem muret või rahulolu. Ta isegi ei teadnud päris täpselt, kumba õigemaks pidada. Toomaga oli ta väga harjunud, vahel tundus nagu päris sugulane kohe, aga peale üürilise abiellumist oli selleski suhtes midagi teisiti. Muidugi nõustus ta kohe Olga sinnatulekuga, kuidas siis veel, eks noorrahvas pea olema koos, selleks ju paari mindudki. Ja ka Olga vastu polnud tal midagi, kuigi, jah, ei osanud pärast seda kõike enam hästi käia ega olla. Ja Evagi istub aina toas. See Olga on justkui päris teisest ilmast, veel võõramast, imelikumast ilmast kui endise majaomaniku naine. Sest kuigi too naine oli ilmatu peen, teadis Asta ometi hästi, missugune too maailm oli. Tundis ka oma maailma seisvat rahulikuna selle kõrval. Aga Olga maailma tema ei tea, ei mõista mitte põrmugi, justkui unes näib see noor naine üsna sageli viibivat. Ja vahel teeb Olga nägu tsirkust. Nimelt tsirkust. Inimese nägu peab rahustama teist, peab rahustama sõnugi, sest sõnu on vahel raskem vaos hoida. Aga Olga ütleb näoga rohkem, palju rohkem, kui teine seda sõnadega teeb. Muidugi, Asta teab, et ta on näitleja, aga ikkagi... Seepärast on ehk paremgi, kui nad on Evaga jälle kahekesi, Eva üsna suur kah juba...

Sellised mõtted keerlesid perenaisel peas, aga käed juba toimetasid, avasid esikuukse, et lasta läbi võõras mees ja Hinnov, kes hiljuti ostetud rasket laia puuvoodit välja kandsid.

„Tere... näete, ma küll ütlesin talle, pole meil siit midagi tarvis..." Olga seisis minekuvalmis keset kööki ning ta toon, kuigi vabandav, oli närviline.

„Selline mööbel on kodu sisustamiseks lihtsalt kohutav," jätkas Olga. Lakk-kingades jalad poisilikult veidi harkis, vaatas ta karmilt ja hindavalt tuba nagu inimene, kes kavatseb otsustavalt midagi muuta. Astagi vaatas, ent tema ei mõtelnud praegu mööblist, ei sellest uuemast, mida tohtrist üüriline tasapisi kogunud oli, ega ka tollest teisest, mis tõstetud eest ära kuuri. Ta nägi

selgelt koordunud värvi aknalaual, luitunud ja plekilist tapeeti ning muhklikuks hõõrdunud põrandat, mille vabanevaid nurki kattis hallituslõhnaline kämpunud tolm.

„Eks ta muidugi ole," nõustus ta lepitavalt. „On seal ka korralikud toad?"

„Jah, vähemalt kivimajas ja pesta saab kah." Olga vaatas kärsitult kella. „Pean kiirustama. Trofimov tuli meile lavastama „Elu tsitadellis". Täna jagatakse osad... Võib-olla saan peaosa? Trofimovile meeldivat minu mäng. Ma saadan teile Toomaga esietenduseks piletid."

„See on väga kena teist..." Asta teietas Olgat, teietas algusest peale ja see polnud kummalegi sugugi ebamugav. Ka tütar muutus Olga juuresolekul närviliseks, sedagi oli Asta märganud. Ja ometi oli Olga ka omamoodi hea. Kui mitu korda on nüüd nemadki Evaga tema toodud piletitega teatris käinud. Alles nüüd hakkasidki käima, varem ei saanud kuidagi minna. Ja hea näitleja on ta muidugi, väga hea...

„Sa, Toomas, ära võta enam midagi," pöördus Olga uuesti kööki sisenenud meeste poole, „mitte midagi pole enam tarvis, ma ei kannata igasugu kolu, koos läheme ja ostame. Hüvasti siis, tädi Asta." Olga astus perenaise juurde ning ulatas talle käe. Vaatas siis vilksamisi uksel seisva, trotslikult ükskõikse näoga Eva suunas ning naeratas korraga. „Kõike head sulle, Eva."

„Head aega." Tüdruk nikutas tusaselt peaga ning kadus oma tuppa.

„Ma arvan siiski, et vähemalt esialgu võiks ajada nendegagi läbi." Hinnov vaatas kahetsevalt toa suunas. „Üsna uued asjad."

„Ei, me läheme ja valime koos, kõik peab omavahel sobima, seal ei hakka olema mitte midagi ajutist, mõistad? Ma lähen nüüd, näeme siis õhtul."

Hinnov vaatas oma naist varjamatu vaimustusega. Nii oskas öelda ainult Olga. Muidugi on ta temaga päri... mitte midagi ajutist... Samas tõmbus ta laup kipra.

„Täna? Ma lubasin minna õhtul haiglavalvesse."

„Sina? Sa oled ju nüüd dotsent, õppejõud." Olga ärritus niisama kergelt kui rõõmustaski. Ning siis ilmus rohekassinistesse silmadesse raevukas läige. „Kas seal teisi valvajaid ei jätku, et dotsendid üle päeva peavad valvama?" lisas naine juba muutunud toonil. „Doktor Lange pole dotsent, on aga väga hea kirurg ja leiab alati aega..."

„Ma lubasin," kordas Hinnov kannatlikult. „Mõnel teisel õhtul kindlasti," lisas ta lepitavalt.

„Sul ei näi neid õhtuid enam minu jaoks sugugi jätkuvat... head aega."

Olga oli solvunud. Hinnov vaatas talle järele. Neil hetkil tundis ta süümepiina ja oma sõnade kohmakust. Sõnad ei väljendanud midagi, mõte komistas nendele. Nad mõlemad vajasid oma aega

ning olid alustanud võitlust selle pärast. Vahel tegi see teda murelikuks.

„Mis me siis teeme?" päris autojuht tema kõrval.

Mees kõndis tema ees mööda koridori ning ta aeglustas sammu, et mitte järele jõuda. Imelik, mõne juurde ruttad sa kärsitult, mõne juures viidad lihtsalt aega, sest ta rahustab sind, aga kolmandat väldid. Väldid ehk sellepärast, et ta seisab nagunii kogu aeg sinu kõrval, sinu sees. Seisab ja vaevab, painab sinu hinge. Ja see mees ta ees lihtsalt ei kõndinud, vaid pigem tõukas end edasi kahe kargu vahel. Tegi seda osavalt, harjunult, hele kukal karkudele toetuvate õlgade vahel. Paremat, kipsis jalga hoidis ta põlvest kõverdatult pisut ees. Pärast sõda oli ta õppinud autojuhiks ning töötanud kaks aastat mingis autobaasis, kuni juhtus too õnnetus koormast mahalibisenud raudlatiga. Tühine haav esmapilgul, mis miskipärast ei paranenud, ja tulemuseks — pidev viibimine haiglates. Viimane kord Hinnov ei kõhelnud, saagis põletikust kahjustatud luuosa tervenisti välja ning pani jala kipsi. Jalg jääb sul lühemaks, oli ta noormehele öelnud, aga selle eest saab terveks. Kui palju lühemaks, oli pärinud noormees. Peaasi, et piduripedaalini ulatub, oli noormees muretsenud. Sinna ulatub, oli tohter kinnitanud. Siis on hea küll, oli noormees rahunenud, mul naine olemas ja tantsud tehtud, peaasi, et roolis saab hakkama. Hinnov oli olnud täiesti kindel, et kõik läheb seekord hästi. Kogu haigusest haaratud luuosa sai ju eemaldatud. Ning haavgi kasvas hästi kinni. Aga paar päeva tagasi muutus nahk armi ümber taas põletikust punakaks ja eile ilmus mäda. Ta pole veel teinud luuröntgenit, aga aimab juba selgelt vastust. Vaevalt, et luugi on kokku kasvanud. Ja kui kasvaski osaliselt, pole sellestki abi. Uus operatsioon , puhastused, loputused... kaks aastat tühja tööd. Nad olid arutanud omavahel, kuidas parandada jäigastuva põlve tööd. Ma sunnin ta tööle, oli lubanud noormees, kelle eesnimi oli Mati ning keda ta kutsuski ainult eesnimepidi. Mul jätkub kannatust, kohe, kui võtate kipsi ära, hakkan harjutama... Muidugi võtab ta nüüd kipsi maha, aga sellele jalale ei saa toetuda ning põlv jääbki jäigaks. Kindlasti märkas ka Mati ise naha muutust. Eile ei rääkinud ta sõnagi, istus taburetile, sirutas jala ette ja ootas. Ootas kannatlikult, aga võõral, uudsel ilmel. Ja ka Hinnov ise vaikis. Pühkis mäda, viis sondi kanalisse ja loputas. Nad mõlemad tundsid end ebamugavalt ning ta tegi kõike kiirustades. Too Matinimeline noormees ei usu enam temasse. See arst mind terveks ei ravi, ütleb ta endale, ning iga päev selle arsti juures tähendab mulle nüüd kaotust. Kalli, vajaliku aja kaotust. Ja nüüd on noormees veel kannatamatustki täis. Sest kusagil peab olema arst, kes ta siiski terveks ravib. Tuleb ainult kiiremini temani jõuda. Just nii nad, haiged, mõtlevad. Ta luges seda Matigi pinevil näost ning

rahulolematust vaatest, mis ajuti peatus tema kätel. Ja vahel on neil ka õigus. Vahel nad leiavadki oma arsti, kes suudab. Aga eile oli ta tundnud vaid masendust ja pettumust, vist üsna samasugust, mis kääris ka Mati valust nööritud hinges. Ja sinna sekka ka viha ja trotsi. Mine, oli ta mõelnud, mine otsi teda, võta oma jalg ja mine. Sest see oli peaaegu vihkamine, mis ta selle jala vastu tundis. Jõuetusest tingitud vihkamine. Mine, oleks ta tahtnud talle käratada, aga vaikis ainult, lastes kätel toimetada omasoodu.

Karkudega mees peatus ning kõneles midagi vastutuleva palatiõega, siis läksid nad mõlemad palatisse. Hinnov astus arstide tuppa, istus diivanile ning tal oli hea meel, et oli üksi. Toetanud selja mugavalt vastu seljatuge, süütas ta sigareti ning püüdis koguda mõtteid. Mida sai ta teha? Mida veel? Ta sulges silmad ning nägi jalga selgelt enda ees, nägi jalga operatsioonilaual. Ta ju võttis koldest varuga, kaugemalt... Valkjas, kahvatu luu, surnud luu. Nimelt, ta võis ka kaugemalt võttes sattuda surnud luu tsooni. Eluvõime kaotanud, ei kasva see kinni ning läheb jälle mädanema. Aga tegelikult see ei pruukinudki olla surnud luu, vaid põletik oli jõudnud ka sinna, äärtel silmale alles nähtamatu, salakaval ja pidurdamatu. Ta peab panema luunõelad. Ta on ju kogu aeg tahtnud neid sinna panna. Kui siin midagi aitab, siis ainult luunõel. Uuesti Murroviga rääkida? Ta teab, mida Murrov ütleb. See kõik oli toimunud siinsamas toas. Murrov teadis juba siis tema katsete tulemusi. Kui koertega oli lõpetatud, nõudis Murrov kõik märkmevihikud enda kätte. Siin toas ta näitas talle luunõelu ning rääkis kolmest väljavalitud haigest. Nad istusid siin kolmekesi: Murrov, Lange ja tema. Murrov uuris nõelu, veeretas neid oma jämedate sõrmede vahel, aga tegi seda ilma erilise huvita. „Aga su koerad on ju kõik surnud," ütles ta äkki ning Hinnov mõistis, et need nõelad polnud teda veennud, ei ka märkmevihikud katsetulemustega. Mitte miski polnud teda veennud. „See on väga riskantne," ütles Murrov. Uuesti uuris ta nõelu ning vaikis tükk aega, istudes tahavajunult diivanil. Raputas siis pead.

„Piirdunud põletikukolle... kui me viime sinna midagi lisaks, tõuseb koldes rõhk ja infektsioon võib levida."

„Me ei vii sisse ükskõik mida, vaid antibiootikumi," oli ta vastanud järsult, sest nägi Murrovis pigem põikpäist vanameest kui professorit.

„Igal juhul te tõstate seal ju rõhku... ja koerad surid ka ära. Opereerige ja ravige oma põletusi, see aga on väga ohtlik asi."

„Tegelikult paranesid koerad hästi," segas Lange teda toetades vahele.

„Paranesid... Aga kus need koerad praegu on, elus või?" Murrov oli vihane, hääl oli ärritunud, aga ega Hinnovi enda viha polnud sel hetkel põrmugi väiksem.

„Ei, aga nad surid muudel põhjustel."

„Mina olin süüdi," sekkus Lange uuesti leebel-ükskõiksel toonil, „ma olen vilets narkoosiõde."

„Te olete lihtsalt põhimõtteliselt vastu," oli ta öelnud Murrovile otse näkku, „ometi te ju lugesite katseandmeid ja teate, et ravi andis tulemusi."

„Jah, lugesin," kähvas Murrov. Tema lihav nägu punetas pahaendeliselt. „Nende mõne koeraga ei teinud te mulle midagi selgeks, lugupeetud härra."

„Siis lubage mul ometi tõestada. Kui te mind kogu aeg takistate, on mul üldse võimatu midagi tõestada. Mul on lõpuks õigus ravida oma haigeid nii, nagu ma seda ise õigeks pean."

Just nii oli ta öelnud, teinud seda ägedusega, suutmata end tagasi hoida. Ja ometi, kas polnud see õige, kas polnudki see tema kohus, iga arsti kohus?

„Kirjutage mind välja."

Noormees lamas voodil, oli toetanud kargud päitsiraua vastu ning vaatas teda rahulikult. Aga Hinnov tajus selle rahu taga pinget, nii nagu tajus pingsat tähelepanu selja tagant naabervooditeltki. Kindlasti oli Mati arutanud oma plaani ka teistega. Tegelikult see Mati soov ei üllatanudki teda. Midagi säärast oli ta oodanud.

„Jalg ei ole veel terve," vastas ta kuivalt. Nad mõlemad vaatasid kollaseid mädaplekke sidemel.

„See jalg ei saagi siin terveks."

„Tähendab, tuleb veel ravida."

Ta tundis end ebamugavalt ning tahtis jutuajamist võimalikult kiiresti lõpetada. Mis edasi saab, sellest räägivad nad mujal. Ta pani homseks operatsiooniblokis aja kinni ning viib luunõelad sisse. Kaks nõela... Hinnov uuris taas jalga, kompas seda käega. Täpselt, kaks nõela, kummaltki poolt kollet.

„Ma tahan sõita Moskvasse."

Siiski, Mati suutis teda üllatada. Huvitav, kes talle selle idee on andnud? Mõni palatikaaslane või isegi doktor Rei?

„Moskvasse? Seal ravitakse täpselt samade meetoditega."

Ta ütles seda hästi rahulikult ja veenvalt, sest teadis, et kõneleb tõtt. Moskvas raviti samamoodi ja ka tulemused polnud neil paremad. Uuesti vaatas ta noormeest. Too õhetas näost. Ilmselt polnud jutuajamine tallegi kerge. Aga ta võitles, võitles oma jala eest, ning Hinnov nägi, kuidas higipisarais näole sugenes kohmetuse kõrvale jonn.

„Aga siin ju ei parane... ma sõidan Moskvasse, kirjutage mind välja... Ma tahan, et mind kirjutataks välja... Ema tuleb kaasa, ta võttis end töölt lahti ja ostis rongipiletid..."

Või siis nii kaugel olid asjad, nad tegid juba ettevalmistusi...

„Ja sa mõtled, et nad seal ootavad sind? Seal ei võeta vastu

niisama tänavalt tulnuid ja pealegi on seal väga pikad järjekorrad." Ta püüdis rääkida väga rahulikult, veenvalt, tundes hirmu, et noormees kohe minestab. Tolle nägu oli tõmbunud kahvatuks.

„Meie autobaasist lubati kirjutada kiri ja me emaga mõtlesime, et... te annate... saatekirja ja siis nad ise näevad..."

Ta seisis voodi ees ja vaatas noormeest, kes püüdis näida võimalikult vapper, kuid kelle viimased sõnad surid sosinasse.

„Saatekiri... te siis ei kirjuta?" oli vaevaliselt kuulda.

„Ei kirjuta, praegu ei kirjuta... jah, siiani sa pole paranenud, aga mul on veel midagi varuks... Ei sõida sa kuhugi, homme paneme luunõelad sisse."

Ta toon oli järsk, peaaegu käskiv, aga praegu pidi just nii olema. Ta nägi kõhklust noormehe näol, kõhklust, mis jäi siiski tusa varju. Ilmselt uskus Mati juba siiralt oma uude plaani. Piletidki olid ostetud. Kuidas mõtles ta oma karkudega kolada mööda suurlinna, lootuses, et pääseb kaastunde najal kuskile haiglasse? Ehk pääsebki viimaks. Raskused, mida Hinnov teadis tal ees seisvat, nähtavasti ei häirinud teda ja ta ema. Tema lootus lihtsalt ei tunnistanud neid.

„Kui nõelad ei aita, siis sõidad, ma ise aitan sul sõita... Aga kõigepealt paneme nõelad."

Ta pöördus ümber ja lahkus palatist.

Selsamal hommikul, kui pidi toimuma operatsioon, tõusis Matil kõrge palavik. Jalg nägi kole välja, oli reieni turses ning avanenud uurisest eritus rohkesti mäda. Haigus oli võtnud halva pöörde ning see tegi teda murelikuks. Ta viis siiski kohaliku tuimestuse all kahele poole kollet sisse luunõelad, kontrollis röntgeniga ning kinnitas kummassegi otsa penitsilliinilahusega pudelid. Imelikul kombel tilkus antibiootikum üsna kiiresti. Ilmselt polnud rõhk koldes sugugi kõrge. Ta lasi õel panna veeni tilkuma glükoosi ja südamevahendeid ning vahetas ise penitsilliinipudeleid. Ta ei läinudki ööseks koju, sest kartis, et õde katkestab omavolilisel rohu sisseviimise. Hommikuks oli haige saanud tohutu koguse penitsilliini — tervelt kümme korda rohkem lubatud maksimaaldoosist. Aga mingeid kirjanduses kirjeldatud mürgistusnähte ei esinenud. Järgmise päeva õhtuks palavik langes ning mädaerituski vähenes. Ta tülitses vanemõega äraraisatud penitsilliinikoguse pärast, aga jättis siiski annuse lubatust kolm korda kõrgemaks. Kogu antibiootikum viidi nüüd ainult luunõelte kaudu sisse. Ta tegutses, jagas erutatult korraldusi. Ja imelik, kuigi öö oli magamata, ei tundnud ta ennast absoluutselt väsinuna. Järsku oli lahvatanud teotsemistahe, mis ei lubanud kõhelda, isegi oma tegude üle sügavalt järele mõelda. Võib-olla järele mõeldes ta olekski loobunud

oma „hullumeelsest" ravist, nagu Lange talle oli soovitanud. Aga Lange ei teadnud, et see, mis kõrvalt näis „hullumeelsusena", põhines teravdatud tajul. Ta oli leidnud niidiotsa, adunud kõigi oma kogemuste põhjal seda praegu veel kontrollivõimaluseta, peaaegu aimamatut pööret haiguse kulus — ja keris nüüd aeglaselt oma pihku aina rohkem seda niiti. Järgmiseks õhtuks vähenes oluliselt ka turse jalas ning enam polnud kellelgi kahtlust, et ravi on efektiivne. Ta jagas öövalveõele korraldused kätte ning lubas endale seejärel erakorralise luksuse — tellis haigla ette takso ning sõitis koju. Trepist üles läks ta juba mingis algavas uimas. Istus siis kaua laua taga toolil ning püüdis isutult süüa. Olga askeldas tema ümber ning kõneles midagi erutatud, nõudlikul toonil, aga sõnad kostsid justkui kaugelt, omamata mingit tähendust, nagu vihmasaju ajal üksik piisk kaotab mõtte, tähtsust omab ainult rütm. Ta sai aru, et Olga on vihane, aga naeratas uniselt vasu. Siis mattus kõik tiheneva uduloori alla ning ta ei teadnud, et ta juba magab. Ta ärkas alles järgmise päeva lõuna ajal. Olga oli juba lahkunud. Loputanud kiiruga nägu ning ajanud habet, ruttas ta haiglasse. Matil oli parem. Palavik oli täiesti kadunud.

See oli pikk kurnav nädal. Ta tegi oma plaanilisi ja erakorralisi operatsioone, rääkis teiste arstidega, viis üliõpilastega läbi praktikume ja pidas loenguid, aga kõike seda tegi keegi teine temas. Ta oli justkui endast välja astunud, kahestunud. Ning see teine seisis valvsalt palatis voodi kõrval ning pidas aru, kutsus õdesid juurde ja tegi korraldusi, vahetas nõeltel antibiootikumiampulle ning ootas, ootas kannatamatult ning rõõmustas iga pisimagi paranemisnähu üle haige seisundis. Ta oli määranud Matile lisatoidu ning noormees kosus nüüd silmanähtavalt. Lausa hämmastav oli jälgida kriisi ületanud organismi sööstu elu suunas. Varem enamasti vaikinud, püüdis noormees nüüd igal võimalusel teiste tähelepanu köita ning aina rääkis. Rääkis palatikaaslastele ning voodi ees peatunud Hinnovile kümneid kordi üle lõputuid seiku oma pikaleveninud haigusest. Ja kui palatikaaslased keerasid tüütule lobisejale juba tüdinult selja, kuulas dotsent teda edasi, kuulas rahulolevalt naeratades, kannatlik nagu õpihimuline koolipoiss. Ei, Hinnovit ei tüüdanud põrmugi see võõras erutatud hääl. Ta tõi tihti praktikandidki siia, andes noormehele võimaluse ikka ja uuesti alustada oma lugu.

Ta rääkis kõigest ka Murrovile.

„Siis on hästi," ütles Murrov lühidalt ning päris samas ettekande kohta aru. Hämmastunult vaatas ta professorile otsa, ta oli selle täiesti unustanud. Tähtaeg ettekande Leningradi saatmiseks oli vististi juba möödaski.

„Ma ei sõidagi," arvas ta kõheldes.

„See on halvasti." Murrov vaatas teda tähelepanelikult. „Seal räägitakse palju põletusravist. Leningradis on Nõukogude Liidu juhtiv põletuskeskus, nendega peate end võrdlema ja ennastki võr-

relda laskma. Mis nüüd siin, siin on lihtne, seal peate end näitama. Teil on muuseas veel kaks päeva aega."

Murrovil oli muidugi õigus, ta pidi sinna sõitma. Õhtul istus ta kirjutuslaua taha ning kirjutas hilisööks pool ettekandest valmis. Muidugi tuli loobuda sünnipäevale minekust. Olga kõndis solvunud ilmel toas ringi ja vaikis. Öösel ta nuttis. Hinnov ärkas nutu peale üles. Kui ta püüdis naist rahustades kallistada, tõmbus Olga tõrksalt eemale. Aga jäi samas vait, tõusis voodis istuma, ning sidunud käed ümber põlvede, istus kaua omaette.

„Milleks sa üldse abiellusid? Sa ei vaja mitte kedagi. Ainult oma haigeid, neid, jah, sa vajad, tervet inimest pole sulle tarvis." Naine ütles seda, ise täis solvumist ja trotsi, aga Hinnov tajus selgelt Olga sõnade taga peituvat kurbustki.

„Sina töötad ju ka," kaitses ta end ettevaatlikult.

„Töötan jah, aga mina vajan inimesi, vajan kedagi, kes oleks minu kõrval, vajan lõpuks, et mul oleks temaga mingi elu. Me pidime minema toredate inimeste juurde sünnipäevale, juba kaks nädalat kavatseme minna näitusele, varsti see suletakse või ongi juba suletud..."

„Homme lähme, ausõna."

„Ei usu, ühtki sõna ei usu, kindlasti juhtub seal teie haiglas jälle midagi."

Olga oli end üles kütnud. Istuli tõusnud, öösärgi väel, mis paljastas ta ilusad, öövalguses kaamena paistvad õlad, lahtipäästetud juustega pea trotslikult taha heidetud, näis ta väga kena. See oli metsiku, üles valguse poole püüdleva lille ilu. Hinnov tajus seda selgelt, tajus valuängistusega ning teadmisega oma kiindumuse tugevusest selle naise vastu. Ta vaatas tänavalt paistva helgiga kirjatud lage ning vaikis. Nad nägid liiga palju asju erinevalt. Olga ei suutnud tast aru saada, ei soovinudki seda. Tal on palatites inimesed ja ta peab neid aitama, maksku mis maksab. See, mida Olga teeb, võib ju tore olla, aga et inimesed võiksid neist asjust rõõmu tunda, peavad nad enne pääsema tema palatist. Ta tundis solvumist ning nukrust. Kuigi ta loomulikult tunnistab teatrit ja kunsti, on see lõpuks siiski tühipaljas ajaviide, palagan, tema kodust elu kiivapainutav palagan. Olga peaks ükskord mõistma, et on tähtsaid ja vähetähtsaid asju. Aga Olga ei paistnud kavatsevatki seda mõista. Kogu naise trotslik, ärritunud olek kõneles tema leppimatusest asju tähtsuse järgi reastada. Olgagi vaikis. Kaks erinevat maailma olid püüdnud end üksteise kõrvale seada, nüüd näis neil kitsas olevat.

Leningrad hämmastas teda. Tänavatel tungles inimvool. Üllatavalt palju oli siginenud autosid. Kõik see rõhus kaldapealseid, näis kriimustavat majade väliskülgi. Sõja tarretav paine oli kadunud. Linn näis värskena, justkui mingist raskest haigusest

paraneva, jõudu koguva noorukina. Ta registreeris end kongressile ning kõndis terve vabaksjäänud pärastlõuna mööda tuttavaid tänavaid. Astus korra instituudi peahoonessegi sisse, aga taganes kohe samas tänavale. Liiga ärritavalt, võõralt mõjus kärarikas sumin vanade kiviseinte vahel. Inimvool tänavalt oli vallutanud siingi korrused ja trepid.

Nende vana korteri ukselt oli nimesildiga vaskplaat maha kruvitud. Ta seisis ukse taga, kuulas seest kostvat lapsenuttu ja kellegi naise energilist, pahandavat häält ning tõmbas kellanuppu vajutama sirutunud käe tagasi. Ta jalutas uuesti kaldapealsele ning kõndis seal seni, kuni tumeneva sügistaeva all Neeva tintmustaks tõmbus ning tal jahe hakkas. Järjest tugevneva murega mõtles ta öömajale. Päeval registreerimislaua juures oli küsitud, kas ta vajab hotellikohta. Ei, hotelli nad siiski ei pakkunud, hotellikoha sai tema ees registreerunud professor. Oli räägitud voodikohast mingi täiendusinstituudi internaadis ning ta oli loobunud. Oli loobunud ülemeelikus kerglusetuhinas, muretult, isegi veidi imestades, nagu loobutakse kodulinna saabudes pakutavast võõrast juhatavast abist. Ja ometi, tegelikult polnud tal kuhugi minna. Lõpuks, hulk aega kõhelnud, läks ta instituudi vanasse ühiselamusse. Tal vedas, vedas kahekordselt. Ühiselamu komandant oli kohal ning selleks osutus aasta nooremal kursusel õppinud pihkvalane Viktor Zelenkov, kes tedagi veel mäletas. Viletsais riideis ja kahvatu, jättis Zelenkov haiglase mulje. Hinnovgi mäletas teda hästi. Instituudipäevil oli Zelenkov olnud tark ja elurõõmus sagija, oli kaasa löönud mingis uurimisgrupis ning saanud selle eest komsomolipreemia. Jah, pihkvalane mäletas küll Hinnovit, aga tema kahvatu tedretähnidega kaetud ükskõikne nägu reageeris taaskohtumisele loiult. Hinnov võib jääda, mingi koha ta ikka välja pigistab, lubas komandant ilmetul toonil. Tore oleks muidugi ka koos istuda, aga kahjuks tal „seda" ei ole. Veidi teed küll, aga „seda" võiks kah... Uus, hiljuti avatud pood olevat otse nurga taga. Kella üheksani on lahti, nii et kui kähku, siis jõuab. Hinnov vaatas teda ja mõistis. Ja nüüd nägi ta teise riietuse ning halvasti aetud habeme kõrval muidki kiirest allakäigust kõnelevaid märke. Ta käis poes ära, ostis leiba ja vorsti ning pudeli viina.

Zelenkov töötas sõja lõpuni ühes Leningradi sõjaväehospidalis, läks siis seejärel üle professor Kamenevi juhitud psühhiaatriakliinikusse.

„...Me tegelesime skisofreeniaga ja see kõik tundus neetult põnev. Ta andis mulle teema ja ma sain töö peaaegu valmis..." Zelenkov lõikas paksu viiluka leiba ning kattis selle hoolikalt vorstilõikudega, võttis siis teeklaasi viinaga ning jõi pika sõõmu.

Tema silmad särasid rahulolust. „...Hea, et mitte päris valmis," kinnitas ta suutäite vahel.

„Miks sa lõpuni ei teinud, ära ei kaitsnud?" tundis Hinnov huvi. Ta vaatas hämmeldust varjates pikakasvulist Vitja Zelenkovi, kes istus lõdvalt, vanamehelikult toolil, laiad kühmus õlad ette vajunud, ilmetu nägu põrnitsemas logiseva jalaga lauda, millel leiva ja vorstiviilude kõrval seisis roheka sildiga pudel.

„Hea, et ei kaitsnud, neil, kes kraadiga, läks päris täbarasti." Zelenkov noogutas kõõmaste juustega pead. „Hea, et ei jõudnud," kordas ta rahulolevalt, „muidu oleks olnud kaputt."

Ta rääkis lähemalt, rääkis ükskõikselt kui millestki võõrast ja kaugelseisvast. Professor Kamenevi uurimisrühma kuulusid peale psühhiaatrite ka bioloogid, kellest kaks olid töötanud enne sõda koos Filatoviga.

„Neil hoiti silma peal, me ei teadnudki... muidugi, vanamehele poleks lugenud see midagi... ja siis läks lahti. Vanamees tundis isiklikult Orbelit, mõistad? Kõigil läks kehvasti, vanamehel kõigepealt... Tegelevat metafüüsikaga, lömitavat Lääne ees, pandi, nii et tolmas... Noh, tunnistasime oma süüd." Zelenkov ohkas. „Vanamees rabeles vastu, kuni läks infarktiga... nii tema naisele sealt öeldi... paljud viidi ära." Zelenkov ohkas uuesti, aga mingi tüdimusega. Tema lõdvad huuled surusid end ahnelt klaasiserva vastu.

„Ja sina tulid siia?"

Nad istusid Zelenkovi väheldases toas, mis oma lohakalt paigutatud, justkui siia-sinna unustatud mööbliga jättis armetu mulje.

„Aga mis siis, siin polegi nii paha." Komandant muigas. „Ei mingit du-a-lis-mi, olen lihtne tööinimene, ootan veidi ja vaatan." Ta sirutas käe ning valas endale viina. „Praegu ei tea, kelle külje alla välja ujud, kõige parem on omaette."

Hinnov vaikis. Selge see, kunagine koolivend on sohu vajunud. Ta tundis Zelenkovi vastu põlguse ja kaastunde segu. Ja siis mõtles ta homsele päevale, kirurgide kongressile, siis uuesti Zelenkovile, vaatas tema haletsusväärset, omaette põrnitsevat nägu. Inimesi vahetati nüüd sageli välja, sunniti lahkuma, ja seda tehti raevuka põikpäisusega, kärarikaste süüdistuste saatel. Selles kõiges oli palju mõtlematust ja ülearust kiirustamist, kuid järele mõeldes võis paljudel juhtudel leida põhjendusigi. Kuid ta pidi ka tunnistama, et oli need põhjendused just nimelt leidnud, selleks et püüda vaigistada oma ärevust toimuva suhtes. Maailm, mis oli pärast sõja rasket painet rõõmsalt ringutanud, tõmmanud kopsud värsket vabadustuult täis ja olnud tõtlev ning teotsemisaldis, oli järsku komistanud, ja kui ta siis edasi tormas, oli tervele ja jumekale näole tekkinud juba plekiline palavikuhõõgus.

Tema ettekanne polnud lülitatud sõnavõttude plaani. Ta istus täiskiilutud saali tagareas ning uuris nõutult kavalehte. Palju ettekandeid oli Leningradist ja Moskvast, aga oli ka Riiast, Kesk-Venemaa linnadest ning isegi Siberist. Eestist oli ainus ettekanne Tallinnast ning see käsitles maohaavandi kirurgilist ravi. Põletuste kohta oli mitu suurt ettekannet Džanelidze Kiirabiinstituudilt Leningradis. Tema ettekannet Tartu ülikooli poolt polnud kusagil kirjas. Nõutusele järgnes raev. Ei peetud vajalikuks, tema töö loeti ülearuseks... Ta püüdis ületada pahameelt pingsalt ettepoole vaadates ning end kõnelejat kuulama sundides, aga sõnad läksid kaotsi, pea kumises tulvavast verest ning kuklasse oli ilmunud imelik valu. Ja uuesti uuris ta kava. Novosibirskist ja Riiast olid ettekanded uute meetodite kohta põletuste ravis Pavlovi õpetuse valguses. Uued ravimeetodid? Tema sõrmed voltisid masinlikult kavalehte. Võib-olla on juhtunud eksitus, tema ettekanne on kadunud kuhugi paberite hulka või pole jõudnudki kohale? Esimesel vaheajal otsis ta üles organiseerimiskomitee esimehe. Ei, tema ettekanne oli siiski pärale jõudnud. Programm on väga pingeline ja me olime sunnitud üsna mitmed ettekanded välja jätma, vabandas orgkomitee esimees, väike, väga elava näoga Leningradi professor.

„...Tõesti väga kahju, mõistame, aga jah, mitte kuidagi... muide, sel teemal on väga palju sõnavõtte, usun, et nad ammendavad täiesti... Lisaks olid teie ettekandel teatavad puudused, oli justkui veidi poolik..."

„Poolik?" Hinnov vaatas väikest meest hämmeldunult.

„Vaadake, te käsitlesite ainult lokaalset ravi, aga praegu saavutatakse parimaid tulemusi just kompleksse raviga. Näiteks uneravi. Pavlovi geniaalse õpetuse valguses annab see suurepäraseid tulemusi. Aga teil polnud seal sellest sõnakestki." Professori nägu oli korraga murelik. „...Aga muidu oli huvitav ettekanne, ise lugesin, väga huvitav, võite jätkata tööd selle teema kallal."

„Uneraviga naha põletushaavu...? See on jaburdus..." pomises ta õlgu kehitades. „Kui olete lugenud, siis seal olid ka ravitulemused, ja kui neid võrrelda..."

„Jaa, tulemused, mis seal kirjas olid, olid tõesti hämmastavad," katkestas väike mees teda naeratades, „aga selliste poolikute ravimeetodite korral, mõistate isegi, see tekitab kahtlusi... Muuseas, professor Džanelidze grupilt on tervelt viis ettekannet, väga õpetlikud, kuulake neid, noormees, väga õpetlikud..."

„Ma võtan sõna, kindlasti võtan..." Ta ütles seda, vaevu taltsutades uuesti pealetikkuvat raevu. See mees siin lihtsalt mängis temaga. Aga nad peavad teda ära kuulama. Ta võtab sõna.

„Loomulikult, kõigil on õigus sõna võtta... repliigi korras, me ei keela kellelgi... aga praegu, vabandage, mа pean..."

Viisakalt naeratades kadus väike professor kongressikülaliste

hulka, kes grupiti seistes või kõndides täitsid jalutusruumi umbseks tõmbuva õhu oma kõnekõminaga. Hinnov jalutas edasi. Miski selle mehe juures oli teda häirinud, häiris praegugi, ja mõne sammu järel peatus ta, et otsida pilguga kõndijate hulgast professorit. Too seisis juba eemal samba juures, vesteldes kellegi tüseda, väärika olekuga mehega. Ja korraga ta mõistis, mis oli teda häirinud. Väike vilgas professor sarnanes hämmastavalt professor Vorobjoviga. See professor siin ja too teine, juba aastaid surnud, sarnanesid teineteisega nagu kaks tilka vett, maneeridki olid samad.

Ta kuulas ettekandeid. Uut oli vähe. Tulemusedki olid samad, võrreldes sõjaaja ja vahetult sõjajärgse perioodiga. Mõnevõrra tõhusamini raviti siiski põletussõkki ning teatud edu olid toonud ka antibiootikumid, mida kasutati laialdaselt süstidena. Džanelidze instituudi tulemused olid küll natuke paremad teistest. Ka naha ülekandmist oli alustatud seal varem. Jah, seal raviti põletushaigeid paremini kui mujal, aga mitte paremini kui tema osakonnas. Lühike pilguheit võrdlustabelile kinnitas seda. Džanelidze instituudi ettekandjale aplodeeris kogu saal. Temagi aplodeeris ning kohe seejärel palus sõna.

„On teil märkusi esineja sõnavõtu kohta?" päris presiidiumilaua taga istuv pikk hallipäine akadeemik rangelt.

„Jah, siin rõhutatakse põletuste üldravi, kuid paikset ravi käsitletakse ainult kirurgilisest aspektist seoses haava esmase töötlemise ning naha ülekandmisega. Ja ometi — võites šoki, määrab paikne haavaravi kõik meie tulemused. Mul on valmis ettekanne uuest, väga efektiivsest salvravi meetodist, ja meie tulemused..."

„Paluks puudutada ainult eelnevat ettekannet," manitseti presiidiumilaua tagant, „me tahaksime välja kuulutada vaheaja."

Aga ta ei pannud seda tähele. Ta pigistas higistavate sõrmede vahel masinakirjas ümberlöödud, kongressile esitamiseks mõeldud ettekannet, astus välja tooliridade vahelt ning läks, vaade jonnakalt enda ette suunatud, mööda vahekäiku presiidiumilaua ja poodiumi suunas. Eestpoolt öeldi talle uuesti midagi, ilmselt manitseti paigale jääma, aga ta ei aeglustanud oma sammu.

Ta rääkis. Rääkis oma pentoniidisalvist ning joonistas puldi taga seinal olevale tahvlile kriidiga ravitulemuste tabelid. Tema kõne algul saali täitnud rahulolematu kahin oli vaibunud. Ka presiidiumilaua tagant ei segatud enam vahele. Ta rääkis, aina enam hoogu sattudes, ja tundis samal ajal ometi, et midagi oli valesti. Jah, nad kuulasid teda, aga ilma huvita. Presiidiumilaua taga ei varjatud tüdimust. Ta nägi enda ees ükskõikseid, hajameelseid nägusid. Uuesti tugevnes kahin. Sosistati omavahel, mõni uuris ka varjamatult käekella. Hinnov oli valinud äärmiselt ebasobiva aja, pärast pikka eelmist kõnet, mille järel oli lubatud neile vahe-

aega. Äsja oli kõnelnud kuulsa Džanelidze õpilane ja kaastöötaja Postnikov ja nad olid saanud kõigest aru. Praegu räägiti neile mingist salvist, mida kasutatakse kuskil kolkas, kus see andvat imeväärseid tulemusi. Kas pole see pigem edevus ja pettus, mida neile pakutakse teaduse pähe? Nad vaatasid tahvlile joonistatud mikroobikülvide tabeleid, salvidega ravitud haavapindade võrdlustulemusi ja igavlesid. Kõik need rohked tabelid jätsid neid külmaks. Nad olid arstid, kirurgid, mitte laborandid, kelleks neid nähtavasti pidas too noor kolleeg. Keegi polnud kunagi nii teinud, saadi seni, saadakse edaspidigi ilma hakkama. Nad igatsesid puhveti, jahedate koridoride ning jalutuskäikude järele.

Hinnov aga kõneles, kõneles, trotsiga, kiirustades ning lootes end siiski mõistetavaks rääkida. Nad pidid nägema tema tabeleid ning ta joonistas neid üksteise kõrvale, kustutas kuiva tolmuse lapiga ning joonistas aina uusi.

Eesistuja presiidiumilaua tagant tänas teda jahedalt. Osa inimesi tagumistest ridadest oli tema kõne ajal tõusnud ja lahkunud. Ta läks mööda vahekäiku tagasi, tema ümber tõusti toole kolistades ning kiirustati fuajeesse viivate uste suunas. Ta oli rääkinud kõik, mida oli pidanud vajalikuks, aga ei tundnud mingit rõõmu. Kas ta oli väljendanud end halvasti? Miks nad ei mõistnud? Aga tabelites oli ju kõik. Piisas vaid pilgust tabelitele ning tema uutele salviretseptidele. Nad lihtsalt ei tahtnud mõista. Ja ometi need, kes seal saalis istusid, olid maa parimad kirurgid, osakonnajuhatajad, professorid ja akadeemikud. Saalis olid pidevalt kõlanud Džanelidze, Arapovi, Višnevski nimed. Nad olid aplodeerinud Postnikovile, aga teda polnud nad isegi kuulanud. See oli lüüasaamine. Ta tundis end nagu liiga külmas vees, tõstis masinlikult jalgu, teades, et astub teiste jalutajate seas, aga lasi end pigem kanda sumisevas, looklevas inimvoolus. Ja kõige rohkem häiris teda temas endas valitsev loid ükskõiksus. Aga mida ta oligi lootnud? See ootamatu mõte justkui raputas teda, tegi virgeks. Ta oli solvunud, aga mida ta oli õieti tahtnud? Et nad heidaksid kõik oma senised ravimeetodid kõrvale ning haaraksid ahnelt tema oma järele? Ainult tema tabelite pärast? Üsnagi efektiivseid meetodeid on tegelikult kümneid. Ja tema ning nemadki teavad seda. Olgu, ta ravib oma meetodite järgi üksi edasi. Ei veennud neid täna, veenab homme, aasta-kahe pärast, aga kindlasti veenab...

„Te, noormees, kasutasite seda oma uut salvi juba sõjas, nagu ma aru sain?"

Rahulik karedavõitu hääl kõlas otse Hinnovi kõrva ääres. Ümber pööranud, nägi ta lahtinööbitud kuue ning valge ukraina särgiga lühikesekasvulist vanameest. Mees hoidis käes taskurätti, millega pühkis oma higistavat nägu ja munajat kiilaspead. Tema hallid muigel silmad sihtisid Hinnovit.

„Hakkasite selle salviga juba sõjas pihta, mis?"

„Jah," pomises Hinnov. Temagi silmitses juba tärkava huviga

vanameest, kes meenutas pigem gaseeritud vee müüjat tänavanurgal kui soliidset kirurgi.

„Sõda oli suur kool, kõik saime targemaks," arutles vanamees, kes ei paistnud jäetud muljest suuremat hoolivat, rahulikult edasi. „Praegu ei kipu enam keegi targaks saama, hea jah, et juba sõjas. Ja see, mis ette lugesite, kõik selle salviga... Sõjast saati?"

„Ei, salvid on uued, täiustatud, kuigi põhikomponendid on samad."

„Nii, nii..." Vanamees noogutas rõõmsalt peaga. „Minu nimi on Santsev... professor... hospitaalkirurgia kateeder Odessas. Kuulasin teid suurima huviga." Vanamees peatus hetkeks, otsekui millegi üle järele mõeldes. „...Muidugi, ühes või teises asjas tahaks vastu vaielda, aga kui tulemused on nii veenvad... väga veenvad, tuleb, jah, alla anda."

„Arvate?" Hinnov seisatas ning vaatas professorile otsa. „Mulle küll tundus, et ma ei suutnud kedagi veenda."

„Me olime väsinud, kullake, väga väsinud. Aga tähelepanu te äratasite, ja seda polegi vähe... Paistate kõva teadusemees olevat, Tartu ülikoolist vist, professor või?"

„Jah, Tartust, aga ainult dotsent."

„Pole paha, kui dotsent suudab professorite tähelepanu köita." Professor Santsev naeratas kavalalt. „Te peaksite kirjutama oma ravist monograafia. Nimelt, monograafia on parem kui mis tahes ettekanne. Raamatus on ruumi põhjendada ja raamatut usutakse kah rohkem."

„Pole kunagi selle üle mõelnud." Hinnov kehitas õlgu. „Ma arvan, et kui üks meetod annab häid tulemusi, tuleb seda teistelgi julgelt proovida. Tulemus otsustab, on see hea või halb."

„Vaadake, vene inimene on ettevaatlik," seletas Santsev kannatlikult, „vene inimene teeb, kui kästakse, aga uut kästakse harva. Sihukesed kongressid on, jah, nagu ajalehe lugemine, tõsine inimene loeb omaette, vaikuses. Jah, monograafia on auväärne asi, kindlasti mõelge sellele."

*T*a külastas Džanelidze Kiirabiinstituuti, käis rohkearvulistes operatsioonitubades ning jälgis põletushaigete sidumist. Ning veelgi enam kinnistus temas veendumus — ta oli valinud õige tee. Ta märkas sedagi, et Tartu ülikooli kliiniku põletuspalatites ning sidumistubades oli rohkem korda ja puhtust. Tagasi sõites püsis ta heas tujus, vestles ning naljatles ajakirjanikust kupeenaabriga. Tõsi, tema ettekannet kongressil võis lugeda ebaõnnestunuks, see polnud pälvinud tähelepanu, polnud veennud kedagi, ometi tundis Hinnov end kindlamini kui sinna sõites. Ta teadis nüüd, mida tehti, suudeti mujal. Võib-olla kirjutab ta oma põletusravi-väitekirja tõepoolest monograafiaks, lisab juurde uued salvid ja viimased tulemused. Kindlasti teeb ta seda. Tema ajakirjanikust

naaber alustas mingit anekdooti, ta kuulas seda naeratades, nõjatus seljaga vastu kupeeseina ning lasi end raputada vaguniratastе põrkivast rütmist. Ta mõtles kodust. Aga kodu, see oli hommikueine, tee köögis ning võileivad selle juurde, oli hoolikalt sisustatud elu, magamistuba ning kabinet selle kõrval, oli kirjutuslaud ning rohelise kupliga laualamp selle peal, raamaturiiul, kuhu tasapisi korjus köiteid, oli ka Olga pominal harjutatud teatritekstid suletud ukse taga, mis põrmugi ei seganud, oli palju-palju muud. Aga kõiges selles oli aina rohkem Olgat. Ja siis mõtles ta tusaga Olga ütlusele, et nad elavad teineteisest mööda. Muidugi oli neil väga vähe aega, eriti temal, aga kas ei tundnud ta naist siis asjadestki toas? Kas polnud asjadelgi Olga lõhn ja naise käepuute soojus?

Rong peatus nõksatades mingis kõrvaljaamas. Ilmselt lasti läbi teist rongi. Ta nägi punastest tellistest jaamahoonet, nägi märtsilund selle külgseina ääres ning käestlastud parki perrooni taga. Eemalt paistis tehasehoone ning selle läheduses seisid kahekorruselised luitunud kivielamud. Seejärel varjas kõik nende ette sõitev loomavagunitest haagitud pikk kaubarong. Ja siis nägi ta inimesi. Nad seisid tihedalt loomavaguni pisikese aknaluugi taga, pea pea küljes kinni. Täiskasvanute, vanade ja noorte nägude hulgas nägi ta laste omi. Neid oli ilmselt upitatud kõrgemale. Nad seisid, imelikult vaiksed, ning vaatasid, silmad pärani, reisirongi, mille kupeeakendest kostis lõbusat muusikat. Tagantpoolt tulid kaks pihtkasukas püssimeest. Üks neist hüüdis midagi akendel vaatavatele inimestele ning koputas siis püssipäraga vastu suurt lükandust. Teine sõdur ootas teda järele, mõlemad süütasid plotskid ning sammusid asjalikult edasi. Siis hakkas teine rong aeglaselt liikuma. Ja iga möödavurava loomavaguni aknaluugi juures nägi Hinnov samasuguseid tihedalt üksteise ligi litsunud, ümbrust ärevalt uudistavaid nägusid. Vagunitagustel platvormidel seisid pihtkasukais ning kõrvikmütsides relvastatud sõdurid. Siis möödus viimane vagun ja vaibus ka rataste kolksuv-kiirustav rütm relssidel.

„Imelik rong..." Hinnov vaatas ikka veel hämmeldunult aknast välja. Ajakirjanik istus raskelt vastasistmel ning vandus korraga. Tema sõrmed näperdasid väljavõetud paberossipakki. Temagi vaatas aknasse, nooruslik ja reibas nägu pahameelest pingul.

„Imelik, ütlete..." lausus ajakirjanik süngelt, „te olete vist vähe ringi sõitnud... Muidugi on nad vaenlased ja me peame seda tegema, aga sellegipoolest..." Ta vandus uuesti, tõusis ning astus Hinnovile pilku heitmata koridori.

„*S*eal olid ka naised ja lapsed..."

„Naised ja lapsed... ka poisikesed süütasid tankirusikatega meie tanke ja nüüd kannavad need poisid ja naised leiba ja liha metsas redutavatele bandiitidele..." Sekretär hingas raskelt, tema pilukile

tõmbunud silmade vaade püsis ainiti Hinnovil. „Linnas inimesed veel nälgivad, aga bandiitidele kantakse võssa toitu, seepärast nad püsivadki seal nii kaua... ja teateid viiakse neile ka, keda ja kus... nad on vaenlased, mõistad, vaenlased."

„Ma ei tea," pomises Hinnov. Tema nägu reetis kõhklust. Talle meenus Anna ja haud külakiriku taga. Ja ometi — need ligistikku, ärevil näod loomavagunite akende taga... „Ma ei tea," pomises ta uuesti, „aga see kõik..."

„See kõik on võitlus vaenlastega," lõikas sekretär järsult. „Kas nemad loevad vanust? Laps, naine... nad ei pilguta silmagi, tervete perede kaupa. Tead, mis toimub külades? Me peame likvideerima kõik vastupanukolded, kõik toetajad... On sul kõik?"

Hinnov vaikis. Rusutult, tusaselt istus ta teisel pool lauda. Kabinetis oli umbne, õhus hõljus kirbe vinena sigaretisuits. Nikolai Must oli muutnud oma harjumust, tema ees kirjutuslaual lebas avatud pakk häid Gruusia sigarette. Nad oli arutanud tema Leningradi-sõitu ja siis oli ta korraga rääkinud tollest ja veel mitmest samalaadsest rongist, mida ta oli teel näinud, ja kinnistest veoautodest, mis sõitsid öösiti mööda linnatänavaid ning liikusid mööda külasid ja millest räägiti omavahel ainult sosinal. Ja imelik, kui ta rääkides ei olnud tundnud hirmu, siis praegune vaikus rusus teda, rõhus mingi külma selgusega, võõra, otsustava tõega, ning see kummargil laua taga istuv mees oli võõras, mitte sõber, mitte Nikolai Must, kellega koos tõmbasid ühe vastikult haiseva ja ometi mõnusa paberossi ning arutlesid töö- ning maailmaasju. Seal istus ülikooli parteisekretär, mees, kes muutis vaikuse tühjaks ja ebamugavaks, täitis selle ärevusega. See, et ta oli tulnud siia, oli rumalus, kogu jutt oli olnud rumalus.

„Olgu, ma lähen," ütles ta tõustes, „pean minema haiglasse."

Sekretär vaikis. Ta mudis sõrmede vahel uut sigaretti ning näis hoolega uurivat enda ette lauale tõstetud pabereid.

„Vaata, Hinnov..." Ta toon oli järsk, aga selles puudus vaen. „Sa pole meile võõras, aga kaitsed praegu vaenlast... nimelt, vaenlast. Kes bandiite abistab, on vaenlane, olgu laps või naine. Kulak, kes teiste arvel rikkust kogub ja kolhoosikorda takistab, on vaenlane, see on fakt... ja intelligent, olgu ta kirjanik, õpetaja, insener, teadlane või arst, olgu kes tahes, kes meid südamest vihkab ning Lääne ees lömitab, on samuti vaenlane... fakt... ja kes neid mõista püüab, saab samuti vaenlaseks ja me ei tunne mingit halastust nendegi vastu, ei tohigi tunda, kui tahame võita... mine nüüd."

„*M* is on lahti?"

Hinnov seisis uksel ning vaatas oma naist, kes kõndis toas erutatult edasi-tagasi. Olga pisikeses rusikasse tõmbunud käes oli pakk klambriga kinnitatud masinakirjalehti.

„Jäta see traavimine ja ütle, mis on lahti."

„See on võimatu... ma ei suuda mängida..." Olga peatus diivani ees ning istus vihaselt. „See pole mingi roll," purskas naine ägedalt, „ta teeb näidendi ringi, kirjutab mingi rumala teksti, aga mina pean olema loomulik... Aga minu kangelane ei räägiks ialgi seda..."

Olga valge puhas näonahk tõmbus vihastades punaselaiguliseks. Aga seegi sobis talle. Talle sobib vist kõik, oli Hinnov vahel mõelnud. Aga praegu näisid Olgat vaevavat tõesti mured. Nad ei rääkinud harilikult omavahel Olga tööst. Teatritöö tundus talle selleks liiga kauge ning ebamäärane. Veelgi enam, ta püüdis isegi mõtetes sel puhul vältida sõna „töö". Ei, ta ei halvustanud sisimas naise tegevust, aga nagu tihti kunstist kaugel seisvate inimeste juures, tundus tallegi rutiinne sõna „töö" sobimatu etenduste puhul, mida ta senini oli vaadanud ikka mingi hämmingu ning imestusega. Hinnov käis nüüd järjekindlalt esietendustel, milles mängis ta abikaasa. Varem eelistas ta küll kontrolletendusi, seal oli vaiksem. Aga ühe sündmuse järel ta loobus. Ta oli istunud seekord kunstinõukogust paar rida tagapool. Ees arutati lavastuse üle. Etendus oli lõppenud ning lavaservale kogunenud näitlejad kuulasid samuti pealt. Veel grimmis ja kostüümis Olgagi seisis nende seas. Komisjoniliikmed ründasid üsna üksmeelselt noorepoolset, väga naiseliku näoga režissööri, kes kaitses end ägedalt, kasutades üpriski teravaid väljendeid.

„Su tegelased kõiguvad, nad ei tea ise, mis või kes nad on," väitis sõjaväelaslikult kõrgelt pöetud kuklaga mees partei linnakomiteest. „Selline etendus ei veena mitte kedagi."

„Sitasti mängivad, sellepärast ei veenagi." Režissöör tõusis toolilt ning vaatas lava suunas. „Sina, Ruudi, tule otse lavaservale ning ütle kõik, mis ütled, otse publikule ja vihaga. Need väikekodanlased ajavad sind raevu, ütle nii, et kõik mõistavad, kuidas sa neid vihkad. Ja sina, Olga, teed Mary peaaegu et kangelaseks, aga tema on läbini kodanliku kiskjamoraaliga naine. Ilusat pole tas midagi näidata, kaval, saaki püüdev lits. Siis olegi lits... teeme uuesti..."

„Autor pole teda sellisena näinud, ta on tark ja võimukas naine."

„Aga mina näen temas litsi ja sina mängidki litsi... mis naine sa oled, kui seda ei oska."

Hinnov mäletas seda kõike sõna-sõnalt ning mäletas veel sedagi, kuidas keegi komisjoniliikmetest naerda turtsatas. Ta oli sellest õhtul Olgaga vihaselt rääkinud. Aga Olga oli režissööri ootamatult kaitsnud. Too pidi olema andekas, kuigi tihtilugu tõesti jäme. Nad on peaaegu alati sellised, oli Olga öelnud. Ei usu, et alati, oli ta tusaselt vastu vaielnud, vihane naise leplikkuse pärast, lihtsalt teil on seal äärmiselt ebameeldiv ja toores kamp. Sa pead sealt silmapilk ära tulema, oli ta lisanud otsustavalt, vastuvaidlemist välistavalt.

„Kuhu ma siis lähen?" Olga oli talle imestunult otsa vaadanud

ning siis korraga naerma pahvatanud. „Ma olen ju näitleja," oli Olga öelnud sellisel toonil, mis pidi justkui iseenesest põrmustama kõik mehe edasised vastuväited.

Praegu seda kõike meenutades vaatas ta naist ning vaikis.

„Ma tahan mängida tõelist rolli, suurt rolli, mitte karjuda loosungeid lavaservalt. Nii palju on häid näidendeid, aga tema teeb nad ringi." Olga hõõrus rusikaga vihaselt vastu diivaniriiet. „Ta arvab, et ta teeb meid suurteks, aga tegelikult oleme tühised..."

Maja eest sõitis mööda veoauto. Mürin täitis vaikseks jäänud hilisõhtuse tänava. Valgusvihk libises üle lae.

„Tead, et inimesi võetakse praegu kinni ja viiakse ära?" Olga hääl oli vaibunud sosinaks. Ta istus, käed süles, ning vaatas enda ette. „Nad teevad seda öösiti, auto sõidab ette ja keegi ei tea, mis nendest on saanud... ja koolidest viidi sõduritega lapsi ära... see on õudne..."

Hinnov teadis seda. Oli võimatu mitte teada. Jutud levisid linnas nagu kulutuli. Ta mõtles uuesti oma jutuajamisele sekretäriga. Kui vaenlased, miks siis ei mõistetud nende üle kohut, miks sel viisil...?

„Neil pidavat see käima mingite nimekirjade alusel... piisab tühipaljast anonüümkirjast... Mulle ei meeldi meie naabrid, nende peenenaine vaatas mind täna nii imelikult... ma kardan, Toomas..."

„Rumalus, meid ei ähvarda miski... me pole midagi teinud."

Ta istus naise kõrvale ning pani käe ümber tema õlgade. Õlg villase džempri all oli soe. Ta tajus ka naise selja ning külje soojust. Sellisena, millegi üle muretsevana, tundus Olga talle väga lähedane. Ta tahtis kaitsta, tahtis hoida seda sinise džempri ja musta villase seelikuga ilusat naist, kes oli tema oma naine. Tahtis öelda ka midagi lohutavat, aga vaikis. Sõnad ei tähendanud praegu midagi, sõnad olid õõnsad. Nad ei võtnud ära hirmu, mis näis levivat kõikjale. Ta pööras ainult end naise vastu ning lükkas käega ettevaatlikult tagasi tolle näole libisenud juuksesalgu. Olga pleegitas oma juukseid. Talle ei meeldinud enam nende ruske läige. Ka lõikas ta nad Hinnovi vastuväitele vaatamata lühemaks. Mattvalgetena, tihedaina katsid nad kaela ning otstest kergelt-kooldunuina riivasid õlgu. Kõhna tundlikku nägu raamides mõjusid nad kuidagi elutuina. See energiline, muutliku ilmega nägu, mis näis elavat lausa omaette, tundus mehele tihti võõrastavgi. Selle taha jäi saladus, mis peitis end naises, avaldus tolle trotslikes pürgimustes ning paistis neid lahutavat tõrksusehoogude läbi. Vahel arvas ta naise silmadest lugevat peale tõrksuse ka vaenu ja siis mõtles ta tollele kolmandale, kes võis ikka veel seista nende vahel. Aga praegu oli Olga oma, läbinisti oma, ja naise hirmudki olid lähedased.

„Meil ei ilmunud täna proovi kaks näitlejat ja keegi ei tea, mis neist on saanud... ma mõtlesin ema peale, mis sa arvad, kas nad võiksid ka sellepärast...?"

„Rahustu, sa pole milleski süüdi... keda võetakse kinni, neil peab olema mingi süü. Süü, mida sina ja mina ei tea, teisedki ei tea, aga nemad teavad... mõistad, mingi süü peab olema..."

„Mis süü, Toomas... ja need koolilapsed, emad rinnalastega... üks inimene käis vaatamas, kui neid aeti loomavagunisse... mis süü? Sakslane ajas niisamuti töökohustuslasi Saksamaale, nüüd veab uus kaugemale, Siberisse... ehk viivad meid kõiki, nagu hirmutati?"

„Jäta, jäta ometi see rumal halin..."

Ta käratas naise peale ja kohkus samas oma toonist. Tundis, kuidas naine tõmbus eemale, ning märkas sedagi, kuidas Olga nägu jäigastus. Uuesti tajus ta võõrastust, mis nii sageli oli kerkinud nende vahele. Ta tõusis püsti, läks akna juurde ning suitsetas avatud akna all. Rumalus on vihastada inimese peale, kes loodab sult kaitset, viimane rumalus. Ta silmitses altkulmu ikka veel diivaniserval istuvat Olgat. Niimoodi, põlved tihedalt, tütarlapselikult koos, käed süles, näol solvumisvine, näis ta pigem ebameeldivustesse sattunud abituuriumitüdrukuna kui abielunaisena. Läheb veidi aega mööda, ja siis ta palub andeks. Jah, imelik asi see abielu. Hinnov jälgis juba kergendustundega, kuidas teine võttis diivanilt näidendi teksti ning asus seda kulmu kortsutades lugema. Hämmastav võim sel abielul, tõepoolest, suured ja rängad probleemidki muutuvad järsku vahetähtsaiks, sumbuvad mureks teineteise pärast.

„Luumädanike ravi senised meetodid ei saa meid rahuldada. Meie patsiendid sandistuvad. Praktika on näidanud, et laialdaselt kasutatavad operatsioonid, samuti antibiootikumide lihasessesüstid on tegelikult ebaefektiivsed. Teiselt poolt on siiski tegemist bakteriaalse infektsiooniga. See tõigi mõttele viia antibiootikumi pidevalt otse luusse. Minu konstrueeritud luunõel võimaldab seda... Kutsuge haige sisse!"

Ta noogutas assistendile ning vaatas Murrovi suunas. See oli tegelikult professor Murrovi idee siin linna kirurgide seltsi ees rääkida. Eks näidake neid nõelu seltsile, oli öelnud Murrov. Ta oli nõustunud. Seltsi tööst võtsid osa kõik linna kogenud kirurgid, kust mujalt kui nendest pidigi ta alustama? Esireas istusid kolm professorit. Murrov oli teaduskonnakirurgia professori Nugise kõrval. Too ütles talle nüüd midagi vaikselt ning Murrov noogutas ükskõiksel ilmel. Hinnov läks haigele vastu, märkas rahuldustundega, et noormees lonkas juba üsna vähe, ning pani ta toolile istuma. Kääris siis püksisääre üles ning demonstreeris jalga.

„...Otsustasime algul amputeerida säärest, sest teda oli ravitud juba kaks aastat ning olid tekkinud muutused neerudes..."

Ta rääkis üksikasjalikult juhtumist. Tegi seda häält kõvenda-

des, sest tagumistes ridades oli tõusnud sumin. Lasi siis haigel kõndida tooliridade ees edasi-tagasi. Seejärel võttis ta laualt kaks luunõela, kinnitas otsa penitsilliiniampullid ja andis need esimeses reas istuvate kirurgide kätte.

„...Antibiootikumiampulle loomulikult vahetame, sest tilkuma peab pidevalt. Muuseas, haiged võivad nende nõeltega isegi liikuda.“ Ta seisis oodates laua kõrval. „Kas on minule või haigele küsimusi?“

Küsimusi ei olnud, auditoorium vaikis. Ta saatis haige välja ning jäi oodates kuulajate ette seisma.

„Siiski, mõned küsimused on...“ Aeglase toimega, üleni hallipäine professor Väärt liigutas toolil oma rasket keret. „Tahaks teada, on seda imemeetodit hästi kontrollitud, et teie juttu ka tõemeeli uskuda.“

„Kuulsite ju, penide peal, lippavad rõõmsalt ringi ja kõik on terved,“ torkas kellegi pilkav hääl tagareas. See vallandas üldise lõbus-äreva sumina. Hinnov tundis, et punetab näost. Kõik paistis ju minevat rahulikult. Liigse hasardita, asjalikult, ning ainult reaalsed tulemused, oli ta end manitsenud ettekandeks valmistudes. Nad olid kuulanud teda huviga. Miks siis nüüd?

Ärritust alla surudes, püüdes naeratada, vaatas ta üle tooliridade ütleja suunas.

„Te nägite praegu just haiget... mujal seda kasutatud veel pole, aga hakatakse kasutama, kindlasti hakatakse... meetod on uus, meil loodud, ja seepärast peamegi alustama meie.“

Professor Nugis tema ees küsis midagi vaikselt kõrvalistuvalt Murrovilt, pööras end seejärel uuesti Hinnovi suunas.

„Vabandage, palju teil oli katseteks koeri?“

„Koeri oli kümme...“ Hinnov kõhkles hetke, „rohkem ei antud.“

„Vabandage, dotsent, ja te loete seda tõesti korrektseks katseks, mis suudab midagi tõestada?“

Professor Nugis pigistas õhukeste huultega suu hetkeks rahulolematult kokku. „Ja kui palju koeri siis selles niinimetatud eksperimendis ka ellu jäi, kui tohib küsida?“

„Me katsetasime igal loomal korduvalt, kuni... seitse surid operatsiooni ajal narkoosi, kaks kopsupõletikku ja üks ilmselt sepsisesse...“

„Tõepoolest, mina tapsin need vaesed loomad... hirmus kahju...“

Lange, kes istus kahe kopsukirurgi vahel, teatas seda valjult oma tavalisel pilklik-lõbusal toonil. See kutsus esile üksmeelse naeru.

Hinnov ootas. Juba varjamata ärritust, kahvatuks tõmbunud nägu valvas ning hallid silmad tumenenud raevust, seisis ta nende ees. Ta oli pettunud, oli vihane Murrovi peale ja enda peale, et oli nõustunud esinema. Huumorimeel, mis oleks võinud teda aidata, oli mattunud solvumise alla. Tundes end solvatuna, nägi Hinnov

ümbritsevas lõbususes vaid vaenu. Ta nägi oma luunõelu liikumas käest kätte. Keegi pillas need maha...

Tagumistest ridadest tõusis keskealine kirurg, professor Väärti alaline assistent, ning kohendas rahulikult oma valge kitli vööd.

„Dotsent Hinnov mõtleb välja igasuguseid meetodeid ja riistu,“ alustas ta venitades. „Võib-olla on need head, võib-olla mõtleb ta neid välja igavusest. Meie oleme tema silmis rumalad käpardid ja nüüd tahab ta meid jälle targemaks teha...“

„Hinnov sunnib meid tema järgi põletusi ravima, nüüd siis luumädanikke kah... hakka juba kartma, mida ta meil homme käsib teha,“ lisas akna juures istuv doktor Rei sapiselt.

„Keegi ei sunni, aga karta ei tuleks teil, teie haiged peaksid kartma, teid kartma, doktor Rei.“

Ta ei tohiks seda, ei tohiks mingil juhul sellisel toonil, aga Hinnov ei suuda peatada oma häält, mis vormib kiirustades sõnu, mida mõte alles tagantjärele hinnata jõuab. Ehk ta ei teekski seda, ehk kuulaks hääl mõistust, kui ta sellest kirurgist rohkem lugu peaks. Aga miks on nad kõik minu vastu, pärib mõte samas ärevalt. Miks nad kõik...? Ja ta ei suuda eristada neid, kes teda ehk huviga kuulavad, ei lahuta neist pilkehimulisi, ent kahjutuid naljahambaid, kes naeravad kõigi ja kõige üle igal võimalusel. Ta näeb kõiki korraga ühtse, rusuva vaenuna enda vastas. Vahel ta suudab, aga praegu pole tas kübetki diplomaati, seda teadlasisiksuse hädavajalikku komponenti. Diplomaati, kes eristaks, kes tabaks sobiva hetke ning parandaks, nihutaks vajaliku repliigiga taas kõik oma kohale.

Professor Nugis liigutas end oma toolil, köhatas ning võttis jälle sõna:

„Siin on demonstreeritud uut... hmm, algupärast ravimeetodit. Dotsent Hinnov töötab professor Murrovi kateedris. Me kõik teame ja austame professor Murrovit väga. Mina isiklikult tahaksin väga teada, mida arvab sellest professor Murrov.“

„Õige, Murrov ise...“ kostis hüüdeid, „las ütleb meile...“

Ning vana professor tõusiski. Paljudest pilkudest saadetud, pööras ta end aeglaselt auditooriumi poole ning seisis, käed kitlitaskutesse surutud, tüse kogu pilgeni auväärsust täis.

„Hinnov on, jah, korralik kirurg... mis sesse meetodisse... meetod vajab muidugi... mhh... põhjalikku kontrolli, enne kui seda, hmm... laialt rakendada...“

Ta vaatas hämmeldunult Murrovit ning vaikis.

„Kuidas tal palavikuga on?“

„Püsib.“ Palatiõde vaatas Murrovi selja taga summas seisvaid kirurge. Tema kaastundlik pilk peatus hetke Hinnovil. Siis ulatas ta professorile temperatuurilehe ning ootas. Murrov ei kiirustanud, uuris tähelepanelikult lehte ning kummardus sidemetest vabasta-

tud jala kohale. Kompas jodeeritud nahka luunõelte kõrvalt, vaatas siis haige naise valugrimassist virildunud nägu.

„Siit on valus?“

Naine oigas. Nõelte ümber püsis punetus. Aga professor nihutas näppe juba ettevaatlikult edasi.

„Siit... ja siit?“ Murrovi tõmbid vanamehesõrmed liikusid kärmelt ja osavalt mööda luud.

„Jaa-ah... oi...“ Naise piinatud ilme kõneles selget keelt.

„Nii...“ Murrov jättis jala rahule, ajas end ettevaatlikult sirgu ning pöördus poolküljetsi Hinnovi poole.

„Sa võta need nõelad sealt välja,“ sõnas ta järsult, „opereeri homme, puhasta luukillud ja mäda välja... eks siis näe.“

Hinnov noogutas. Ta teadis, mis tähendab „eks siis näe“, kui palavik ei peaks ka siis langema ning mädaprotsess veelgi süveneb. Murrovil oli õigus, luunõelad siin ei aidanud. Ta võis paluda Murrovilt veel aega, et tõsta penitsilliiniannust. Aga ainus pilk naise tuhkja jumega näole sundis teda sellest mõttest loobuma. Vaevalt võis siin leida jõudu uueks pikaks võitluseks. Murrovil oli õigus, selleks kõigeks ei jätkunud enam aega. Ta tajus endal professori rahulolematut vaadet ning noogutas õele.

„Pange kirja, homme operatsiooniks ette valmistada.“

„Ammu oleks pidanud,“ torises Murrov, tahtes ilmselt veel midagi öelda, aga rehmas ainult käega ning astus järgmise voodi juurde.

Teises palatis oli Hinnovil luumädanikus käega kingsepp. Seegi oli raske, kaugelearenenud juhtum. Enne teda oli meest opereeritud kolmel korral. Halvasti liikuv, kõhnunud käsi näis kui halvatud. Seda kätt oleks ta tahtnud ravida luunõeltega. Aga praegu, ilmselt pahases tujus Murrovi taga mööda koridori astudes, kõhkles ta juba, kas rääkida või mitte oma plaanidest ka professorile. Murrov ei seganud oma arstide ravile eriti vahele. Suured visiidid toimusid vaid korra nädalas. Aga vahel, kui Murrov oli halvas tujus, võis ta norida viimse kui ühe haige ravi kallal. Kõige rohkem sai muidugi see, kes oli teda pahandanud. Kuid vaikida ja lihtsalt nõelad panna — seegi oli äkilise Murrovi puhul kaunikesti suur risk. Nii endamisi arutledes, ikka veel kõheldes, tajus Hinnov endas üha võimukamalt liigutamas ka trotsi. Olgu, ühel korral ei olnud abi, aga kahel korral aitasid nõelad ilmselgelt... Ja ka siis, kui ei aidanud, ei teinud asja halvemaks... Ta ravib kingsepa kätt luunõeltega, olgu Murrov nõus või mitte...

Murrov uuris röntgenifilmi ning ta ootas. Vaatas Langele korraks otsa, vaikis ning ootas. Nad saavad Langega endiselt hästi läbi, on teineteise vastu sõbralikud, aga Lange ei kasuta tema nõelu. Lange, kes tegi kaasa katsed koertega ning veendus nõelte eelises ja kel on palatis samasugused luumädanikega haiged, ei usu nendesse sellegipoolest. Minu haiged ei armasta riski, ütles ta naljatades, nad saadaksid mind varsti tuleriidale. Ja sindki saadetakse, kui sa kiiresti Nobeli preemiat ei saa. Lange ei armasta lõõs riski ja laseb oma haigetel invaliidistuda — meeldiva teadmise juures, et on tehtud kõik mis võimalik.

„Vaadake...“ Murrov osutas sõrmega röntgenifilmile.

Hinnov ei vaadanud, ta teadis niigi. Mäda oli tunginud luuümbrise alla. Aga kui ta paneb luunõelad, puhastab ta ka selle koha ning asetab dreenid...

„See käsi on vigane, halvas põletikus käsi...“ Murrov kummardus kingsepa kohale ning rääkis juba tollega. „Seda on mitu aastat ravitud, aga nüüd on lood pahad. Pole midagi teha, peame käe maha võtma.“

Mehe huuled liikusid. Kurnatud, hallis habemetüükais nägu uuris ärevalt professorit. Haige hääl kähises erutusest.

„Ma olen kingsepp... kuidas ma käeta? Doktor lubas, et kätt ravitakse.“

„Peab kuidagi hakkama saama... pole midagi parata...“

Murrovi nõudlik, rahulolematu pilk peatus Hinnovil ning juba astus ta edasi. Hinnov teadis, mida see pilk tähendas. Ta oli eksinud raudse reegli vastu. Haige oli ette valmistamata, ta oli andnud asjatuid lootusi. Murrovile ei meeldinud teatada haigele ebameeldivaid otsuseid suure visiidi ajal. See oli raviarsti kohus. Ja ometi kõik Hinnovi sisemuses raevutses. Temaga arutamata, sundis Murrov teda auku pähe rääkima mehele, et too loobuks oma käest. Muidugi, see lihaste vahele tunginud mäda on ohtlik... Aga mees ei loobu oma käest, mingil juhul ei loobu, ja siis paneb ta nõelad. Muidugi ta küsib, püüab mehele rääkida aukugi pähe, nagu Murrov temalt loodab. Aga kui mees jääb siiski kindlaks, siis... siis ta teeb lihtsalt kõik, et kätt päästa, teeb maksimaalselt kõik...

„Seda kätt on ravinud paljud arstid ilma eduta ja tast on teil nüüdki vähe kasu. Aga infektsioon on levinud, see on ohtlik...“

„Kuidas vähe kasu? Kuidas ma ühe käega... ei, doktor!“

Mees püüab haarata terve käega voodipäitsist käterätti. Hinnov aitab teda ning jälgib, kuidas teine pühib oma higist, palavikus nägu. Seisund on ilmselt halvenenud. Hinnov tunneb ebameeldivat ärevust. See on ohu aimdus. Kas siiski tasubki nõeltega? Ta kutsub kohe palatiõe ning laseb käe ette valmistada amputatsiooniks...

„Lubage vett, doktor... aitäh...“ Mees tõmbab käega üle suu, seab siis haiget kätt ettevaatlikult padjal. „Siis ravige veel,“ sõnab ta vaikselt, „ma olen kannatlik.“

„Seda kätt on... võimatu päästa.“

Jah, nii on õige. See oleks risk, suur risk. Kohe kutsub ta õe...

„Siiski, doktor, üks šanss kümnest, olgu... sajast, eks? Mulle piisab ka ühest šansist...“ Palavikust läikivad silmad puurivad Hinnovit. Lohkuvajunud põskedel nõretab higi. „Maha võtta... seda

te oskate, jah... mina ei taha... ravi, kui arst oled... kätt ei anna, ei anna...“ Mehe nägu on tõmbunud vihast kipra. Ta hääl tasaneb usalduslikuks sosinaks. „...Mina võlgu ei jää, doktor... on üht-teist kõrvale pandud, kuuled, kõik annan hinge tagant, aga käsi jäta alles... homme naine tuleb, ma ütlen talle... homme...“

„Jätke see.“ Hinnov astub voodist eemale. „Kui te keeldute, siis me muidugi ei amputeeri... aga see on ohtlik, väga ohtlik.“

„Keeldun, doktor, keeldun... ravige, aga kätt on mul vaja... väike šanss, eks... üksainumas...“

*T*a eemaldas naisel luunõelad samal õhtul. Ta oli valves ning õhtu juhtus olema vaikne. Operatsioonitoa õde torises natuke, aga seegi oli rohkem moepärast. Nii juhtus sageli — kui haigeid tuli vähe sisse, tegi valvekirurg ajaviiteks eelseisvat päevatööd. Sellega oldi harjutud.

Mõlemad nõelad olid umbes. Ta võttis need välja ning püüdis loputada süstlaga, aga asjatult. Vere- ja mädahüübed olid ummistanud nõelad lõplikult. Siis selles oligi asi. Penitsilliin ei jõudnud koldesse ning kolle ei saanudki paraneda. Palatiõde pidi ju nägema, et rohi sisse ei tilgu. Hinnovil oli ette kirjutatud, mitu penitsilliiniampulli tuli ööpäevas vahetada. Ta läks ja otsis valveõe üles.

...Ei, ta ei mäleta, tuli ju alles hommikul... näis ju korras olevat... ei vahetanud ampulle, sest mõlemas oli veel sees ja ta oli mõelnud, et õine õde oli juba vahetanud... Kas teine õde ka samamoodi?... Ei, ta ei tea, uurigu doktor ise, tõesti ei mäleta... ei küsinud...

Ta läks tusaselt mööda koridori. Kui lihtne, kui tapvalt lihtne! Nõelad on umbunud ja keegi ei loputa, isegi ei kontrolli. Miks ta ise ei kontrollinud? Sa võid ju usaldada ainult iseend ja alati ka ennastki mitte. Minna ja öelda Murrovile, miks ravi polnud efektiivne? Haige ei saanud kaks, ehk isegi kolm päeva korralikult antibiootikumi ja mäda tegi, mis tahtis. Aga Murrovit ei huvita sinu nõelad. Ta ei usu nendesse. Sinu ravi ei aidanud ja kõik. Ja nüüd parandad noaga, mida saamatu ja laisk õde on käest lasknud...

Hinnov läks arstide tuppa, keetis endale kohvi ning suitsetas. Ikka ja jälle pöördusid mõtted tagasi haige käega mehe juurde, keda ta peab homme opereerima. Murrov küsib kindlasti hommikul. Ja kui kuuleb, et mees pole nõustunud, käsib uuesti rääkida, sest mäda võib lihaste vahelt levida verregi. Ja ometi, kui nõelad poleks umbunud, siis ei peaks ta opereerima jalgagi. Väga tõenäoline, et ei peaks... Mida sa siis ootad? Sa ju tead, mida sa pead tegema. Kogu aeg tead ja tahadki teha, ainult Murrovi käsk hoiab sind tagasi. Tema käsk... Su nõeltel pole midagi viga. Edaspidi tuleb paar korda päevas sundida õdesid korralikult loputama. Mida sa ootad? Juba täna, nüüd, õhtul... Murrov annab sulle hil-

jem õiguse. Ta on tark ja kogenud, aga liiga ettevaatlik. Vana juba, et olla väga hea kirurg... Lange ütles, et Murrov kardab enda pärast, tema asjad on halvad. Sa lähed kohe ja teed selle ära...

Ta lasi operatsiooniõel keeta luunõelad, puuris kahelt poolt kollet luusse augud ning viis nõelad sisse. Jälgis siis rahulolevalt penitsilliiniampullis kerkivaid õhumulle. Tähendab, tilkus hästi. Mees talus kannatlikult protseduuri, kuigi puurimise ajal pidi ta tundma valu.

„Te ei lõika mul kätt maha?“ oli haige pinevalt uurinud, kui Hinnov koos õega palatisse läks ning õde hakkas teda operatsioonituppa viimiseks ette valmistama. „Ma ei luba seda, kuulsite, doktor?“ oli ta ikka ja jälle korranud, valvsalt nende tegevust jälgides.

„Me ei amputeeri kätt,“ kinnitas Hinnov rahustades, „paneme ainult nõelad.“

„Pange, mis tahate, aga kätt ära võtta ei tohi...“

Mees nuttis. See oli imelik, täiskasvanu raevu ning lapse palvelalinaga segunenud nutt.

„Ma ei luba end magama panna, ei luba... ma pean nägema, mis te teete!“ karjus mees juba ratasraamil, kui nad teda palatist välja lükkasid.

See mees ei usu meid, mõtles Hinnov operatsioonituppa käsi pesema minnes. Imelik, nad ju usaldavad meid ja neil ei jäägi muud üle. Aga vahel tundub neile, et nad peavad end meie eest kaitsma. Nad võtavad oma usalduse tagasi ja vahel on neil õigus...

Saatnud mehe tagasi palatisse, tegi ta osakondades õhtuse visiidi. Käis siis korra vastuvõtutoas, sidus üht haiget ning läks välisuksele suitsetama. Sadas tihedat kevadist äikesevihma. Tuul kandis seda valingutena üle haiglakorpuse. Aeg-ajalt müristas, kusagil kaugemal. Välku polnud näha. Seal, uksepiidale nõjatudes ning suitsu kiskudes tundis ta esimest korda sel päeval, kuidas temasse sisenes rahu. Ta tundis mulla, rohu ning leheks paisuvate pungade lõhnu ning korraga meenus talle, kuidas nad velsker Kuminšiga ühel õhtul vaatasid lähenevat veoautot. Autot, mis tõi tema juurde Anna. Kui ammu see kõik oli.

*K*ella kaheteistkümne paiku öösel jäi üks nõel kinni ning selle järel kohe teinegi. Ta loputas nad ise kerge vaevaga lahti ning kontrollis neid nüüd iga tund. Kaks tundi hiljem ummistus üks nõel uuesti ning seekord läks lahtiloputamine märksa vaevalisemalt. Kui tä oli kõik korda saanud, kutsuti ta valvetuppa haige juurde. See oli vana naine käeluumurruga. Ta tegi röntgenipildi ning lahastas käe, aga see kõik võttis aega. Kui ta osakonda tagasi jõudis, tuli valveõde talle koridoris erutatult vastu.

„Doktor, tal hakkas halb.“

Kingsepal oli tõusnud uuesti kõrge palavik. Ta lamas, nägu lee-

mendamas higist ning pea sügaval padjas. Mees hingas lõõtsutades, vilinal, nagu läbi peene toru. Vererõhk oli langenud, Hinnov tundis käel vaevu pulssi. Šokk, septiline šokk, mäda pidi olema tunginud verre. See oli ühest küljest muidugi ainult aimdus, aga ometi ta teadis, et nii see just oli. Nii järsk halvenemine, iga minut aina süvendamas katastroofi — kõik rääkis selle poolt. Iga haige on oma kriisis alati ristteel, kus miski peab muutuma. Võib minna paremaks või halvemaks, aga miski peab muutuma. Ta oli lasknud välja kogu mäda. Ja siiski, just operatsioon, mädast puhastav, organismi vabastav operatsioon lõhub mõnikord ka barjäärid, mida keha ise on vaevaga loonud, ja võib soodustada mäda tungimist verre. Seda juhtub harva, ehk ühel juhul sajast, aga kui organism on juba eelnevalt nõrgenenud, tuleb lõpp...

Ta nägi iga muutust haige näos ning tundis väsimust. Aga valveõde seisis ta kõrval ning ootas ja ta sundis end sellest vabanema. Võib-olla siiski jõuab...

„Veenitilk... kaks miljonit penitsilliini otse veeni... ja hapnik, kohe balloon...“

Ta torkas ise nõela veresoonde, keeras tilga kiiremaks ning aitas õel sisse veeretada rasket hapnikuballooni. See riivas möödudes teist voodit ning ajas maha selle najale asetatud kargud. Murrovil oli õlnud õigus, siiski õigus... Ta seisis voodi kõrval, katsus ikka ja uuesti pulssi, oodates selle tugevnemist, mõõtis vererõhku ning õde süstis tema käsul ühe rohu teise järel. Ta pidi pingutama, et ületada rusuvat väsimust selles aeglaselt hommikusse venivas öös. Ja kunagi varem polnud ta tundnud end nõnda abituna. Kui kõik oli läbi, katsid nad ta linaga, tõstsid kanderaamile ning veeretasid palatist välja.

Lange istus Murrovi kabinetis ees ning Murrov ei saatnud teda välja. Hinnov tuli otse operatsioonilt, valge kittel operatsioonisärgi peal ning marlimask kaelale veetud. Kabinet oli nii väike, et paari sammu järel seisis ta otse kirjutuslaua ees. Murrov istus oma laua taga, selg surutud vastu tooli, suur kandiline pea ettepoole kaldu, nagu valmistuks ta kohe tõusma. Ta ei liigutanud end, ainult vaatas, ja seetõttu näis ta veelgi ähvardavam. Rasked hallid kulmupuhmad rippumas silmade kohal, pikad looklevad kurrud laubal, vaatas ta ainiti sisseastujat. Hinnov talus tema pilku, talus ning vaatas väsinult vastu. Ta aimas, milleks teda oli kutsutud.

„Te panite siiski need... hmm... oma nõelad sinna sisse?“

„Jah...“

Hinnov vaatas talle vastu ning vakatas. Ta oli rääkinud, oli hommikul midagi varjamata kõnelnud kõigest. Ta oli öelnud kõik. Midagi polnud lisada. Ta tundis endal Lange kaastundlikku pilku, seisis ning vaikis.

„Koertega läks ju kõik hästi ja senised kogemused lubasid

loota...“ Lange liigutas end rahutult tugitoolis. Talle ei meeldinud see tormieelne vaikus ja sellepärast tegi ta katset õhus püsiv äike maandada. Hinnov pidi end kaitsma, praegu lihtsalt kaitsma. Ta ei tundnud veel küllaldaselt Murrovit. Ja see hommikune lugu, keegi nii ei tee, ainult hull... Kõigil võib juhtuda, kellel siis ei juhtu, aga alati võib asja esitada, peabki esitama teisiti. Riskil on alati põhjendus, mil puhul halb tulemuski muutub paratamatuseks... See mees siin on... kui mitte hull, siis parandamatu põikpea...

„Sinult, Lange, ma ei küsi,“ katkestas Murrov teda järsult, „kuulan teid, dotsent.“

„Ma olen rääkinud.“

„Räägite veel kord, minule ja temale... räägite tõtt.“

„Ta keeldus, senine ravi ei andnud mingit lootust...“

„Ja su vussernõelad pidid aitama... Kes kurat sind sundis oma nõelu, oma vusserit sinna toppima, ah?“

Ta küsis seda südamepõhjast, rohkem imestuse kui raevuga. Ta ei mõistnud seda noort meest, polnud vist kunagi mõistnud. Kuhu ta pürgib? Inimene, kes oskab opereerida, jumalapärast — opereerigu. Ja ka teadust võib teha, kui aru jätkub. Aga teadust tehakse ettevaatlikult, raashaaval, nagu lind punub pesa. Siis saab sest hea ja kasulik teadus, selline teadus, mis leiab ruumi muu teaduse kõrval. Aga see mees siin on pöörane ja teadust teeb ka kui pöörane — lõhub, ei ehita. Ja austust ei tunne ta ka millegi vastu. Kõik, mis segab, mis näib jalus olevat — selle virutab jalaga eemale. Ja riskida, inimestega riskida armastab ta ka. Väga kahju, jah, väga kahju. Murrov tunneb viha kõrval kaastunnet selle inimese vastu...

„Haige keeldus, ütled... aga ehk sa ei tahtnudki päriselt selgeks teha? Terve kliinik kajab dotsent Hinnovi eksperimentidest. Käsi oleks läinud, aga mees oleks elus, mõistad, elus?“ Murrovi käed pigistasid vihaselt tooli käetugesid. Kummardunud raske kehaga ette, meenutas ta võitluseks valmistuvat vana lõvi. „Tuleb välja, et sa ravid oma haigeid selleks, et nad õigustaksid sinu jaburaid teooriaid, aga sina, doktor, pead tahtma, et su haiged oleks eelkõige elus...“

„Ma ei tahagi end õigustada.“

Murrovil oli õigus, tuhat korda õigus teda süüdistades ning tema õigustusi mitte uskudes. Nõeltes tuleb midagi muuta, miski nendes soodustab ummistumist. Ta oli sellele mõelnud juba öösel. Jah, nõelad ei olnud veel küllalt head ning Murrovil oli õigus. Mees oleks elanud. Ja lõpuks nõustuvad nad ikka, peaaegu alati...

„See pole siiski sugugi kindel, et ta oleks ikka paranenud, infektsioon ju levis ja oleks võinud ka amputeeritult levida,“ segas Lange uuesti vahele. Ta tahtis sõpra päästa, tahtis tuua siia kabinetti pööret. „...Ja sugulased olid täna täitsa rahulikud, ei usu, et nende poolt midagi...“

„Aitab, Lange!“ Murrov lõi käega lajatades vastu lauda. „Aitab,

kõike seda teame meie ja kõigepealt teab seda doktor Hinnov ise.“ Murrovi ilme oli jäigastunud. Hinnovile vaatas sealt vasu halastamatu hukkamõist. „Ma ei salga, dotsent Hinnov, meil olid teie suhtes üsna suured lootused... hmm... aga ülikooli kliinik ei või lubada, et igaüks tuleb ja teeb siin, mis pähe tuleb. Haiged usuvad meie kliinikusse. Siin on omad traditsioonid, on alati ravitud parimate meetodite järgi...“

„Parimate, ütlete...“ Miski nagu nõksatas temas professori viimaste sõnade mõjul. Ta vaatas seda laua taga istuvat tüsedat meest, aga vaatas juba teisiti. See oli lihtsalt vana mees. Ja kohuski, mis siin toimus, polnud enam hirmus. Nad lihtsalt näevad põhilisi asju liiga erinevalt. „...Parimate meetodite järgi? Me amputeerime jäseme igal teisel luumädanikuga haigel, ülejäänutestki jäävad pooled invaliidideks. Parimad meetodid... me lihtsalt ei oska neid ravida.“

„Aga teie haige suri...“

Murrov lükkas tooli tagasi ning tõusis järsult. Tema punetaval otsmikul sinetasid kummunud veresooned ja mõlemad nooremad mehed kuulsid selgelt tema kähisevaks muutunud hingamist. Murrovil on südamega midagi, meenus järsku Hinnovile ning tal oli korraga piinavalt häbi.

„Teie küsimust tahetakse arutada õpetatud nõukogus ja ma ei näe mingit põhjust sellele vastu seista.“

Lange vaatas hämmelduses Murrovit. Siiski, seda ta poleks arvanud, et see asi nii kaugele...

„Professor, te ju teate, et Hinnov... sellist kirurgi...“

„Ülikooli kliinik on kutsutud hoidma häid traditsioone, mitte neid lõhkuma...“ Murrovi hääl paisus uuesti raevust. Läinud akna juurde, seisis ta seal sfinksilikult liikumatu näoga. „...Ja vahel tuleb sellepärast loobuda ka mõnest heast kirurgist.“

Veri kohises meelekohtades, Hinnov tajus selgelt selle survet. Murrov tahtis temast loobuda. Teda ei vajatud siin enam, ta pidi minema, aga kuhu? Ehk peaks ta midagi ütlema, küsima, aga mida? Ta peab ära minema, pöörab praegu ümber ja läheb siit ära, läheb koridori, sealt arstide tuppa ja siis päris ära... Aga ta ei suutnud end liigutada, seisis ning vaatas tummalt enda ette, otsekui ootaks veel midagi. Ja teistelgi polnud miskipärast kiiret. Murrov istus uuesti, aga tema väärikas jahedus näis väsinuna. Sfinksinäole valgus varjuna abitu mure. Ta käsi tõusis kitlikaeluse juurde ning sikutas seda. Siis vajus käsi rusikasse tõmbunult lauale.

„Opereeri — kui oled kirurg, opereeri, nii et isu täis, ja minu õnnistus sulle, tee oma teadust ning jäta need narrused...“ See võis olla ka ebalev käesirutus. Aga too, kellele see määratud, korjas sellest pigem tigedust.

„Millist teadust siis, professor? Kui mitte sellist, mis aitaks mu haigeid, siis millist? Ah jaa, mõistan. Sellist, mis tolmuks riiulitel

ega riivaks teie jumalaid. Kuid nad on muldvanad, ei aita minu haigeid, need teie jumalad.“

Nad vaatasid teineteist kabinetti valgunud umbses vaikuses.

„Nii...“ Murrovi ilme oli sulgunud, see oli taas peaaegu üksköikne. Sfinks oli tõmbunud endasse. „Minu poolt on kõik...“

*T*a läheb mööda haiglakoridori. Lange astub tema kõrval. Aga praegu sooviks Hinnov, et Lange oleks jäänud sinna. Päris üksi, kellestki segamata tahab ta olla. Jah, kõigest eemale, ära, et lasta vaibuda. Millel vaibuda, ta ei teagi päris täpselt. Aga see peab olema midagi temaga kaasaskäivat, seest väljagi kiirguv, sest koridoris jalutavad haiged, vasturuttavad arstid ja õed vaatavad teda imestunult. Ja ta möödub neist tervitamata kui poolunes.

Nad pööravad ümber koridorinurga ning ta hakkab laskuma trepist.

„Oota, see pole veel otsustatud.“ Lange haarab tal peatada püüdes küünarnukist. „Murrovi endaga on sellised lood, et...“ Lange vaatab ringi, tõmbab Hinnovi seina äärde ning jätkab häält tasandades temale sugugi mitte omasel viisil. „...Vana endaga on pahasti... tema vastu on rängad süüdistused, praegu kihab ju igal pool. Temagi on närvis, püüa tedagi mõista...“

Hinnov kuulab teda hajameelselt. Ja imelik, alles nüüd, esimest korda peale kabinetist väljumist, liigutavad sügaval tema sees end mingid mõttekatked. Seni on kandnud ta endas vaikust, kabinetist kaasahaaratud vaikust. Aga need ebalevad, seosetud mõttekatked ei haaku mingil moel Lange rahustada püüdva jutuga. Ta mõtleb oma luunõeltest. Miks nad siiski ummistuvad nõnda kergelt? Ehk sellepärast, et ta paneb alati need nii hilja?

„Lange, need luunõelad on ju vajalikud, mõistad?“ Ta vaatab mõistmist oodates Langele otsa. „Me peame neid kasutama ainult varem, palju varem tuleb panna, kohe algul, mõistad?“

Ta näoilmesse on valgunud äratundmise õhin. Lange tunnis ab teda hämmelduses, raputab siis otsekui midagi tagasi tõrjudes pead.

„Olgu, olgu... mine kohe sekretäri juurde, kuuled? Ta käskis, ütles, et sa kindlasti läheksid. Tema aitab sind, kohe täna mine.“

*Ü*likooli parteisekretäri kabineti pisikesse eesruumi oli siginenud tehnilise sekretäri laud. Hallis lihtsas kleidis nooruke neiu toksis selle taga oskamatult, ent püüdliku õhinaga kirjutusmasinat. Hinnovi sisenedes tõstis ta oma heledate juustega pea ning ainsa hetkega kogus tema kena elurõõmus näoke endasse tõrjuvat rangust.

„Sekretär on kinni... kas ta kutsus teid?“

„Vist küll.“ Hinnov vaatas enda ümber. Tema selja taga toolil istus keskealine prillidega naine. Ilmselt ootas ta samuti. Vere-

vaesel näol mingi solvunud grimass, jälgis ta pingsalt kabinetti viivat ust.

„Mis tähendab „vist küll"?" nõudis neiu kasvava resoluutsusega, hoides siiski tooni igaks juhuks parajalt aupaklikugi. Kes neid kõiki teab... Leilal oli enda arvates juba küllaldaselt sekretärikogemusi. Praegune ülemus oli tal igatahes juba teine, ja tuli tunnistada, et vahel üsnagi kummaline.

„Kutsus ta siis teid või ei? Täna ei ole ametlikku vastuvõtuaega."

Hinnov vaatas teda hajameelselt. Tegelikult võis tüdrukul olla õigus: mida ta siit otsib? Asi on niigi selge. Oodata õpetatud nõukogu ja seista seal kõigi ees? Tema asi on otsustatud, otsustatud Murrovi kabinetis. Ja ometi käskis miski temas jääda. See oli kannatlik, lootusigi lubav kõhklus, mis toitis end ebamäärastest, kuid teatud praktilisi väärtusigi omavaist vihjetest ning märkidest enese ümber. Ei, ta jääb, kuulab ära, mis Nikolai Mustal on talle öelda.

„Ma ootan."

Ta läks koridori ning suitsetas. Mure rõhus rinnas. Ta ootas ligemale tunni, enne kui kabineti uks avanes, puistates tehnilise sekretäri ruumi trobikonna mehi. Osa neist kandis kaitsevärvi frentše, osa hooletult pressitud, äraistutud ülikondi. Ühes nendega valgus eesruumi pahvakuna ka sinakat tubakasuitsu.

„Sina, Hinnov... tubli, et tulid." Parteisekretäri käesurve oli hoogne ja sõbralik. Siis heitis ta pilgu prillidega naisele ning kortsutas rahulolematult kulmu.

„Täna ma enam kedagi vastu ei võta... See on ka täiesti mõttetu, kodanik Marist, teie küsimus on lõplikult otsustatud. Teile ju öeldi kaadrite osakonnas..."

„See on ebaõige süüdistus... te peate mind ära kuulama." Naine tõusis kiirustades toolilt. Ta hääl oli kime ja ebameeldiv, aga Hinnovil oli temast kahju, nähes naise hirmunult laienenud pupille paksude prilliklaaside taga ning ilutusse näkku kogunenud meeleheidet.

„Ma tean, kes seda tegi!" Naine peaaegu karjatas teraval, hüsteerilisel toonil. Ta seisis sekretäri ees ja vaatas sellele alt üles otsa. Tema pisikesed kortsus nahaga käed surusid käekotti vastu rinda. „...Ta vihkab mind, ma räägin kohe teile... ta on..."

„Te rääkisite sellest juba bürool," katkestas sekretär teda jahedalt, „aga büroo käsutuses olid ka faktid, mõistate, faktid... Lähme sisse, Hinnov."

*T*alle oli tundunud, et ta mäletab hästi seda kabinetti, aga nüüd hämmastas teda hämarus, mis siin valitses. Raskete, ruumi kokkusuruvate kiviseinte ning kitsa aknaga meenutas kabinet pigem mõnd askeetlikku kirikukambrit. Stalini portree all seisis kirjutuslaud ning otsapidi selle vastu oli paigutatud teine, riidega kaetud pikk laud ühes toolidega.

„Mõni ütleb, et siin olevat liiga pime, aga mulle meeldib." Nikolai Must seisis tema kõrval ning vaatas rahulolevalt enese ümber. „Ja tegelikult pole siin sugugi pime, mul on silmad korras. Istu ometi." Sekretär võttis tal küünarnukist kinni ja viis laua juurde. Tõmbas kaks tooli eemale ning võttis istet. Hinnovgi istus. Ta tundis imelikku väsimust, mis sarnanes pigem nõrkusega.

„Mis sul seal juhtus? Mingid pahandused?"

„Mul suri haige."

„Nii..." Sekretär võttis laual olevast sigaretipakist suitsu, süütas selle ning tõmbas vaikides mõned mahvid. „Miks ta siis suri?"

„Luupõletik. Ravisime igat moodi, ei aidanud, tekkis mädaveresus — sepsis. Raviks kasutasin ka luunõelu, mitmel haigel on see aidanud."

Hinnov imestas ise oma tooni üle, see oli võõras ja vabandav, peaaegu alandlik. Teine vaikis, justkui ootas veel midagi, lükkas siis suitsupaki Hinnovi ette.

„Tahad, suitseta... Meie, arstide vastu on tõstetud praegu raskeid süüdistusi ja tihti vastavad need tõele. Süüdistused on, vennas, tõepoolest rängad, pole midagi öelda."

Sekretär tõusis ning jätkas kõnelemist edasi-tagasi kõndides. Tugevad õlad frentši all ettepoole vimmas, kondised käed toetatud seljale, näis ta vanem oma aastatest. Tema laubalt taganevais, hõrenenud juustes oli juba rohkelt halli. Ainult nägu polnud muutunud. Justkui peitliga raiutud, karmid, otsustavad jooned ei näinud märkavatki aega.

„Aga kuula nüüd, mis mina sellest arvan. Muidugi, sind süüdistatakse, aga kes süüdistavad? Need, keda sa oled seganud. Mida sa tegelikult oled teinud? Oled kasutanud uut, perspektiivset ravimeetodit. Jah, oled riskinud, üliraske juhtum, sellistel kordadel keedetakse vahel sellist putru kokku, et hoia... Hästi, sul ei õnnestunud seekord, aga me ei tohi ka unustada, et sul polnud normaalseid töötingimusi. Tegelikult olid sa sunnitud selleks meeleheitlikuks sammuks. Nimelt sunnitud, sest professor, kes oleks pidanud sind abistama, nõu andma, faktiliselt takistas sind. Ja see ei üllata mind sugugi. Mees, kes oskab suurepäraselt läbi saada okupatsioonivõimudega, ei võinudki sind toetada. Paneb üldse imestama, et selline inimene juhib seniajani ülikooli kateedrit..."

Hinnov istus ja vaikis. Lauda kattev roheline riie käte all oli sile ja pehme, tundus justkui soojendavat käsi. Sekretäri jutt oli õige, aga tekitas samas mingi imeliku tunde. Õige selles mõttes, et Nikolai Must näis mõistvat, kui raske see kõik on, kui sa tahad midagi teisiti teha. Nikolai Must oleks mõistnud teda ka seal kirurgide seltsis. Ja korraga haaras teda iha vabaneda, pakitsev soov selgitada, toetust leida. Ta rääkis oma salvist ja luunõeltest, rääkis kiirustades, katkendlikult, ühelt asjalt teisele hüpates,

rääkis tungivalt oma muredest ning lootustest, rääkis enda jaoks kõige tähtsamast. Teine kuulas teda, mõõtes sammudega hämarat, justkui kellegi hiiglaslike pihkude vahel kitsaks ja kõrgeks surutud kabinetti, mis oma raskete seintega näis samamoodi pigistavat ruumi sisugi. Kuulas, võttis laualt karbist uue sigareti ning pahvis seda vaikides, hallide silmade tähelepanelik pilk ajuti peatumas kõnelejal.

„Nii," ütles Nikolai Must lõpuks; kui Hinnov oli vait jäänud. „Üks asi on paha, kontrollisin sinu arvestuskaarti, nii igaks juhuks. Sul on partei liikmemaksud neljakümne viienda kevadest kuus kuud maksmata. Tervelt kuus kuud. Sellistes asjades ollakse meil väga ranged."

Ta ei kõndinud enam, seisis teisel pool lauda otse Hinnovi vastas.

„Ma töötasin peale demoppi maakohas, seal polnud mingit võimalust."

„Alati on võimalik. Olgu, esialgu püüame selle unustada. Hiljem ajame korda. Nüüd aga kuula mind tähelepanelikult. Mina nõudsin sinu küsimuse arutamist bürool."

„Sina?"

Uudis oli rabav. Tähendab, tema küsimust arutatakse ka bürool.. Arutatakse Nikolai Musta nõudel. Suu kipitas tubakast. Ta kustutas koni tuhatoosi, ise üleni segaduses kuuldust. Miks ta üldse oli siia tulnud? Talle meenus miskipärast prillidega naine ooteruumis. Kõige tähtsam on rahu, ütles ta endale. Tegelikult oli kõik juba otsustatud. Miks see naine nõudis nii tungivalt jutulepääsemist? Nikolai Must laskis tal, Hinnovil, siia tulla, et öelda talle seda...

„Aga büroo toimub enne õpetatud nõukogu, mõistad?"

Sekretär seisis endiselt teisel pool lauda, aga hääl kostis nagu kaugelt. Ei, ta ei mõistnud, ei mõistnud praegu midagi. Mõtted olid uuesti sasipuntras. Büroo, õpetatud nõukogu, Nikolai Must... ta nimetab end minu sõbraks...

„Kui peale bürood enam õpetatud nõukogu üldse tarviš lähebki," jätkas sekretär tungivalt, justkui milleski teda veenda püüdes. „Kuula nüüd hästi, sa lähed praegu koju ja rahuned maha. Keegi pole sind vallandanud ega ära ajanud. Praegu veel mitte keegi. See sinu professor ei tööta mingis eraülikoolis. Tööle võtavad ja vabastavad meil vastavad organid. Ja kui oled rahunenud... kuuled mind?..."

Muidugi ta kuulis ning noogutas pead. Teda pole vallandatud... Mida Nikolai Must talt tahab, mispärast ta siin istub?

„Kuuled? Siis on hästi. Kui oled rahunenud, kirjutad ülikooli parteikomiteele avalduse. Kirjutad avameelselt seltsimeeste poole pöördudes nendest raskustest, tingimustest, milles olid sunnitud tegema oma katseid, sealhulgas ka kateedrijuhataja vaenulikust suhtumisest uute, efektiivsete ravimeetodite väljatöötamisse... Ta suhtus ju sinu uuesse ravimeetodisse vaenulikult, eks ole? Sellest piisab. Küll näed, kõik läheb hästi." Sekretär mõtles hetke, läks

siis kirjutuslaua juurde ning istus selle taha. „See on aus kiri seltsimeestele, ja täiesti objektiivne... Kuhu me jõuame, kui Murrovi-taolised juhivad kateedreid? Leiame paremaid... ehk paneme sinugi, teadlane, sõjas karastatud mees... mina igatahes toetan sind, aga büroo otsustab... Mine nüüd koju, ja otsustavalt, Murroveid meie ei pea kartma..."

Sekretär noogutas julgustavalt, aga jäi samas imestunult vaatama Hinnovit, kes istus lõdvalt, ettevajunult toolil, näos mingi ääretu vastumeelsus.

„Büroo otsustab, teisiti ei saa ma sind kuidagi aidata."

Sekretäri toon oli muutunud, see oli jahe ja ametlik.

Ta istub eestoas laua taga, puhas valge paberileht ees, ilme sünge ja rahulolematu. Paberi kõrval on tuhatoos suure hulga konidega ja suitsupakk. Kui raske on kirjutada üht avaldust. Ometi ta peab. Ja ennast sundides võtab ta sulepea ning kirjutab üsna paberilehe keskele:

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI PARTEIKOMITEELE.
AVALDUS.

Nii, uus rida ootab täitmist, aga ta kõhkleb. See tundub talle võimatuna. See on ju ettekanne, pealekaebus, nagu neid saadetakse praegu tuhandeid... Mille poolest on see parem kui anonüümkiri? Nikolai Must vajab seda Murrovi vastu ja sa tead seda väga hästi. Muidugi pole see siiski anonüümkiri, ta ju kirjutab oma nime alla. Ning kas ei ole see siis tõde? On Murrov teda kas või kordki toetanud? Ja kas just Murrov ei taha temast praegu lahti saada? Ta ainult kaitseb end, ainult kaitseb. Aga selle sinu ettekande põhjal võetakse vana Murrov maha, kui mitte veelgi halvemat... Ometi, selles, mis ta kirjutab, pole sõnagi valet... Aga praegu, mis loeb praegu tõde või vale? Ja Murrov on vana risu, takistus tervele kateedrile. Ja küllap on Nikolai Mustal teisigi tõendeid. Töötas sakslastega koos... Kurat teda teab, riiulid saksa ebajumalaid täis... Pensioniaeg täis ja mingu...

Tagatoast kostab sammude kahinat vaibal ning tasast pominat. Miks Olga ei oska vaikselt lugeda? Tont võtaks, ta ju ütles talle. Saaks veidikenegi rahu. Näitlemine... nad nimetavad seda tööks. Ei, tema, Hinnov, ei pea seda kunagi tõeliseks tööks. Ta kirjutab selle valmis... kohe... „Teisiti ei saa ma sind kuidagi aidata..." Ta on kirurg ja Murrov on kirurg, aga Murrov on seejuures veel vana tohletanud känd, mõistmatu vana känd, mis risustab teed. Jaa, mis risustab sinu teed, tahtsid öelda. Aga ta tahab seejuures näida veel pühana. „Meil on traditsioonid, parimad meetodid..." Imelikud sõnad... Isegi kui Olga räägib sosinal, oskab ta selgemalt väljenduda kui mõni karjudes. Mis ta seal praegu räägib?

„Toomas, kuule, Toomas."

Ta pöördub vastumeelselt ringi. Olga seisab siidhommikumantlis ukselävel, õhetav, ärevil, vaimustunud ühtaegu. Vahel teeb naise ilu talle haiget, peaaegu füüsilist valu, sest see ilu näib toituvat mingeist salapäraseist allikaist, mis voolavad teises, võõras maailmas, on kättesaamatud ning ärritavad tema haiglamuredest väsinud tajule. Aga vahel on Olgagi tusane ja tujutu, näib samuti väsinud, isegi kuidagi hall. Ning kui nad siis räägivad, ärritub naine kergesti ning ta mehest möödavaatav pilk on imelikult valvas. Siis on Hinnovil vahel tunne, et Olga viibib mõttes taas seal haiglakoridoris. Aga praegu on ta rahulolev ja elevil.

„Toomas, kuula..."

Olgal on käes kulunud, narmendavate paberkaantega raamat. See on Ibseni näidendite valimik, sõjaaegne köide. Kui palju kordi on Hinnov näinud seda raamatut oma naise käes ja imestanud tüdimatu vaimustuse üle. Nüüdki kuulab ta Olgat ärritusega võideldes. Tüdimatu vaimustus aina ühtedest ning samadest asjust, seegi on tema naise raskelt talutav omapära. Ta õpib oma rolle klambriga kinnitatud masinakirjalehtedelt, viskab need siis vihastades kõrvale, et haarata mõne säärase kulunud köite järele.

„...Toomas, ütle, kes me üldse oleme? Räägime neist vihaga ja meie näidendid on täis vihkamist nende vastu... aga nemad ei vihka ja nende näidendid on head, mitte kõik, aga väga paljud, ja tegelastes on neil hinge... Meie näidendites on vähe hinge. Meie lavastaja ütleb, et just sellised on praegu vajalikud... aga ma ei tunne neist rõõmu, mängin, aga ei tunne... Vahel mõtlen, kuidas emal seal läheb..."

Olga on seadnud end istuma diivanile, mille nad ostsid kellegi vana naise käest. See on kallis, mugav, suur ja tugev, aga Hinnovi meelest sobimatu peente jalgadega laua ja vineerpõhjaga toolide kõrval. Magamistoaski püsib sama rahutus, mis näib Olgale meeldivat. Teravad värvid, raske-kerge segamini — see näib peituvat tema naise seeski ning Hinnov on sellega leppinud. Aga praegu tunneb ta muret laual lebava valge paberilehe pärast ning kulunud paberkaantega raamat jätab teda külmaks.

„Olga, ma pean tegema tööd."

Ta ütleb seda kärsitult, tõrjudes, ja näeb, et naine võitleb juba solvumisega. Olga tõuseb, tuleb laua juurde ning vaatab üle tema õla.

„See kõik on vastik, aga su sõbral on õigus, Murrov ei armasta sind. Mäletad, kuidas ta seal kirurgide seltsis...?"

„Ta ütles seal, mida mõtles, ja ta ei peagi mind armastama. Teil seal laval aina armastatakse ja vihatakse, meil haiglas tehakse tööd, mõistad, tööd."

„Ära valeta endale, haiglas ja igal pool mujalgi armastatakse ja vihatakse sada korda rohkem kui üheski näidendis. Tee silmad lahti ja vaata ainult. Palju julmemalt vihatakse. See, mis näidendisse jõuab, on ainult elu kahvatu vari. Sa oled Murrovil tee peal ees ja ta kõrvetab sinu..."

Ta vaatab hämmastunult oma naist. Olga toon üllatab teda. Olga istub, põlved vana naise kombel veidi harkis, käed raamatuga vajunud sülle, ilme otsustav.

„Jäta, Murrov on aus mees," ütleb Toomas vaikselt.

Ta vaatab naisele otsa, aga ei leia sealt mingit mõistmist, ei kaastunderaasugi. Selles ilu kandvas näos tugevnevad, teravnevad jooned, mis muudavad järsult terve näo ilmet, annavad sellele halastamatu, isegi kalgi ilme.

„Kui inimene võib teist aidata, ei tee ta seda ainult siis, kui ei TAHA, aga TEMA tahab sind aidata."

„Nikolai Must tahab midagi muud. Ta pole mulle sõber."

Ja tõesti, kas pole ta teiste mõtete hulgas sedagi mõelnud? Mõelnud oma imelikule vahekorrale sekretäriga. Ei, Nikolai Must ei ole tema sõber. Ja sellest mõttest on korraga kergem.

„Aga külas käib, ja praegu tahab just tema sind aidata. Murrov ei taha, aga tema tahab. Pealegi sa ütlesid, et asi on nagunii otsustatud, ütlesid ju, et neil on Murrovi asemele juba keegi vaadatud ja et ta vaatas sind nii imelikult." Olga kulmud on tõmbunud kipra. Ta näib pingsalt millegi üle järele mõtlevat. „Kuule, sind ju tahetaksegi sellele kohale panna, kuidas ma kohe... mõistad, sind!"

Hinnov vaikib. Olga on mõistnud alles nüüd, mida tema taipas juba seal kabinetis istudes. Aga kuidas Olga ei mõista, et just sellepärast... Ja uuesti rändab tema pilk paberile laual.

„Meil seal teatris trügitakse kogu aeg, rollide pärast ja üldse. Algul oli vastik ja ma mõtlesin, et ei suuda kunagi... aga tahad ju nii kangesti mängida... ja lavastajad teavad, kui väga me tahame..." Ta räägib vaiksel, peaaegu ükskõiksel toonil nagu millestki kõrvalisest. „...Ja mõni kasutab seda nii või teisiti ära, peaaegu alati kasutavad nad seda ära. Oma esimest lavastajat ma vihkasin sellepärast... Aga kui sa Murrovi asemele kateedrijuhatajaks saad, siis sa võid oma luunõelu ja salve kasutada niipalju kui tahad." Ta vaatab Hinnovile otsa, näos ja hääleski mingi uus energia. „Sellega aitad sa kõigepealt oma haigeid. Ma ju tean, kui tähtis see sulle on."

Jah, siis võib ta seda kõike teha ning see on talle tähtis. Ta on Olgaga nõus — ja mingil moel pole seda ka. Miski tõrgub, hirmsasti tõrgub. Ja taas tunneb ta ärevust nagu seal kabinetis.

„Tee mis tahad, aga ta on sind hoiatanud." Olga tõuseb, et minna tagasi eestuppa, aga peatub uksel. „Inimesed kirjutavad praegu üksteise kohta jumal teab mida kokku. Ehk see sinu Murrovgi on kirjutanud midagi sinu kohta. Aga sina kirjutad tõtt ja tunned end süüdlasena... tead, ma ei salli selliseid asju, aga ma olen seda vanameest vihkama hakanud, sinu pärast vihkan. Ja olgu Nikolai kes tahes, ta on sind hoiatanud."

Jah, on hoiatanud, ja see puhas paber tema ees määrabki võib-olla tema elu. Ta põrnitseb paberit mingi uue, hirmuseguse ärritusega. Tõepoolest, ehk on Murrovgi kirjutanud midagi tema kohta? Ei, jaburdus, Murrov juba ei kirjutaks, mitte mingil juhul ei kirjutaks. Aga tema peab kirjutama, sest Murrov on vana. Ta tahab olla edasi kirurg. Ta võtab sulepea ning kirjutab mingi vihase hooga järjest mitu rida. Ja see polegi nii raske. Aga viha on kohe otsas, justkui voolaks tast välja iga sõnaga. Ta viskab sulepea lauale, tõuseb, süütab sigareti ja hakkab toas väga erutatult edasi-tagasi kõndima. Ta teab kindlasti üht, Murrov ei kirjutaks midagi säärast, mitte kunagi.

*T*ubakasuits on toas nii tihe, et lämmatab. Ta avab akna. Külm ja pime vaikus püsib tänaval. See näib olevat justkui pinevalt tardunud, justkui kõliseks hääletult. Harvad laternavalgusesõõrid jätavad lumele kollakaid laike. Aga need laigud on meeldivad, neis nagu püsiks tubade soojus ja lumigi näib neis elavat. Ta läheb uuesti laua juurde, vaatab paberit. Seesama mõne reaga leht, ta pole sinna sõnagi lisanud. Aeglaselt, ettevaatlikult võtab ta paberi ning silmitseb seda tähelepanelikult, kägardab siis kokku. Murrov ei kirjutaks midagi säärast, mitte kunagi. Ta läheb eestuppa. Olga istub diivanil ja loeb. Pea kummargil, õhetav, huuled paokil, täis andumusiha.

„Valmis?“

„Ei...“

Ta pöördub kogu kehaga naise poole ning võtab tolle käed oma pihkudesse. Olga nägu on rauge, kui ta vaatab murelikult meest.

„Mis sust siis saab?“

„Ma ei tea.“

Mõlemad vaikivad, aga see on sedapuhku üksmeelne vaikus. Selline vaikus, mida Hinnov on igatsenud, mis põimib korraga tuhandeid niite.

„Kas sa tuleksid kaasa, kui ma sõidan ära?“ uurib mees.

„Kuhu?“

Naise keha on nihkunud lähemale. Ja nüüd surub Olga oma pea tema õla vastu.

„Mul on kahju, Toomas, et ma käisin enne sulle peale. Sa ei pea seda kirjutama, kui ei taha.“ Olga naeratab korraga. „Tead, Ibsen on geenius. Olen vahel mõelnud, miks ma armastan nii väga teatrit, üldse kunsti, hoian end tema lähedale... võib ju ilma, tean, paljud saavad ilma, aga me oleme ilma temata kidakeelsed, ei suuda öelda kõike. Meie endi sõnad on inetud ja võõrad, ei tule hingest. Tema läbi mõistame kõike, saad must aru?“

Hinnov noogutab hajameelselt. Ta on uuesti omaenda mõtteis. Ja need mõtted on üpris sünged. Kehaski püsib ebameeldiv nõrkus. Imelik, meie kehagi võtab osa meie lüüasaamistest, mõtleb

ta nukra irooniaga. Olgagi juurdleb millegi üle, vaatab pingsalt enda ette.

„Toomas, ma ei tea, miks, aga ma kardan... kõik kardavad midagi ja see hirm teebki nad tigedaks, hirm teeb inimese halvaks. Praegu on kõige parem elada seal, kus sind keegi ei tunne... Toomas, sõidame Tallinna. Seal on head teatrid ja Inga teab seal üht lavastajat. Ta lubas mind aidata. Sõidame, Toomas...“

„Võib ka Tallinna, aga kõigepealt võitleme veel pisut.“

„Muidugi, see õpetatud nõukogu ei pruugi sugugi sinu kahjuks otsustada ning see büroogi... Nikolai on sinu sõber ja tema on ometi sekretär.“ Naine surub end tihedalt tema vastu. „Kõik läheb hästi, ma kohe tunnen seda, muidugi läheb...“ Äkitselt ta vaikib ning ta näole on tekkimas kõhklus. „...Ja me ei saagi vist sõita... hirmus lugu, Toomas, tahtsin sulle juba mitu päeva öelda... Toomas, ma olen vist rase...“

See ka veel! Hinnov peaks vist rõõmustama, peaks vist kallistama, rahustama naist. Ta aimab naise solvumisvalmis ootust, aga ei suuda endast peletada tuska. Olga poleks võinud valida halvemat aega.

„Rase... oled sa siiski kindel?“ pomiseb mees.

„Mul ei ole teatris palju tööd ja ma olen mõelnud vahel, et võiksime... sa ei taha, ei?“

Hinnov tajub naise hääles pinevil ootust, aga ei suuda end muuta, ei suuda oma häälde toppida seda, mida sinna sugugi ei mahu. Vahest kuu tagasi oleks ta tundnud sest rõõmu, kindlasti oleks. Aga nüüd on see vaid mure, lihtsalt uus mure, ehk suuremgi kui teised.

„Tahan, aga praegu pole õige aeg... sa mõtle ise...“

Naine on nihkunud temast eemale, toetab end küünarnukile ja vaatab teda pärani silmi. Vaatab nii, nagu vaadatakse kauget, nagu vaadatakse võõrast.

„Sa oled julm, kui julm sa ometi oled...“

*N*aine ootas teda vastuvõtuosakonna ukse juures. Ilmselt oötas, sest oli vaadanud teda juba eemalt pingsalt, kui Hinnov oli mööda koridori lähenenud. Hinnoviga kohakuti jõudnud, astus ta sammu ettepoole ning küsis kõlatult:

„Teie olete doktor Hinnov?“

„Jah.“

Hinnov silmitses imestunult naist. Too võis olla umbes kolmekümnene. Naine oli ilmselt maalt pärit. Ta aimas seda naise mantlisse kleepunud heinapeprede järgi. Ta oli Hinnoviga peaaegu ühepikkune ja hoidis seistes oma viltides jalgu veidi harki. Naine vaatas teda tähelepanelikult edasi, otsekui oodates veel mingit selgitust. Siis liigutas ta kätt, tõmbas ühe, siis teise labaku käest, aga lasi samas kätel alla vajuda. Tema ilmes peegeldus nõutus. Veel

mõned aastad tagasi oli ta olnud ehk üsna kenagi, aga praegu näis ta kuidagi luitunud, kulunud ja piisas vaid ühest pilgust kahvatusse, teravnenud joontega näkku, et mõista seal pesitseva mure suurust.

„Te olete kirurg?“

Hinnov noogutas. Ta nägi, kuidas naine uuris tema valget kitlit, justkui tahtes milleski selgusele jõuda.

„Te peate mind aitama...“ Naise huuled peaaegu ei paotunud seda öeldes. Ta rääkis väga tasa, aga tungivalt, ning meelehei-tesse tema näol oli segunenud kramplik otsustavus. „Mulle öeldi, te olete hea arst.“

„Milles on asi?“

„...See pole sugugi kaugel... ta vajab abi... te tulete, eks?“

„Kes vajab abi?“

„Minu mees... temaga on väga halvasti.“

„Kus ta on?“

„Kodus... see tähendab minu juures... õigemini sugulaste juures.“

Naine vältis tema pilku. Oli näha, et ta mõte töötas palavikuliselt. Otsides sõnu, kõhkles ta igaühe juures ning parema meelega oleks ta hoopis vaikinud.

„Mis tal on, teie mehel?“

„Ma... ei tea. Temaga on halvasti, väga halvasti, doktor, te peate teda vaatama.“

Hinnov mõtles hetke. Naine rääkis segaselt, aga midagi pidi olema lahti. Olgu, ta vaatab mehe üle.

„Hästi, saatke ta siis siia. Kas ta liigub?“

„Ma ei tea... ei vist... Ei, tal on väga halb, doktor.“

Naise pilk püsis endiselt põrandal ja uuesti tundis Hinnov ärritust. Viimastel päevadel ärritus ta üldse kergelt. Iga tühiasi riivas, riivas tihti nii valusalt, et ta ei suutnud end tagasi hoida ja plahvatas. Töögi ei pakkunud enam rahuldust. Ta tegi seda ennast sundides. Sundis ennast haigetega vestlema, sundis end neid läbi vaatama ja sundis end operatsioonituppa minema. Aga doktor Rei ja Šubaga end rääkima enam ei sundinud ja Langegagi vahetas ainult hädapärast mõne sõna. Ta tahtis üksi olla. Isegi kodus häiris kõik, Olgagi häiris. Ta istus kodus kirjutuslaua taha ja teeskles lugemist. Aga lugeda võis ta ükskõik mida, nagunii ei mõistnud sest midagi. Homme läheb ta büroole ja kahe päeva pärast tuleb kokku õpetatud nõukogu. Ta töökaaslased pidid seda teadma. Ta märkas selgelt nende nägudest, et nad teadsid seda. Täna helistas Nikolai Must ja kutsus enda juurde. Kahe tunni pärast sunnib ta ennast minema tema kabinetti. Aga praegu on see naine siin. Mida ta temalt tahab?

„Ei liigu... kui ei liigu, kutsuge välja kiirabi ja tooge siia vastuvõtutuppa, ma vaatan ta üle.“

Ta ütles seda järsul toonil, varjamata vastumeelsust, ning

kavatses edasi minna, aga naine püsis paigal. Enam ei põgenenud tema vaade põrandale. Ta näis olevat julgust kogunud. Suured pruunid silmad püsisid kramplikult Hinnovil.

„Ma ei saa teda siia tuua...“

„Miks?“

„Ta ei luba.“

„Kui ta ei vaja abi, siis...“ Ta kavatses lõpetada selle jutuajamise, aga miski naise silmades hoidis teda tagasi. „...Öelge talle, et kui ta soovib, et mina teda läbi vaataksin, siis...“ Ta vaatas kella käel. „...Poolteist tundi olen ma veel majas.“

„Ta ei tule... ei saa tulla. See ei ole siit kaugel, doktor... ma väga palun...“

Naine oli järjekindel, vihastamapanevalt järjekindel, aga niimoodi siin kaubeldes kaotas ta rohkem aega ning ta andis tusaselt järele.

„Olgu, aga siis kohe... ma vahetan riided.“

„Ma ootan teid siin, doktor.“ Naine noogutas innukalt.

Ta ei pööranud enam tähelepanu naise näole valgunud rahulolule, vaid läks kiirel sammul mööda koridori tagasi. Olgu, ta sunnib end tegema seda visiiti, vaatab selle mehe läbi. Aga ta ei tundnud midagi, mitte midagi peale kibeduse ja tusa, mida tema keha neil viimaseil päevil järelejätmatult endasse korjas.

See oli väike hooviga puumaja linna servas. Üsna lähedale jäi raudtee, sest ta kuulis veduri huilgamist ning rataste kolksumist relssidel. Läbi halvasti valgustatud esiku minnes märkas Hinnov alussärgi peale tõmmatud traksides tüsedat meest, aga too kadus kohe kuhugi. Tuba oli madala laega ning veelgi hämaram. Naine astus ees. Siis märkas ta nurgas voodit ning tundis samas vere ja kaua pesemata keha hapukat lõhna. Naine läks üle toa voodi juurde ning kummardus selle kohale.

„Harri,“ ütles naine, „ma tulin...“

Ta rääkis tasa, peaaegu sosinal. Voodis tekkis mingi liikumine ning kostis arusaamatut pominat. Lamaja peal oli määrdunud, narmendavate servadega tekk ja selle peal veel mingi mantel. Hinnov istus üleriideid seljast võtmata voodi äärele ning asetas koti instrumentidega põrandale.

„Mis teil juhtus?“

Ta nihutas tekiserva ja nägi hõredate tumedate juustega pead. Mehe käsi oli tõusnud ning klammerdus kõvasti teki külge. Ta nägi mustavate äärtega küüsi ja paakunud nahka luistel sõrmedel. See hämaruses hallikana tunduv kahvatus ja imal verelõhn olidki need, mis sundisid teda vastikust võites lähemale kummarduma. Ta nihutas tekki allapoole, aga mees hoidis sellest kangekaelselt kinni.

„Lase nüüd olla, Harri,“ ütles naine tasa, „see on arst, ma tõin arsti.“

Mehe käsi lõtvus. Ta kergitas patja surutud pead ning Hinnov nägi kõhna habetunud nägu. Selle lahja näo igas joones varjas end halvasti vaoshoitud hirm.

„Lase nüüd olla, Harri," kordas naine, „see on kirurg, las ta vaatab su õlga."

Mees pööras nüüd oma aukus silmade ärevil pilgu naisele ning Hinnov nägi neis vilksatamas mingit ebalevat rõõmu.

„Sa ei lähe kuhugi, Leida?"

„Ei, ma olen nüüd kogu aeg siin," sõnas naine rahustavalt, aga ohkas samas.

„Sa ei tohi enam kuhugi minna," kordas mees mingi lapseliku kannatamatusega, „ole siin selles toas."

Hinnov lükkas tekki veel allapoole. Mehe vasak õlg oli üleni sidemes. Side oli tehtud oskamatult, oli üleni verest paakunud ning kleepunud nahale. Ta võttis instrumentide kotist käärid ja pintsetid.

„Tooge pesukausiga vett," käskis ta naist, „kui võimalik, sooja."

„Sa ei tohi kuhugi minna, pead olema siin, siinsamas," nõudis mees ärritunult. Tema näkku olid ilmunud higipiisad.

„Jaa, muidugi ei lähe ma kuhugi..." Naine noogutas Hinnovile ning lahkus toast.

Õlas oli kuulihaav. Hinnov eemaldas haava ümbert sideme. Ta nägi tumedaks tõmbunud servadega kuuliauku. Väljumisava ei olnud, tähendab — kuul istus sees. See võis olla tunginud kopsu või püsis kuskil lihaste all.

„Kas te olete verd köhinud?" päris ta mehelt.

„Ei... ainult natukene algul... See on peaaegu tühiasi, eks ole, doktor?"

Tühiasi... Väga tõenäoliselt oli kuul riivanud ka kopsu. Ja haav oli vana, vähemalt paar päeva. Oli alanud põletik. Ja kus istub see kuul praegu? küsis ta endalt.

„Miks te kohe arsti poole ei pöördunud, haava on tekkinud põletik?"

„Ma... olin maal," pomises mees. Hinnovit ärevalt uurinud pilk pöördus naisele, kes oli uuesti ilmunud tuppa ning seisis, pesukauss käes, Hinnovi selja taga.

„Jaa, ta oli maal," kinnitas naine kärmelt, „ja me ei saanud mitte kuidagi varem."

„Kes haava sidus?"

Nad vaikisid, vahetasid pilke ja vaikisid. Ja korraga ta taipas. Vaatas mehe lahjat habetunud nägu, kollakaskahvatut verekaotusest ning näljast, nägi hirmu tursekottidega silmades ning tundis pesemata ihu lõhna — ja teadis. Õigemini aimas, aga mingi vaistlikult kindla teadmisega.

„See on kuulihaav... teid tulistati?"

„Jaa, see oli... õnnetus... jahil," pomises mees.

Naine vaatas neid suud kokku pigistades, seisis kõrval ja ootas.

Mees valetas, kindla peale valetas. Aga ta ei pärinud edasi, oli miskipärast isegi rahul antud seletusega. Ta oli arst ja seda meest oli tarvis kiiresti opereerida. Kuul istus sees ja haav oli põletikus. Kogu see asi siin ei meeldinud talle, aga kõige tähtsam oli praegu operatsioon.

„Millal see juhtus?"

„Üleeile..." Mees pööras pead ja vaatas talle tungivalt otsa. „...Me ajasime põtra varitsuse peale ja..."

„See juhtus ju kolm päeva tagasi," parandas naine. „Ta on arst, Harri."

„Jaa-ah, vist küll." Mehe palavikuläikega silmad püsisid Hinnovil. „Kolm päeva tagasi, jah... lasime põtra ja..."

„Ja millal linna tulite?"

„Täna, täna hommikul," vastas naine mehe eest, „see ei ole ometi midagi tõsist, doktor?"

Naise murelik nägu oli korraga väga abitu. Ta oli mehest kümmekond aastat või rohkemgi noorem ja paremas käes kandis ta abielusõrmust. Aga Hinnov ei mõtelnud praegu sellele, ei mõtelnud oma küsimustele ja neile antud vastustele, millel ilmselt tõega üsna vähe pistmist oli. Ta vaatas üksisilmi õlga ja kaalutles. Haav oli inetult irvakil, selle servad olid turses ja sinakad. Kus võib istuda kuul, küsis ta uuesti endalt. Kui see ei istu kindlalt, võib ta transpordi ajal vabalt paigast liikuda, võib nihkudes põhjustada uue verejooksugi. Aga aega ei ole. Ja verejooks võib alata iga hetk siinsamaski...

„Viime teid kohe haiglasse..." Ta kummardus mehe kohale. „Peab opereerima."

„Doktor, aga kui natuke rohtu ja... ehk veab välja, mul on tugev organism, olen kõik ära kannatanud... ma olen väga kannatlik... ütle talle, Leida..." Mehe käsi sirutus teki alt välja ning haaras voodi kõrval seisva naise käe.

„Jaa, kõik saab korda, nad ravivad su terveks, Harri."

Keegi avas selja taga ukse. Naine võpatas ja pöördus ringi. Hinnov nägi uksel ennist koridoris kohatud alussärgi ja traksidega meest. Mees vaatas neid vaikides. Naine läks kiirel sammul tema juurde ning nad rääkisid midagi tasakesi omavahel. Hinnov vaatas tusaselt kella. Ta ei jõua sekretäri juurde, mitte kuskile ilmselt ei jõua. Operatsioon venib siin pikale. Tuleb määrata veregrupp ja kindlasti varuda verd. Kui kuul istub kuskil veresoonte vahel või lülisamba juures, läheb üksinda raskeks. Kui Lange pole veel lahkunud, kutsub ta Lange endale appi... Ta mõtles, et rahustada ennast, et vaigistada imelikku, sisemuses paisuvat ärevust.

*K*uul oli läbinud kopsu otse südame kohalt, aga mitte väga sügavalt. Ta eemaldas verehüübed ning kelmeõõnde kogunenud vere ja lootis leida kuuli kuskilt abaluu ning roiete vahelt. Aga

kuuli ei olnud kuskil. Ebamugav oli töötada. Ta nägi, kuidas Lange pingutas ning püüdis konksudega haava laiali hoida, aga käsi mahtus ainult vaevaga sisse. Nägemisest, kontrollist silma all polnud juttugi. Ta nihutas millimeeterhaaval sõrmi edasi, püüdes mitte riivata südant. Südant riivata, veel enam teda veidigi nihutada, tähendas riskida selle seiskumisega. Aga sõrmed ei tundnud midagi. Kuuli polnud. Ja ometi pidi see kuskil olema, sest puudus väljusmisava. Ta eemaldas haava laiendades ühe roide, siis teisegi ja nihutas kätt allapoole. Samal ajal hakkas kopsuhaav uuesti veritsema.

„Kust sa sihukese üles otsisid?"

Lange hingeldas väsimusest. Ta oli tulnud tõrkumata ning Hinnov oli talle selle eest tänulik. Kolmandat polnud nad leidnud. Üliõpilased olid juba lahkunud ja Šubat oodati kateedris. Langegi oli juba vahetanud riided, aga helistas siis kuhugi ning tõmbas kitli taas selga. Ja nüüd hoidis temast vanem ning kogenum Lange teise assistendi asemel konkse, sest operatsiooniõele käis see lihtsalt üle jõu. Aga kahtlemata oleks tema, Hinnovgi, sama teinud Lange asemel. Ja kui tarvis, teebki...

„Kas sa otsisid tal taskud läbi? Vahel peidavad ära, et meid narrida... õeke, laseks sanitaril tuua ta riided, mis?"

Lange naljatab, kuigi õde pühib tal otsa eest higi. Lange peab nalja tähtsaks. Tema, Hinnov, ei suuda. Ei suuda, kuigi teab, et nii oleks parem. Näe, õdegi turtsub juba omaette. Tema ärritub, tigestub ning ajab õegi tujust ära. Kuul on rikošetina kõrvale kaldunud... mõtle rahulikult järele, kuhu ta võis suunduda, mida võis veel rebestada? Veel allapoole... ettevaatlikult... Lõpuks ometi. Sõrmed puutusid vastu kuuli deformeerunud pinda. Ta tundis selle ära silmapilkselt, nagu kaevikusõdur aimab mürsu vilinast kaliibri ja kukkumiskoha. Aeglaselt, väga aeglaselt nihutas ta seda kahe sõrme vahel ülespoole. Lõpuks, ulatudes haarama klemmiga, tõmbas ta kuuli välja ning ohkas rahulolevalt. Toetas siis käed steriilse linaga kaetud haige küljele ning puhkas.

„Vahel mõtled, kui palju haigusi seda neetud inimlooma varitseb, aga temale, näed, on nendestki vähe." Lange veeretas kummikindas peopesal kuuli ning ulatas selle õele. „Keegi tulistas teda, tahtis tappa... ma saan aru, et inimene usub millessegi, tahab uskuda, ja see, millesse ta usub, näib alati ainus ja õige, aga miks ei pane teda kõhklema tõde, mis lubab tappa?"

Hinnov vaikis ning silmitses ainiti instrumentide lauale asetatud kuuli. See oli PPŠ kuul, tähendab, meest ei tulistanud jahimehed. Kes siis? Mis oli kõige selle taga? Mis seal tegelikult oli toimunud? Ta vaatas haavatu päitsi suunas. Narkoosiõde hoidis maski. Rahulikult, ühtlaselt kerkis-langes hingates rindkere. Nad olid kandnud tublisti verd üle, aga küllap oli habetunud ja räämas nägu nüüd veelgi kahvatum ja hallim. Siiski, päris surmavaid vigastusi polnud, kohe ta õmbleb haava kinni, ja kui nad

võidavad antibiootikumide abil haavapõletiku ja infektsioon ei levi, mees paraneb. Muidugi kestab kõik kaua ja vaevaliselt, kuid tema on oma töö teinud. Võib-olla keegi teine ravib edasi, sest ülehomme on büroo ja veel kahe päeva pärast õpetatud nõukogu. Lähemad päevad otsustavad omal kombel nende mõlema saatuse. Imelik, alati on kinnitatud, et inimene vormib ise oma saatust. See on tundunud nii selge ja lihtne on olnud uskuda. Ometi — kui sügavalt ekslik see on. Sagedamini teevad seda teised. Teiste käed, teiste tahe vormib sinu saatust. Sa seisad ja vaatad jõuetuna pealt.

Ta tundis sügavat väsimust, tundis seda levivat endas läbi süveneva ükskõiksuse. Ta ei jõudnud sekretäriga kohtuda. Aga mida olekski olnud tal sekretärile öelda? Murrov poleks iialgi kirjutanud säärast avaldust. Temagi ei kirjuta. Nikolai Must ei saa teda aidata. Keegi ei saa. Ta teeb edasi oma tööd, niikaua kui saab. Ta võttis õe ulatatud nõelahoidja ning hakkas haava kinni õmblema. Kui tal ei lubata enam tööd teha siin selles haiglas, töötab ta edasi kuskil mujal, kus vajatakse kirurgi kätt.

Hommikul, vaevalt jõudnud osakonda, tõmbas ta kiirustades selga valge kitli ning ruttas palatisse. Haavatud mehe seisund püsis endiselt raske. Ta seadis hapnikuvoolikut ninas, kompis pulssi ning kuulas valveõe seletusi.

„...Doktor Rei kutsus doonori ja me kandsime üle veel liitri verd, siis jäi vererõhk püsima..."

Hinnov noogutas rahulolevalt: Rei on tubli, see on hästi tehtud. Muidugi on veel vara mingeid tulemusi oodata, aga ta loodab. Kõige tähtsam on nüüd võidelda haavainfektsiooniga ja ära hoida kopsupõletikku. Õnneks on õed siin tublid ja ta on ise samuti valvas... Ta heitis pilgu kellale ning ruttas palatist välja, et mitte hilineda hommikusele valve üleandmise konverentsile.

Koridoris seisid kaks ohvitserimundris sõjaväelast. Üks neist peatas postiõe ning küsis tollelt midagi, siis tulid nad Hinnovi suunas.

„Siia toodi eile õhtul üks mees?" päris noorem, leitnandipagunitega võõras järsult.

„Meile tuuakse iga päev haigeid..." Ta surus endas alla imelikku valvast erutust. Mõlemad mehed kandsid julgeolekuvormi.

„Mitte aga kuulihaavaga, doktor, meie kuulihaavaga," katkestas leitnant teda kannatamatult.

„Ta on kuuendas palatis," sekkus vanem, majori eraldustärnidega ohvitser vene keeles, „kus see kuues palat on?"

Kuues palat oli otse tema selja taga. Hinnov tajus endal mõlema mehe umbusklikku vaadet.

„Mis on haige nimi, kui te ei tea tema nime, siis on mul raske...?"

„Teame, me teame kõike, doktor, nimegi teame, nimi on Harri Luik."

Leitnant vaatas kärsitult majori suunas, kes noogutas ainult, uurides kinnisel ilmel pikka koridori enda ees.

Harri Luik oligi kuulihaavaga mehe nimi. Tähendab, teda otsiti...

„Kas te ei tunne siis oma osakonna haigeid?“ nõudis leitnant enesekindlalt. Ta saatis pilguga möödaruttavat sidumistoaõde ning korraks ilmus tema näole lõbus poisilik uudishimu. Aga majori rahulolematu pealiigutus pühkis selle samas, ning juba tusanedes, äsjane meeldiv, avala ilmega nägu taas kogumas jäika leppimatust, kordas leitnant rangelt: „Te ei tunne oma osakonna haigeid? Väga imelik, doktor.“

„Tunnen küll, võtsime ta tõesti eile vastu. Opereerisime teda, ta on väga raskes seisundis. Haav on...“

„Te võtsite haiglasse bandiidi,“ katkestas major teda teravalt. „Meie püüame ja hävitame neid metsas, aga teie hoolitsete. Kuhu see kõlbab?“ Majori jäme kael ja lopsakate joontega nägu punetasid ärritusest. Tema vidukil silmad püsisid Hinnovil. „Bandiit, kes varjas end metsas ja kelle kätel on kahtlemata paljude nõukogude inimeste veri. Bandiite ravitakse nüüd suurima hoolitsusega nõukogude haiglates... kuhu see kõlbab?“

„Me võtame ta endaga kaasa,“ ütles leitnant vahele, riivates uuesti pilguga mööduvat medõde.

„Kaasa?“

Hinnov vaatas teda jahmunult. Mõtted jooksid üksteise otsa. Ta tundis rahutust, mingit imelikku jahedust südame ümber. Bandiit? Ta oli kahtlustanud midagi juba seal korteris meest läbi vaadates. Ning kuuli kummikinnastes sõrmede vahel hoides olid tema kahtlused veelgi tugevnenud. Ja siiski, kas polnud mehe kahvatu, kannatust täis nägu tekitanud pigem kaastunnet? See teki alt sirutunud kõhn määrdunud käsi, mis naise kätt otsis, ja hirmunud naist keelav pomin olid sundinud teda kõrvale heitma kõik kahtlused. Opereerides, kuuli otsides ning vaeva nähes oli ta tundnud ainult muret ja lootust. Aga neil meestel siin oli võib-olla ka õigus. See mees võis olla lihtsalt bandiit. Üks nendest, kelle metsikuste tõttu oli ta näinud suurt vaeva paljude teistega. Ja ometi — kui raske oli uskuda, et kehas, kus elu veel vaevalt hõõgub, peitub kurjus. Ei, ta ei saanud neid uskuda, ta uskus oma käsi, mis olid aidanud elule. Kuhu tahetakse seda meest viia? Vanglasse? Siis sureb ta kindlasti. Aga kuhu mujale võidakse teda viia? See mees seal peab lamama oma voodis, hingama ja elama hapnikusondide ja tilgapudelite abil. Teda ei või praegu kuhugi viia, mitte kuhugi...

„Tulge, doktor, näidake meile, kus ta on,“ nõudis leitnant.

„Ta peab jääma haiglasse,“ ütles ta võimalikult rahulikult. Ta surus pöidla vöö vahele ning silus kitlit.

„Me viime ta kaasa,“ kordas leitnant. „Viime kohe...“

Hinnov mõistis nende sõnade taga peituvat ähvardust, mõistis selgelt mundriteski peituvat ähvardust. Ängistav jahedus rinnus tõmbus koomale, pigistas teravalt.

„Teda ei tohi praegu kuhugi viia, ta peab jääma siia haiglasse,“ kordas ta uuesti.

„Teie seda ei otsusta,“ kähvas leitnant, aga tema poisilikult solvunud ilmesse oli sugenenud ebalus. Ta vaatas abiotsivalt majori suunas. Too vaikis vimmakalt, nägu ja kael punaseks tõmbunud soontesse suruvast verest. Ja korraga nägi Hinnov kätt, tihedate tumedate karvadega kätt, mis tõusis portupeerihma juurde ning libises taha puusale. Ta nägi kokkupigistunud huuli ning otsustavalt pilukile tõmbunud silmi ja tajus samas, et kahvatab.

„Haav on eluohtlik, kui ta praegu siit ära viia, siis ta sureb, sureb tee peal,“ ütles ta vaikselt, „kindlasti sureb.“

„Temasugused ei peagi elama.“ Majori hääl oli vaenulik ja põlglik, aga käsi libises kabuuri riivates taas alla.

„Kus on teie osakonnajuhataja... ei, peaarst, teie peaarst?“ nõudis ta Hinnovilt.

Hinnov juhatas. Nad läksid mööda koridori tagasi. Ta vaatas neile järele, võideldes uuesti jõuetuks tegeva ärevusega. Siis läks ta aeglasel sammul edasi arstide toa poole.

Konverents oli juba alanud. Ta istus oma kohale ning kuulas küünarnukki lauale toetades Rei ettekannet. Rei rääkis ka tema haigest ning siis kõneles ta ka ise, rääkis lühidalt operatsioonist, kuuli asukohast ning millised organid olid vigastatud.

„Kopsu ülasagar puru, süda sealsamas, sant lugu,“ arvas Murrov, „võib tekkida uus verejooks. Panite ikka torud kontrolliks?“

Muidugi oli ta asetanud dreentorud, ja loomulikult võib kõike juhtuda. Verejooks võib tekkida uuesti üsna mitmest kohast. Hinnov arutles, esitas oma kaalutlused, aga tema enda hääl tundus talle võõras. Justkui rääkis keegi teine, ja rahutus, keha täitev halvav rahutus püsis.

Nad tulid päris konverentsi lõpus. Murrov tõusis juba, et minna oma kabinetti, kui nad sisse astusid. Lühikesekasvuline peaarst kõige ees, ohvitserid tema taga.

Haigla peaarstist, hiljuti sellele kohale määratud doktor Rammulist liikus üsna vastakaid jutte. Ta oli veidi üle neljakümne, juba hallineva peaga, kitsa kurrulise lauba ning pisut kõõrdivaatavate silmadega mees. Enne sõda oli ta olnud professor Murrovi juures assistendiks. Mobiliseerituna teenis ta mingis tagalahospidalis, tuli sõja lõppedes tagasi ning töötas seejärel paar aastat vaikselt ja tähelepandamatult Toome haavakliinikus kirurgina. Tal teati olevat põdur närviline naine ja kaks last. Tema ootamatult alanud kiire karjäär oli kõigile üllatuseks. Üllatuti just mehes endas toimunud muutusi märgates. Ta astus parteisse ning hakkas usinalt käima mitmesugustel koosolekutel. Ja mitte ei istunud vaguralt kuskil nurgas nagu enamik kokkutulnuist, vaid võttis agaralt sõna. Teda pandi varsti tähele, sest doktori esialgu ebalevad ja kohmakad kõned võtsid peagi ründava, terava tooni. Doktor Rammulil oli eriline vaist oma ohvreid valida. Paljud tagandati varsti oma koh-

tadelt. Mõned kadusid jäljetult, teistest sosistati vargsi kuluaarides. Varsti valiti doktor Rammul ülikooli parteikomiteesse, ta oli ametiühingusekretär, seejärel prorektor ning julgemad toetajad ennustasid peatselt rektoritooligi. Seetõttu mõjus peaarsti tagasihoidlikule kohale määramine kõigile täieliku üllatusena. Halva, ebameeldiva üllatusena võeti see vastu toetajate poolel ning nõutusega vastastegi juures. Ja nii ühtesid kui ka teisi oli doktor Rammulil üsna võrdselt.

Arstide toas valitses vaikus. Professòr Murrov istus tagasi oma tugitooli. Osakonnajuhataja Šuba nihutas end poolküljetsi. Tema nägu väljendas nõutust, isegi hirmu.

„Eile võeti haiglasse vastu bandiit... kurjategija...“ Doktor Rammul kõhkles hetke. Ta silmad otsisid vaba istekohta. Aga vaba oli ainult üks tool laua taga. Teinud ebakindla sammu selle suunas, peatus ta samas, ning heitnud pilgu ukse juures seisvatele ohvitseridele, otsustas nähtavasti ümber ning seisatas toa keskel. „Nimelt, meie haiglasse, haigete nõukogude inimeste keskele on vastu võetud bandiit, kes tekitab suurt ohtu personalile ja haigetele.“ Ta vaatas rangel ilmel enda ees istuvaid kirurge ning jätkas: „Mind hämmastab valvearstide hoolimatus, ma lisaksin, kuritegelik vastutustundetus... Tuleb välja, me oleme hakanud bandiite mahitama. Võib-olla doktor Murrovil on mõningane isiklik sümpaatia...“ Rammuli jahe pilk riivas professorit ning tema kitsad huuled kõverdusid muigeks. „...aga teilt, doktor Šuba, teilt kui osakonnajuhatajalt poleks ma seda sugugi oodanud.“

Hinnov tundis end halvasti. Uuesti pigistas midagi rinnus. Ta nägi Murrovi endassetõmbunud olekut, nägi raskelt lebavaid käsi professori põlvedel, jämedaid sõrmi, mis nihutasid end kohmakalt, justkui püüdes millestki haarata. Siis nägi ta Šubat, kes istus veidi ettevajunult, vaadates kramplikult põrandale.

„Ma... ei teadnud...“ pomises Šuba.

„Kuidas ei teadnud?“ sekkus ukse juures seisev major vahele. „Osakonnajuhataja ei tea, mis toimub tema osakonnas. Kuhu see kõlbab? Teie siis ei näinudki eile seda bandiiti? Kes ta siis siia sisse tõi?“

Šuba vaikis, aga tema krässus juustega pea tegi kärme eitava nõksaku.

„Nii...“ Majori vidukil silmade umbusklik pilk vedas end Šubalt lahti. Ohvitser astus mõned sammud ettepoole ning seisis nüüd peaarsti kõrval. „Nii,“ kordas major justkui mõtteid kogudes, „me tahame teada, kes võttis eile selle bandiidi haiglasse sisse.“

Hinnov kõhkles. Ta tajus nagu teisedki selgelt majori hääles peituvat ähvardust. Uuesti meenus talle naine all koridoris, tolle murelik ja heitlik ilme, ja seejärel hämar tuba, voodi nurgas ning kahvatuhall veretu nägu. Bandiit? Kas ta oli aimanud? Jah, midagi aimas, aimas isegi koridoris seistes ning juba naisega rääkides, aimas vist süveneva tusa läbi, mida naise palve temas tekitas. Miks otsis naine just teda? Ja seal hämaras toas haava uurides oli ta kahelnud veel rohkem. Aga järgnev tegutsemisvajadus oli matnud kõik muu. Ta ees oli lihtsalt haavatu, haige, kes vajas kohest abi, ning ta polnud enam kõhelnud. Ja nüüd pannakse seda talle süüks. Ehk ongi süüdi? Sest kas polnud need, keda tulistati, süüdi paljudes teistes tulistamistes? Süüdi tapmistes ja vägivallas? Miks nad vaatavad teda, kuidas pidi ta siis toimima, kuidas?

„See bandiit viiakse kohe siit ära, seltsimehed võtavad ta endaga kaasa, haigete kohal rippuv oht tuleb jalamaid kõrvaldada.“ Peaarst raputas hukkamõistvalt pead. „See on andestamatu kergemeelsus, kolleegid, loomulikult me võtame abinõud tarvitusele, et midagi säärast enam kunagi ei korduks. Kes oli eile valves?“

Ta tundis endal Šuba tungivat pilku. Ja Hinnov tajus nüüd eriti tugevasti ohutunnet, hirmu, mis valitses siin toas ohvitseride sisseastumisest saadik. Kõris kraapis imelik kuivus. Kõheldes, justkui veel aega võites sirutas ta käe ning võttis laual lebavast pakist endalegi suitsu.

„Mina võtsin selle haige eile sisse,“ sõnas ta tusaselt.

Mõlemad ohvitserid vaatasid teda, vahetasid siis omavahel pilgu.

„Teie käisite ka seal kodus?“ uuris leitnant kärmelt.

„Jah, mina.“

„Täpselt, majaperemehe kirjeldus vastab...“ Leitnant noogutas majori suunas.

„Jah, klapib,“ nõustus majorgi. „Noh, osakonnajuhataja, tehakse teil siin aga igasuguseid tükke, teie aga ei tea maast ega ilmast.“

„Ma ei teadnud,“ pomises Šuba. Uuesti põrnitses ta põrandat, nägu murelik, heitunud. Õlad ettepoole kummargil, istus ta sügavalt tugitoolis, otsekui varjudes sellesse.

„Naine tuli ja palus mind haiget kodus üle vaadata. Mees oli raskes seisundis ja vajas kohest operatsiooni. Võtsingi ta haiglasse... mis ma valesti tegin?“

Hinnov rääkis, rääkis ärevust maha surudes. Rääkis, sest see oli ainus võimalus vastu seista, püüdes lõhkuda tema ümber aina tihenevat, jäiselt pigistavat ohtu.

„Kõik tegite valesti,“ ütles major järsult. Tema käsi tõusis, libises üle rinnal oleva ordenilindi ning avas vormikuue kraenööbi. „...Kõik puhta valesti, läksite kaasa bandiidi naisega ja sahkerdasite ta haiglasse varjule. Kui mitte kodanike valvsus, siis redutaks ta juba teab kus...“

„Redutaks? Kuul oli läbistanud kopsu südame lähedal.“ Hinnov vaatas imestunult ohvitseri. Kellele võis see haige mees praegu ohtlik olla? Ta ei taha aru saada, mõtles ta hämmeldusega.

„Aga võib-olla te siiski tundsite seda naist?“ uuris leitnant. Tema heledad sinised silmad sihtisid pinevalt Hinnovit. Küsi-

mus oleks tundunud Hinnovile totter, kui poleks olnud seda jäist vaikust tema ümber, sellest õhkuvat ohtu.

„Ma ei tundnud seda naist, nägin teda esimest korda," vastas ta ennast rahulikuks sundides.

„Olgu," major rehmas käega, „teine kord olge ettevaatlikum, doktor. Bandiitidele ei maksa kaasa tunda. Mida vähem kaasa tunneme, seda kiiremini need raisad hävitame."

„Mina ka ei saa aru, milles doktor Hinnov on eksinud," sekkus Lange. Tema hääl oli peaaegu sõbralik. „Ta opereeris raskes seisundis haiget. Omal ajal meile õpetati koolis ikka nõrkadele ja haigetele kaasa tundma, olgu need kes tahes, ja arsti vannet andes lubasime neid ka abistada."

„Jätke see kodanlik liberalism," lõikas leitnant vahele, „bandiidid tuleb hävitada ja me hävitame nad. Või ehk tundsite isegi fašistidele kaasa, kui neid peksime?"

Hinnov vaatas professori suunas. Murrovi sinakaskahvatud huuled liikusid, justkui räägiks ta midagi omaette. Aga suur pea oli vajunud madalale õlgade vahele ning ta istus kühmutõmbunult tugitoolis, justkui eemal kõigist.

„Me peame olema valvsad, see on kõigi nõukogude inimeste, ka meie, arstide kohus." Doktor Rammuli lühike kiitsakas keha liigutas end kitli all justkui ebamugavust tundes. Pea pika soonilise kaela otsas pöördus Lange suunas ning peaarst jätkas rangelt: „...Kõigi haiglasse sisse võetud traumahaigete puhul tuleb alati täpselt selgitada, kus ja millistel asjaoludel on trauma tekkinud. Ma hakkan kontrollima. See haige viiakse täna meilt üle. Tema koht pole siin."

„Seda haiget ei tohi praegu kuhugi üle viia, ta pole transporditav," ütles Hinnov kindlalt. Ta tundis endasse valgumas mingit imelikku rahu. Ohvitserid, jõud ja oht nende selja taga, olid taganenud selle selguse ees, mis järjest tugevnedes end temas ilmutas.

„Ei tohi?" Doktor Rammuli hämmelduses oli omajagu kõhklust. „Aga need seltsimehed organitest leiavad, et..."

„Te kaitsete bandiiti... väga huvitav... ja ütlete, et ei tunnegi teda." Leitnandi kõlav nooruslik hääl oli peaaegu pidulik. Nad vaatasid teda vaikides ning kaalutledes ja Hinnov tundis, kuidas ta kahvatas, kuidas veri taganes põskedelt, kätest, kattes nad mingi külma kleepuva kihiga.

„Bandiidi koht on vanglas," sõnas major aeglaselt, iga sõna rõhutades. Aga need sõnad polnud adresseeritud Hinnovile, mees ei paistnud märkavatki teda, pigem näis ta kõnelevat lohakalt tapetseeritud seinte, lubjapiimaga valgendatud lae ning kulunud põrandaga, milesse ta pilukil silmade pilk end sünge vastumeelsusega haakis. Ja diivanil, tugitoolides, toolidel istuvad arstid näisid siin üsna kõrvalised, ebamugavad detailid olevat. „Bandiidi koht on vanglas," kordas major, ning juba pöördudes, juba ukse poole astudes noogutas ta peaga leitnandile: „Tehke korraldused..."

„Kui te ta praegu ära viite, siis ta sureb teel. Kui arst olen ma sellele kategooriliselt vastu."

Hinnov vaatas seda öeldes doktor Rammulile otsa. Peaarst pidi sekkuma, pidi aitama, pidi selgitama seda kiivakiskuvat jutuajamist. Aga doktor Rammul seisis vaikides paigal, seisis, endassetõmbunud, kõigest eemalolev nagu Murrovgi oma istmel. Ent major näis kuulvat. Leitnandi ees astudes, käsi juba ukselingil, peatus ta hetkeks, ning heitnud Hinnovile umbuskliku pilgu, sõnas: „Sureb, ütlete... kohe kontrollime..."

Läbilastud õlaga mees jäeti haiglasse, esialgu kolmeks päevaks.

Peale lõunat tuli leitnant tagasi kahe sõduri saatel. Ta paigutas nad palati uksele. Sõdurid seisid, automaadid üle rinna, kahel pool ust. Möödajalutavad haiged ning toimekad meditsiiniõed silmitsesid neid võõrastades — sellist asja polnud siin enne nähtud. Ja noorte sõduritegi karmid näod näisid läbitungimatuse taga peitvat ebamugavustunnet. Aga teise päeva õhtul mees suri ning valve võeti maha.

Hinnovile tuldi järele hilisõhtul. Nad sõid parajasti Olgaga köögis. Olga oli tujust ära. Viimasel ajal juhtus seda sageli. Rasedus muutis teda pahuraks. Vastumeelsusega jälgis ta oma keha paisumist. Pigmendilaigud näol ärritasid teda ning üksi olles püüdis ta neid eemaldada hapupiimamaskidega. Rasedus on selge piin, tunnistas ta mehele. Iiveldama ajavad toidulõhnad, lahkumine teatrist ning pikki päevi püsiv vaikus tema ümber täitsid naist rahutusega. Rohkem ei tulegi midagi, kordas ta ennast üles küttes, raskeks muutunud sammul sihitult mööda tuba kõndides, rohkem mitte midagi, mitte kunagi. Mehe lohutustele ja hellitustele vastas ta tõrksalt, ometi neist samal ajal rõõmu tundes ning kärmelt solvudes vähimagi tähelepanematuse puhul. Tüdinud päevasest üksiolekust, muutus ta õhtuti kiivaks despoodiks, vantsides mehe kannul toast tuppa ning heietades loiult mõne sündmuse üle. Ja kuna sündmusi juhtus nüüd harva (ta tundis end neist päris ilma jäetud olevat), kordas ta end tüütuseni. Hinnov tundis talle kaasa. Mehe silmale oli Olga praegugi ilus. See uus, lopsakust koguv ilu oli täis salapära. Hinnov märkas end sageli salamisi jälgimas naist. Öösiti (ta kannatas viimastel nädalatel unetuse all), külg sooja külje vastas, kuulas ta, mõtted tunglemas peas, mingi imeliku kergendusega kõrvalt kostvat rahulik-venivat hingamist. Ja siis, et vabaneda tusast, arvutas ta mõttes. Viie kuu pärast pidi see sündima. Viie kuu pärast muutub siin kõik. Ja et viie kuu pärast Olga kehast vabanev elu kõik muudab, selles oli ta kindel. Ja seda teades tajus ta rahulolutunnet, millega harilikult uinuski. Aga muutus tuli varem, palju varem.

Kui koputati uksele ning kui Olga talle küsivalt otsa vaatas, kehitas ta õlgu.

„Nad peavad sind seal haiglas valvekoera eest," ütles Olga tigedalt ning tõusis. Hinnov näris leiba ning vaikis. Ehk oli Olgal õnnast kohast õiguski, sest tihti kutsuti teda välja ka tühiasjade pärast. Haigla oli temas leidnud vana Mooritsa asendaja. Ta oli sellega tõrkumata leppinud, algul veidi uhkustki tundnud, sest just säärastest Mooritsatest teevad haiglad oma hallide argipäevade tugisambad. Aga viimaste nädalate rõhuv paine oli tekitanud tülpimust ja väsimust, oli lisanud vastumeelsustki. Aga tulijad polnudki haiglast. Ta kuulis raskete saabaste trampimist ja venekeelset järsutoonilist kõnet, mis kattis Olga hääle, ning vaatas imestunult poolavatud esikuukse suunas. Ja siis nad tulid ja kogu köök tundus neid korraga täis olevat.

„Teie dokumendid?" nõudis ohvitser rangelt. Ta astus söögilaua juurde ning tema tumedad silmad püsisid valvsalt Hinnovil. Tema selja taga seisid kaks sõdurit automaatidega. Üks neist, hästi nooruke, lühikesekasvuline, tõmmu näo ja vurruudemetega ülahuulel, seisatas ohvitseri käeviipe peale ukselävel ning jäi tähelepanelikult tuba uurima. Teine sõdur seisis esikuuksel Olga kõrval. Ta oli oma kaaslasest vähemalt kolm-neli aastat vanem, pika vibaliku kehaga ning juba vimmahoidvate õlgadega. Heitnud Hinnovile korraks uudishimuliku pilgu, võttis ta jämedate joontega nägu igavleva ilme. Ta torkas käe sinelitaskusse ning tõmbas välja muljutud paberossikarbi. Aga Hinnov märkas seda kõike vaid vilksamisi. Ta nägi õigemini ainult oma naist, tolle hämmeldunud, hirmugrimassis nägu halli sineli kõrval. Ja siis kuulis ta uuesti ohvitseri häält, kes kordas rahulolematul toonil oma küsimust.

...Tema dokumendid? Miks nad tahtsid... siin, tema kodus... miks? Miks nad tulid?

„Milles on asi?"

Ta püüdis suruda oma häält võimalikult rahulikuks ning vaatas uuesti Olgat. Naine oli nihkunud köögikapi kõrvale ning nõjatus selle vastu, toetudes käega kapiuksele. Hommikumantli lõtvunud vöö lasi vabaks selle hõlmad, lastes paista liivakarva öösärgil. Olgale ei meeldinud see luitunud öösärk, ta väitis seda vihkavat, kuid nüüd, kodus olles, oli ta hakanud seda uuesti kandma. Ta vaatas üksisilmi naise virildunud nägu, püüdes korrastada laokil mõtteid. Aga Olga ei paistnud seda märkavatki. Naise higiseks tõmbunud nägu oli kahvatu ning ta jälgis pinevalt ohvitseri.

Talt nõuti dokumente. Hinnov tõusis. Tuppa kapi juurde minnes tundis ta jalgades võõrastavat raskust. Sõdur oli järgnenud talle ning seisis otse tema selja taga, käsi automaadipäral. Ta otsis kaua, tegi seda masinlikult, hoidudes sõduri poole vaatamast. Mida nad tahavad, küsis ta uuesti endalt. Peas valitses imelik tühjus. Kõik äsja oime rõhunud mõtted olid kaotanud oma tähenduse, olid kokku tõmbunud ainsaks ärevaks tombuks. See peab olema eksitus ja ta nõuab kohe selgitust, helistab kuhugi ja küsib... kohe küsib... eksitus, muidugi eksitus...

Ta leidis passi ning ulatas selle ohvitserile, kes uuris dokumenti kaua ja põhjalikult. Ta seisis ohvitseri kõrval ja ootas, varjamata oma vastumeelsust ning pahameelt.

„Hinnov... Toomas Aleksandrovitš..." luges ohvitser aeglaselt.

„Mida see peab tähendama?" küsis ta ohvitserilt, kes oli lõpetanud passi uurimise, hoidis seda veel hetke kulme kibrutades käes ning pistis siis endale tasku. „Ma tahan teada... ma nõuan..."

„Midagi sa ei nõua," katkestas ohvitser teda järsult, aga ilma vihata, „mitte midagi ei nõua... mina nõuan, sina kuulad..." Ta noogutas asjalikult sõduritele. „Hakake pihta."

Noorem sõdur avas kapiuksed ning tõstis välja riideid. Pikad tundlikud sõrmed sorisid osavalt taskutes, liikusid kärmelt üle õmbluste, ning järjekordse rõiva ülevaatuse lõpetanud, heitis sõdur selle tagantkätt põrandale. Teine, vanem sõdur võttis käsile raamaturiiulid. Olga, kes oli teinud paar ebakindlat sammu toa suunas, istus ohvitseri keelava viipe järel toolile, pigem vajus kui istus, näol vaheldumas põlgus ja hirm.

„See on eksitus... milles mind süüdistatakse?"

„Te teate isegi, jätke lapsemäng..." Ohvitser vangutas laitvalt pead, astus siis otse Hinnovi ette. „Kus on šifrid, relvad? Leiame nagunii..."

See oli mingi jaburdus! See temast mitu aastat noorem ohvitseripoisike tegi nalja. Mis šifrid ja relvad? Ta ütleb kohe talle... Ei, ei teinud nalja. Ta tajus endal ohvitseri kalgiks tõmbunud pilku, mis hoiatas, manitses ettevaatusele. Aga veel selgemini tajus ta enda sees valitsevat segadust ja pärmina käärivat rahutust.

„Relvi... mul ei ole relvi."

„Toomas... Toomas, mida ta tahab?" Olga seisis köögikapi ees. Seisis väga sirgelt. Kohendanud kiire liigutusega hommikumantli hõlmu, vaatas ta ohvitseri poole. „Mis te temast tahate?" nõudis ta ohvitserilt, „tal ei ole mingeid relvi, mitte midagi ei ole, ta on arst, kirurg."

„Kes ta teile on, teie naine?" Ohvitser viipas peaga Olga suunas.

„Jah, naine, minu naine, aga ma tahan teada, mis see kõik tähendab."

„Kõik saate teada," ohvitser noogutas peaga, „aga parem on, kui ise ütlete, me leiame muidugi, aga asjad jäävad terveks."

„Mul ei ole mitte midagi, mitte midagi niisugust..."

See oli mingi košmaar, unenägu. Ta mõtles taas palavikuliselt, et peaks helistama kuhugi, teatama kellelegi, mis siin toimub. Kahtlemata oli see eksitus, ja kui ta saaks ainult helistada... Aga ta vaatas ju mu passi... Tähendab, teab. Ja ikkagi... Mis relvad ja šifrid? Ei, see ei ole eksitus, tõrjus miski temas jahedal-asjalikul toonil, need mehed saadeti just sinu juurde... nad teavad, mida teevad.

Ta istus uuesti laua taha ning vaatas vaoshoitud kõhklusega

pealt, kuidas sõdurid sahtlites sorisid, kuidas põrandale kogunesid mahaloobitud riideesemed, raamatud ning kuidas hoolimatu saapakontsa all purunes sulepea.

„Mida te ometi teete?“ See oli Olga. Ta tõrjus sõdurit tagasi trümoopeegli sahtlite juurest, aga too lükkas ta lihtsalt kõrvale, tõmbas sahtlid välja ning tühjendas need põrandale.

„Ma tahan helistada teie ülemusele, see on lubamatu, te peate kohe lõpetama...“ Hinnov astus sõduri juurde ning tõmbas tolle käest albumi. Seal olid nende pulmapildid ning fotod teatrietendustelt, kus Olga oli kaasa mänginud. Fotosid polnudki teab kui palju, aga Olga oli korjanud neid hoolega ning albumgi oli olnud Olga mõte... Aga album rebiti samas talt peost.

„Püsida paigal...“ nõuti selja tagant.

See kime pinevil hääl selja taga oli tugevam kui ta viha. Ohvitser seisis tema kõrval ja Hinnov nägi endale suunatud püstolit. Ta seisis ja vaikis ning vaatas murega Olgat. Naine seisis keset kööki, tema õlad hommikumantli all liikusid, aga ta ei nutnud.

Nad lõpetasid alles peale südaööd. Hinnov riietus kahe sõduri vahel. Olga korjas tema jaoks mingit kompsu kokku, aga ta keeldus sellest, toppis midagi käsikaudu taskutesse ning rääkis midagi. Olgagi rääkis, aga nad mõlemad tegid seda pominal ja kumbki ei saanud teineteisest aru. Ja siis, juba uksel, vaatas ta Olgale otsa ja jäi imestusega mäletama, et Olga oli endiselt hommikumantlis ja et ta polnud nutnud. Olga nägu oli ainult väga kahvatu ning Hinnov kartis lapse pärast ja ütles seda ka naisele. Olga raputas pead, tema kitsaks tõmbunud huuled pomisesid midagi. See võis olla nii hüvastijätt kui ka süüdistus sõduritele. Ja siis laskus ta trepist ning tagumine sõdur hoidis automaaditoru tema seljal. Täiesti tühjal aprillihommikusel tänaval seisis maja ees kinnine veoauto. Nad sõitsid kaua läbi mingite tänavate. Ta istus pingil sõdurite vastas, kes olid toetanud oma automaadid põlvedele, ja tundis väsimust, mis oli küll pigem roidumus ja mis summutas suuresti ohu- ning ärevustunde ja ka viha. Tõesti, viha oli justkui lahtunud temas, oli jäänud kuskile sinna kööki ning toaseinte vahele. Ta sõitis oma imelikule tulevikule vastu ning tal polnud ühtki selget mõtet selle kohta, mitte mingit teadmist.

1987—1990

Urm, P.

Siinpool paradiisi: Romaan. — Tln.: Eesti Raamat, 1993. — 288 lk.

ISBN 5—450—02015—5.

Autori uus romaan käsitleb taas arstide elu. Paljudele asjassepühendatuile võivad peategelase Toomas Hinnovi tagant paista tuntud arstiteadlase Arnold Seppo (1917—1980) elukäigu ja karakteri kontuurid. Seda autor ei eitagi, kuigi on tegelaskujude loomisel kasutanud ohtrasti kirjanikufantaasiat.

Teos hõlmab Hinnovi elu esimest perioodi — varasest noorusest kuni ülekohtuse arreteerimiseni stalinismi lõpuaastatel. Autoril on teoksil ka romaani järg.

84.3E

Tallinna Raamatutrükikoda. Tellimus nr. 222